
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00011817 4

MAGYAR
REMEKIRÓK

Pannonia Books
2 Spadina Road
Toronto 4, Canada

PH
3132
M3
köt.17

1083320

MAGYAR REMEKIRÓK

A MAGYAR IRODALOM FŐMŰVEI

Sajtó alá rendezik

Alexander Bernát
Angyal Dávid
Badics Ferencz
Bánóczi József
Bayer József
Beöthy Zsolt
Berzeviczy Albert
Endrődi Sándor
Erdélyi Pál
Erődi Béla
Ferenczi Zoltán
Fraknói Vilmos
Gyulai Pál
Heinrich Gusztáv
Koroda Pál
Kossuth Ferencz
Kozma Andor
Lévay József
Négyesy László
Rákosi Jenő
Riedl Frigyes
Széchy Károly
Váczy János
Vadnay Károly
Voinovich Géza
Wlassics Gyula
Zoltvány Irén

17. KÖTET

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN MUNKÁIBÓL

II.

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irod. intézet és könyvnyomda

1907

GRÓF

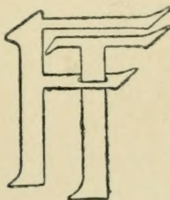
SZÉCHENYI ISTVÁN MUNKÁIBÓL

Sajtó alá rendezte, bevezetéssel, szemelvényekkel
és irodalomjegyzékkel látta el

BERZEVICZY ALBERT

II. kötet

A Kelet népe. Politikai programmtöredékek. Széchenyi beszédeiből. Egy pillantás a névtelen «Visszapillantás»-ra. Széchenyi-aphorismák. A Széchenyi-irodalom.

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
magyar irod. intézet és könyvnyomda
1907

Franklin-Társulat nyomdája.

A KELET NÉPE

1841

«Jó hazafinak lenni nehéz, de nem lehetetlen.»
Virág Benedek.

Kik emberi méltóságuk érzetében anyagi kéjek elibe teszik a lélek gyönyörit és inkább ezek után szomjadoznak, lehetetlen, hogy visszaemlékezvén nemzetünk 15—20 évvel ezelőtti létére, örömrivalgásra ne fakadjanak! Igen földiek! — Élünk még, nem vagyunk holt nemzetnek szerencsétlen rothadt tagjai, nem «Élő szobor» leírhatlan kínok közt. Becsületesen vívtunk; kicsi, nagy, tehetsége szerint. S lám azon kevesek is, kik lelkesedésünket fel nem fogák, nyelvünket érteni nem birták, s nem sejdítvén, hogy embernek édesb eledele nem lehet, mint a mindennapi kenyér, szorgalminkban nem osztoztak, sőt utainkat állották, ezen kevesek is mindinkább olvadoznak hazafiságra. Megmentettünk egy uj családot, egy lelkes nemzetet az emberiségnek; — s hála! «Annyi szív hiában nem onta vért, s keservben annyi hű kebel hiában nem szakadt meg a honért.» Honunkra hajnal derül, s akármi legyen is sorsa a magyarnak ezentúl, rút önfertőztetés, gyáva lelki öngyilkolás által állatként veszni nem fog többé. Kivívtuk a nagy természetbeni állásunkat, s annak salakjához már nem tartozunk. S bár mi legyen sorsunk — oh az érzéseknek legédesebbje! — a jövő kor, és magasb, az istenekhez közelb álló lények nem fognak undorodással emlékezetünknél elfordulni, nem; mert mint bár parányi s felette szerencsétlen, de derék nép még a halál küszöbén is erőt leltünk magunkban, a tökéletes megsemmisedés ellen szegülnünk, és a nagy egyetembeni pályánk keresztül futására nemesen indulánk meg.

Ha a bátorlétet, a tulajdonnak szentségét, s általában a kifejlettebb, felmagasult polgárisodás kisérőit, mint például a családi viszonyok nemesb elrendezését, s mind azon anyagi javakat és kéjeket kellő méltánylatra akarjuk venni, melyek az emberiség legmagasb fokán álló nemzeteknek sajátai, s melyeket kellőleg nem méltánylani buta állatiság, vagy hiú cynismus; akkor mint becsületes emberek nem tagadhatjuk, hogy a régi zavarhoz képest, ujabb s kivált az 1760 és 1790-iki időkben kimondhatlan előmenetelt tőn Magyarország lakosa. S ha elfogultság és áltatás nélkül vesszük régibb és ujabb honi állásunkat fontolóra, vagy más szavakkal: ha sem állatként nem csúszunk örökleg, mint egyedüli porragasztvány, sem levegőben nem nyargalódzunk szünet nélkül, mint testetlen lény, de e kettő közt valamely egyensúlyt tartunk, meg kell vallanunk, mikép ujabb időkben csakugyan növekedett Magyarországban a megelégülhetésnek s szerencsének tömege. — Távol vagyok ennélfogva az akkori vezető egyesek, vagy az akkori kormányok ellen legkisebb keserűséget érezni. Nem vagyok ily hangulatban, tudja Isten, nem, sőt azt hiszem s erősen hiszem, hogy az, ki most fejledező körülményeink közt — midőn a legkisebb keseredés is tökéletes elszakadásnak lehet oka — «keserű», az bizony vagy nem tudja, mit mível, vagy ha tudja, az mit elérni akar, rá nézve tán igen is jó, honunkra bizonyosan nem hoz áldást. Nem keserűséggel, de háladattal emlékezem tehát mindazokra, kik vagy a kereszténység szelidebb érzelmit terjeszték anyaföldünkön, vagy erős karukkal magasbra emelék a magyarnak hadi hír- s nevét, vagy kik bölcs eszközléseik által tűrhetőbbekké tették a pór és hatalmasb közti viszonyokat, s így tovább. Hála és béke hamvaiknak! Mert Isten és ember előtt az ország becsét emelték, a Duna Tisza és Dráva Száva — közti tért lakhatóbbá tevék. Annyi azonban bizonyos, hogy alkotmányunknak, vagy inkább minden alkotmánynak s képviseleti

rendszernek alapköve *nihil de nobis sine nobis* már-már ki vala forgatva sarkaiból, nemzeti életünk pedig, vagy jobban mondva: nemzetünk, mintha a nagy végórán már túl, csontmeredségben, hideg marasmusban feküt, elannyira, miképp néhány lelkes barátimmal én legalább, tökéletesen holtnak, és semmi által többé fel nem éleszthetőnek tartám a nemzeti testet.

Azóta mind alkotmány mind nemzetiség mennyire fejledezett, mennyire virult, mindenki előtt ismeretes, úgy hogy akármily érdemei lehetének elődinknek hazánk körül — mit tagadni vagy kérdésbe venni nem akarunk — azon szerencse — hogy ne mondjam «dicsőség» — még is nekünk ujabbaknak jutott, hazánk állását magasb szempontból fogni fel; mihez képest mi, jólehet anyagi kifejtéseket is elkerülhetlen szükségeseknek tartunk, és azokban már becsületesen fáradozánk, nemzeti jólétünket még sem állítjuk anyagi sarkalatokra, nem; mert nemzeti jólétünknek t. i. oly jólétnek, melyre a lelkes magyar képes, egyedül nemzeti ujjászületésünk, azaz alkotmányunknak tökéletes kiképzése, s mindenek előtt: nemzetiségünk megmentése és jövendő biztosítása szolgálhatnak alapul. Vagy más szavakkal: ámbár mi felette magasra állítjuk mind azt, mi az embernek legsürgetőbb szükségeit pótolja, és ekkép legelhatárzottabb pártolói vagyunk az anyagi kifejtésnek; ezen felül azt is felette jól tudjuk, mily szerencsés hatása van sokszor az anyagi kifejlésnek a szellemi kifejlés előmozdítására: mi még is, nemzeti jellemünkhez, állásunkhoz és egyéb körülményeinkhez képest — mennyire mi vagyunk képesek a dolgok mélyébe hatni — csak úgy remélünk ránk és utódainkra nézve üdvöt, ha szellemi alapon nyugszik jelenünk és jövendőnk, ha szellemi alapokon emelkedik anyagi kiképzésünk; és nem viszont.

— — — — — — — — — — — —

Minden népnek valamint meg van geniusa, úgy meg van saját eleme is, melyből ha kiesik, vagy melyből ha kiveszed,ketté törik azon költői zománcz, mely nélkül «rideg pálya a hosszú élet» és mely varázsnak megsemmisítésével szárnya szegetik a bátor felemelkedésnek, és az emberi kebelben rejtőző isteni szikra, álom-kórságba sülyed.

Minekünk magyaroknak elemünk — s itt van ideje, hogy végre bajaink legmélyebb gyökérokaiba ereszkedjünk — nem kereskedési elsőbbség, vagy dics- és hírvágy, sem vallásosságból eredő elmélkedési szenv vagy a szép művészetek köre, vagy a magasb és fellengző tudományokbani búvárkodás, s effélék, jóllehet végirányunkban ez is mind ki van tűzve, de azért nem elemünk, melynek említésénél vérünket forrni, szívünket dobogni, idegeinket mintegy villany által érintve lenni éreznők; mert ilyes valami, szavakkal le sem is írható csak akkor megyen bennünk végbe, s csak akkor emelkedünk földi erőnkön túl, és érezzük keblünket isteni tűztől hevülni, mikor alkotmányos szabadságunkról, nemzetiségünk fertőztetlenségéről van szó, mikor ezeket fenyegeti veszély, midőn ezeknek megmentése körül eped keblünk.

Alkotmányos szabadság, felemelkedett nemzetiség a mi elemünk, ez azon kútfő, melyből mindennek folyni kell. — Ismerjük meg végkép palladiumunkat, s szünjünk meg örökleg csak keringeni életünk ezen egyedüli kútforrása körül, melyet vagy mindig másutt kerestünk, vagy eléggé becsülni és vele józanul élni nem tudánk. S hogy ezt eddigelé — kivéve a nemzet lelkesbjeit, kik szinte csak sejdíték — a nagyobb rész egy lélekkel egy akarattal el nem ismeré, s mindig tétovázván, részint korlátlan függetlenségben keresé szabadságát, részint nemzeti életének mind nagyobb és nemesb kifejtése helyett, idegen elemekben kalandozott, s idegen vért szíva ereibe, mint például a latinságot és germanismust, maga-magát tapodta örökleg — okozá, mikép már bizony a lélekharang pilla-

natára jutott a magyar, s rá nézve a koporsón kívül nem volt egyéb hátra, mint egy szégyenteli elbukásnak emléke.

Oh mily sokszor látám még mint gyenge fiú szegény atyámat búba merülve, s már akkor villant lelkemen keresztűl, hogy magasbnak, valami sokkal nagyobb érdekűnek kell hatni rá, mint családi vagy házéleti bajok keserűségeinek. Mert Epictetos elveivel megbarátkozott keresztény férfiú, mint ő vala, ilyféle gyötrelmeket mosolylyal tűrt. Akkor nem birtam felfogni bánatait. Beh nagyok lehettek azok! Később tudám s most tudom, hogy nemzetünk alacsony létét gyászolta. A magyarnak napról-napra mélyebbre sülyedése, és azon reménynélküli nézet, miszerint nemsokára és elkerülhetlenül fogna éltünk végórája ütni, okozá oly sokszori keserű epedésit. Felfogá-e, hogy ránk nézve csak úgy lehet még üdv, ha nemzetiségünk megmentését még alkotmányunk szeplőtlensége elibe tesszük, nem tudom. Tán nem tulajdonított a mindinkább lankadó testnek elég erőt s életet halálos álmaiból kibontakozhatnia. S mióta annyi polgári erényekkel fénylő atyám, mint «magyar» reménytelen szállott sírjába, azóta meg nem szünőleg hasonlítgatám más nemzetek életjeleit a magyarnak életfonalával össze; mikép kiismerném: van-e még feltámadása körül remény vagy nincs-e többé. Életem legmélyebb feladása ez vala. S mindenben tapasztalám, hogy e keleti rajnak de éppen virága — mert salakja e nemzetnek mint a legnemesbnek is van — már-már kétségbe esik, s búban s mély melancholiában eped mindig valami után, mi előtte is ismeretlen. Míg más nemzetek a jelenben látszanak élni, s jellemzetük megelégedés és jó kedv, mintha már elérték volna a nagy természetbeni állásukat, osztályrészüknek már birtokában volnának; a magyar — kinek egész létét oly sötét titok fedi — vagy nem remél többé semmit, s a multban hiszi örökre eltemetve hír- s nevét, vagy a nagy idők folyamától

vár lelki sebeire írt, s néha, de csak átfutó csillámként, a messze jövendőben sejti nemzeti fényét, s látja megnyílni egét. — Figyelmezz a németnek társasági szellemére, figyelmezz zenéjének jellemére, a zenének, melyből oly valódilag tükrödzik ki a külön nemzetek legbelsőbb érzelme; s fogod-e tagadhatni, hogy a német a jelenben él, a jelennek szedi virágit, soha sem epedvén a jövendőnek koczka-játéka körül. Halljad zenéjét s akaratod ellen vigalomra gerjedsz, az utolsó húr elhangzása után azonban vége a varázsnak, lelkedben nem marad semmi nyom. Laktam sokat németek közt, természetüket magamra alkalmazni iparkodván, s köztök a napnak, az egyébként kellemesen töltött napnak bezártával elvágva érzém a jövendőt, míg a jövő 24 óra, a szinte kéjek közt leélt 24 óra végével minden jövendőbeli vágy nélkül szinte megint ott állék, hol tegnap. — Mit érzek viszont magyarok közt, magyarok közt, kiknek lelkét nem bélyegzé még meg az elkorcsulás szégyene; mit érzek messze a világ zajától magamba vonulva? Bánatot és reményt! Zendítsd meg a nemzeti dal gyászhúrjait, s a multkor mélyeibe sülyedve édes kínok közt Berzsenyivel elsírom bús elegiámat, s ki nem vesz semmi azon hiedelemből, hogy a magyar nemzet «volt». Fel fel hasad ismét előttem az ég, és édeni kéjjel reppen lelkemen keresztül ily szózat: «Epedésid nem holtakat illetnek, bús hangjaid nem halotti zene, a jövendő lehet korod». O mennyei öröm! S íme sötétre borul szemeim előtt az idők folyama megint, s őrült gyanánt kínok és kéjek közt hánykodva fogyasztom magamat, éltemnek nagy része bánat, a reménynek sugárjai vajmi gyéren öntnek pályámra fényt.

Igy fogám fel — ahhoz képest, mit keblemben érzek s mit mondani oly igen szeretnék, felette száraz ecsettel röviden előadva — a magyarnak, a magyar nép jobbjainak más nemzetekhez és kivált a némethez oly kevéssé hasonló lényegét. S tagadhatjuk-e — ha belsőnkbe szállunk s magunkban tisztába

hozzuk, hogy fény és mesterkélt öröm még korántsem «megelégedés» — miszerint kínaink hosszúk és kéjeink felette rövidek valának; mert úgyszólván az egész nemzet ál irányokban tévedezve, s hiú fénytől elcsábítva már-már keringett azon örvényben, mely minden sajátságot, minden nemzeti jellemet örökre magába sodor, s «melyből az oda egyszer elsülyedt nemzetiség, szabadság, becsület soha, soha többé fel nem merül».

Ez azonban, hála az égnek, mind «volt». Egyesek keserves panaszai, mint éles lélekharang, e köz haláli álmon keresztül végre sok hű kebelben találtak viszhangra, s mind inkább sejtjük, mind inkább hisszük, hogy nemzetünk még «lesz». — Jóllehet még most is, sokszor zárva előttünk az ég, és elhágy bennünket a remény, mégis napról-napra gyérebbek lesznek a hihetőségnek azon kínos számai, hogy «voltunk», s kifejlődésünknek minden symptomái s kivált azon erő, melyet nemzeti testünk minden rosz nedvet s idegen anyagot magából kivetni törekvő küzdésében fejt ki, nyílván s egyenesen arra mutatnak, miszerint ha nemzetünk, fájdalom tán nem «lesz» is, de minden esetre és szoros számolásilag «lehet».

Mivel azonban gyalázatosan a nemzetek sorából ki nem töröltetünk többé — miért áldom sorsomat, s örömkönyűket sírhatnék, mert hála, nékem is volt benne csekély részem — még korántsem következik az, hogy jövendőnk teljesen biztos lenne. De ha biztos volna is az, s hosszú időkre terjedne, éppen nem foly, miszerint nemzeti kiképzésünknek azért okvetlen nemesnek, nemzeti terebélyedésünknek az emberiségre nézve okvetlen nyereségnek, s általános létünknek a nagy egyetem feldicsőítésére biztos lépcsőnek is kellene okvetlen lenni. Nem, nem, mind ez legkevesbbé sem következik.

A pont, melyen most állunk, az, vagy jobban mondva: nemzeti létünk körül tudomásunk ma csak az, hogy nemzetünk él, s hihetőleg élni fog; tovább

semmi. Miképpen fejlődik azonban, becsülettel, haszonnal, díszszel fogja-e futni keresztül pályáját, vagy az emberiségnek azon számos vén népeihez lesz-e sorozva, melyek előtt a szabadság, noha elemük, mindig fejletlen problema maradt, s melyek ekkép csak a farkasnak függetlenségi köréig valának képesek felemelkedni; vagy viszont azon nemzetek osztályába jut-e a magyar, melyeknek fő tengelye az anyag, s csak mindig csak az anyag, irgalmas Isten! ez még mind homályban rejtezik.

Én nem tartozom azok közé, kik 15, 10, sőt még kevesebb évvel ezelőtt azt gondolván «Nem él többé a magyar» pipáikat szolgáik által megtöltetni parancsolták s ólomként ültek az ébredező hazán, vagy külföldre szívták a hon vérét; s kik most éppen annyi bölcseséggel megint azt hiszik: «Nincs veszélyben többé a magyar» és ennélfogva ismét, jóllehet most tán kevesebbé füstölve s idegeneskedve mint azelőtt, de még is dologtalan unalomban ölik a hont; — sem azon gyáva osztályhoz, mely azelőtt sem, most sem s soha sem akar helyből mozdulni, s azt tartván, mikép holta után — de akkor nem bánja — következnék be az egész emberiséget elsodorva a nagy özön, hazai erőművünk megindultakor is remegett, most hogy egy kissé rendezni kellene azt, ismét remeg s természeténél fogva mindig remeg; — sem azok közé, kik ezelőtt, midőn még sötét volt, halálmadárként szakadatlan azt huhogták: «Mindennek vége már» és egész erejüket bánati képzelgésekben meríték ki, most megint mert hajnallik egy kissé, tűzzel vassal késztik az alig lábadozó nemzetet szinte futásra, hogy szaporábban érne czélt! Nem, ezen osztályokhoz nem tartozom, ennél fejem következetesb, s valamint erőmet, bármily csekély legyen is az, a hontól elvonni bűnnek tartom, úgy nem szököm kétségbeesésből rögtön elbizottságra, s mint hóbortos politikai költöncz híg velejével, meg nem emésztett theoriáival, s még is oly erős önhittséggel, nem tétovázok jobbra balra,

hanem a miként akkor, midőn a legnagyobb rész még aludt, s csak a lelkesebbek nem estek kétségbe, bátorkodám, s egyedül hazafiúi kötelességemnél s férfiúi meggyőződésemnél fogva a nemzetet halálos álmából kíméletlenül felriasztani, s hangosan azt hirdetni, hogy a magyar még «lesz», hogy a magyarnak még «lenni kell»: azonképen kiállok szinte ma is síkra, számosb évekkel vénebb ugyan, s így töröttebb testtel, de lélekben erősb, s azt harsogtatom az egekbe megint — bár induljanak holt testemen keresztül, bár gázoljanak becsület- és jó híremben — «Veszély fenyegeti a magyart». S valamint akkor mondám — s erről itéljen a jövő kor — «Álomkórságban dermedez nemzetünk; de még van idő a felébredésre, sok azonban többé nincs»: úgy most megint azt mondom, — bár hallanák, kiknek anyaföldünk drága — «Zavarnak vezéreltetik a nemzet; de van még idő a bal irányok elejét venni, van idő az itt-ott lappangó s még most tán igen, de később többé nem fékezhető tüzeket oltani, sok azonban már nincs!»

Igen, drága Földiek, jövendőnknek alapja nem egyéb mint: *Nemzetiségünk biztosítása, nemesb kifejtése.* Menynyivel édesb tehát jelenünk búsan leélt napjainknál. Valódi elemünket megismertük, gyáva öngyilkolás által el nem veszünk többé. Hála, üdvözlet! Örömünk azonban, bár méltó, ne ámítson el, mint diadalos hadat győzelem, Istenért ne! Mert valamint ez vesztheti ismét el a diadal legszebb gyümölcseit, sőt még ellene is fordulhat az ingó szerencse, ha minden gondokból idő előtt kibontakozik: úgy mi is elveszthetjük még — ha becsületünket a világ előtt többé nem is — mind azt, mit eddigi előmeneteleink után biztosan várhatnánk. Igen, ezt mind elveszthetjük, sőt hihetőleg el is vesztjük — mily kínos volna ez — ha a legmélyebb bölcseséggel nem folytatjuk diadalmi pályánkat.

Igen a legmélyebb bölcseséggel; mert valamint csoda volt nemzetünket oly közel a sírhoz, ismét az élők közé visszalépni látni — az emberiség évrajzaiban hallatlan eset, s közvetlen isteni befolyás: — úgy nem távol esik a csodától, nemzetünket oly felette szövevényes körülményei között, gordusi csomóként egybebonyolított mivoltában alkotmányos férfiúságra emelni. S ha istenek nem könyörülnek, halandó ilyest soha nem visz végbe. Az istenek azonban — ne felejtsük — megunják érdemtelen buta csoportokat boldogságra úgyszólván szüntelen kényszeríteni, s végkép egyedül azokat veszik pártolásuk alá, kik legszebb ajándékukat — az elmebeli tehetséget — becsülni, kifejteni tudják, s nem vakon vagy szenvedelmeiktől ostorozva, de gondos előrelátással élik életüket.

A magyar népnek — mint én fogom fel, s ha nem táplálna gyermek koromtól fogva ezen remény, s ezen remény nem emelkedett volna férfiúi koromban éltem leghatározóbb pontján eldönthetlen szent hitté, a nyilvános élet mezejére fel soha nem lépek — a magyar népnek nincs csekélyebb hivatása, mint képviselni — Európában egyedüli heterogen sarjadék — ázsiai bölcsőjében rejtező, eddigelé sehol ki nem fejlett, sehol érettségre nem virult sajátságit; sajátságit egy törzsökfajnak, mely, jóllehet mindent maga előtt ledöntő dagályként már több izben gyászba borítá földgolyónk legkiképzettebb részeit, s fel-felbőszülésiben mint isten ostora mindenütt vérrel járt, bizonyosan annyi különöst, s erejénél fogva, bizonyosan annyi jót és nemest rejt magában, mint az emberi nemnek akármely lelkes és erős családja, csakhogy mint azoknál úgy ennél is, külön sajátsági árnyéklatokban: a korlátlan tűznek nemes hévre, a vad erőnek bajnoki szílárdságra, a romboló ittasságnak nagylelkűségre kell tisztulni, felemelkedni.

Az emberiségnek egy nemzetét megtartani, sajátságait mint ereklyét megőrizni, s szeplőtelen minemű-ségében kifejteni, nemesíteni erőit, erényeit, s így

egészen új, eddig nem ismert alakokban kiképezve, végczéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni, kérdem, lehet-e ennél minden kesertűl tisztább érzés; s ha csak mint hangya ily megdicsőítéshez egy paránynyal is járulhatni, van-e ennél emberek közt, kiktől lelki örömök el nem zárvák, édesb osztályrész?

Kiképzett nemzet, érettségi fényében, a természettől, az istenektől nyert diadaliban oly nagy, anynyira bámulandó, oly dicső, hogy ily kiképzésnek köréből, bár minden vérrokonság nélkül is kitagadva nem lenni, már nagy boldogság; hát ha még saját vérünk feldicsőítéséhez járulhatunk, ha mincsaládunk ujjászületési szent küzdésében vehetünk munkás részt, s ily édeni kéjtől nemcsak el nem tilt minket a már lefolyt, kérlelhetetlen idő, sőt biztosan — bár messze távolságban — tünteti elénkbe a sikert! Oh ti hazánk reményei, kiket századok korcs szelleme, anyatejjel beszítt elfogultságok s álnevelés, minden emberi méltóságból egészen ki nem vetkeztetett még; nem reszket-e bennetek a szív, nem emelkedik-e a mindennapi unalmak nyomorúlt körén lelketek magasan túl: nem derűl-e, öröki sötétség után, eddig soha nem ismert, s mindig csak mint álfény kínosan kecsegtető világsugár bennetek végkép mint biztos remény fel; nem olvadoz-e haláli fagytul összezsugorodott, már-már minden bizodalomnak elzárt kebletek, mint tavaszi langytul ihletve, eddig soha nem érzett édes melegre; nem érzitek-e nyilván minden ereitekben azon varázsnak megszüntét, mely elődeink bűneitül ránk szállva, mint valami ismeretlen nyavalya szakadatlan dúlt nyomorúlt hazánkon, mint átok századokig legszebb reményeinken feküdt; nem hangzik-e bennetek nyilván isteni szózat, hogy hivatástok nem sybariti állatiság, nem halotti tornak meg nem szűnő rest ünneplése? De ti vagytok meghíva egy sarjadék népet megmenteni, ti egy fejtetlen törzsökfajt képviselni. Merjetek nagyok lenni, ti, kik valami jobbra

vagytok meghíva, születve, kik egy szebb jövendőnek lehettek urai. Lépjetek végkép valódi hazátokba, «melyen kívül nincs számotokra hely.» Ne engedjétek magatokat kitagadni a halhatlan ember legnemesb igaziból. Ismerjétek meg a lélek örömeit, nincs az ellentétben az anyag kéjeivel, sőt valamint munkás ember nagyobb kéjjel izleli száraz kenyerét, mint a dologtalan fűszerezett lakomáit, úgy örül a lelkében tiszta, ha tombolással nem jelenti is ki belső kéjeit, a természet legkisebb adományának is inkább, mint kinek lelkén, az anyagi világ minden kincseinek birtokában, állati szenvedelem uralkodik, bár mint rugná is maga alatt pezsgő negédtől fel a port, s bár mint volna mosolyi ránczba szedve ajka mindig.

— — — — — — — — — — — —

S ha igaz, hogy Isten adományit kifejteni és azokkal józanul élni nem egyéb s éppen annyit teszen, mint emberi helyzetünknek megfelelni, mint Istent imádni; s ha igaz, hogy azon boldogságot, melyre milétünknél fogva emelkedni képesek vagyunk, egyedül szellemi alapokra állítva érhetjük el, úgy üljünk ünnepet, s áldjuk sorsunkat, mert a szellemi legnagyobb boldogság. minden emberi szerencsének talpköve, tárva előttünk. Tárva, mert fiatal még a nép, s mindinkább erőre virúl, melynek tagjai vagyunk, s így a legnemesb, a legdicsőbb dologban, egy nemzet felemelésében vehetünk munkás részt. Ha azonban azt gondoljuk, hogy ily felette szövevényes munkát nem ronthatunk el, mintha az el nem volna rontható; vagy ahhoz többé legkisebbé sem kellene járulnunk, mintha az már mint valami növény maga magától nőne; vagy azon szánakozó hóbortosságban élünk, mikép minden összefüggés nélküli rögtönzések vagy sehol nem sikerült s csak könyvekben létező kisérletek által fognók a magyar nemzet dicsőségét következtetni: akkor vagy éppen nincs, vagy ittas lázban van velőnk.

Darabosan odavetve már több ízben felszólalék ily

hangon, drága Rokonok, mikép arra ébreszteném a figyelmet, hogy hivatásunk nem csekélyebb, mint eredeti sajátságunkat kiképezve, a világot egy új nemzettel gazdagítani meg, mit azonban csak kitűzött terv szerint érhetnénk el; de szavaim nem találtak nagy visszhangra. S ha tán némi kebel sejté is, mit rejt lelkem, úgy hiszem, ezek előtt is felfogásom jobbára rejtély maradt. — Sokan nézeteimben egyedül a képzelődő tehetségnek nyavalyás kinövéseit látták, azon hazai bajt, mely, fájdalom, annyi régi magyarnak örökségi tulajdona, vagy még többször annyi fiatal magyarnak a sok olvasás és kevés emésztés utáni saját szerzeménye, mintha én a durva, mindenben hátramaradt, kivált lelki kifejlésben pangó Ázsiának vadoniba akarnám visszarántani Európa fejledező népét, a magyart, mintha én valami sajátsági, de hasztalan nimbusnak, valami képzelt javaknak elérése végett akarnám feláldozni mindazon hasznost, mindazon bizonyos jót, mit a magyar kiképzettebb nemzetekkeli surlódása által Európának tisztább legében már sajátjává tőn, már bír. — Mások puszta fecsegésnek, hiú viszketegnek vevék ilyféle kifakadásaimat, mikép szokatlan ömledezésekkel erős és különös és mégis semmit sem mondó s így egy pártot sem sértő állításokkal «Éljen» riadásokra gerjeszteni a karzatot, lett volna minden czélzatom. Én azonban mindezt nem akartam és ha félreértetém, s rejtélyesek valának nyilatkozásim, vagy azokat oly nyomorult kutfőkből fakadóknak hitték sokan, mint érintém — tán magam vagyok legfőbb oka; mert ugyan miért nem szólottam világosan, minden lepleg nélkül tökéletesen kimerítőleg. Ezt azonban miért nem cselekedtem, megmondom; titok ne legyen többé köztünk, mert valóban itt van ideje Themistoclesként felkiáltani «Üssetek bár, de hallgassatok meg.»

Mióta élek, kimondhatlan vágy létezik lelkemben, Magyarország kifejtése, a magyar nemzet feldicsőitése él minden csepp véremben. Azon remény azon-

ban, mikép nemcsak költői képzelgés, de száraz felfogás szerint, lehetőségét, sőt hihetőségét is látám feltámadás — és nemzeti ujjászületésünknek, csak később, jóllehet már hosszú évek előtt derűl bennem fel. Hideg, csalhatlan számok — mert nemzeti élet symptomáinak is vannak csalhatlan számai — azt mutatják, hogy midőn Európának, vagy jobban mondva, a civilisált világnak szinte minden népei elérték már tetőpontukat, s vénülésnek indulnak, a magyar népnek csak most derűl hajnala, s oly nyara, oly fénye fog bekövetkezni, a milyent a 24 órai ész, t. i. az ész többsége csak távolról sem sejt, a rozsdáiban elsülyedett magyar nem is képzelhet, a magyar sphærából kiesett német-magyar pedig gúnykaczajjal illett és a milyent csak néhány lelki rokon és fájdalom, vérünk egyedül azon töredéke foghat fel, mely minden gyakorlati tapintat nélkül, örökké theoriákban és szebb jövendőben kalandozik, a nélkül, hogy hidegvérrel kiszámítni bírná: ezen szebb létre mikép lehetne jutni is és ekkép nemzetünknek nem hasznosb, sőt artalmasb, jóllehet méltóbb osztálya, mint az, mely az anyag alacsonyságiból soha ki nem bontakozhatik. Minden jelenetek jövendő fényt mutatnak nemzetünknek, minek jövendölésére egyedül fontolgatás, más nemzetek kifejlődésének ismeretes és nemzetünkkeli egybehasonlítása, és semmivel több jóslói tulajdon nem kell, mint előre megmondani, hogy «*A kisded Makkbul, ha nem romlott, idővel termő Tölgyfa lesz, csak senki el ne gázolja,*» mi 13 évvel ezelőtt első munkámnak vala jelszava. S így lőn, hogy vagy 16 évvel ezelőtt, kimondhatlan, s több napi belső küzdések után, s csak akkor, mikor látám, hogy senki azon tán egy kissé magasb nézőpontról nem fogja fel nemzetünk állását mint én, vagy ha igen, nem mer, s újraöntés helyett mindig csak nyomorúlt foltozás van napirenden, bizonyos órában — és soha el nem határozom magamat, ha egy nemes lény nem ígéri, mikép ő fogna mellettem hű kebellel állani, midőn

minden részektől félreértve, végkép egészen magamra volnék hagyva — megesküszöm magamnak, tehetségemben semmit, tiszta szándékomban, férfiúi szilárdságomban annál többet bízván, hogy miután világosan mutatkozának lelkem előtt nemcsak a feltámadásnak, de nemzetünk egykori nagy kifejthetőségének is legbizonyosb jelei, mindent el fognék követni, ha bár magam maradok is, ha bár vesznem kell is, mit e kettős czélnak elérésére cselekedni lelkem sugal. És akkor lépek, fejedelmemhez leghűbb 17 évi katonáskodás után, hátra maradó éltemet a hazának szentelvén, a nyilvános élet tövismezejére, s itt meg kell vallanom — bocsássatok meg drága hazafiak, mert tudja az ég, ez nem hiú elbizottság szüleménye vala — azon komoly elhatározottsággal, hogy én fognám, ha senki más, nemzetünk egykori fényének megvetni alapját, vagy legalább ezen czélnak szentelni végilhegésemig földi pályám. A nemzeti testben egy parány, alacsony helyen álló kapitány nem csekélyebbet tűztem ki magamnak, valóban nem, jóllehet senki — s remélem ez majd ki fog tűnni — senki nem tekinte mélyebben a szándéklott kivitelnek lehetetlenséggel határos tömkelegébe, mint én. És ez mennyire igaz, s én mennyire fogám fel kimondhatlan szövevényes körülményeink közt a teendők sorát és czélaimhoz mily keserves utakon közelgeték, s mi minden van még lelkemen, mindezt most és más alkalommal minden lepleg nélkül előadandom. Itéljen itteni állításaimról a jövendő, melylyel — s félre minden túlszerénységgel, félre most, midőn mindenre még a legellenségesb felfogásra is el kell szánva lenni — érzem, hogy földi pályám s ittlétem némileg egybeszőve van. Addig is azonban annyit mondhatok és ezt eldönthetlen bizonysággal mutathatom be, hogy semmit sem tettem rögtönzésként vagy pillanati felhevülés következésében, de minden lépteim, minden tetteim — habár lelkesedésem néha az egekbe ragadott — egy előre kiszámlált messzeható tervnek szü-

leményei. Vérem meggondolatlanúl s kitűzött elveimmel ellenkezőleg — bár tudom, vajmi sokan hitték ezt — soha el nem ragadott; s pedig, mert nem szenvedelemből léptem a nyilvános élet mezejére, de kötelességérzés utáni elszántságból, minthogy — és ki kell végkép ezt is kereken mondanom — véremnek felette kevesét tudtam szeretni, becsülni több évvel ezelőtt, s néhány lelkes barátimon s hazánknak fiatal reményein kívül, általán véve a magyar nemzetet inkább a jövendőben szeretem, mint a jelenben, azaz: általán véve inkább a kifejlett magyart szeretem és becsülöm, a milyen ő Isten segítségével lenni fog, mint szeretem és becsülöm a magyart, a milyen nagy része még ma.

*

(A következő két fejezetben Széchenyi az akkori helyzet s a tíz-tizenöt év előtti állapotok között von párhuzamot, magyarázva saját szerepét a közdolgok fejlődésében. «Becsületesen közlegénykedni», vala czélja, a nemzeti erőknek szellemi és anyagi téren egyesítése, fő eszméje. Eleinte «darabos közleményekkel», később «nagyobb rendszerrel» lépett föl, de felülről szárnyát szegték, alulról pedig féktelen túlhév hozta rendetlen mozgásba «hazai mozgonyunkat», s ő — bár elsodortatni nem engedé magát — «két szék közé» jutott és lelkében sokat szenvedett. Végre az 1839-iki országgyűlés végszaka jó fordulatot hozott; a haladás útja megnyilt, a rendi alkotmány épületének érinthetetlenségébe vetett vakhit meg volt törve, Széchenyi keble «kéjtől dagadozott» s ha voltak is aggodalmai bizonyos túlzó töredék erőlködései miatt, azok is lassanként ismét legszebb reményre derültek s ím már biztosítva látta «bonyolódott állapotunknak ingadozás nélküli átmenetét . . . egy mindenkinek lehető legigazságosb s ekkép leghasznosb rendszerre.») Ezután igy folytatja:

S ím egyszerre s nem tudom ki által s mi módon, azon ötlet jut szőnyegre: ugyan nem volna-e jó, nem volna-e üdvös oly nemzeti hirlapot szerkesztetni, mely mint a haladó s a múlt országgyűlésen s kivált ennek végén valami vezértestületet képző résznek organuma a hon minden intelligentiáit egybepontosítaná s annyiban, a mennyiben nemzeti kifejtésünk része nem annyira a kormányt, mint inkább egyenesen a nemzetet illeti, ki is jelelné a szoros tudományok fonalán azon határvonalt és abban törekednék tartani a hazai erőművet, nehogy a kormányt legjobb akaratja ellen is valami beavatkozásra kényszerítse, melyen se innen se túl.

Nagy eszme, felséges terv és valóban a 19-dik század felfogásához illő! Ariadne fonalaként a legjobb főktől nyujtva biztos rést nyitni, melyen honi téboldónkban nagy és kicsi, dús és szegény, s általában minden erő, minden érdek, sőt minden szenvedelem is egy czél felé lenne vezérelve; egy czél felé, mely nem egyéb, mint tökéletes biztosítás mind a despotismus, mind az anarchia szörnyetege ellen, ugyan lehet-e ennél felemelkedettebb gondolat! lehet-e ennél üdvösb czél és erre biztosabban vezető eszköz, mint oly lap, mely a körülményekhez képest majd halkal, majd gyorsabban izgatná a nemzeti testet, ma a szenvedelmek lecsillapítására hatna leginkább, majd ha tán isméti álomkórságba merülne a nemzet — mitől azonban oly hamar félni valóban nem kell — vagy ha szolgairányt venne, azt ismét, s ha szükség, a végitéleti tárogatóként életre, s kötelesség-teljesítésre felriasztaná; oly lap, mely az elkülönözött részek egymás iránti viszonyait felvilágosítni, közös érdekeiket velük jobban megismertetni, a szerencsésb születésüeket kimélettel áldozatok tételére csábítgatni, az alantabb állókat őszinte részvéttel viszont még egy kis béketűrésre édesgetni törekednék; oly lap, mely eldiribolt erőnket egy-egy czélra egyeztetni, s a teendők eddigelé oly sokszor egyedül

pillanati hév-súgta sorát végkép okszerinti logikába szorítni és azon felette nehéz «egymásutánt» kijelelni ügyekeznék; oly lap szóval, melynek az volna legfőbb működési köre, hogy a régi külföldnek tapasztalási kincseit sajátjává tevén, egyoldaluság és szenvedelem nélkül, rendre kijelölné, mi volna kettős czélunk elérésére, t. i. nemzetiségünk és alkotmányunk mindinkábbi kifejlésére, mi kerülésre, mi viszont utánzásra méltó; s ekkép oly lap, mely nem arról vitatkoznék: «Vajjon kell-e tenni», mert ez rég elismerve s a többségtől már rég elfogadva van, de azt tenné fejtegetési tárgyául: «Mit kelljen mívelni, s ezt mi módon», miszerint egyes esetek, egyes kivételek aprólékosságit mellőzvén, jó hadi vezér, jó országos emberként magasb szempontból volna felfogva, s szakadatlan rendben egy pontra vezérelve az egész.

Azt hiszem, ennél üdvösb czélt kitűzni, időszerűbbet megindítni valóban nem volna könnyű, feltéve, ha az alkalmazásban nem történik hiba. S így lőn, hogy legszebb várakozások közt ültük e folyó 1841. évi január hónap 2-án a kormánytól engedelmezett és sok jó hazafi buzgó óhajtásával kisért, de bennem — megvallom — nem csekély aggodalmakat gerjesztő Pesti Hirlap születési napját.

Mily éles szem, mily gyengéd tapintat, mily felette mély tekintet kívántatik oly annyira szövevényes körülményeinkben, hogy most, miután a gorombább munka úgy szólván már meg van téve, az alvó munkások t. i. fellármázva, feldorongolva vannak — miben én is iparkodtam eljárni becsületesen — a szántás is végbement itt-ott, némi csekély, tán nem legnemtelenebb mag is el lőn már vetve; hogy most ne csak minden munka okszerinti lánczolatban kezdődjék meg s folytattassék víg kedvvel és így jó sikerrel, de eddigi csekély vetéseinket, oly anyai gonddal ápolt

ültetvényeinket is hidegtől, záportól s annyi s oly külön árnyéklatu elleneinktől óvjuk s őrizzük is. Ehhez valóban nem mindennapi felfogás, nem rövid tapasztalás és a körülmények nem félszeg ismerete szükséges; úgy, hogy ide az ismeretes, s alkalmasint soha semmit sem érő *«quam parva sapientia regatur mundus»*, mi azonban sokáig és sok helyen látszott divatozni, de legtávolabbról sem alkalmazható.

Volna egyedül alkotmányunk veszélyben, vagy csak arról szó, mikép kelljen azt tágitni, a lehető legtöbbre ruházni, nem volna akkor baj; lenne csak az kérdésben, mikép lehessen a lehető legnagyobb számot anyagilag gazdagítni, könnyű lenne akkor minden; csak ne forogna egyéb fen, mint terjeszteni művészetet és tudományt és vajmi hamar érnénk czélt. Mind ez azonban feladásunknak csak fele, de még fele sem; minthogy a «magyarságot óvni, kifejteni», a másik ennél nem csekélyebb, sőt még jóval nagyobb tekintet. De a magyarság terjesztése — ez akármilyen paradoxonnak látszassék is lenni, még is így van, s ha ily mélyen nem bírunk hatni körülményeink szövedékibe, akkor vegyünk inkább ekeszarvat kezeinkbe és lépjünk le a politika mezejéről — a magyarság terjesztése, mondom, ellentétben áll az anyagi javak s kivált a művészet s tudomány, de még némileg az alkotmány terjesztésével is. S természetes; mert a magyarság ma még mindenben oly könnyű, oly szellemi csak, hogy ha valami mással összekapcsolva nyujtatik, elpárolg, vagy ha megmarad, akkor a másikból nem marad semmi is hátra. — Értsük egymást és azért itt közbevetőleg egy példa. Régóta gőzerőműveseket óhajtok kiképezni és e végett iskolát állítni, hogy megszűnjünk e tekintetben is — mióta gőzöseink napról-napra szaporodnak — az idegen előtt kénytelenűl görbedni. De az itt kijelölt dilemma miatt nem tettem, még most sem tehetem, s tudja az ég, mennyire nem vettetik most

hátra ezen időpont, s pedig: «Ha magyar nyelvre állítom az iskolát — és e tekintetben Istenért ne mystificáljuk mindig magunkat, nehogy örökké mystificáljuk a szerencsétlen hont — akkor a hazában e részbeni legtöbb s minden külföldi intelligentiát kirekesztek; ha ellenben német nyelvre állítom — és kettő közt választás nincs, ha tán ismét a latint nem akarjuk bevenni — akkor semmi kevesebbet, mint egy magyarságolvasztóval, vagy még jobban mondva: «egy mesterségesen felállított magyarságolvasztó intézettel szaporítom a honi erőművet.» Nem fogjátok fel ezt, Barátim? Az első esetben, meglehet, jó magyarok képződnek, de szoros tudományilag — és innen nincs menekvés — a jó erőművészség róvására, mikép meg lesz általa mentve ugyan a magyar, de hihetőleg elpattant katlantól légbe repülend az ember; a másik esetben viszont bizonyosan jó erőművesek fognak kiképeztetni, de megint — s itt is ki nem bujhatólag — a magyarság rovására, miszerint ezen esetben ismét az erőműves lesz *in salvo*, de annál bizonyosabban és szaporábban elviszi a magyart az ördög; mihez képest csak e kettő közt van a választás: vagy csorbát ütni a magyarságon, vagy erőművészeti tekintetben még egy darabig az idegennek maradni zsoldosa; és én inkább az utolsót választám! És kérdem, ha a $2 \times 2 = 4$-et fejesen nem akarjuk tagadni, nem világlik-e ki csak e kevésből is, s nem nyujt-e ez világot annyi másra: mily ellentétben van itt, s természetesen minden efféle eseteknél, a művészet a magyarsággal, mily kevéssé jár karöltve, sőt mennyire küzd még egyik a másik ellen.

Az ország anyagi kincseit akarjuk nevelni, s ezen felül nincs más tekintet: ám tűzzük ki honunk német lakosit például, s engedjük csak, sőt mozdítsuk elő, hogy az ország minden lakosa vegye át nyelvét, sajátságit és szokásait, s nem sokára virágzik a hon — mint József császár tervezé — de belőle a magyar-

nak nem jut több, mint sírjára egy virág, s tán annyi sem. Ha művészetet, tudományt és ezeknek kicsirázásit, gyárokat, vállalatokat és efféléket akarunk terjeszteni s felállítni és nincs ennél semmi magasb szempont: bizony egy cseppet se vesződjünk a magyarsággal és úgy s oly hamar érünk czélt, mint akármely nép. Öntsük régi alkotmányunkat végkép német nyelvbe, terjesszünk német értelmességet, s rögtön polgárosítva lesz a nép, s óriási alapot nyer az alkotmány, csakhogy alatta örökre el lesz temetve a magyar.

Mily keserves, szövevényes állapot, valóban hallatlan eset az emberiség évrajzaiban!

A magyarságnak mostani állása — jóllehet a magyar nyelv a törvény nyelve, de a diák is az volt (!) — még nem olyan, mikép úgyszólván emeltyűül szolgálhatna más dolgok megkedveltetésére. Ez csak későbbi időkben történhetik, mikor a magyar nyelv — mert a törvény nyelve — az egész haza minden ereibe el is fog oszlani. Ma még akadoz azonban e vér, jóllehet nem holt, mint a latin vala, de azért még sem erős és általános életű még; úgy hogy ha túlhajtatik, vagy rögtön művészeti, tudományi, közipari, kereskedési lombikokba szoríttatik, melyekből a német értelmességet, a magyarság e lehető legnagyobb olvasztóját, akármit mondunk is, egyáltalában ki nem rekeszthetni, akkor vagy guta üti a magyart, vagy megsemmisül!

Nem szőrszálhasogatás mindez, s valóban sajnálnám ilyesekkel ölni a mindig s kivált most annyira drága időt; de hű jóllehet elég felszínes rajza szövevényes létünk egy kis töredékének, melyet magyaron kívül úgy sem foghat senki is fel, s magyarok közt is vajmi kevés.

Szövevényes létünk csak egy kis töredékének rajza, mondom; mert ugyan mily egybebonyolódott még, az ősi privillégiumok s a mindent elválasztó régi falaik tömkelegi építményében honunk oly sok nyelvű,

oly külön vallású, eddigelé egybeolvadni épen nem akaró tarkabarkasága; s hát mily szövevényes állapet még az ausztriai birodalom egyéb részeiveli viszonyunk! Ott tettleg a felsőbbség és mi tettleg provincia; nálunk viszont alkotmány, ott ellenben nem, s ekkép elv szerint megint itt a felsőbbség. Mily ellentétes szövevény stb. stb.

Valóban mindebből diadalmasan kigázolni, magyarodni s csinosodni egyszersmind, s egynek rovására sem, majdnem lehetetlen. De azért mégis kell s lehet is; s mert lehet, azért kell. De nem ám azon mindennap s mindenben s annyitól hallott felszínes számolás útmutatása szerint, melyhez képest itt is kellene, ott is kellene tenni, ehhez is szép volna járulni, amattól is rút lenne elállani, ahhoz is kellene adakozni, emezt is kötelesség volna pártolni, s mihez képest százszor többször «igen», mint «nem» markunkba szorítjuk a nagy «semmit» és a két nyul után kidőlt agárként elszalasztunk «mindent.»

Az idővel, értelmi súlylyal, kiállító tehetséggel úgy kell gazdálkodni, mint pénzzel, sőt szigorúbban; mert az idő, értelmi súly, s kiállító tehetség jóval becsesb mint a pénz. Mert pénzét ki-ki kezével számlálhatja, s keze kinek-kinek van; az idő, értelmi súly, s kiállító tehetség meg- s felszámításához ellenben tökéletes ábránd és hiúság nélküli ön- és körülményismeret szükséges, s tökéletes körülményismerettel csak felette kevés, hiúság nélküli ismerettel pedig még sokkal kevesebb bír.

Mihezképest a magyarosodást, közcsinosodást s alkotmányunk tágasb alapokra tételét, minthogy ezek még most némileg s bizonyos esetekben teljes ellentétben léteznek egymással, sem eszközölhetni egyszerre; de valamint a forint — szoros igazságilag — csak egy felé fordulhat egyszerre sikerrel, hogy t. i. fel is váltsa magát egyenlő becsű árúval: úgy kell fordulni, összpontosúlni időnk, értelmi súlyunk, s kiállító tehetségünk, szeretném mondani, legutolsó fillé-

rének is, kettős feladatunk egyikének mindenekelőtti tökéletes biztosítására. Kettős feladatunk egyikének, mondom; minthogy a kettő némileg ellentétben áll, s ezenfelül mind időnk, mind értelmi súlyunk, mind kiállító tehetségünk annyira meghatározottak, mikép itt is haladni diadalmasan, ott is, szoros tudományilag lehetetlen.

Választanunk kell tehát, de nem úgy, hogy nagy érdekeink egyikét is feláldozzuk, s vagy a magyarságon engedjünk ütni csorbát, vagy szolgaságba sülyedjünk; az Egekért ne! mert nemzetiség nélkül, nemzetiség nélkül, mely a legalantabb állónak utólsó csepp vérét is egy nagy nemzeti érdekre hevíti, olvasztja egybe, úgy teng szerencsétlen nép, habár illusióiban szabad is, mint mi magyarok tengünk hosszú századok óta, egy magában irigykedő, agyarkodó, már-már pusztulásra fajúlt méhraj és a lelkes együttmunkálástól még mindig oly messze; szabadság, alkotmányos lét nélkül viszont úgy nyomorog nemzet, habár irigylésre méltólag hevűl is ott nagy és kicsi, férfiú és hölgy a haza puszta említésén, mint nyomorog a dicső lengyel, vajmi nemes sebektől vérző oroszlán.

Meg kell, meg lehet menteni mind a kettőt. Felhevűlt vér, a legjobb akarat, a legszilárdabb elszántság erre azonban korántsem elég; itt egyedül hideg vér és a csalhatatlan szám vezethet üdvös öbölbe.

Themistoclesként kell egy szárnytól a másikhoz repülnünk, szembe tartva mindent, s ott vinni elő diadalmi zászlóinkat, hol legnagyobb a veszély.

Számosb évek ezelőtt, mikor mi vagy éppen nem, vagy minden tekintetben még felette kicsinyek valánk, felszólalt egy Nagy férfiú és ez volt ám még a súlyos Horatius-Cocleskedés és azért vegyük le süveginket, adjuk meg mi Istené, de adjuk meg azt is, mi e Nagy hazafié, ne tagadjuk meg tőle azon babért, melyet érdemle; hiszen nemzetiségünk megmentésé-

ben ő az első bajnok, s mely babér, ha ő többé nem lesz, bár akarjuk, bár ne, még akkor is fog zöldelni halántéki körül, mikor annyi közülünk már rég felejtve s örökre elsülyedve lesz a néma idők tengerébe; sőt irigykedés, méltatlan lealacsonyítás helyett iparkodjunk inkább éppen annyit tenni, vagy ha Isten segít, még többet, hiszen valamint Philippos elég tág dicsőségi kört hagyott Nagy Sándornak, úgy marad nekünk Nagy Pál után is vajmi sok és annyi szép tenni való még. Számos évek előtt mondom felszólalt Nagy és az akkori latin hősök nem csekély boszankodására, neheztelési mormolásaik közt, azon ismert fontos és nemzeti életünkre oly nagy befolyású szavakat mondá, miszerint «ha választania kellene, inkább a nemzetiség, mint a szabadság nemtőjéhez ragaszkodnék, minthogy a nemzetiség hű megőrzése legbiztosabb talpköve volna a szabadságnak; nemzetiségében sülyedező nemzet viszont legszebb szabadságainak daczára is csakhamar rabigába görbedne . . .» És azóta s leginkább azóta, annyi visszhangra talált a kimondáskor oly ellenséges érzelemmel fogadott szó, hogy semmit sem szorgalmazott vérünk oly állhatatos béketűréssel, oly szilárd elszántsággal, mint honi nyelvünk ügyét; míg végre hosszas meg nem szűnő esdeklései után kivívta az örök természettől nyert jogát és Magyarország lakosinak hivatali nyelve kirekesztőleg a magyar lőn.

A bölcseség vagy erőtlenségünk szüleménye volt-e azonban ezen előhaladási terv és az ennek következésébeni diadal, most nem akarom vizsgálni; elég hogy eljutottunk azon pontra, melyen a nemzetiség dolgában, habár nem is tökéletes egészségben és virágzólag, de valamikép csak «megvagyunk» és ekkép kettős érdekünknek egyike s pedig az annyival fontosbja félig-meddig biztosítva van! vagy legalább közvetlen veszélynek kitéve nincs. Mihezképest most, mint a mai idő áll, az a fő kérdés: «két czélunknak tökéletes elérésére vajjon oszolva, elágozva

dolgozzunk-e és egyszerre, vagy központosítva és egymás után és ha így: mire pontosítsuk össze minden tehetséginket legelőször is?» Fontos, legdrágább érdekeinkbe vágó kérdés és elannyira, mikép jó vagy hiányos feloldása, okvetlen nyert vagy vesztett csatát, fejledező életet vagy bizonyos halált következtet.

Mindenekelőtt azt hiszem, nem kellene a dolgot a puszta «véletlennek» átengedni, s pillanati hevenyzések szerint cselekedni, mint az nálunk magyaroknál még a legmélyebben életbe ható dolgoknál is oly mindennapi eset; hanem munkásságunkat okokra állítva kimerített terv szerint volna illő és czélszerű, elrendelnünk. És e tekintetben modorom szerint, melynek főalapja a «központosítás» és a mennyire felfogni bírom «a logikai egymásután», s mely ekkép mint minden léptemben tapasztalni vagyok kénytelen, homlokegyenest ellenkezik a honban általánosan divatozó számolási, s itt ott, jobbra-balra, előre-hátra, cselekvési móddal — modorom, hogy ne mondjam «taktikám» szerint és a jelen esetre alkalmazva, azt hinném legtanácsosbnak, sőt a végképi diadalra azt elkerülhetetlenül szükségesnek, de arra bizonyosan vezetőnek is, minek apodicticai igazságáért élni és halni, s a bizonyos sikerért még becsületemet is zálogul ajánlani kész vagyok, ha — és itt képzeljük nemzeti állásunkat mint egy hadnak két szárnyát — a bal szárny «a magyarság» t. i. helyben megáll, s előnyomulás helyett magát védlő helyzetbe téve, minden figyelmét, minden szorgalmát, minden kitelhető erejét egyedül arra fordítja, hogy nyert helyzetéből ismét ki ne verettessék, sőt azt oly bevehetetlenné tegye s erősítse fel, mint a török ellen Komárom vala pajzán tréfát űző szűzével; s ennyire a bal szárny. És ha viszont minden tehetség, idő, értelmi súly, kiállító erő kettőztetve, sőt ha lehet százszorozva, vagy pedig, mert ebből egy sem lehet, minthogy egyszerre jobbra és balra nem fordulhatni, minden

mástól megóva, megőrizve, kirekesző́leg a jobb szárnynak, t. i. az alkotmánynak oly állásba tételére, oly kifejtésre pontosíttatik össze, mikép ennél fúhassuk meg a haladási tárogatót, ezzel nyomulhassunk elő diadali hihetőséggel és ez vívja ki nagy csatánk sikerét.

Mi pedig a kitűzött csatarendet illeti, mely szerint a bal szárnynak — a magyarságnak — egyedül védlő, a jobb szárnynak — az alkotmánynak — viszont haladó szellemben kellene működni, okaim ezek:

A magyarság ellenében, hogy egyéb sorvasztóiról később szóljak, a németség áll; ezen óriási súly — vagy tán máskép van? — egy felette csekély súly ellen. Kérdem most — és én nem foghatom meg, hogy általában honosimnak oly kevés istenáldásuk van ezen átkot át nem látni — kérdem: józan taktika-e, ha ezen kis súlyt szünteleni egybeütközésbe hozzuk a határtalanul nagyobbal és ezt nem kerülgetjük inkább; vagy más szavakkal: vajjon jó taktika-e, ha = egy font magyarsággal nagy hetykén kiállunk, s abban el akarunk olvasztani = $^3/_4$ font tótot, 60 font szlávval egybefüggő tótot; $^1/_2$ görögöt, 40 font vallásrokonnal egybefüggő görögöt; $^1/_2$ font oláhot, szinte $^1/_2$ fonttal egybefüggő oláhot és végkép 40 font németet, velünk lehető legnagyobb összefüggésben levő németet. — Hol vannak itt a hihetőség számai, hol igérkezik itt siker? Én sem hihetőséget, sem sikert nem látok; de ellenben felette jól látom azt, mit, úgy látszik, mások épen nem látnak, vagy nem akarnak látni, hogy az efféle vegytanelleni vagy inkább bölcseségtan elleni kisérletek által az egy font magyar fog olvadozni okvetlen és nem viszont, s hogy üssük csak lágyvelejű, fenyítéket érdemlő gyermekekként gyenge fazekunkat minden fazék, sőt a szláv és német kőedény ellen is, mi számban annyival csekélyebbek s a németnél értelmi súlyban annyival könynyebbek és ne kételkedjünk: rövid idő alatt törött cserép lesz a magyar.

Miért pezderkedni tehát ott megtámadólag, hol az ellenség épen legerősb, mi viszont leggyengébbek vagyunk és ekkép részünkre a győzedelem épen oly lehetetlen, mint bizonyos a meggyőzetés? Hol mutatkozik itt isteni szikra, de még a legközönségesb észnek is működése? Bizonyára én sem szikrát, sem velőt ebben nem találok s ha találok valamit, az valóban valami egészen más.

Nyelvünk törvényesítése által a magyarságot illetőleg meglehetős áliásba jutottunk; őrizzük ezt, de tovább a családi élet köreibe — ha magától jő, hála az égnek — ne kényszerítsük tűzzel-vassal, nehogy a visszahatás törvényei szerint tűzzel-vassal ismét visszaverettessünk s megsemmisíttessünk. Várjunk valamit az időtől is és mindenekfölött — s ez a «józan tactika» — vigyük honunkbani más népekkeli surlódásunkat oly mezőre, hol mi vagyunk erősebbek s ők a felette gyengék, t. i. az alkotmányira; vagy más szavakkal: vegyük be őket alkotmányunkba, hogy ők ismét bevegyenek minket, t. i. a magyarságot magukba. Előre tehát a jobb szárnynyal!

Ha most tótnak, németnek azt mondom: «légy magyar» és más argumentumot neki felhozni nem vagyok képes, mint *«stat pro ratione voluntas»* vagy hogy az valami különös nagy boldogság régi magyarnak születni vagy új magyarnak felkenetni és ekkép a régi koronának tagjává válni és egyéb semmit; kérdem, mind tót, mind német, ha szembe nem is, mi egyébiránt szinte meglehet, sőt hihető, de hátam mögött nem fog-e kaczagni, de még hahotára is fakadni azon különös követelésen, miképp ő abból magát kivetkőztesse — nemzetiségéből — miből a kivetkőzést mi, ha vérünk által történnék, vagy jobban mondva «történik», mert hiszen még most is mindennap történik, lehető leggyalázatosb tettnek hirdetjük és kiáltjuk ki: s vajjon miért vetkeztesse ki magát? Egyedül azon ok miatt, mert az országnak al-

kotmányos födele van, mely alatt 80 ezer kiváltságos család áll s ha a rongyos födelen nem esik keresztül az eső, szárazon áll, ő azonban a csábítandó vagy a már megcsábított, mindenesetre künn fog ázni a szabad (!) ég alatt.

És a magyarságra ilyféle nógatásink közt nem juthatna-e eszébe németnek, szlávnak és ha eszébe jutna, nem volna-e jó gondolat, minket viszont az ő constitutiojára (!) csábitgatni, miután mi őtet magyarságunkra csábítgatjuk; azaz: ha ő viszonlag azt akarná velünk elfogadtatni, mi nála a leggyengébb oldal, miután mi is leggyengébb oldalunkkal akarjuk őt behálózni.

Mily felszínes, kevéssé megemésztett nyers fogások mindazok, mik e részben elkövettetnek, de azért nem is egyebek, mint «légfogások», ön- s — fájdalom — hazarászedések.

Ha ellenben tóthoz, némethez és a magyar hon egyéb véreihez így szólok: «Hazátok néktek odakünn is van, de nekünk nincs sehol, csak ideben, alkotmányt viszont ti nem bírtok, de bírunk mi és azért lépjünk egyezésre és ennek fővonási legyenek ezek: «Beszéljen ki-ki tótul, németül, oláhul, görögül, latinul, francziául, sőt sanscrit nyelven bár házi körében, mint ki-ki leginkább győzi szuszszal; nem különben kinek-kinek legtökéletesb szabadságában álljon négy falai közt a nagy Istent közvetlen, vagy fia, a szent háromság, a nagy természet, sőt teremtésének közbevetése által imádni. Ezen gyönyörű engedményekért folyjon viszont mindaz kirekesztőleg magyar nyelven, mi a nyilvános élet körébe vág, valamint a négy fal közti szabadon gyakorlott vallások is az Isten egének tág boltozatja alatt mindig csak egy érzelemre olvadozzanak, melyet az erény, honszeretet és a dicsőség gerjeszt. — Hogy pedig legyen is ok magyarul beszélni és azt nem erőltetve, de szívesen cselekedhesse is sok és az Istennek nyilt ege alatt minden nézetü, minden hitü, kölcsönös

megbecsülésre, rokonszeretetre olvadozhasson is és ekkép minden velő, minden kebel, egy nagy nemzeti érdekre forrhason egybe: ám terjesztessék Hunnia határai közt a magyar alkotmánynak áldása mindenkire, úgy hogy a legkisebb se legyen abból kizárva, de arra is, bármily csekély részben s mily lépcsőkön, mégis elhasson végre jótevő melege.»

Ha így szólunk tóthoz, némethez stb. azaz, ha ily módon édesgetjük a tótot, németet stb. ügyünkhez és a helyett, hogy a magyarságot mindig mint valami haszontalan terhet akarnók hátára csatolni, néki azt végre inkább mint valami felette becses árút ajánljuk: nemde egy kissé jobban értjük a dolgot, és így cselekedve, egy kissé mélyebben hatunk a következmények gyökereibe, mint hazánknak üstökös csillaghoz hasonló azon propagandistái — ej be szeretnék nevezni néhányat — kik a helyett, hogy szelid, megkedveltető világba állítnák a magyarságot, azt az erőszak legrémítőbb lángözönében törtetik elő; e ekkép nem cselekszenek különben, mint cselekszik sz. Antal némi képei után itélve — minek csinyját egyébiránt soha nem tudtam felfogni — bizonyos és szerepéből tökéletesen kiesett csábító, ki elidegenít, szorongat, ijeszt, kínoz, kétségbe hoz ugyan, szóval: mindent elkövet s csak egyet felejt: «nem csábít» és azért — német példabeszéd szerint — elvégre «hosszú orral» odébb is áll, sz. Antal pedig a szegény ördögön, az ügyetlen kisértőn jóizűt kaczag.

Mindaddig, míg tótnak, németnek stb. apáról fiúra átszállt bizony már igen rosszszagú erekiyeként csak azt pengetik fülébe, csak azt törik meg nem szünőleg orra alá, hogy a tót nem ember, *graeca fides nulla fides* és a svábot elijesztő vázként már a gyermeki velőbe csepegtetik be, mint valami felette ocsmányt; mindaddig, míg ily s számtalan efféle, émelygést okozó, nem könnyen mondhatni hová: büntető- vagy őrültházba inkább illő tettei s agyafurtságai némi kormányozni csekély magukat nem tudó, s

mégis nemzeteket reformálni akaró elbizottaknak a divatból gyökerig ki nem kopnak, mi egyedül a közmegvetés mindent lesujtó hatalma által történhetik; mindaddig ne követeljünk hozzánk hajlamot, vagy éppen irántunk őszinte részvétet. Mindez csek az időnek lehet munkája, de korántsem a magárahagyott időnek, hanem azon jövendőnek, mely közalkotmányi kifejtés által, a csinosodásnak magasb fokára is emeli a magyart.

Jövendőnk biztosítása végett tehát most mindenekelőtt alkotmányunk minél előbbi s minél tökéletesb kifejtésére és annak a lehető legnagyobb számra ruházására kell törekednünk; s pedig: mert semmi egyéb által nem kedveltethetjük meg mind a magyarságot, mind önmagunkat könnyebben és többekkel és ekkép semmi egyéb által nem mozdíthatjuk oly sikeresen elő valamint nemzeti ügyünket, úgy saját hasznunkat is; mik körül forog az egész.

És ez volt azon szempont, melyből mostani állásunkat és a két legnevezetesb érdekünk közti elsőbbséget fogák fel honunk legjobbjai; mihezképest, miután az, hogy *tenni kell,* már el volt s el van döntve, csak arról forgott a kérdés s még ma is arról forog: mit kelljen tehát alkotmányunk kiképzésére tenni? és ezen «mit» mi módon és mily rendben volna eszközleni legczélszerűbb, nehogy időt veszítsünk és azon napokat hasztalan engedjük peregni le, melyek a keleti kérdés megbomlása előtt még mieink, de ezen előbb-utóbb s tán hamarább mint gondolnók, bekövetkező esemény után viszont, ha addig nemzetiségben és nemzetileg meg nem szilárdulunk, okvetlen semmi többel nem lesznek sajátink, mint saját magunk.

— — — — — — — — — — — —

S azért a honszeretet, becsület, az erény szavánál fogva, előre a jobb szárnynyal — az alkotmányival. — De vajjon miképp? És ez a napirenden levő, ez azon elhatározó, mindenelőtt fontos kérdés,

melynek jó vagy rossz megfejtése körül forog jövendőnk.

Hideg meggyőződésem szerint, valamint igazi csatának sikerét inkább a jó számolás és mesterség dönti el, mint a be nem tanult bármi fényes bajnokság: úgy függ nemzeti haladásunk is sokkal erősebben taktikánk józanságától, mint bármily dicső hőstettektől; mihezképest mindenekelőtt azt kell vizsgálni: tulajdonképen mi ezen alkotmányos jobb szárny, ugyan miből s mily elemekből áll; s másodszor kitervezni: ezen elemeket mi módon lehetne annyira kifejteni, oly egymást értő, egymást védő tömött phalanxba egybeolvasztani, miként azzal aztán a királyi széket védve, a rendbontó selejteseket sujtva, biztosan lehetne haladni is s az alkotmányi mezőn egy szép dindalt nyerni a másik után. — Mi az elsőt illeti, hogy tulajdonkép mi ezen szárny s miből áll, a felelet nem nehéz; mert hiszen az nem egyéb, mint Magyarország alkotmányos rende, azaz: mely a »*nihil de nobis sine nobis*« paizsa alatt van. — És ezt, hiszem, senki kétségbe nem hozhatja, kinek esze féligmeddig kellő helyén ül. Már a második feltétel megfejtése nem oly könnyű, hogy t. i. mikép lehetne ezen egy s mégis oly külön árnyéklatú testületet legszebb hivatásával megismertetni, s azt véle megkedveltetni, miszerint millióknak örömkönyűkkel rivalgott hálája között az egész emberiségnek tapsát és saját legnagyobb hasznát biztosítná magának. E feltétel megfejtése, mondom, nemcsak nem könnyű, jóllehet arra felette sok különös ügyességet képzel bírni, de oly súlyos, oly szövevényes s kivált annyi és oly mély tudományokkal szorosan egybeszőtt «valami», hogy itt útmutatóul a tiszta szándék, a tiszta akarat nem elégséges többé, sőt — mert egyedül számok dönthetik itt el a kérdést — a szív még oly nemes ömledezésinek, a hazafiság még oly szent gerjedelminek varázsa is határát leli. Igen, hatalmának határát leli itt az oly könnyen a józan út vágásiból

félrevezethető szív és közvetlen s kirekesztőleg a minden szenvedelmekből kibontakozott észnek kezdődik urodalmi köre; — azon urodalmi kör, melyet sokan mint a nem legmulatságosbat, s melyben csak felette szorgalmas s állhatatos munka után lehet egy kissé fénydegelni s valami kis hivatalra emelkedni, nagy következetességgel kerülnek, mely azonban mégis, akárki mit mondjon — s ez később tán jobban ki fog világlani — azon egyedüli, melyből az emberiségre becsület, haszon, dicsőség, szóval: valódi és tartós jó áradozhat; s melybe ehhez képest lépni kinek-kinek hasznos, azoknak pedig a lehető legszentebb kötelessége, kik embertársaikat boldogítni, nagyobb számokban boldogítni buzognak, nehogy hevük rossz számolás miatt több átoknak, mint áldásnak legyen forrása.

És ekkép e körbe kell lépnünk, azaz: eszünket minden szenvedelem nélkül kell használnunk. Es eszünk, ha bennünk minden hajlam, minden mellékes tekintet, minden szenvedelem hallgat, a feltett «miképre» nézve, hogy t. i. mi módon haladhassunk honunk alkotmányos rendével legdiadalmasban, vajjon mit fog tanácslani? — Okvetlenül azt, hogy valamint 10—12 évvel ezelőtt ezen rendnek mély álomkórsága a felébresztést, a felrázást tette legsürgetőbben szükségessé: úgy ma, midőn minden jelenség mutatkozik inkább, mint az álomkórságé, ismét azon kell iparkodni mindenekfelett, hogy a szenvedelmek csillapíttassanak, az itt-ott mutatkozó túlhév a rendes körből ki ne törjön, a túláradozó élet határt leljen, szóval: hogy a megindított erőmű ne csak haladjon, de ne is ingadozzon, sőt le ne peregjen, hanem rendes forgásban tartva, okkal-móddal a legélénkebb mozgásra emeltessék; vagy más szavakkal: a helyett, hogy mint 10—12 ével ezelőtt a kiváltságos rend kötelességfelejtett tagjait, t. i. a sokkal nagyobb számot felette hasznos és ekkép illő vagy legalább megbocsátható, sőt egyenesen kötelesség volt, gyáva ön-

feledéséből erősen, erősebben, lehető legerősebben felriasztani, felkínozni, habár ez titokban nem is és csak a szabad ég alatt történheték: úgy ma, midőn a kiváltságos rendnek leghatalmasbjai és a nagyobb szám teli van a legjobb akarattal, mindent tenni és csak azon mulik a dolog, hogy kétszer kettő nem tizenkettő, egy nap nem nyolcz nap, ember nem isten; ily körülmények között, ilyes felriasztások, felkínzások, nemcsak nem hasznosak és nem illők, de meg sem bocsáthatók és pedig azon felette egyszerű okból, miszerint például a túlhajtott gőzerőműnek sem kőszén, sem tűz, de éppen ellenkezőleg gőzkirekesztés kell és azon még sokkal fontosb tekintetnél fogva — mely a 10—12 év előtti időkre úgy illik, mint a mai napokra s szintúgy minden anyagi mint nemkülönben minden szellemi dolgokra az egész világi egyetemben, s ekkép parányi kis magyar erőművünkre is — hogy mi természetes hajthatóságán túlhajtatik, vagy kénytelen megbomlani, vagy nekezebben halad, sőt tökéletesen meg is állapodik.

Mihezképest nem tenni, mikor tenni kellene, tenni kötelesség volna, éppen oly bűn, mint nem kevésb bűn cselekedni, másokat cselekvésre buzdítni, midőn az «abbanhagyás» lenne szoros tiszt; s ezt a mint ki felfogja, helyesen, helytelenűl erejét ismerve vagy azt túlbecsülve — és azért itt magábatéréssel és komoly figyelemmel ki-ki tartozik önmagának — úgy fogja ki-ki mellében érezni a megelégedés melegét, vagy a szemrehányás fulánkit, s úgy fog holta után — mert élőről élők közt nincs igazságos itélet — emlékezete áldva vagy átkozva lenni.

*

(A következő szakaszok a Kossuth «Pesti Hirlap»-jának irányát bírálják. Széchenyi felfogása szerint Kossuth épen fényes tehetsége s népszerűsége miatt romlásba fogja dönteni az országot, ha kiméletlen

és türelmetlen agitationális modorával s az érzelmekre, a szenvedélyekre számító taktikájával föl nem hagy.)

A Pesti Hirlap szerkesztőjének nem szívében van a baj; mert az bizonyosan nemes, mit az egész haza, többi közt szüleihez vonzó fiúi gerjedelminél fogva köztapssal méltánylani is tudott; sem velejében nincs a hiba, mert hiszen roppant s valóban ritka elmebeli tehetségéről senki csak legtávolabbról sem kételkedik. Hanem taktikája, modora hibás. E körül forog a dolog. De ez annyira hibás — tisztelet, becsület, de igazság is! — hogy valamint a vigyázatlan háromszor gyujtja fel a házat, míg a gyujtogató csak egyszer: a következmény után itélve, ő róla egyenesen azt lehetne gondolni, hogy szíve éppen nem jó, s feje sem sokkal jobb.

Dicsőteljes emlékezetű Mack tábornok, ki az ulmi árpát főzte meg, mint mondják, felette jó szívvel bírt és esze is ugyancsak kellő helyén ült; modora, tactikája azonban hibás vala és így lőn, hogy szíve és esze daczára mindegyre verték őt és csatákat soha sem nyert. Bonaparte viszont rosszszívűnek mondatik, mert Egyiptusban, mint állítják, megetetni engedé a szegény dögmirigyeseket s aztán Enghien herczeget fejbe lőni tűré, a borodinoi ütközetnek, mint mondják 50,000 holt embervértől füstölgő csatamezején pedig — boldog Isten! — és jobbadán ártatlan muszka adózó és ártatlan franczia conscript és e két nemzetnek aránylag csak kevés főrendű testei közt, azt mondá — mily gyönyörű anyag lett volna ez egy vezérczikkre, ha akkor már létezik a Pesti Hirlap — «Ez ám már a dicső nap»; feje azonban meglehetős volt; de még sem ez tette őt nagy vezérré, hanem taktikája, modora, mert ez vala különösen jó; és azért habár nem jajdult is, mint könyörületes barát vagy a fiatallal ellenkező asszony, minden csepp vérnél fel, Mack ellenben úgy látszik, igen irtózott a vérontástól, mert inkább legépebb létben, nehogy

rossz szívéről tán commentárok irassanak, magát övéivel valódi nagylelkűséggel megcsipetni engedé: azért mégis, én legalább, inkább Napoleont óhajtanám vezérül. Ennyit ér a tactika, a jó modor. És csak Istenért ne keverjük a szerepeket össze! — Van-e nemzet, kérdem, melyben több az elszántság, több a felemelkedés, erősb a szív, s kitünőbb az elmebeli tehetség, mint a dicső lengyelben? Alig hiszem. — Az angolról viszont azt mondják — jóllehet én nem hiszem — hogy felette kevés benne a felemelkedés — de tán annál több a pénz — és nem igen könnyen olvad szíve — de tán annál jobban tanácsol neki esze stb. — És mégis, fájdalom, az első igen alant, az angol viszont, akár mit mondjanak azok, kik e nemzetről úgy itélnek, mint a vak a színről, emberileg szólva — mert tökéletesség sehol sincs — lehető legmagasabban áll. Az lebilincselve; ez szabad, mint a gondolat. És pedig, mert egynek taktikája, modora hibás volt; a másiké ellenben jó. — Aristotelesnek fejéről úgy gondolom kár egy szót is veszteni, mert azt óriásinak hiszi mindenki; szíve jó volt-e, nem tudom, mert annyi évek után a szív működési jelei nem igen szoktak mutatkozni s szívi tekintetben tudtomra főbb emberek közül — mert a kisebbrendűek kivétel nélkül bizonyosan mind igen jószívűek (!) — senkit sem idéznek, mint Titust, azt, ki Jeruzsalemben egy kissé megperzselte a zsidókat és ez után itélve, ha ma és köztünk élne, tán nem igen volna az emancipationak ügyvéde; szíve Aristotelesnek jó volt-e, mondom, nem tudom, hanem hogy problemák megfejtésére, igazságok kikutatására, modora, tactikája, t. i. analytikai rendszere a legvisszásb vala és ekkép a legszövevényesb tévútakra vezeté az emberi nemet — s századokig — melyekből alig vala többé kigázolás, az közismeretű, ma kérdésbe többé éppen nem vett dolog. — Verulami Baconnak ellenben, kiről azt hirdetik, hogy nemcsak jószívű, de még szinte becsületes ember sem volt egészen, feje is

néha egy kissé zavart vala, gyönyörű modora eléggé nem magasztalható; taktikája — inductiv rendszere — által t. i. oly utat nyitott az emberiségnek, mely bizony felér még Prometheusnak mennyekből orzott tüzével is; mivel az isteni szikrát nem szükség oly messze keresni, mindenütt létezik az, magunkban, mint a legisebb növényben, csakhogy nem ismeré halandó azon utat, melyen biztosan és nemcsak véletlenül feltalálhatni azt, s melyet Bacon modora jelölt ki; ezen az igazságnak józan útbani keresésére vezető gyönyörű modor, mely jóllehet csak ujabbkori, roppant következményeinél fogva már is csalhatlan bizonysága, hogy tökély felé indul az emberi nem; s nem, mint sok 6-szemű hiszi, viszonlag.

És ennyit a jó és hibás taktikáról, az okszerinti s okelleni modorról és a czélra és czéltól vezető utakról. Miszerint tökéletesen kiviláglik, hogy valamint a legszebb felemelkedés, leggyönyörűbb enthusiasmus, lngolvadozóbb szív s legfényesb ész daczára felette ügyetlen tactikus lehet valaki és mind e szép és igen tündöklő tulajdoni mellett felette nagy sötétben bolyonghat és vezetheti embertársait, kigázolhatlan tévutakon: úgy lehet viszont jó taktikával, jó modorral ellátva és a lehető legjobb útban járó és vezető megint valaki más; jóllehet benne viszont nincs annyi enthusiamus,benne nincs annyi képzeleti tehetség, benne nem lakik oly lágy szív stb.

Távol vagyok ennélfogva — mert hiszen a lengyel nemzettel, Aristotelessel egy sorra állittatni tán nem valami megrövidítés, nem valami szégyen — a Pesti Hirlap szerkesztőjének szép sajátit legkisebbé csorbítni akarni, valóban felette távol s pedig azért is, mert nálamnál a «sajátnak», legyen ez bár a véletlennek adománya vagy önszerzemény, őszintébb védője nincs és kivált ezentúl — mert úgy látszik, soknak van a tíz parancsolat 9. s 10-ik pontjának ellenére a feleségen stb. túl a sajátra, bárhol létezzék is az, felette nagy étvágya — szilárdabb bajnoka nálamnál bizo-

nyosan nem is lesz. Nem akarom tehát csorbítni tulajdonit; de Magyarország ujjászületési, kifejlési s alkotmányunk felnemesítési tekintetében Steigentesch báróként epedő kebellel azt rebegem magamban szűkkeblüleg, azért rimánkodom az egekbe szűkszívüleg: «Bár volna rosszabb szíve, bár ne volna oly magas lelkülete, bár ne szakítna éjjeli rövid nyugalmából annyi órákat el és aludná magát inkább egészen ki; de e helyett követne jobb modort, jobb tactikát és vezetne tévutak helyett inkább a jó útba.»

S ugyanis Steingentesch báró — az, ki azon híres «Marie» czímű novellát írta, mely azon még híresebb csábítói «*Liaison dangereuse*» munkának német másolatja és ki felette sok talpraesett elménczségei közt bizonyos városról — de bizonynyal állíthatom, nem Budapestről — azt mondá: hogy abból, mit az emberek itt nem tudnak, legalább is egy pár százezer bölcset lehetne felkészítni, mi sok helyre és sokra nem rosszul illik, úgy hiszem — Steingentesch báró beteges állapotban levén, Tatára ment s ott «kosztba» egy főtől talpig becsületes molnárcsaládhoz szegődött. Kimondhatlan jók és jámborok valának e család tagjai, igazi Philemon és Baucis-féle szívüek; de annál keményebb volt a lúd stb., mit a szegény báró asztalára raktak, úgy hogy minden szivesség és a molnárcsalád minden figyelme és éjjeli óráinak megrövidítése mellett, a rossz ebéd és a nem jobb vacsora után bizony napról-napra hitványabb lőn a már sírhoz közel járó nyavalygó. De ő tűrt, míg bizonyos alkalommal bizonyos nagyúri dáma jó szíve és szép keble súgtában a molnárcsalád nagy erényeinek dicsérésére meg nem ered; mikor a báró ezt többé nem állhatván, legnagyobb indignatiora fakad és e botránkoztató szavakat ejté ki: «Bár volnának tolvajok e becsületes molnárok és lennének inkább jobb szakácsok.»

És ebben van, bizony van egy kis bölcselet — philosophia — és hazánk életéért csak egybe ne

keverjük a szerepeket! — Miszerint én is, bár botránkozzék azon akárki — nem indignatioval azonban, mitől Isten mentsen, mert hol jó a szándék, tiszta a lélek, de mégis félrevezet, ott egyedül elszomorodásnak lehet és az igaz egyenes szónak van helye — miszerint én ki nem pattanok, de csak szomorúan feljajdulok: «Bár lenne a Pesti Hirlap szerkesztője kevésb tehetséggel felruházva, bár ne törné meg saját magát annyi éj- és napi munkával; de volna modora, volna taktikája inkább jobb.»

Mihezképest, midőn a Pesti Hirlap szerkesztőjének egyedül modorát és tactikáját állítom helytelennek, hibásnak, okelleninek; most az a tisztem, mikép meg is mutassam, hogy állításom, mint a német mondja, nincs a «légből kapva» nem hiú és ekkép gyáva versengésnek okozatja, sem nem szűkkeblű személyeskedés, vagy éppen megijesztett, pereputtyát féltő, tetteit megbánt, a keresztهez csúszó-mászó szegény «sokat akart a szarka» mágnásnak üdvös apostasisa; mint azt tán sok ifjú a vén képpel, vagy sok vén a fiatal fővel gyanítgatja és Ti is tudom hirdetitek, Ti, kik, ha azt mondjátok, hogy ez az én munkám! — miről azonban majd később — Ti is hirdetitek, Ti a rabulának gyáva szolgái — és higyétek, vajmi jól ismerlek benneteket — kik a nagy könyvből, melynek tekervényeiben, nincs tagadás, nagy bűvészek és mesterileg jártasak vagytok, fehéret, feketét, életet s halált tudtok, mint azon sötét alak, kimutatni és ezzel, mint valami nemes emberhez valóban igen illő ügyességgel még büszkélkedni is mertek, mint azon sötét alak mondom — és azért térjetek inkább magatokba, mielőtt még késő lenne — ki meleget és hideget, lángot és jeget tud kénye-kedve szerint a körülményekhez alkalmazva torkából okádni. Nem fogja, legyetek bizonyosak, bagolyi huhogástok több mint egy negyedszázadi szilárd és következetes elveimet, minek eldönthetlen bizonysága kezeimben, megtörni és azért megvetlek; valamint rátok megint szánakozva tekin-

tek Ti nomorult lelkek, kik egyedül idegen nap sugárinak köszönhettek egy kis fényt; mint rátok is Ti törpe kevélykék, kik hiú viszketegtől hajtva s vélvén, hogy majd Ti fogjátok irányozni azt, bujdosó csillagra ültök, bár legnagyobb veszélylyel járna is az s bármint s hová sodorna is benneteket. Ti nemzeti testünk rothadt s rothadó symptomái, kik polgári erényt nem ismertek s ezért azt senkiben nem is bírjátok feltenni, ám dobjatok rám sárt, mennyit erőtök csak győz, ím kihívlak; mert tudom, lemossa azt rólam az idő és Titeket felejteni vagy utálattal fog nevezni Hunnia, mely csak akkor lehet, csak akkor lesz magas, ha Ti gyávák nem vagytok többé.

— — — — — — — — — — — —

És most, miután némi előzményekre állíthatom okoskodásomat, elvégre egyenesen megmondom, miben hibáz a Pesti Hirlap szerkesztője: Egyedül abban, hogy a képzelet és gerjedelmek fegyverével dolgozik és nem hideg számokkal, vagyis, mint a közéletben a bevett szójárás szerint mondani szokták: a szívhez szól, a helyett hogy az észhez szólna.

És ím a Pesti Hirlap elleni kifogásaim s gáncsaimnak és egyúttal fentérintett rendszeremnek, országlási rendszeremnek a kulcsa! Mely rendszerrel már régóta eléállok; mert ez azon egyedüli, mely országlásban üdvre vezet és kivüle más nincs — érzem, ez vajmi büszke szó, de ha előttem úgy áll, mint a kétszer kettő négy, mit tehetek róla — már rég eléállok vele, mondom, ha nem gyanítom, sőt fájdalom, szinte bizonyos nem vagyok, hogy ily okoskodásra a magyar nem érett még; miről szinte nem tehetek, mi által azonban vérrokonimat, hazámfiait korántsem czélom sérteni; s ugyanis, mert a magyarnak e tulajdona nem egyéb, mint fiatalságának egy új symptomája, min nincs mit búsulni, mert belőle, ha akar, bizonyosan kigyógyulhat és azonfelül, úgy hiszem, e tekintetben vénebb nemzetek sem szabadab-

bak az elfogultság bilincseitől. — Már Hitel czímű munkámban megpendítém a dolgot és Shylocknak a szívtelen velenczei zsidónak taglaltatám; a Világ czimű munkámban pedig még egyszer megpróbálván szerencsémet, «ész és szívről» már egy kissé bővebben értekezém és mint csépelt, mint sujtott Orosz, meg mások, alig volt már szívem és azért, mert csekély politikai ösvényemen inkább Cherubhoz mint Seraphhoz szegődtem, vajmi sok lelkes hazafi hidegült irántam el, sőt hány fordult el tőlem még szánakozással is, mert azt hitte, szívem nem jó, mivel ez némi esetekben soha, másokban pedig csak ritkán birta elragadni belátásom gyeplőjét.

Érett-e vérrokokom, hazámfia már most annyi lágy szívű s asszonyfejü és oly könnyen olvadozó egyének közt ily tárgyról hidegvérreli surlódásra, kérdés; én általánosan nem hiszem, mert a többségnek gyermekkori képzeletébe csepegteték mindeddig — s onnan mint itatóspapirosból nincs kivakarás — miszerint ha jó a szív, már minden jó; miszerint, ha jószívű az ember, már mindenre alkalmas az ember; s annál kevésbé hiszem hazámfiát ily okoskodásra fogékonynak most, miután elmebeli tehetségének egyike, melylyel úgy is egy kissé felcsordul, s fájdalom, jobbadán az itélőtehetség rovására s melynek ábrándozásai oly szoros kapcsolatban vannak a szív ömledezéseivel, a képzelet benne mindegyre felingereltetik és a Pesti Hirlapnak eddigi 21. számu kettős íve által valóban legalább is annyit, ha többet nem, ingerelteték fel, mint a legközelébb lepergett 21 évnek lefolytában. Mihezképest korállom is most, mint már érintém, e tekintetben felléptemet és édesörömest ki is kerülöm soknak rendszeremmel járó gúnykaczaját és még többnek tőlem theoriámmal járó tökéletes elfordultát — mi, ha tűrhetni is azt a közjóért és ezért mit nem tűrhetni, mégis fáj s habár lassan, mégis rágódik az életen — s hallgatnék mélyen s úgy mint ekkorig, bizonyosan ma sem szól-

nék, ha az idő oly annyira ostorozva szinte nem repülne s így az igen is későtől s attól, hogy végre iratommal kiesem, nem kellene tartanom, mi már nem egygyel történt meg, melyet Horatiusként egy kissé hevertetni kivántam és mely azért most el is fog alkalmasint hevergetni örökleg. — Ám tehát az Isten nevében.

— — — — — — — — — — — —

Rendszeremnek alapja tehát, hogy t. i. az értelem és az érzelem az emberben éppen oly elkülönzötten működik és egyik a másik körébe éppen oly kevéssé vág, de nem is vághat, mint szem és fül; vagy világosabban mondva, hogy az értelem nem olvadoz, de nem is olvadozhat, az érzelem viszont nem okoskodik, de nem is okoskodhatik; rendszeremnek ezen alapja, mondom, tehát nem képzeleti báb, nem szőrszálhasogatási viszketeg, de valami «lehető», sőt ha kézzelfogható öt érzékeink után ítélünk, melyek elkülönözve működnek és lelkünknek aránylag oly alárendelt tulajdonai és az értelem és érzelem működéseit vizsgaszemmel tartjuk, még valami felette hihető is; mert mennyivel nemesb és ekkép subtilisebb attributumai vannak a léleknek az öt érzéknél, úgy mint: a képzelet, itélőtehetség, emlékezet, számolási tehetség, nagylelküség stb. és mely egészen ellenkező irányt tart értelem és érzelem? és ha elvégre az emberi nemnek cselekvényit tekintjük egyes tagjaiban, mint nagy tömegeiben, akkor még «bizonyossá» is válik rendszeremnek alapja, azaz tökéletesen bizonyosak leszünk, hogy az értelem éppen oly kevéssé érez és az érzelem éppen oly kevéssé okoskodik, mint a szem nem hall és a fül nem lát s hogy e szerint az értelem úgy forog saját elkülönzött határai közt, mint az érzelem a maga körében, azaz az egyiknek is más hatásköre van, a másiknak is.

Miknek alkalmazása az, hogy valamint a szem bármily jó legyen is, hallásra még sem való és viszont: úgy a szív is valami felette dicső lehet, a nélkül,

hogy a léleknek némi működéseire alkalmas legyen. Mit nem vehetni kérdésbe, úgy hogy csak arról lehet szó, vajjon melyek azon lelki működések, hol a szívnek illetősége nem nagyobb, mint a szemnek illetősége, például hangászati tekintetben. S erre a felelet oly egyszerű, oly világos s oly szoros igazsági — én legalább annak látom — mint a kétszer kettő négy és így hangzik: «a szív mindarra tökéletesen alkalmatlan, minek sikere számoláson alapul», minthogy a szív éppen oly kevéssé számolhat, mint a szem hallhat. És ekkép tökéletesen alkalmatlan a szív problemák fejtegetésére, mechanicára, gyógytanra, astronomiára, sakkjátékra stb. s e szerint a legszövevényesb és legfőbb számolással járó erőmű forgatására is, mi nem egyéb, mint az «országlás» s minélfogva az, ki szívömledezéssel fejt problemákat, ki szive tanácsát fogadja mechanicában, ki jó szíve súgta után gyakorolja orvosi tisztét, a szívnek gerjedelmei után méri a csillagok keringését, ki felemelkedett szívvel ül sakkjátékhoz, ki végre jó szívvel pótolja országlási eszközléseit és a szív tehetségeihez nem ragaszt vagy nem bír ragasztani még valami más tehetséget is: az nem cselekszik józanabbul — és itt nincs tagadás — mint az, ki füleit, szemeit virágok szaglására, orrát tapintásra és izlését hangászatra fordítná; s ekkép az, ki így cselekednék, lehető legbizonyosabban — és innen nincs menekvés — soha egy problemát sem fejtene, vajmi szerencsétlen mechanicus volna, senki nálánál erősebben nem népesítné a temetőt; a holdon kívül, mely körül ő keringne, egy planéta keringését sem számlálná ki; sakkban még a malomjátszótól is megverettetnék és az országlásba rend helyett zavart s e szerint a községre áldás helyett átkot hozna; az t. i., ki eszének tanácsa helyett szíve tanácsát fogadná, ki a helyett, hogy az észhez szólna, a szívhez irányozná szavait és azt akkor s oly esetben cselekedné — és e tengely körül forog a dolog — mikor már nem

arról van szó, hogy tegyünk-e, hanem arról: mikép tegyünk, mihez nem gerjedelem kell, sőt ez árthat, de egyedül számolás vezethet; s így ehhez szükség fordulni.

És vajjon, őszintén szólva, lehet-e az érintett ellen kifogás, lehet-e ennél világosb? Nem hiszem. És mégis, miért nem okoskodik magában mindenki így? Egyedül azért, mert az ember általában azt, mit kézzel nem foghat, rendszerint nem képes helyesen megkülönböztetni és ekkép mindig azon tévedésben van, miszerint legyen valami csak jó s az már mindenütt jó lesz, holott mindennek jó vagy rossz léte jobbadán az «alkalmazástól» függ. Valóban legfőkép az alkalmazástól, mely annyiban helyes, helytelen, czélra vagy czéltól vezető, a menynyiben modorban és mennyiségben többet vagy kevesebbet illik időhöz, helyhez és körülményekhez. Így például valamint a víz és tűz kétségkívül a legnagyobb áldássá, de legfertelmesebb átokká is válhatik alkalmazása által: úgy lehet bizonyos alkalomban és mennyiségben még a leggyilkolóbb méreg is üdvös; mint viszont bizonyos körülmények közt az emberiségnek két legnagyobb java; «a szó és sajtószabadság» is lehető legkártékonyabbá válhatik és így az érzelem minden módoni lehető legnagyobb felébresztése is ugyancsak maga rendén van, midőn lankadó testben alig teng élet már, s értelemgyakorlásra nincs többé vagy «még» nincs idő; viszont pedig az érzelemgerjesztés egészen idő s hely elleni s ekkép okvetlenül lázba is bonyolító, mikor a test jól felelevenül már és készségtől buzog. — És ím előttünk áll országlási rendszeremnek fővázlata és egyszersmind az is: mennyire téveszti el a Pesti Hirlap, állásához illő szempontját.

— — — — — — — — — — — — —

Ha mindenütt áll azon országlási rendszernek helyes léte, hogy t. i. az ész szavával s nem a szív andalgásival kell kormányozni: mily nagyon mutat-

kozik ennek lehető legsürgetőbb szüksége még honunkra nézve, hol álladalmi — ha csalni nem akarjuk magunkat — még mindig felette gyenge létünk daczára nem egyet, de kettőt: nemzetiséget és alkotmányt kell mentenünk meg; sőt még ez sem elég, de mind az egyiket, mind a másikat lehető legtágabb alapra állítni azon dicső tiszt, melyre meg van híva minden magyar.

S most kérdem: mit várt a haladó közönség a Pesti Hirlap szerkesztőjétől és lapjától, mit vártam én, mit vártunk mindnyájan? Közönséges, mindennapi, az életbe éppen nem vágó és egy kissé mulatságosb és jobban felpiperézett s némileg részletesb ujságot az eddigieknél, mely nevettet, felriaszt, melynek benyomását azonban eltörli a nap; ilyes ujságot vártunk-e? vagy oly hirlapot, mely a vélemények megigazítása vagy tisztázása által jóllehet közvetett, de mégis egyenes befolyást fogna venni a törvényhozásra és ekkép közvetlen hatást fogna gyakorolni az országlásban? Kérdem, mit vártunk és mi több: a szerkesztőnek eddigelé más hazafiaknál alig tapasztalt nimbusánál és szintúgy eddigelé nem tapasztalt könyvvizsgálati tágabb körénél fogva, várni mit valánk fel is jogosítva? Nem kevesbet, mint «életbe vágó, irányt adó lapot.» És ilyest nyertünk is; mert Kossuth Lajos kezében egy az ország legtávolabb részeibe és rögtön elható hetenkénti hirlap nem lehet egyéb, mint a lehető legélesb fegyver; de ez, fájdalom, nem operálni, nem mirigyeiből kitisztítni, de meggyilkolni fogja a hazát, ezzel nem dicső jövendőbe vezérli, de okvetlen sírba dönti a magyart s pedig szoros tudományilag azért, mert az érzelem s nem az értelem köréből emeli roppant hatású szózatát és ekkép az országlásnak vagy az abbai beavatkozásnak nem azon rendszerét követi, mely a legegyszerűbb helyzetben is az egyedüli üdvös és annál elkerülhetlenebb felette szövevényes körülményeinkben; de e helyett egyenesen franczia modor szerint

működik, mely modor — bármily különösnek és szokatlannak tessék is állításom — az érzelem köréből működik és nem más, mint az, mely után indultak Mirabeautól kezdve Camille Desmoulins, Danton, St.-Just, Marat, Robespierre egész a mai franczia propaganda hőseig szívandalgó Lamennais-vel, Père Enfantin-nel stb. kik egyenként jobbadán jók, sőt többen közülök megvesztegethetlen becsületűek és cynikai egyszerűségűek valának, de a szív és érzelmek tévutaiba keveredvén, hol megállapodás többé nincs — és ez a legfőbb szempont — s melyeken történetesen senki nem állotta útjokat, végre oly vakbuzgó tébolyságba estek, hogy nyavalygó ábránduk szerint az emberiség díszére, felebarátaik jóllétére felcsordultig fertőzteték embervérrel a hazai oltárt és most jobbadán mint embervért szomjazó szörnyetegek említtetnek átokként, holott politikai pályájuk kezdetekor — és ezt megmutathatni — mindenekfelett felebarátaik s az emberiség iránti szeretet szomja hevíté keblüket.

Ennyire vezet, ha a körülmények vagy az értelem hideg kétszerkettő-négyje gátat nem vetnek, a tévirány. És így válhatik a meginduláskor legtisztább lélek, ha a szívi ábrándok és érzelmek határtalanságába merül és semmi fel nem tartóztatja, a mindig növekedő szenvedelmek árján keresztűl végre legutálatosb ármánynyá. — A kezdet, mint minden álfényű tömkelegnek kezdete, bájteli és az abban andalgó, mintegy jó vágásban levő, édes megelégedés közt folytatja útját, sőt ha itt-ott tövisre akad és ez sérti haladó lábait, oly kéjjel élvezi kínjait, mint mikor martir szenved a közjóért és a Pesti Hirlap szerkesztője nem kevéssé él ezen édes illusióban és nem kevéssé élvezi ezen édeskeser kínt, midőn mindenünnen dicséret nem háramlik lapjára és ő magamagát, mint lapjaiban több helyen mutatkozik, közáldozatként állhatatos munkásságra, szilárd elszánásra buzdítgatja és lelkesíti fel. És megyen a tévútoni andalgás egy da-

rabig meglehetősen és sokáig mehet és nem kevés kéjek közt, mint néha sokáig tart s felette édes az álom is; de rögtön vége minden haladási időmértéknek, ha versenytársak lépnek fel; mert szenvedelem korbácsolja akkor a szenvedelmet s minthogy érzelemnek nincs határa — és ebben fekszik gyökéroka «miért nem alkalmas kormányzásra» — és a képzelet nem ismeri az «ennél netovább»-at, mindinkább féket ragad a tévedező szív, míg elvégre a következmény szerint, melyet szül, a legkérlelhetlenebb zsarnokká nem válik, mely előtt nincs könyörület; mert a szív, ha fanatismusra böszül, még könyörületet sem ismer és az Auto-da-fé-nek úgy leszen, mint a Guillotinenak szerzője és felállítója.

És éljünk csak a sajtóval, mely magában a lehető legjobb, de alkalmazása által lehető legrosszabb is lehet, minden czél és határ nélkül és engedjük csak, mikép azzal mindenki kénye-kedve szerint élhessen: s valamint a korhely, ki czélt és mértéket nem ismer, az Isten legszebb adományait magára és másokra nézve méreggé változtatja, úgy lesz köztünk elég, kinek kezében a sajtójog, ezen legszebb emberi jog, a gyilkosnak gyilkánál, a gyujtogatónak kanóczánál nagyobb átokká fog válni. Vagy más szavakkal: írhasson mindenki honunkban mit akar és bocsáthasson mindent akármily formában és kiterjedésben sajtó alá és ebben ne tegyen a kormány akadályt és mi se tűzzünk ki legkisebb határt s czélt: csakhamar árnyékba fog állíttatni a Pesti Hirlap, mert a szívgerjedelmeknek, a képzeletnek nincs határa és ekkép csakhamar szalmaszáraznak fog mind az található, mi most a Pesti Hirlapban mint erősb ingerü oly jóizün esik és kétségtelenűl támad oly lap, mely még fűszeresebbet nyújt, még «tisztább», vagy ha ezt nem is, legalább «élesb» hangra húzza fel azon általános és tulajdonkép semmit sem mondó, de oly nagy fényben járó s a józan útról annyira elcsábító népsententiákat, melyek minden forradalomnak ki-

sérői; de ehhez is csakhamar hozzászokik az ábrándozó nép, ezt is csak szaporán megúnja, míg elvégre — minthogy a szív, az andalgás, az érzelem nem okoskodhatik, köre pedig határtalan — a legfellengősb, a legvadabb lesz, mint a legingerlőbb és ekkép legizletesb, azon egyedüli eledel, mely után a lázba lobbant szív szomjadoz, mely ittas mámorában minden segítséget visszalök, sőt az értelem köréből szóló barátit a hazának, a közjó leggyűlöletesb ellenségeinek tartván, még áldozatul is jeleli ki; mihezképest a szívömledezési dráma végén és berekesztésként a közállomány, mint szélvesztől vert, tengerártól sodrott, kormánynélküli gálya vagy a tökéletes elbomlás örvényébe sülyed, vagy az önkény szirteihez csapódik és sok becsületes, erényteli, de tévutakra vergődött ember, ha az értelem körébe lép és felébred, nem tagadhatja, hogy több keserű köny, több kínos epedés, több embervérrel járó áldozatnak szerzője volt, mint a legszívtelenebb, minden emberi érzésekből kivetkezett bandita.

Lehető legnagyobb bűn is ennél fogva — mert emberköny, embervér mennyekbe kiált, legyen az készakarat vagy vezetői hiúságnak okozatja — lehető legnagyobb bűn mondom, másokat vezetni, kormányozni akarni ahhoz való tulajdon nélkül, vagy inkább azon körbelépés nélkül — mert ezt tenni többet-kevesebbet mindenkinek hatalmában áll — mely kört a világi egyetem, a nagy természet úgy szab előnkbe példaként, mint az el nem romlott férfiúi kebel is leplez fel, a keresztény vallás is jelel ki és mely nem egyéb, mint az észnek, értelemnek köre és azon egyedüli, melyből kormányozni szabad, sőt «lehetséges.»

— — — — — — — — — — — —

Nagy, boldog és dicső egyedül úgy lesz nemzet, ha az értelem köréből kormányoztatik és annál inkább lesz azzá, minél kifejlettebb és tágabb ezen kormányzási köre. Nézzük az angolt, miért oly nagy —? és félre most mindazon vizenyős híg koponyákkal,

melyek mindig a dolog felszinén, a dolog hártyáján keresik a gyökeret és azért itt is az okozatot kevervén össze az okkal, az angol nemzet nagyságát jobbadán geographiai helyzetének, aranyának vagy «tudja minek» tulajdonítják, miszerint ha az egyik vagy a másik volna nagyságának valódilag gyökéroka — és itt tünik elő a híg koponyai csalfa felfogás — úgy már Julius Caesar alatt is némileg nagynak kellett volna lennie, holott akkor felette kicsi vala még és inkább Spanyolországnak kellene a legnagyobb magasságon állni, mert ez volt legközelebb a kész aranynak forrásihoz, holott Anglia sok pénzét sem magával nem hozá a világra, sem senkitől ajándékba nem nyeré, sem Selmecz és Körmöczben, sem Peru bányáiban készen nem lelé; félre tehát ezen még . . . surlódásra is alkalmatlan koponyákkal — és nézzük az angolt, vajjon miért oly nagy és miért nagyobb, mint minden más nemzet? Egyedül azon gyökérok következtében, hogy habár nem is rendszerezve, mint elismert, üdvre egyedülileg vezető elv szerint — mi egyébiránt meglehet, de nekem arról tudományom nincs — legalább valami nemzeti köztapintatnál vagy bizonyos szerencsés véletlennél fogva — miről viszont a mindennapi lett dolog szolgál csalhatlan bizonyságul — jobbadán az értelem köréből kormányozza magát és ezt, midőn az abból kikalandozókat a gúny és torzolat legélesb fegyvereivel kérlelhetlenül sujtja, mindenesetre nagyobb mértékben cselekszi, mint akármely más nemzet s ez okból aránylag kitünőbb nagyságú, általánosb boldogságú és magasb tehetségű is, mint földi tekénk akármelyik nemzete.

Pillantsunk az amerikai szövetség népére. Vajjon mi oka eddigelé sehol és soha nem tapasztalt, aránylag oly rövid idő alatti, bámulásra méltó előmenetelének? Mi oka, hogy minden hihetőséghez képest, ha úgy halad mint eddig, az emberiség minden nemzetin túl fog emelkedni? Ne keressük messze ennek

okát, ne keressük franczia példabeszéd szerint a delet 14 órakor és ennél fogva Ohio s Missisippi stb. csak kevéssel ezelőtt örök vadonságban zsarnoklott vizeiben és efféle elsőségeiben; mert ha ilyesekben keresnők az amerikai nép előmenetelét, ugyan mikép tudnók magyarázni, hogy Amazon és Rio de la Plata vizei és déli Amerikának anyagi elsősége szintily következményeket nem szültek és álljunk inkább a gyökérokhoz, mely nem egyéb, mint az, hogy az északamerikai nép, jobbadán angol ivadék létére, éppen azon tapintattal bír, éppen oly vágásban jár, mint az angol és ekkép a szívömledések és képzeleti bábok tévutain nem igen kalandozik; de legtöbbnyire az értelem köréből igazgatja magát és abban még szülőjénél szerencsésb, hogy ennek tapasztalásit úgyszólván az aratásnál lelvén meg és tevén sajátjává, sok beszédü kisérletekkel, mint például mi magyarok, ki nem meríti idejét és erejét, de tüstént átveszi azt, mi jól működik és rendszerébe illik is és az angolnál azon tekintetnél fogva is kedvezőbb helyzetü, mivel felfogván a jobb tervet, még mielőtt világi lakhelye erős falakkal egészen fel volna építve, nem kénytelen előbb itt-ott leszedni, lebontani egyet s mást, hogy új építéshez rögtön foghasson; de minden akadály nélkül, minden oldalról megfontolt és ekkép minden szükségnek megfelelő dicső épületet emelhet tüstént és bizonyosan oly dicső nemzetté válik, mint akármelyik a világon — ha egyedül az értelemnek, minden szenvedelemtől, minden kurta számolástól ment köréből kormányozza magát; mit ha teend, csakhamar vége lesz a rabáruság és rabszolgaság iszonyatinak is szörnyeteg-gondolta Lynchtörvényeivel, mik a becsületes és szívben ébredt s főben józan embert annyi utálattal töltik el, mikép az amerikai néppel alig békéltethetik őt ki függetlenségi háborújában napvilágra tüntetett felemelkedése s elszántsága, alig Bunkershill dicsősége, alig Franklinnak halandónál magasb értelmi köre és alig

még halhatatlan Washingtonnak polgárerényei is és annál kevésbbé, valóban annál kevésbbé gőzhajói, vasútai és egyéb anyagi kifejtései — miként ez angol sarjadékot bámulja a híg kopoya; mert ily teremtés felejti vagy nem is bírja felfogni, hogy a legnagyobb külfény, ha bűnt rejt a belső, nem bájol, sőt úgy undorít, mint a csalépségű féregrágta gyümölcs — és ezt, hazánk Reményei, honunk jövendőjéért mélyen véssük szívünkbe — igen, úgy undorít a külfény és ha magában legbecsesb volna is, még sem gerjeszt sympathiát, minthogy a legfenségesb is elveszti bűverejét, sőt boszantóvá is válik, ha igen közel áll az undokhoz, vagy azzal éppen még egybevegyítve is van és azért csak úgy válhatik dicső nemzetté az amerikai, vagy jobban mondva, csak úgy fog az amerikai szövetség családilag elszakadó dicső nemzetek bölcsőjévé lenni, melyek még az angol nemzet fényét is túlhaladandják, ha egyedül az értelemnek minden szenvedelem és minden kurta számolás nélküli köréből fogja kormányozni magát.

Figyelmezzünk viszont a francziára és németre, az emberiség e két felette nevezetes népére. Az elsőben annyi lélek, annyi elevenség, annyi mozgékonyság, a másikban viszont annyi értelmesség, annyi türedelem és oly szilárd szorgalmatosság van, mikép csodálkozni lehet, miért nem osztja e két nép roppant számának hozzájárultával — ha kedve jönne — maga közt egyenesen fel a földtekét? És e helyett a világ színpadán ugyan mily szerepet játszik mind az egyik, mind a másik? — A gallus lehető legfényesb s annyira csábító tulajdoninak daczára a szabadságban örökleg ujoncz, aránylag ahhoz, a mi lehetne — némi ephemer dicsőséget kivéve — vajmi alárendelt utakon botorkál; a német megint roppant értelmi és szorgalmi súlyának daczára; a helyett, hogy az emberiségnek uralkodó nemzetévé váljék, bizony akárki mit mondjon is, nem több, mint darabokra eldiribolt s aránylag valóban nem a legerősb

nép. És vajjon mi ennek oka? és mi oka annak, hogy e két faj, noha felette itlan — nüchtern — még sem áll oly magasan, mint az angol faj, jóllehet ez nem mindig oly igen itlan? és mi oka végre, hogy a francziából és németből országlási tekintetben csak azóta kezd lenni valami és viszont az angol azóta kezd tán egy kissé lankadozni és ábrándozni, mióta a gallus és német angol vágásba biczczen néha-néha, az angol viszont gallus piperét és német ábrándot ölt magára. És ha a civilisált világnak az utolsó 40—50 év lefolyta alatti eseményeit, irodalmának módosított jellemével és azt, hogy mennyire hatott nép népre s mit sajátított egyik a másiktól magára, ha mindezen jeleneteket és lett dolgokat egy nagy összhangzó képben állítjuk magunk elé és részletekbe el nem merülve, csak az egészre, egyedül az általános következményre tekintünk: tagadhatjuk-e, hogy csak azóta kezd Európa országlási tekintetben egy kissé okulni s gyakorlatibb úton mozogni és általában csak azóta kezd szárazföldi mind országlás, mind háztartásban okszerintibb alapokra állani, mióta az angol szellem gyakorolja hatását, vagy ha a gyűlöletes, de közönséges nevével akarjuk megnevezni a dolgot, mióta számos és éppen nem dicsérhető kinövéseivel, az anglomania lőn közdivatú, szóval: mióta az emigratióval a népekre ruházott franczia suprematia helyébe az angol felsőbbség lépett. — És ugyan mi oka ezen felsőbbségnek, meg a franczia és német aránylagi alacsony állásnak, meg annak, hogy a franczia kikopott és az angol szellem lesz a mindinkább közdivatu? Vajjon mi mindennek gyökéroka? Valóban sem az éghajlat, sem a földleirási fekvés, mert ezek csak alárendelt feltételek, sem a népek különös jelleme, minthogy ez is más rovatba való, sem valami különös véletlen, sem semmi más; de szorosan és kirekesztőleg csak az, hogy mind a franczia, mind a német faj országlási tekintetben, jóllehet külön színekben s külön árnyéklatokban, mégis

jobbadán az érzelem és képzelet körében forog; az angol viszont többnyire az értelemnek és szoros számoknak határai közt; mi megint annak nemző oka, miért közdivatú most az angol szellem és miért lesz azzá mindinkább; s ugyanis korántsem azért, mintha az angolon volna most a sor, vagy ezen irányba valami ellentállhatlan mania ragadna — mint azt sok és kivált sok magyar hiszi és ennélfogva magával el is hiteti, hogy majd rá is kerül a sor, habár mostani sárporaiból ki sem bontakozik s majd akkor ő lesz az ünneplett, ő lesz a játszi divat királya — hanem egyenesen azért, mert a kétszerkettő négy elvégre mindent meggyőz, mert az értelmi kör parancsának elvégre minden hódol.

Nem pártolom én ennélfogva — mint a mondottakból úgy gondolom elég világosan kitünik — az anglomaniát, s felette távol vagyok az angolt mint angolt kitüzni például és akármily maniát ajánlani; mert hiszen embert és nemzetet külön jelleménél fogva annyi árnyékoldalaival együtt egészben példaként kitűzni valóságos mania volna; mania pedig, a szerelemtől kezdve, minden emberi szenvedelmeken keresztül a hazaszeretet ittasságáig, ha pillanati kéjjel jár is, mint a tépolyodottnak is vannak kéjperczei és az élet bizonyos pillanatában rövid időre, mint teszem megtámadásoknál felette hasznos, sőt dicső is, hosszabb időre kiterjesztve, mindig nyavalyás állapot, melynek, ha erőre kapott, csak kettő vethet véget: a halál, vagy a halálnál még kinosb felébredés. Nem ajánlom tehát például az angolt; a maniától mint hazánkra nézve legrosszabbtól pedig szeretném mondani: szívvéremmel volnék kész megóvni minden magyart, de egyet sem saját magáért, hanem mindnyáját a közjóért és ha kimutatni törekedem, miért áll az angol, jóllehet tán csak véletlen vagy bizonyos nemzeti tapintatnál fogva mozog rendszerint az értelmi körben, sokkal magasabban, mint a német, mint a gallus, ezt azért cselekszem, hogy

kitüntessem: mily felsőbbséget szül nemzetre nézve már az is, ha tán csak szerencsésb tapintatnál fogva működik, országlási és általában rendtartási tekintetben, az értelem köréből jobbadán és ekkép tökéletesen kivilágoljék: mily felsőbbséget biztosítna még azon nemzet magának a földtekén, mely nem hidegebb vérénél, számolóbb hajlamánál, nem valami veleszületett tapintatnál, nem valami véletlennél fogva, de mint üdvre egyedül vezető és ilyesnek közönségesen elismert elv szerint keringene, kormányzási, rendtartási, szóval: minden köztársasági működéseire nézve mindig és kirekesztőleg az értelem körében s a mindenható példájára s a férfiúi kebel ihletése s a keresztény vallás útmutatása szerint, egyedül az értelem köréből igazgatná magát.

E tengely körül forog népek élete, nagysága és valamint Heracles lett erőssé, nagygyá és halhatatlanná, mert az erény és nem a puhaság pályáját választá: úgy lesz az emberiség bármi kis népe is erős, nagy és halhatatlan, ha az értelem szózatját követi; mint viszont a szám szerint legnagyobb nép is idő előtt semmisül meg, vagy örökleg szolganépként pang, ha országos dolgok körül érzelmi s képzeleti mámorinak enged és ezek után indul.

És ha lelkem az után sóvárog, hogy a magyar, ujjászületési vagy inkább föléledési fáradalmában — minthogy «ugyanazzá» ujra kétszer semmi nem születik — az értelem biztos alapján emelkedjék, mikép erős, nagy s dicső legyen és egykor felsőbbséget gyakoroljon; ha ily alap rakásához hű — ámbár soknak czirkalma szerint tán szűk — kebellel én is iparkodom hordogatni egy-egy, felfogásom szerint «talpkőnek alkalmas vagy sorban következő» téglát és ha azt hittem, azt remélettem, hogy a Pesti Hirlap fogná ritka nimbusához s szerkesztőjének nem közönségesb tehetségéhez és tiszta szándékához képest, mint a magyar értelmi súly organuma, ily dicső munkára édesgetni s egyesítni az eloszlott és eddig-

elé mindig eloszlottan dolgozni szerető magyart; ha hittem és vártam, hogy a Pesti Hirlap fogna előrelátó építészként gondosan kidolgozott és tökéletesen egybehangzó terv szerint kimutatni okszerinti «egymásutánt»; ha azt hittem és azután epedett lelkem: «bár fogná valahára fel tapasztalt fő viruló vállakon» — mi a Pesti Hirlap szerkesztőjének sajáta — az országlási rendszernek talpraesett részét és a meg nem szünő «szűk kebel, szűk kebel, szűk kebel» helyett változtatgatná inkább minden hangon, keményen és lágyan, minden időmértékben, lassabban és szaporábban és a zenészet minden szerein: «szűk itélet, híg velő; sok szó, kevés tett; nem egy tanácsadó, egy tanács sem; hosszú gyűlés, kurta eredmény; számos vadász, ritka pecsenye; sok theoria, kevés praxis; számtalan szakács, sós leves; elég eszme, elégtelen itélet; számon túli javasló, számon aluli végrehajtó; több parancsoló, mint szófogadó; számosb oktató, mint tanuló; több hiúság, mint büszkeség; csupa szív és csupa ész; tágabb önszeretet, mint hazafiság; napirendi rögtönzés, kivételkénti következetesség; szélesb akármicsoda ismeret, mint ön- s körülményismeret; más szemében mindig gerenda, magunkéban soha szálka stb. stb. stb.»; mert ez volna azon kisdedóvóintézet, azon Mátyás szobra, ez azon üdvösséges *solytary confinement*, azon *useful knowledge*, melyre legnagyobb szükségünk volna s mely valódi csudákat mívelne, ha egy kis hiú, napig tartó részletkénti kifejtés és fény s tán egy kissé nagyobb anyagi kéjek és ilyesfélék helyett — melyek eléréseért nemzeti és alkotmányi létünket tesszük koczkára — tartós nagyságra és halhatatlan dicsőségre kivánjuk emelni a magyart s pedig a csalhatlan számokra állított lehető legbiztosabb alapon; minek elérése után ha sóvárg lelkem és ha a Pestí Hirlap vezérletétől ily nagyot vártam és ha szerkesztőjét oly magasra állítám, mikép hittem, hogy ezen várakozásnak meg is felelend, vajjon neheztelhet-e azért valaki rám? és itt fekszik

a dolog veleje, hogy t. i. mily vágyakat rejt ki-ki keblében, mily czélt, mily magasságot tűz ki Magyarországra nézve ki-ki a jövendőben; a jövendőben mondom; mert hogy rögtön vagy kevés idő alatt csak félig meddig is felmagasodhassék Magyarország, azt hiszem, a legvérmesb képzelgő sem képzelheti; abban fekszik a dolog veleje mondom, mily magasságban, mily fényben óhajtaná ez és az látni a magyart, és általában nemzeti nagyságról és fényről ennek és annak mily félfogása van és ennek elérésére ez és amaz mily utakat tart legszaporábban és legbiztosabban czélkoz vezetőknek.

Nyuljunk azonban keblünkbe — és ebben nincs baj, mert hála Isten ez elég tág és valóban már most, miután magunkhoz jöttünk, nem azon okból vagyunk mindenben hátra, mintha ezt akarnók, mintha ezt szeretnők, mintha ezen nem pirulna legalább felette nagy rész; hanem azért, mert annyi tennivalóink közt nem tudjuk, mihez fogjunk előbb s tehetségünk határozott — nyuljunk keblünkbe s tagadjuk, ha merjük: van-e azon ujabbkori javaslatokban és kezdeményekben, melyeknek néhányait most felhoztam s melyek, mint úgyszólván valami nemzeti ügy, nemzeti pártolás alá állítatának, van-e bennük valami lánczolat, valami terv? Mi volt foganzásuk oka, mi hozta napvilágra, kérdem? Vajjon alapok-e azok, melyek valami később emelendő felülépítmény végett rakattak, vagy előre gondosan kiszámolt sakkjátéki húzások-e azok, melyek később történendő húzások szoros lánczolatában biztosítják a végdiadalt? vagy tán, felette kevés kivétellel, nem egyenes szüleményei-e pezsgő vérünk és nemes, de számolni nem tudó szívünk pillanati felhevülésének, vagy pedig annak, mert véletlenül éppen kedvünk csosszant «valamit» a közjóért cselekednünk és egyúttal kis halhatatlansági repkényt is fűzögetnünk halántékink körül. — Száljanak magukba azok, kiket ez illet s tagadják, ha merik. Engem pedig, ha ez őket sértené, ám kövezzenek

meg — hiszen éppen arra illik nevem — és a visszahatás törvényénél fogva nekem tán több hasznot, mint kárt teendenek.

Volna több időnk — mi azonban éppen nincs, mert hazai erőművünk szövevényességénél és időnknek általánosan felette helytelen elosztásánál fogva s minthogy az idővel sem tudunk, tán azért, mert ingyeni s mintha soha el nem fogyna, gazdálkodni jobban, mint akármi egyébbel, soknak közülünk, jóllehet semmit sem mozdít, még sincs annyi üres, vagy inkább szabad rendelkezhetésre álló ideje — és ezt megmutathatni — mint van például Broughamnak, O' Conellnek vagy Russelnek stb. noha ezek, nem tagadhatni, néha-néha csak mozdítanak valamicskét elő; volna több készpénzünk — mi hasonlólag nincs és mindaddig nem is lesz, míg közönségesen el nem fogjuk ismerni, hogy nem pénz a valódi kincs, hanem az, mit a pénz képvisel és ekkép pénzünk csak akkor lehet, mikor jól irányzott és szakadatlan munka után kiállítunk sokat s mindenfélét, minek képét a pénz viselhesse is; volna több tehetségünk, nagyobb értelmi súlyunk, tágasb világi tapasztalásunk, szárazon és röviden: volna több *toga et sago clarus* köztünk, vagy magyarosan mondva, több talpraesett legény a gáton, több practicus ember, mint latán vagy magyar tudós: s nem mondom, hogy akkor némi időküntit, némi sorban nem levőt, a szív sugallata után pajzán negédből nem volna szabad megpendítnünk és életbe emelnünk olykor-olykor; mert valamint az egészséges kicsaponghat néha-néha egy kissé büntetlen, mivel egészségi súlya egyensúlyban tartja őt: úgy tehet az is kár nélkül vajmi sokat, kinek ideje, készpénze, értelmi súlya stb. váltig van, midőn a még csak lábadozónak a legkisebbre is vigyázni kell és szintúgy el van tiltva attól is sok, ki mindezen érintett elsőséggel felruházva még nincs, de csak most iparkodik egy kissé felruházni magát; mihezképest, mert mi magyarok felette szűkölködünk időben, pénzben,

kiállítótehetségben stb. ezekkel felette «szűkkeblüleg» kell gazdálkodnunk, ha t. i. — és mindig e körül forog a fő kérdés — valami kis ephemer dics és fény helyett, mely egyébiránt szinte nincs biztosítva, sőt alkalmasint ilyes sem lesz elérve, valódi dicsőségre, tartós boldogságra óhajtjuk emelni Hunniát.

Kisdedóvóintézet, felséges eszme! És bár volnánk már azon ponton — ki éldelné azt inkább mint én, kire oly nagy szám kisdedet bízott az ég — hogy ezen «vonás» nemzeti sakkjátékunkba már illenék is és minden viruló élet gyümölcsözném hazánknak. Nagy Hunyadynak emlékszobor — ki, közbevetőleg legyen mondva, ha most élne, százezernyi tennivalóink közt, mint én fogom fel őt és itéletem szerint e tulajdona érdemesíti leginkább szoborra, alkalmasint egy garast sem adna, most, midőn Magyarország élete van kérdésben, holt szoborra, és velem együtt tudom keserűn megsiratná, ha valami mást nem tenne, azon 100,000 forintot és még inkább azon becses időt, meg azon csábító tehetséget, meg azon vasszorgalmat, mely e pénz aláiratásához s kivált behajtásához kivántatott, vagy még tán csak ezután kivántatandik meg; minthogy ennyi idővel, ennyi lelkesedéssel, ennyi szilárd állhatatossággal a nemzet legtávolabbi s legkisebb ereibe elterjesztve, jól gazdálkodva, hazánkra nézve sok hasznost lehetett volna bizonyára, vagy lehetne még alkotni; — nagy Hunyadynak emlékszobor! valóban felemelkedett gondolat s kinek lelke nem eped oly nemzeti állás után, hol, mint Britanniában, minden kitünő tehetségnek, minden erénynek, minden hazáért ontott csepp vérnek jutalmilag meg van maga emléke, meg van nemzeti elismerése; ki azon csigafaj, kinek ereiben nem forogna szaporábban a vér Westminster felszentelt falai közt, hol annyi halhatatlanságnak emel háladatos Anglia emléket; ki azon növénynedvű teremtmény, ki irigy kínnal nem éldelné a nemzeti nagyság üdvérzetét, midőn minden lépten

hálás jutalom és üdvös példaadásként annyi nagy emberek emlékszobrát mutatja elő dicső Albion és számtalan ilyféle szívemelő s utánzásra gerjesztő közt halhatatlan Nelson szobra alatt az abukiri csata előestéjén adott hadi parancsát olvassa: «Britannia mindenkitől kötelessége teljesítését várja.» Nem egyebet és már ki van víva a diadal. Oh felemelkedett nagyság, irigylésre méltó nemzeti állás! s mily kín, hogy ez nálunk még nincs így s mennyivel nagyobb még az, hogy ez nálunk bizonyosan soha, de soha sem lesz így, ha még jókor, mielőtt későn volna már, nem követünk más utat, mint a francziát, melyre egy idő óta, kevés kivétellel, annyi oldalról vezettetünk rendesen (!) A tömlöczök okszerinti elintézése és azoknak boszulói barlangokból javítóintézetekké átvarázslata, mikép csak a nemesis büntesse a halandót, ember emberen azonban kirekesztőleg csak javítson és ha ezt teljességgel nem teheti, őt egyedül a köztársaság bátorsága és példaadás kedvéért sujthassa. Oh mily kebelmelegítő javaslat! és ki azon szörnyeteg, ki nem sóvárogna epedő kebellel azon napnak minél előbbi felviradása után, mikor az állati szenvedelmektől zsarnokolt ember a legutolsóig — mint farkas Britanniában — ki volna írtva már és a méltányosság, becsület és erény szava többet nyomna, mint börtön, bot, sőt halál; mily gyönyörű lét volna az, mikor a mostani olykor még felette szükséges — egynek igen rossztevő, de a soknak igen jótevő — huszonöt helyett, minden felebarátunk kezébe, kire az ráférne, inkább huszonöt-huszonöt pengő forintocskát nyomhatnánk. «Hasznos ismeretek» terjesztése mily szívet emelő ötlet, miszerint a legszűkebb körben született is, úgyszólván meg lenne híva, a benne rejtező *Deus est in nobis* halhatatlan szikráját kiművelni és a közálladalom jóllétére s dicsőségére tágítni lelkét. Lehet-e ennél emberibb, nem, de lehet-e ennél angyalibb eszme?

Mind felséges, nem tagadhatni; csakhogy oly or-

szágban, hol a nagyok nincsenek megóva és e hiány miatt, tudja ég, mi lesz hazánkban még sokból s kivált «romlásnak induló hajdan» gyönyörű municipiumainkból; hol — az erkölcsi mocskok tengeréről ezúttal nem szólva — legszebb városaink legszebb piaczain annyi por, annyi sár van, meg annyi mocsár, annyi sivatag mindenünnen, mikép ha a jobbhoz szokott és kinek hatalmában van odébb is állani s mást választhatni, meg nem szökik, a kurta emberi létet tekintve — mert sokat sok ember soha meg nem szokik — igazán ritka tett, mint a lettdolog mutatja, valóban igen ritka tett, mert ugyan merre vannak honunk számtalan fiai? — hol kórház, dologház st. eff. aránylag alig van, bolondház, lelenczház st. eff. pedig éppen nincs és hol egy igen nagy része a legbecsületesebb honi lakosoknak vajmi szűken él; hol végre a legnagyobb rész olvasni, írni, számolni, de még csak betüzni sem tud és nagyobb része, de még egy talpalattnyi földet sem bír; hogy ily országban, hol ez így van és nincs máskép és hol szinte minden más is körülbelül ily magasságú lépcsőn és ily kitünő színben áll, hogy ott egész országra kényszerített kisdedóvó intézet; 100,000 pengő forint áru s porba sárba sülyesztendő Mátyás-szobor; amerikai mintára állított s ezer meg ezer nemesi curiánál kényelmesb tömlöcz, vagy inkább «gondoskodó-intézet»; mezei gazdaságot, mathesist, chemiát, astronomiát stb. a nép minden osztályiba terjesztő egyesületek, bármily felségesek is magukban, napirenden levők, okszerinti alapkövek és nemzeti sakkjátékunkban kiszámított terv utáni vonások is legyenek, azt — tisztelet, becsület, de igazság is! — mindaddig el nem hiszem s nem fogja elhinni senki is, kinek honunk diagnosisa csak félig-meddig is tisztán áll szemei előtt, míg kétszer kettő négy marad, míg a tegnap nem esik a ma és a ma a holnap után, míg végre a szülő nem lesz fiatalabb a szülöttnél.

Nem is egyebek ilyféle egybehangzás és terv nél-

küli erőlködések, mint az ömledező szívnek egy kis hiúsággal összeházasított rögtönzései. — Látnak egy meg nem óvott gyermeket s megesik rajta szívük és pillantás alatt el van határozva — s pedig nem útmutató nélkül, mert hiszen nagy Anglia, melyre anynyian szeretnek hivatkozni, áll ott példaként — hogy a mennyire csak lehet, minden hazai erők kisdedóvóintézetekre pontosítassanak össze. Nincs szegény kis Ferenczynknek kenyere és megesik sok szív s bogy neki kenyere legyen — és egyúttal nekik egy kis halhatatlanság is jusson s nincs máskép, csakhogy maguk sem veszik észre, mert a hiúság kisértete, mint mondják, a legármányosb — lám rögtön a Mátyás-szobori eszme támad fel a magyarnak egén, mint a legfényesebb nyári nap és korántsem útmutatás vagy régibb nemzetek kalauzolása nélkül; mert hiszen megint ott áll Britannia, melyre hivatkozni s melyet szinte majmolni — és ily okoskodási vágások vagy inkább vágó okoskodások engemet is illetnek, *kit saját fegyvereivel kell sujtani* — melyet majmolni mondom ma oly divatos, ott áll nagy Britannia ezernyi emlékszobraival. Feltünik nekik némi tömlöczözöttnek sápadt képe; megesik szívük rajta és rögtön a tömlöczök javítása kerül legelső sorra s pedig korántsem előleges példa nélkül; mert hiszen megint ott áll Britannia, sőt mi még több, mert tán távollevőbb, belső szerkezetében ismeretlenebb, vagy mert respublicai fényben, jóllehet egy kissé igen nagyon is bitorlottban járó — Amerika. — Látnak tudatlanságot jobbra-balra, és ezen megesik szívük — bár valahára magokon is megesnék egyszer s ezt ne felejtenék — és ím tüstént születik a *useful knowledge* gyermeke és az sem a levegőből kapva, de szintúgy a régi, a tapasztalt Anglia vezérlete alatt.

És ez mind Anglia, mind Amerika útmutatása szerint történik. Felséges! Boldog Isten, mily édes ámítások közt tartod mindig magyar teremtésedet! Csakhogy tán egyetlen egy angolnak és egyetlen egy

amerikainak sem jutna eszébe, ki félig-meddig belé van avatva a nemzeti kifejlődés tactikájába és tökéletesen belé van avatva a magyarnak fejletlen létébe is, mi kettő competens itéletre egyiránt szükséges, egy ilynek sem jutna mondom eszébe' ott kisdedóvó-intézeteket, nemzeti szobrokat, kényelmes tömlöczöket, *useful knowledge*-társaságokat javaslani, tervezni és ilyfélék által az úgy is felette gyér közerőt eldiribolni, elfecsérleni, hol a felnőtteket s csakhamar minden felsőbbség hegyibe növőket korlátozni és kicsapongásiktól megóvni a hazát, a legsürgetőbb napirenden; hol a 19-ik század botrányára, 800 esztendős alkotmányán ülő vagy inkább alvó és egyes tagjai után itélve, oly annyira elbizott nép szabadsági álomkórságának s nyavalgó képzeletének örök rabja csak még sárutaiból sem bir kigázolni soha s mint kacsa úgy ül, mint daru úgy áll émelygető mocsáriban s undok porsivatagin s mégis, mintha à la Nagy Sándor, áttört volna már a Granicuson, nem ritkán uúf! kettépattanásig felfújja magát; hol a becsületes embereknek nagy része dinnyével s máléval él, hajót húz s kuncsorog s hol csak most kezd szürkülni azon idő — s erre vigyázzunk — mikor a népet, mint súlyos nyavalyából az életre visszafordulót, csak lassanként s a legkényesb tapintattal szabad nyomorult mibenlétével megismertetni.

Angliának, Amerikának példáját követni sokban jó, igen; mert valamint aranynyal gazdagítá meg az ó világot az új világrész felfedezése, úgy háramlik a szárazföldre Amerikából és Britanniából aranynál becsesb kincs és ekkép elkerülvén az új világi aranynyal jött sok nyavalyát, mint nemkülönben az anglomaniával járó nem ritkai hóbortosságot, állítsunk nálunk is nem egy kisdedóvó-intézetet, nem egy nemzeti emléket, nem egy czéliranyos tömlöczöt, nem egy «hasznosokat» terjesztő társaságot; de ezeket csak akkor tegyük — és itt a dolog veleje — mikor ott állunk, hol angol és amerikai most áll; ma pedig —

és ez a dolognak még inkábbi veleje — azt tegyük, mit ők tettek akkor, mikor nemzeti állásukat tekintőleg körülbelől oly lépcsőn valának, mint mi vagyunk ma, s mely józan logikájuknál fogva oda is emelkedtek, hol fénylenek; midőn nem egy nép lépett le a világi színpadról vagy azon csak alárendelt, sőt egyedül szolgaszerepeket játszik s csak azért, mert vagy semmi vagy visszás logikában lépett elő s többet akart mintsem bírt vagy éppen semmit sem akart és így legkisebbet sem bírt.

Nincsenek mind ilyesek nálunk napirenden még s fájdalom, hogy nincsenek s még nagyobb fájdalom, hogy mindaddig nem is lesznek, míg alapjuk meg nem rakatik; mihezképest ma nem is egyebek, mint a számolni és ekkép kormányozni nem tudó, magát mindig ámító s másokat örökleg csábító érzelemnek kisdedei, vagy néhánynak — és ez is meg lehet, de én soha nem hihetem — a nélkül, hogy a sokak azt észrevennék, szép szavakba és szép köntösökbe burkolt ármányterve, mikép a hazai pyramis alap nélkül szántszándékkal felfordítva rakassék és ennélfogva nemcsak azon magasságot el ne érhesse soha, mely után annyi hű kebel szomjadoz, de még azon kicsi is hegyünkbe düljön, mi a régi elég alacsony építményből fenmaradt, vagy ujabb időkben emelkedett egy kissé az istenadta, vagy ha úgy akarjuk, a magyar vér szerzette hazai földszinen fel; mitől velem együtt viszont, tudom, nem egy hazai kebel retteg.

Herder, ezen az emberi eseményekbe oly mélyen beható ész, sülyedésünket jövendölé és fogunk is sülyedni okvetlen — mert mi tagadás benne, nemzeti és alkotmányos létünk hajszálon függ — ha megmenekedésünk kimondhatlan szövevényes, valóban a csudálatossal határos létét el nem ismerjük és az önkény s anarchia közti oly szűk utunkat csak egy kissé is elhibázzuk; mikép e közleménynek Virág Benedektől kölcsönzött jelszava szerint, bár mondaná el magának

minden és kivált a másokat vezetni akaró honfi naponta, sőt óránként ezeket:

«A magyar népet a világnak megtartani és nemcsak megtartani, de az emberiség díszére nemzetté, nagy, erős, dicső nemzetté emelni, lehet; de ez a lehetetlenséggel határos és egyedül a minden szenvedelmektől ment és minden ábrándnak s szívgerjedelemnek parancsoló «hideg ész» jelelheti ki ennek útját.»

Egy hajszálon függ az egész, drága Honosiak, egy elhibázott vonás — és minden helyrehozhatatlanúl el van veszítve. — Ez állapotunk diagnosisa. De azért nem vagyunk gyengék, korántsem és ebben fekszik felvirulhatásunk titka, hogy csak mi magunk vághatjuk ketté azon hajszálat, melyen függünk, semmi más erő nem; csak mi magunk hibázhatjuk el a józan vonást, senki más nem, sőt minden elhibázott vonás, nemzeti és alkotmányos létünk elleni minden vágás, mely kívülről hatna ránk — s annyira nőttünk fel már — csak erősítné, csak szilárdítná létünket; mert azon nép, mely már megízlelte az arany szabadságnak lelket emelő kéjét, melyben felébredt az emberi méltóság érzete s mely már sejteni kezdi: mi nemzeti nagyság, mi nemzeti üdv, az, habár csak egy maroknyi volna is, csak maga sértheti, egyedül saját kezeivel gyilkolhatja meg magát.

Minkezeinkben van tehát, vagy inkább «azok kezeiben» van fajtánk sorsa, a magyarnak egykori magas léte, vagy csak kevés idő alatti elsülyedése, kik fénykörüknél és — hogy ne éljek azon ellenséges kitétellel, melylyel a főrendűek büntettetnek sokak által születésükért minden alkalommal s egy idő óta különös gonddal, t. i. a «véletlennel» — *igen nagyon megérdemlett népszerűségüknél fogva*, a kolompot viszik elé és a lehető legélesb fegyverrel vannak ellátva.

*

(Ezek után behatóan birálja Széchenyi a «Pesti Hirlap» egyes czikkeit, azokból bebizonyítani igyekezvén a Kossuth irányának veszélyes voltát; rátér a vádra is, melylyel őt egy előbbi magasztalója «Xenien» czím alatt közölt versekben illette, hogy t. i. megijed most a szellemektől, melyeket maga idézett föl s melyeket most fékezni nem tud, míg Kossuth épen őt unszolja, hogy hajtsa tovább a «mozgonyt», melyet megindított.)

S most alkalmasint fölöttem mindkét részről ily hangú itéletnek hallom hozását: «Aha! tehát a «*juste milieu*» hőse az úr, mit már rég gyanítgatánk; jó, hogy egy kissé felingerlettük, mikép egészen s tagadhatlanúl kimutatta tollát s most legalább mindegyik rész a felső és alsó is tudja, hogy nem veheti hasznát!» — Igen, alkalmasint ily sententiában pontosuland össze a két legvastagabb színezetű résznek irántami itélete s bár pontosulna nézete és itélete ily egybehangzólag oly tárgyak körül is össze, melyek a hazának nagyobb érdekeit illetik.

— — — — — — — — — — — —

G. T. a Xenien írója és a vele egy zsinóron levők azzal vádolnak: «miért indítám meg a hazai erőművet; miért nem írtam a Hitelt, a Világot, Stadiumot stb. miért törekedtem szóval és tettel — s tudja az ég: éjjel és nappal, mennyire csak bírta gyarló erőm — mozgásba hozni a magyart; miért nem hagytam mindezt a kormánynak át? most borúra sötétednék az ország s veszély fenyegetne mindenünnen, mit jobbadán csak nekem lehetne köszönni; mert mindaz, mit ma olvasunk, minek ma vagyunk szemtanui, csak az én munkámból tükrödzik ki, csak az én mondásimnak visszhangja; minél fogva, ha nem egyedül a rosszul fékezett enthusiasmusnak, nem egyedül valami pillanatsugta szép álomnak következményei volnának cselekvéseim, de én mindazt, mit tettem, terv, előlegesen kiszámított terv szerint cselekszem: akkor valóban minden jobb gondol-

kozásunak (!) megérdemleném gyűlöletét, megvetését stb.» Mire feleletem — mindig föltéve, mintha valósággal szegény fejem lett volna ily nagy, vagy legalább egyénhez aránylag mégis igen nagy eseményeknek mozdítóoka; holott én alig voltam a nemzet csak egy töredékének is csak érzelmi tolmácsa is — feleletem ez:

Mindazt, a mit tevék, egyedül azért tevém, mert magyar vagyok. Elaljasodásunkat, szégyenteli állásunkat, melyben «nemzeti költészet», egyes lelkesek kínos panaszait kivéve, alig vala már, nem bírta eltűrni, habár oly sokszor az agyagra sülyedő, de néha jóllehet csak villámként, mégis a legfenségesbhez is felemelkedő lelkem! — Törjék, szakadjon bár — gondolám magamban — az egész, még ez is nyereség; mert nemzeti önfertőztetés okozta korcslétnél minden jobb, még a tüstént halál is százszorta jobb. Induljon tehát az egész romnak vagy ujjászületésnek. — S Ti lelkesek, kik értitek e nyelvet, kikben a lélek fenségét nem nyomá még egészen el a mindennapi kenyér után fejledező testi anyag! ugyan bűnhődjék-e fejem azért, mivel az Isten kezéből tisztán született magyar létemre ily érzelmektől hevült keblem? Én azonban, noha hosszú évekig hordtam — mint már fentebb érintém, hol úgy is annyit szólék magamról, hogy alkalmasint gáncsnak teendem ki magamat; de én is felkiálthatok s tán több joggal, mint sok más: «Nem kegyelmet, csak igazságot követelek» — noha azonban hosszú évekig hordtam, mondom, a legkínosb fájdalmakat keblemben, kitörni azokat mindaddig még sem engedém, míg nem fénylett előttem és nem érzelem súgta, de értelem mutatta ki reménysugár, miszerint felébresztése honunknak, ha némi kis koczkáztatással járna is, még sem volna oly «szerencsejáték», mint például a veres és feketének vagy a pharaonak játéka, hol egyedül a vak véletlen uralkodik, a legmélyebb combinatio is csuffá lesz és hol elvégre csak mindig egy — t. i. a banquier —

nyer. Csak akkor, midőn ily világban tűnt előttem fel nemzetünk állása, vagy akkorról szólva, inkább «fekvése» s tisztán állott előttem az is, hogy dynastiánknak soha nem volt valódilag hasznos híve az, ki a magyarnak elaltatását, a többiekkel lassankénti öszszeolvasztását tanácslá; mert «vedd el szabadságát, gyilkold meg benne a nemzetiséget s azt hiszed: megtöréd, elolvasztád? Igen, selejtesét; de nem a keleti független rajnak virágát, mely megsemmisülhet ugyan, de korcs soha sem lesz»; — csak akkor, midőn tisztán állott előttem mindez s hogy a magyarban van még feltámadhatási erő, a magyar még «lehet» és ez bennem nem volt andalgó szívábrándnak csalfa képe, de hidegvérű, sok keserű tapasztaláson megtört velőm mutatványa: akkor nagy enthusiasmussal ugyan, de sem enthusiasmusból, sem álomjárásban, hanem mennyire birtam, előlegesen kiszámolt terv szerint, mennyi erőt az Isten csak adott, megindítni törekedém a honi erőművet — egy cseppet sem tagadom. De egy pillanattal sem tevém azt előbb, mielőtt ezen tiszta ismerethez nem jutottam volna, valóban nem; mert noha szabadsági bálványozásom és azon kimondhatlan vágy: nemzetünket felemelkedve látni, sokszor, mert ki nem törhete, csak a legnagyobb kínok közt fért epedő keblembe: azért még sem bírta e vágy kettétörni soha is azon emberi szent kötelességet, mely szerint valamint felette nagy bűn másokat vezetni akarni ahhoz való hivatás nélkül: szintúgy nem kis vétek, másokat erővel oly elembe ragadni akarni — például a prosait a költészetibe és a fellengősöket viszont a rideg élet mezeire — mely elem nem az övék, csak a mienk és melyet, ha megkedveltetni lehet, egyedül lassanként s egyedül győző okok által kedveltethetni meg. — Minden csepp véremben sejtém, lelkem legbelsőbb rejtekimben érzém azonban, nem, de még a tiszta csalhatlan számok is azt mutaták, hogy a fejedelemtől lefelé Hunniának minden lakosa, vagy emberileg szólva — mert ugyan hol

nincs kivétel — a lehető legnagyobb szám fogna nyerni, ha a kiképzett nemzetek sorába állna a magyar; minélfogva nemcsak feloldva érzém magamat azon kínos bűvölet alól, mely szerint oly sokáig magamba fojtám nemzeti nagyság után sóvárgó szomjamat, sőt azon kötelességérzet támadt bennem legélénkebben fel: tenni, mit csekély erőmhöz képest csak tehetek, hogy végre felébredjen a magyar.

És kérdem: mióta mi ujabbak lépénk fel és a magyar nemzetiség dolga biztosb lábra tétetett és az alkotmány többszöri surlódások alá került, szóval: mióta felérbredt a magyar, vajjon vesztett-e az egész — az egész, mondom és országtudományilag csak erről lehet szó, mert hogy egyesek még a lehető legüdvösb s legcsendesebb átmenetelekben is, hol a közönség a legnagyobb zavar és sötétségből a legnagyobb rendre és világosságra tér át, legalább ideig-óráig éppen ne károsítassanak, az kün fekszik a gyarló ember, sőt tán még az Isten tehetségén is, ki, mint legalább e földön látjuk, sokszor megrövidít az egésznek java végett egyeseket, mint például járó-kelőket az utakat elrontó, de a nagyobb számnak üdvös esők által stb, — ugyan vesztett-e az egész? kisebbedett-e Magyarország tekintete s mi ennél sokkal több, «becssúlya»; sokkal több pedig azért, mert valamint egyesnél, úgy nemzetnél is sokkal nagyobb tekintet az, hogy «ne legyen baja», ha azt hiszik is: «van baja», mintha ezt nem hinnék, sőt ellenkezőt hinnének, de «volna baja.» Vagy felléptünk óta tán csorbult a közbirodalom hatalma? vagy tán a velünk egy honban lakó más fajtáju nemzetségek természeti jogain üttetett seb? vagy végre: az emberiség közös jogai egyesek nagyobb bitorlásai alá kerültek-e azóta? Én nem hiszem; mert ha nem akarunk azon édes költészeti képekben elmerülni — melyek azonban korántsem azon nemzeti nagyság költészeti képei, melyek után én sóvárgok — miszerint Visegrádnak felette szűk ormain ült a legnagyobb király, Mátyás budai

palotája volt a leghíresb, kár, hogy romjának egyetlen egy — kissé tisztességesb — kövére nem akadunk, Szent István volt a legbölcsebb országalapító, a magyar alkotta a legelső boszorkány-elleni törvényt, *extra Hungariam non est vita* stb.; ha nem akarunk ezen édes költészeti képekben tőkéletesen elmerülni és némi minden vágásból «kicsapongóval» azt hinni, hogy Magyarország már vén, mert ezer évig tudunk valamit róla és ekkép nem lehet belőle már semmi; ha, mondom, mindezen szép, csakugyan rákféle enthusiasmusokat és felette mély gyakorlati észből forrt nézeteket nem osztjuk és a külföldet is nemcsak könyvek s mappák után, de tettleg ismerjük: ám akkor nehéz lesz tagadni, hogy csak újabb idők óta s főkép mióta a Duna használata javított félig-meddig honunk zsáklétén, kezd egy kissé ismeretesb lenni Hunnia, csak azóta emelkedik némileg belbecse, mióta a birtoknak biztossága nőtt némileg és nemsokárai tökéletes megalapulást igér s csak mióta az «Enyim» és «Tied» közti viszony s egyáltalában minden kötelék lassanként kivétetik a patriarchalis nexusnak noha nagyon szépen hangzó s regékbe vajmi szépen illő, de míg szenvedelem uralkodik a gyarló emberen, mégis felette bizonytalan köréből, hogy a törvények, ha nem is tökéletes, de mindenesetre biztosb mezejére állíttassanak a polgári élet minden viszonyai. S vajjon nem az ujabb idők szüleménye-e az is, mikép a kormánynak némi jelesb férfiaiban mintegy isten ihletés által feltámadt elvégre azon mély felfogási eszme is — bár szaporodnék számuk és növekednék hatalmuk — helyrehozni a régi hibákat és Magyarországot, az austriai birodalom ezen legkifejthetőbb kincsét örökleg parlagon nem hagyni és ellenkezőleg a közállomány legvilágosb érdekeit mindig félreértett régebbiekkel, szakadatlanul nem gázolni a magyarnak éppen virágán, azon részén, mely önálló s mert az s ekkép nincs oka valamihez támaszkodni vagy mástól koldulni fényt, egyiránt hű nemzetéhez s koronás

fejedelméhez, melyet azonban csak sajátsága szerint használhatni, vagy sehogy sem; mely isteni ihletés egyébiránt: méltánylani s megbecsülni tudni a nemzetnek olvasztatni, szabadságiból magát kivetkeztetni nem engedő részét, ha ezelőtt nem szállta meg a kormány embereit s most sem szállja tán meg mindnyáját, valóban nem csuda; mert volt hazánknak mindig bizonyos prosai, se nemzetiségre, se alkotmányra nem tartó része, mely közvetlen haszonért, anyagi kéjekért, némi kis álfényért, minden nemzeti zománczából magát kivetkeztetni mindig *paratissimus et obsequentissimus* vala s most is elég vala ilyes; mikép ha a kormány ki nem bírta látni a mindenhez simulók, a legtökéletesb amalgamizálásra mindig készeknek zavart vegyületéből, hol leginkább magyar gázolta n magyart, mily dicső lehetne még a magyar «telivér», ha nemzeti kifejtésében s oly nemes szabadsági vágyában magasb szempontilag segítetnék elő a nemzet; ha ezt a kormány ki nem bírta látni, mondom, és ezen életkérdés körül sok főember még ma is ingadoz: ám tudja az ég s téged hívlak bizonyságul nemzetünk nemtője, az soha nem vala a mi ugyanazon politikai hitvallásu elődink hibája, sem nem saját hibánk. — És azért, ha egyet és mást, mit kifejlésünkre nézve üdvösnek tartánk, a kormány segítsége nélkül kezdénk meg és iparkodánk végbevinni, azt Isten és igazságos ember előtt nem rosszalhatja senki; minthogy a kormánytól azon rossz szag és hitelnek következtében, melyben előtte, habár érdemetlenül, állánk, nem lehete sokat várnunk. S vajjon a honunkban létező szláv, német, görög és oláh nemzetségekre sebet üténk-e mi ujabbak azáltal, hogy miután ők anyanyelvük dolgában úgy is oly annyira biztosítvák és mi is szeretnénk élni, nem őket, de a latánt megtámadva, a holt helyett az élő — és egyedül csak Hunniában élő — magyar nyelvnek vívtuk ki a hivatalos állást? A szláv, kinek nemzetiségi uradalma Pétervártól Ragusáig terjed; a német, ki Grönland-

tól Brassóig függ szakadatlan lánczolatban; a görög, kinek új hazája támad; az oláh, kinek szintén van saját elkülönzött bölcseje és hazája; oh az nem veheti rossz néven, feltéve, ha félig-meddig igazságos s nem akar alattomosan elnyomni, mikor a legkísebb nyomás ellen oly élénken kikel, oh bizony nem veheti rossz néven a szláv, német, görög, oláh: ha a magyar is élni akar és felébredési s életmentési küzdésiben egyes tagjai a kölcsönös igazság s méltánylat határin néha túl törnek; mit azonban a meggondoltabb rész a *«quod tibi non vis fieri»* stb. törvénye szerint soha nem hagyott s nem is hagyand helyben. — S kérdem elvégre: hazánk lakosinak azon nagy száma, mely nemcsak hogy ki vala egészen zárva az emberiség legszebb jogaiból, de mintha úgyszólván sokak által készakarva tartatott volna sötét butaságban, nem lépett-e ki már némileg a kényuraság undok hatalma alól s nem valánk-e mi ujabbak azok, kik Hunnia minden lakosinak barátságos kezet nyujtván, a hazafiság szent kötelékével iparkodánk körülfűzni és egyeztetni minden vallást, minden lépcsőzetet? S ha visszatekintünk ősapáink sasröptére, kiknek Berzsenyiként érczbuzogány rezegett kezeikben és egyszersmind a 18-dik század derekán élt szobaidomított hajporos magyarnak nevetséges képe is feltünik előnkbe s feltünik továbbá már-már, hála az ég, kidülő magyarkáink kártya közti, pénzfecsérlő, időt és nemzetet ölő unalomteli tengése: vajjon — s legyünk igazságosak nemcsak le, de felfelé is — nem úgy látszik-e, mintha a mai szerencsésb születésű ivadék még visszaüthetne ükapáira és a Mária Theresiai magyar, mikor a nemzet csak pihent, nem jelenik-e meg, mintha egyedül dajkája lett volna a mai nemzedéknek?

Nemcsak legkisebb megbánást nem érzek tehát, hogy az Istentől rám bízott tőkét fajtám megmentése s felemelkedése végett, mennyire bírtam, a lehető legnagyobb uzsorára iparkodám adni ki, valóban nem;

de áldom sorsomat, hogy körülményeim kedvezőleg fordultak s kötelességem érzete bennem, még mielőtt rám nézve késő lett volna, tettleg is felébredt s nem valék hazámnak sem korcsa, sem heréje s ám, bár jöjjek még százszor a világra ily körülmények között és ha éppen nem is mindent — mert ugyan mely halandó nem kalandozott néha ki a józan útból — de legfőbb vonásokban, hazámat s politikai hitvallásomat tekintve, hazámhoz és magamhoz változatlanúl hű, ugyanazt cselekedendem mindenkor, mit cselekvém eddigelé, s ezt ünnepélyesen nyilatkoztatom.

— — — — — — — — — — — —

Ha azonban, gyarló emberi felfogásom következtében mégis tévutakba bonyolódtam volna s tévutakba csábítám a magyart, melyekből nem volna menekvés s melyeken ő ellentállhatatlanúl sodortatnék végveszélybe és e gyászos borút én idéztem volna fel hazánk egére: ám akkor törjék velőmet ketté, érje nevemet átok, legyen nevem utálat bélyege, szél hordja el por gyanánt halandó részemet s legyen sorsom megsemmisülés, eltűröm. — Nem szomjaztam felemelésem, saját dicsőségem után, e bűntől ment vagyok; czélom őszinte és nemes vala; a világi egyetemben egy féreg, egy észrevehetetlen parány, mégis sóvárgott lelkem a legnemesb felé és ha porhüvelyem elbomlása után soha nem ébredek is fel többé, mert eléggé ki nem képzett és eléggé ki nem tisztult lelkem nem bírhatná el az örök égnek világosságát, a megdicsőültek mennyei kéjeit: nem ragadhatja el, míg eszmélek, tőlem semmi erő azon kéjérzetet, azon öntudatot, hogy előttem is megnyilt néha az ég és emberi gyarlóságim árja között honomért mindig hűn dobogott szívem.

— — — — — — — — — — — —

Tökéletesen eltávolítom személyemmel együtt a velem egy véleményüektől azon méltatlan ráfogást, melyhez képest nekünk kellene tulajdonítni a netalán be-

következő teljes conflagratiot; éppen bizony, mintha azok okoznák a gőzkatlan kettépattanását s az azzal járó átkot, kik azt jéghideg létből felmelegíték és nem-e inkább egyenesen azok, kik minden tapasztalást félretevén, minden intést gyanúszínbe állítván, minden segítséget mint félelem okozatát, maguktól lökvén, édes öntúlbecsülésükben mindegyre hordják-hordják a tüzet a katlan, vagyis inkább a nemzeti nagy áldozat alá. Nem is hallgathatok ezért; mert valamint bűn lett volna, vagy legalább én annak tartanám, ha politikai pályán éppen nem, vagy más úton indulok s én is «innen» maradok és még sokkal nagyobb bűn, ha mint sok más, én is az igen is «túl»-ban kezdem és onnét az igen is «innen»-re estem volna át: szintúgy hinném magamat bűnösnek s minden férfiúi következetesség s minden jellem nélkülinek, ha most a népszerűség varázsától elragadtatva s egyedül hiúságomnak áldozva, nemcsak nem emelném a tapasztalás intőszavát, sőt honfitársaim szenvedelmeit saját ephemer kis hir s fényem emelése, vagy más czélok elérése végett használva, még én vinném elől a mindent okvetlen lobba hozó érzelmek és szívábrándok lobogóját; most, midőn nem vagyunk már — mint a Pesti Hirlap szerkesztője is felette bölcsen észreveszi, de azért még sem követi — az agitationak, a feltüzelésnek stadiumán, de az érzelmi körből ki; egyedül az értelem körében eszközölhetünk nemzetünkre nézve kettős, nemzetiség és alkotmány feladatában kivihető s valódi jót. — És kérdem, ha én is engedném magamat a felette kicsi, de vajmi nagyra nőhető cometa által sodortatni, nehogy egészen elveszítsem népszerűségemet, mily félével aztán, oh irgalmas Isten, valóban ugyan sok szépet lehetne mívelni (!!) — kérdem: nem kellene-e minden jobb magyarnak, ha ezen mámor egyszer megszünik és én de csak nem is motszantam volna, szánakozással, sőt az utálat legmegvetőbb érzésével tőlem elfordulnia? minthogy annak — itéletem szerint — ki függetlenül fel-

szólalt «felfelé», annak elengedhetlen kötelessége függetlenül szólalni «lefelé» is, ha kell. Valamint nem vagyok tehát azoknak barátja, sőt valóban nem igen nagy becsben tartom ôket, kik prosai felfogásuknál fogva mindig csak a «hasznoshoz» s nem ritka esetileg, mindig csak a «hasznosb baráthoz» színak: úgy nem fogok a Pesti Hirlap szerkesztőjével is kezet; mert ő megint szívábrándi, költészeti és nem az életből, de theoriából merített rögtönzésivel oly mezőre viszi a magyart, melyen a-tól z-ig mindennek le kell peregni. Mit midőn állítok, attól sem vonakodom egy cseppet is, ezennel legünnepélyesebben kinyilatkoztatni, hogy felfogásom szerint nagy nimbusánál fogva bizonyosan tönkre teszi a Pesti Hirlap szerkesztője a magyart — ha rögtön ki nem lép az érzelmi szenvedelmek felingerlő köréből, azon körből, melyben már-már támadnak őt is túlhaladó *hősök* és ha ezt *önmaga* rögtön *saját szántából* nem cselekszi; önmaga saját szántából pedig azért, mert minden felsőbb megszorítás, minden idegen kéztől rakott alabor csak visszahatást okozna s kivált most, miután itt van ideje, hogy egy kissé saját lábainkra hagyassunk, de azokon állni meg is tanuljunk valaha már, mi felett, ha valakinek, valóban a Pesti Hirlap szerkesztőjének volna tiszte őrködni: minthogy nem kevesebbet várt, de azt — úgy hiszem — megérdemletten is várta tőle a haza. És csak Istenért ne ámítsa magát, mintha ujjászületésünk folyamatának épen azon úton kellene történni, mint a mely úton a külföld érte el mostani állását s mintha nekünk is, ha azon munkálaton átestünk, oly kifejlés és oly magas állás jutna osztályrészül, mint a milyenben, más nemzetekhez arányozva áll Gallia s kivált a földgolyónak parancsoló országa, Britannia. — Ha *nemzetiségünk* erős lábon állna, még akkor is irtóznám minden erőszakos szerektől, mert azok szükségtelenek, sőt hátralökők, de ám akkor mégis eltűrhetném, minthogy habár felette drága áron is s mert mint szokták mondani: «több veszett Bécs

alatt», végkép meg volna valamikép vásárolva a szebb polgári lét, mint azt Franczia- s kivált Angolországban látjuk: ám menne akkor minden zavarnak s tökéletes forradalomnak, tűrném és némileg megbarátkozhatnám a gondolattal; de kérdem: ingadozott-e nemzetiség úgy, mint — ha csalni nem akarjuk magunkat és a világot — ingadoz az nálunk, hol megállapodása csak hosszabb időnek lehet munkálatja, kérdem ezt? Mihezképest ha mostani állásában szoríttatik a magyar az ujjászületési forradalom lombikába és a végett, hogy aztán abból újra öntve szebb alakban lépjen ki: meglehet ugyan, egészen ujjászületve lép abból valami nemzet ki, de a magyart hiába fogja keresni az ily műtételt kisérlő vegytanár a lombikban s természetesen; minthogy ha mindazon keser és savany, mely annyi kebelben lappang a szegény magyar ellen, forrásba, kényszerített forrásba jő, mikor sem municipium, sem országgyűlés, de mindenütt vészharang, felsőbb segítség szüksége, provisorium stb. lehetetlen, hogy végkép el ne olvaszsza s tökéletesen meg ne semmisítse a magyart, kitűzött kettős czélunknak érdekesbét, nemzetiségünket t. i., mely nélkül — ne felejtsük — vajmi rideg pálya a hosszú élet! S ím ezt a Pesti Hirlap szerkesztőjének lelkére kötöm. Nem; spanyol kastélyok kártyaházakként valóban nem játszhatni a magyar oly szövevényes létével.

— — — — — — — — — — — —

A Pesti Hirlap szerkesztője azonban — mint hallom — és felette sok más, kik közt némi felette komoly tekintetű — mit megint bizonyosan tudok — azt mondják: «Hiszen mit a Pesti Hirlap tart, azt a Hitel, a Világ, a Stadium stb. rég megpendíté már; miszerint ha én merném szavamat a Pesti Hirlap ellen emelni, akkor csak egyenesen saját állításimmal czáfoltatnám meg; saját fegyverimmel sujtatnám le és saját, egykor olyannyira körmölő körmeimmel szakíttatnám kettő.»

— — — — — — — — — — — —

De ha szóról-szóra, betűről-betűre s éppen annyi mennyiségben s szintazon vegyületben teszi is adományát a Pesti Hirlap szerkesztője a haza oltárára, valamint én nyujtám azt a közönségnek, mit nehéz lesz bebizonyítni: lehetne-e azért mondani, hogy ő is csak azt eszközli, mit eszközlék én, az ő működése is csak azon hatást fogja szűlni, mit az én törekedésem hozott maga után. Ugyan lehetne-e ezt igazsággal mondani? kérdem vagy nem sül-e inkább ellenkezőleg az ki — ha t. i. emlékezetünkbe akarjuk hozni: mikor írtam, mikor agitáltam én és mikor teszi mindezt a Pesti Hirlap szerkesztője és ha honi körülményeink akkori és mostani egészen megváltozott miségét felfogni is képesek vagyunk — nem sül-e akkor tökéletesen ki, hogy ha én felébresztgetém a mélyen alvókat s a honi erőmű jéghideg katlana alá tűzet hordottam, a Pesti Hirlap szerkesztője a már tökéletesen felébredteket lázba, a már úgy is elég meleg katlant szétpattanásra hajtja; mert ugyan — s tagadja ezt ki meri — nem áll-e néhány, 10—15 év leforgása óta nemzeti diagnosisunk homlokegyenest ellenkezőleg és nem ment-e azóta a nagyobb szám az igenis innenből s legmélyebb alvásból, az igenis túlba, a lehető legnyugtalanabb éberségre át és nem vesz-e nemzeti gályánk, midőn egy partnak szerencsésen elkerülénk ormait, napról-napra aggasztóbb irányt a más partnak örvényei és sülyesztő zátonyai felé? Ki nem lát itt különbséget, kérdem? — Mire azt felelhetni: csak azok nem, kik szenvedelemtől tüzelve, mint a magyar szokta mondani «vérszemet kaptak» és nem látnak semmit józanúl többé.

— — — — — — — — — — — —

Nem mondom, hogy, kivált polgári viszonyainkban már elértünk volna valami nevezetesb lépcsőt, távol ettől; hiszen úgy szólván semmit, mi már életbe lépett volna, nem értünk még el — legalább ahhozképest, mit saját itéletem szerint elérnünk kell —

mert hiszen még ma is állatilag teng vérünk legnagyobb része és jóllehet sokkal kisebb mértékben, de azért úgy verik, úgy korbácsolják, úgy tömlöczözik, úgy akasztják őt és szintén oly alant áll ő még most is, mint azelőtt; de azon fordulaton csakugyan átestünk már — és e tengely körül forog honi létüng egészen megváltozott diagnosisa — hogy ezelőtt a nagyobb rész éppen nem kételkedett, sőt tökéletesen meg volt győződve arról, mikép bot, vessző, akasztófa éppen oly szükséges a magyar pórnak, mint nevetség őt saját lábaira állítni és minden polgári jogokban részesülésre felemelni akarni — — — most azonban, ha mától holnapra nem lép Hunniában mindenki magasb lépcsőre és még nem jutott minden magyar emberhez illőbb állásra, az nem azért van, mintha ilyest a nagyobb rész tőle ezentúl is megtagadni akarna, hanem azért, mert az eszme tettlegi alkalmazása nem oly könnyű, mint annak javaslása és papirosra vetése.

E körül forog a dolog! És abban csalatkozik a Pesti Hirlap szerkesztője sok mással, hogy nem fogván fel honi létünk általános létét s voltát, bizonyos tenni nem akaró, makacs egyéneket tart egyedül szeme előtt, miszerint mindig azon hiedelemben van, mintha a többség még mindig *nem akarna*, holott jótállok, hogy a többség már *akar*, de nem *tud*, azaz szívesen bevenne alkotmányi bárkájába mindenkit, ha tudná, ezt mikép eszközölhetné saját elmerülése nélkül és csak azért vonakodik, mert nem látja még át, hogy a legnagyobb igazság a leghasznosb tett is és becsületességnél jobb számítás e földön nincs.

Az akarat már megvan: kezet fogni, előremenni és Magyarország egykori dicsőségének talpkövét megvetni s e tekintetben egyedül a túlhajtás lökhetne ismét vissza; mert ha megizlelte az ember egyszer, mily kéjérzés minden felebarátját szerető szívéhez szoríthatni saját károsítása nélkül, semmi sem tartja őt

ily öröm megszerzésétől többé vissza — a hogy a tapasztalás mutatja — mint tapintat nélküli *kényszerítés;* minthogy *kényszerítés* kettétöri az önmegelégedés, ezen legszebb jutalom utáni sóvárgásnak minden báját és a helyett, hogy előmozdítna, inkább ellenszegülést szül.

Mi kiváltságosak és magunkat jobban bírók most, hála az ég, Magyarország kiváltságtalan és tehetetlenebb része iránt oly hangulatban vagyunk, mint valánk újabb időkben a lengyelek iránt: «Teli készséggel segítni rajtuk, de nem tudva miképp», azon különbséggel mindazáltal, hogy legjobb akarattal sem vala igen tehetségünkben segítni a lengyelen, midőn saját vérünkön bizonyosan segíthetünk s nem magunk megrövidítésével, hanem éppen ellenkezőleg saját létünk felemelésével, biztosításával . . . de csak akkor, ha a szívábrándozási körből kilépvén — minthogy ily szövevényes műtételhez «akarat» nem elég, de «tudás» kell — ki bírjuk jelelni a «miképen»-t.

— — — — — — — — — — — —

Mondják tehát, hogy a Pesti Hirlap szerkesztője eltalálta a czélt és én elhibázám azt; hogy ő józanabb szempontból fogá fel honunk diagnosisát, mint én; hogy ő áldást terjesztend a hazára, midőn én annak csak kárt tevék: ám legyen, eltűröm, itéljen köztünk a jövendő; csakhogy senki ne mondja, hogy egy úton járunk és az ő methodusa az enyém.

A fő kérdés az, mit akarunk? azon keserűséget enyhítni-e — és mint a német mondja *«uns Luft machen»* — mely keserűséget minden magyar, ha szereti hazáját, keblében hord, hord pedig azért, mert érzi, hogy részint saját, részint mások hibája által oly mélyre sülyedt, miképp bizony nincs min örülnie, minthogy egy oly egyénhez hasonlítható, ki nem felette jó haszonnal tölté idejét és ekkép, ha a jobb érzés őt egészen el nem hagyá még, sem helyzetével, sem magával egészen meg nem elégedhetik; ha

ez legfőbb czélunk, ám akkor toljuk egymásra s kivált a kormányra hátramaradásunk okát, ingereljük, boszantsuk egymást s mindenkit tehetségünk szerint, törjünk borsot minden orrok alá, fuvattyuzzuk a viszálykodás és türelmetlenség honunkban már oly sok szépet és dicsőt (!!) végbevitt tüzét, mennyire birjuk, és emeljünk a szívsugalási szenvedelmek dæmonának oltárt: s higyjük el, rövidebb idő alatt, mint gondolnók, megnyilik előttünk a sír, melyben habár nem díszes is, mégis enyhülésre némul elvégre minden képzelet és valóságos kín. — Ha azonban czélunk ennél magasb s élni s mint nemzet nagyra nőni kivánunk, akkor adjunk búcsut minden lágyszivű gyermeki andalgásnak, nyomjunk el keblünkben minden keserű negédet, uralkodjunk szenvedelminken s hozzuk józan s hidegvérű számolásink által helyre nemzeti életünkön ütött mindazon csorbát, melyek után még most is anynyira sínlődik a magyar.

És azért ne ingereljünk, ne ébreszszünk szenvedelmeket és ezeket ne uszítsuk egymásra systematice, s szakadatlan, mint a Pesti Hirlap szerkesztője; systematice s szakadatlan, mondom, mert hogy itt-ott s kivételként nem volna többé szükséges a kis buzdítás, sőt itt-ott még a megszégyenítés is, azt nem akarom állítni. Minden még tenni való; s jóllehet gyönyörű lelkülettel bír honunk reménye, a mostani nemzedék, és minden nemesre kész, azért van még elég selejtes is anyaföldünk határai közt, kire még igen illik — jóllehet kiestünk már idejéből — mindenféle «szelid tortura»; csakhogy ilyes ne legyen, kivált oly lapnak meg nem szünő themája, mely oly nagy nimbusban áll, mint a Pesti Hirlap, de ez inkább egyenesen a «miképen»-t mutassa ki jó számolásilag, mely szerint mostani aránylag alacsony állásából biztosan magasra emelkedjék Hunnia.

*

A időből kifogytam s jobbadán: mert hála az ég, más és mondhatom jobb s tán egy kissé hasznosb dolgom is van, mint szónokolni s irkafirkálni egyedül, mi noha szép — ha t. i. szép — még sem tett s csak annyiban neveli a nemzet szellemi s anyagi kincsét s ekkép hatalmát, a mennyiben hasznos tettre gerjeszt s hasztalan s káros tetteknek elejét veszi; minthogy szó és betü nem több mint szerszám, mely magában semmi, de csak alkalmazása által válik hasznos vagy károssá; mikép sokszor a legélénkebben éljenezett szónoklat és declamatio, meg a legnagyobb divatu könyv sem ér valódilag annyit, ha t. i. tettbe és életbe nem megy át haszonhajtólag, mint ér a szántóvetőnek minden tanu és taps nélküli csak egy órai szántása is.

Csonka munkát vagyok tehát kénytelen benyujtani a közönségnek, valóban felette csonkát és csak általánost, melyet azonban, ha élek s csak egyetlen egy magyar van is, ki tiszta szándékomat félre nem ismeri, okkalmóddal folytatandok.

Mielőtt berekesztném azonban e soraimat, nem mulaszthatom el itt még némieket felhozni, mik a mondottakkal szorosb és részemről úgy szólván igéreti összeköttetésben vannak és mik propylæumokul szolgáljanak azon «Miként»-nek, mely szerint én hiszem a magyarnak felemelését lehetőnek, s mit — mennyire tehetségem és a körülmények engedni fogják — minél előbb közitélet alá bocsátani szándékozom.

Néhány évvel ezelőtt egy híres prókátort látogaték meg Pesten. Alig végzettük magunk közt a tisztelkedési szóváltást, bizonyos német könyvet ad kezeimbe, mely — ha jól emlékezem — körülbelül e czím alatt: *«Was ist ein Liberal?»* mint valódi szörnyeteget, gyujtogatónál, rablónál, anthropophagnál feketébb színekkel festi a szerencsétlen liberalisokat. Megtérítésemre czélzott a derék ügyész és — mert feketék mosásával igen, de szerecsenek mosásával nem szok-

tam bajlódni s ekkép nem válaszolék és csak mosolylyal hallgatám az antiliberalis anthropophag atrocitásit — *quasi re bene gesta* azon tanácscsal végzé be jó szándéku s mint mondá, practicus szívességét: Bár szereznék inkább egypár jövedelmes házat, mintsem hogy közdolgokban fáradnék és én is iparkodnám lenni «valami» — t. i. egy kis «hivatali» — minthogy ez józanabb volna s inkább biztosítna közmegtiszteltetést, mint a liberalismus stb. — A jó öreg Verbőczianus nem akarta, vagy szenvedelmes antiliberalismusa mellett valósággal nem bírta felfogni, hogy a liberalis nem olyan elhatározott valami, mint például medve, melyről egyikről mint másikról, mint menagerieban szokás, el lehet bizonyos formulare után petyegni hazáját, szokásait, ösztöneit s miként eszik mézet, ha szert tehet rá s miként nyalja viszont talpát, ha télen más mulatsága nincs. S így elérthető, miért gyűlölé ő annyira a liberalist; mert ha a *liberalis* valóban nem egyéb, mint ugyanazon egy kaptafára vont, más birtoka s kivált felesége után sovárgó, mindent helyéből kimozdító, minden bevett elvet s szokást lábaival tapodó, minden vallást becsmérlő, minden felsőbbséget bemocskoló s tán itt-ott néhanéha okkal-móddal egy-egy ezüstkalánkát vigyázatlanságból vagy természeti ösztönből magával vivő izé és nincsen nemes, erényteli liberalismus és ennek nincsenek bizonyos árnyéklatai, melyek körülményektől s akaratinktól föltételezvék: akkor tudom, minden becsületes ember rögtön hátat fordít minden liberalismusnak és túlságig antiliberalis leszen. Ámde ezen szó «Liberalis» éppen oly kevéssé elhatározott szó, mint például «fa», «hal», sőt «ember»; mihezképest ha ki azt mondja: «gyűlölöm a liberalisokat», az éppen oly józanul ily következményeket is vonhat, mint például: «Mert fenyőfa nem alkalmas fa szebb bútorra, tehát egy fanemnek sem lehet e czélra venni hasznát»; «Mert egy kis menyhal alkalmas táplálék a gyengébb emésztőnek, tehát — minthogy hal csak

hal — bizonyosan egy kis harcsa, sőt egy kis czápa sem lehet gyomorháborító»; «Mert felette sok gyűlöletes ember van — minthogy ember csak ember — az emberíségre új vízözönt kell előidézni»; «Mert végkép a liberalismus emberszerető köntösében sok hypocrita lappang, meg még több sült bolond jár, azért mindazokat is Auto-da-fe-ra kell elitélni, kik az Isten minden teremtésével őszinte rokonszenvet éreznek és kik emberszeretetet nemcsak ajkon hordva, de tettleg gyakorolva, nagyobb szerencsét is birnak az emberiségre s hazára árasztani, mint néha-néha egy kis krajczárka alamizsnát.»

Meg kell határozni előbb szorosan, mi a liberalismus, mi a philosophia; mert mindaddig, míg ez nem történik — s ily szoros elhatározások nem léte: oka annyi emberi nyomornak — barát s testvér meg nem szünőleg fog egymás kebelében dúlni.

És így van a profanált, nevetségessé tett «*juste milieu*»-vel is s elannyira, hogy alig meri valaki magát a régi «*medium tenuere beati*» papjának vallani, jóllehet mind az «igenis inneninek» mind az «igenis tulinak» czéliránytalanságát a régi Sangrado és Brown systemáitól kezdve a politíkának ujabb szövevényes pályájáig, mindenben tapasztaljuk.

De ugyan ki a «közepes?» — Ha az, ki 100 forinttal tartozik Isten s ember előtt valakinek és neki az ő képzelte «*juste milieu*» szabályai szerint 50 forintot ajánl; ha az, a ki a rábízott sajátot éppen e szabály következtében, csak feliben őrzi hiven meg; ha az, ki felebarátját csak féltesttel rántja ki a tűzből; ha az, ki az embert mint ember csak félig akarja emelni ki a lelketlen portéka és állati tengés miségéből stb. ha ilyes a «közepes», ám akkor teli torokkal: Ki — Le — sőt Fel vele!

Én azonban más értelemben veszem a «közepest» és miután nálunk azt szokták «*juste milieu*» hősének nevezni, ki sem a kormány, sem a divat bálványyinak színét nem viseli; minélfogva, mint mondják, bennük

soha nem bízhatni tökéletesen: ezúttal ismét és ismét kijelelem, mint már többször tevém, azon mezőt, melyen a kormány és haza közt én állok és mely mezőn halni is remélek és ha erőm tökéletesen el nem hágy s idiota nem leszek, minden bizonynyal fogok is.

Vért és életet — vagy mert vérrel és életvesztéssel nem használhatni mindenkor, ámbár ezekkel is, ha kell — de mindenesetre munkát, megtörhetlen állhatatosságot, nappali veríték és éjjeli virrasztást legőszintébbben síromig azon kormánynak, mely őszintén nyujt kezet nemzeti s alkotmányos fölemelkedésünkre. Ha ezt azonban nem cselekszi: opositio tagja vagyok, de tisztelő megbecsüléssel mindig; mert dynastiánk legtöbb tagját nemcsak mint előkelőt, hanem mint embert is tisztelem; egy sem méltatott sokra, egynek sem köszönök sokat, egytől sem várok semmit is és ekkép nem háladatból vagy valami kedvezésnek fejében szólok így, hanem mert meg akarom adni mi Istené s éppen így a fejedelemtől lefelé minden embertársamnak, ha nem is hizelkedve, de szoros igazság szerint, mi az övé s mert nem hihetem, hogy okszerinti, de illendő ellenzés, hol arra szükség van, végkép ne vezetné dynastiánkat azon útra, mely rá nézve a leghasznosb és legdicsőbb; mert ma a felvilágosodás idejében, úgy hiszem, nemcsak határtalanabbul dicsőbb, de minden kétség nélkül hasznosb is, erőtől pezsgő, egytestű, egylelkű nemzetet kormányozni, mint uralkodni elnyomott, magát emésztő népen. — Szintúgy esküszöm hűséget és ajánlok fáradhatlan s legőszintébb s bármily alárendelt együttmunkálást minden hazámfiának, a polgári lét akármily alacsony lépcsőjén álljon is, ki ész, tudomány és tapasztalás jelelte ki úton a nemzetiség és alkotmány lobogóját viszi elől; midőn erőm szerint amunkás leendek azok felébresztésében, kik alig bujának még a tojásból ki s jóllehet felette egyszerű viszonyaikat sem bírják elrendelni férfiuilag s házaikban nem ők,

de az asszony és házi barát az úr, mégis már respublicákat s tudja az ég, mily nagyszerű sikerleteket terveznek és mint personificált indítványok, erővel akarják új mintába önteni a hont; pedig vannak sok ilyféle jó lelkek. Nekem sem a sárga-fekete lobogó nem kell, de ugyan a franczia propaganda bűze sem tetszik és ily értelemben «közepes» voltam, vagyok és leszek is, habár a lehető legnagyobb singularisban is, siromig.

E közlemény egy helyén ezt mondám: «Keblem, erszényem minden engedményre tárt, minden teherhordásra nyilt» s egyúttal azt igérém, hogy később lepleg nélkül és tökéletesen ki fognám tárni, menynyire nyilt keblem és erszényem kézfogásra, vállvetésre. — Részletesen erről azért nem szólék fentebb, mert szűk vala a hely; most pedig azért nem szólhatok részletesen és okokkal támogatva a dologról, mert kifogytam az időből. Elmellőzni minden szó nélkül azonban az egészet még sem akarom és azért addig is, míg ismét gyakorlatilag alkalmazva és az életbe hozva fogok okoskodhatni a tárgyról: általános szabályokban ím ezekkel ajánlkozom, némi föltételek alatt mindazáltal, melyekről később, vagy inkább «máskor.»

Kész vagyok aránylagosan minden közterhekben részt venni. S értsük egymást; nem bizonyos terhekben egyedül, mint például a házi pénztár viselésében, hanem kivétel nélkül minden lehető terhekben, s nem szabad ajánlkozásként egyedül, de törvényes kötelességileg; s mi több, a rám vett adónak mire fordítását sem kivánom ellenőrizni *mindaddig, míg a polgár és pór ilyesből ki van szorítva;* mert — köztünk maradjon a szó — egyedül nemfizetési ürügynek tartom s nem egyébnek, mint hypocrisisnek ezen sokszor hallott szójárást: «Szívesen adózom, ha felelős a ministerium»; mi más szavakkal nem egyéb ezen — egyébiránt senkit, ki csak egy kissé okosabb, többé rá nem szedhető — syllogismusnál: «A ministeriumot

papiroson tán igen, de gyakorlatilag feleletteher alá nem vehetjük; miután ilyes tehát mai körülményeink közt életbe nem fog lépni: ám pengessük csak szép hanggal, hogy édesörömest mi is úgy viselnők a közterhet, mint a polgár. mint a pór, mint a zsidó, csak felelettel tartoznék a minister és a liberalitas nemcsak legszebb, de ugyancsak constitutionalis szagában állunk a többség előtt stb.» Ily olcsón, sőt «ingyen» én legalább nem kivánom megvásárlani vagy inkább bitorlani a liberalitas színét; de midőn soha nem kivánok és nem fogok dolgozni a restért és szerzeményemet mindenki ellen erőm szerint védendem, a haza terhét testvérileg vagyok kész hordani hazám minden szülöttjével *és mindaddig legkisebb feleletteher kivánása nélkül is, míg az ő adójáról sem számolnak.* — Legyünk ebben tökéletesen egy lábra állítva s azt hiszem, semmi nem fog testvéri s nemzeti egybeolvasztásunkra sikeresebben működni . . . A hiányok sokfélék s még a bűnnek, a gyalázatnak is van bizonyos hiúsága, mit sokszor tapasztalhatni; mert hányszor nem halljuk, mily fenhangon s mily megelégedett büszke negéddel emlegeti sok állati kicsapongásait és elszórt életét. Igy sok azzal dicsekszik — mi Magyarországban nem felette ritka thema — hogy soha semmit közhaszonra nem dolgozott és soha semmit közhaszonra nem adózott; midőn inkább — nekem legalább úgy látszik — az lenne dicsekedési tárgy, ha valaki igen sokat dolgozik és igen nagy részt vesz a közterhek hordásában és amaz nem volna egyéb, mint «fitogatás.» Én mindenekfelett gyűlölöm a herének szerepét s szívesebben sülyedek közteher alatt . . . ha nemzeti, köz rokonkeblű összetartás nem bírja kivívni magának az ellenőrség jogait . . . Ilyes alkotmányos főelv azonban csak akkor léphet életbe s igazi gyakorlatba, mikor nemcsak egy része a nemzetnek, de a-tól z-ig az egész nemzet követel «adómirefordítási számadást.» És ám addig, míg tökéletesen felnemzetesül a magyar, kész vagyok, mint mon-

dám, három évről három évre, t. i. minden országgyülésen szintúgy ellenőrség nélkül kivetni magamra is az adót, mint most vetjük ki azt Magyarország kiváltságtalan lakosira . . .

Büntetőtörvényt rám, családomra és az ország minden lakosira egyenlőt és szigorút kivánok. Ki állati, büntettessék állatilag és szünjék meg végkép azon botránkoztató különbség, mely szerint éppen az legyeztetik egyben, mi irgalmatlanul sujtatik másban; de józan irányba hozassék más részről azon puhaszívű ábrándozás is, mintha ki lehetne küszöbölni közülünk minden állati büntetést, máról holnapra és mielőtt köznevelés kiemelé legalább a nagyobb részt, az állati tengés köreiből.

A haza védelmére írják össze velem és fiaimmal együtt az ország minden lakosit különbség nélkül, hadd húzzunk sorsot mindnyájan stb. stb.

(A következő — utolsó — fejezetben Széchenyi kijelöli a feladatokat, melyekkel nézete szerint foglalkozni kell s az eljárás módját is. A magyarság terjesztésével «felette csinnyán kell haladni»; ellenben az alkotmánynak mindenkire kiterjesztését siettetni kell, de «lépcsőzet által», nem túlhajtással; erőink összesítése végett központot kell alkotni, vagyis egy vonzó fővárost; az ősiség kiküszöbölendő s a jelzáloghitel lehetővé teendő; úthálózat létesítendő társulati alapon, vámfizetés segítségével, föl kell állítani a nemzeti jegybankot; főfontosságúnak tartja a köznevelést, mely főkép a polgári kötelességérzés fölkeltésére irányuljon. Így lesz majd a «Kelet népe» az «oknak népévé.»

Azután így végzi):

Most azonban kezemből esik a toll; magamra vett tisztem máshová hív: ám induljon azért a csonka munka bevégezetlenül sorsának.

Mi személyemet illeti, sejtem sokak általi lesujtatásomat, minthogy szenvedelmektől forró időkben könyvvel, úgy hiszem, lehetetlen győzni hetenkénti ujságlapnak éles és ha eltompult, igen könnyen köszörülhető fegyvere ellen s e felett természetes, hogy annak több és tapsolóbb közönsége van, ki a szívandalgások gőzkocsijával ajánlkozik a közönségnek és a háttérben kész ebédet fest, mint ki a hideg észnek lassú társzekerével áll egyedül elő s csak felette sok munka után igér ki-ki magafőzte levest . . . ez azonban mindegy. — Több barátim és jóakaróim tanácsa sőt kérése ellen indultam ez útnak . . . «sok keserű pillanatot fognék a jövendőben magamnak készítni, ha szándékommal fel nem hagynék», ezt jósláк és igaz lehet; mert gyanussá tétel, félreismertetés, a hazafiak elhidegülése, tőlünk elfordulása stb. kivált a sírhoz közelebb, midőn gyengülnek az idegek, mód nélkül fáj; de kötelességemnek érzém tenni mit teszek, és azért bizony csak magam tanácsa szerint teszek. — Adja az ég, mikép némileg eltaláltam vagy legalább egészen el nem hibáztam legyen azon czélt, melyet ezúttal kitűztem magamnak s mely nem egyéb, mint elérni azt: mikép kivilágoljék, hogy a magyar népnek ezen Európában oly annyira elkülönzött és elszigetelt heterogen keleti rajnak kifejtése és virágzó nemzetrei felemelése nem oly felette könnyű, mint azt sok igen szép lelkületű és meleg kedélyű gondolja. Ha kiviláglik ez, ám akkor tán óvakodóbban fog ezentúl némi, ki még maga lábán áll, haladni, mint tevé eddigelé; minek nyeresége felette nagy leend, minthogy a magyar politikai pályán bizonyos kártétel nélkül valóban csak a lehető legnagyobb körülnézéssel haladhatni; mikép Isten és ember előtt sokkal nagyobb érdem is azon éppen nem haladni, mint szívsugalási andalgások és képzeleti phantasmagoriák után indulni.

A Pesti Hirlap szerkesztőjéről sokan azt hiszik: legjobb akarattal sem tudna többé «engesztelő és

csendes reformatioi szellemben írni, oly annyira volna forradalmi anyaggal saturálva; mikép ez már nedv s vérébe ment volna át.» És ez könnyen meglehet. Én azonban nem tudom, nem akarom hinni. Miszerint azon kéréssel végzem is be e soraimat, hogy tépje bár személyemet a hogy tetszik minden ceremonia nélkül, de csak Istenért ne használja nimbusát és népszerüségét Magyarországnak zavarba hozására. — Még mindenre van idő és azért iparkodtam minél előbb lépni fel; de nem sokára többé nem lesz, mert mindennek meg van bizonyos pillanata, mely ha lepergett, valamint örökre oda van erény s becsület, úgy oda van élet is és minden remény.

POLITIKAI PROGRAMMTÖREDÉKEK

1847

Error being showy, forward and plausible, attracts many followers; while Truth, on account of her unobtrusive simplicity, is neglected or despised.

J. Henry M. D.

Barbaram igitur Scythicae gentis immanitatem, quae tantopere concordiam et otium abominatur, diu iste furor exercuit; et eosque (ni mentiar) exercebit, donec se quisque metiri, coërcere *ambitionem*, aliena dimittere, *invidia carere, mutuamque concordiam amare didicerit.*

Bonfinius.

ELŐSZÓ.

Mult tavaszkor azt rebesgeték: az ellenzék programmot fogna irni; s később, hogy a konservativ párt is ilyest szándoklana. — Nehéz feladat, gondolám magamban, ilyest eszközleni csak egy párt számára is, és annál nehezebb az egészre nézve; mert nálunk még az egy soron állók közt is annyi az árnyéklat, miszerint még ez esetben is bajos sőt lehetetlen úgy definiálni a politikai ösvényt, mihezképest az, mi egynek tetszik, másban kellemetlen érzést ne gerjeszszen, és viszont.

Ennek daczára azonban, miután én legalább azt hittem, hogy nem fogna sem az ellenzéki sem a conservativ programm elmaradni, valamint ez utolsó nem régiben meg is jelent, én is érzek magamban vágyat, ha nem is éppen kimerítő programmot irni, legalább némi töredéket vetni papirosra, mik tán még más oldalról is nyujthatnának honi ügyeinkre s pedig annál inkább némi kis világot, minthogy én jelenleg sem ellenzéki nem vagyok, sem konservativnek egyáltalán nem tartathatom magamat, ha nem akarok politikai nézeteimhez körülbelül oly kevéssé illő köntöst par force vonatni magamra, mint, teszem, tán egy kissé mégis igen messze menne travestirozásban az, ki például asszony létére nadrágban, vagy férfiu létére szoknyában jelennék meg.

Tudom én azt vajmi jól, hogy nem lehet egy könnyen oly pártelnevezést kigondolni, mely tág köpönyegként úgy befedne valami pártot, miképp abból aztán sehol semmi, például ujj, szarv, fül, sőt tán

épen egy tyukszem ki ne látszassék, jóllehet teszem a tory és whig párt-czimzetek alá vajmi sok elfér; ámde azt, hogy némi analogia még is legyen a bolt czímere és azon árúk közt, melyek a boltban feltalálhatók, tán csak mégis kívánhatni, s pedig úgy, mikép a potiori fiat denominatio.

Már pedig e tekintetben *«én»* a conservativ köntöst csak úgy viselhetném, ha vagy magam vagy mások irnák azt rá, hogy ez maskara; minek egyikét úgy restelném, mint volna kellemetlen a másik; minthogy az, mit Magyarországban *«én»* kivánnék konserválni, úgy áll ahhoz, minek kitisztítása, reformálása és egészen újra alkotása után sovárgok, mint legfeljebb 10 : 100-hoz. Miszerint engem, ki nem vagyok galanteria-raktár, melyben minden feltalálható, a conservativ függczímer éppen oly kevéssé elégít ki, valamint az ellenzék dandárja a kifejlettebb statustudomány sarktörvényei szerint oly «varians», mely majd egynek van kezében, majd másiknak, s mely körül a szükséghez mérve majd többen állnak, majd kevesebben; s ehhez képest én, miután most nem látom az ebbeli dandár alatti állásnak szükségét legalább részemről, egyedül a progressionak, a reformnak zászlóját tartom annak, melly alatt egyesülni s mely után indulni tudok és kedvem is van; honnét aztán kiki abstrahálhatja magának, hogy én mostanság sem ellenzéki, sem conservativ nem vagyok, hanem ha már valami politikai titulusomnak lenni kell, «becsületes progressista, ernyedetlen reformer».

És aztán ezen állóhelyemről gondoltam némi programm-töredékeket feljegyezgetni.

Scrupulusaim azonban oly mértékben nőttek, mint a mily nyomasztó mennyiségben szaporodtak munkáim.

Rá sem igen értem, és aztán nem tudtam, mi módon kezeljem a tárgyat, mihez képest az ellenzék, melynek része legalább «elveszettnek» tart, rám még inkább ne nehezteljen; a conservativ párt pedig, mely azt hitte, most övé vagyok, mert nem vagyok az

ellenzéké, majd ha észreveendi, hogy én tulajdonkép «senkié» sem vagyok, csak enmagamé, ellenem valami nagy haragra ne gerjedjen.

És így történt, hogy bizony én sem szaporán, sem kivált valami különös sikerrel nem járhattam el czélomban; de a mélyen tisztelt magyar közönség elibe ezennel vajmi későn egyedül oly darabos értekezést terjeszthetek, mely teli hiányokkal, kimerítlen s ellentétben látszó állításokkal, személyem oly sokszori felhordásával, s mind ezek fölött: teli vajmi keserű de tán annál egészségesb mixturákkal; csak úgy kerülheti el legalább a jobbak kárhoztató itéletét:

Ha ezek nyájasan arra figyelni kegyeskednek, hogy alig leltem ezen értekezés összeállítására más időt, mint ülések időszakát, melyekben annyi a szó, néha annyi a lárma, vagy éjeket, mikor egy tikkasztó napnak fáradalmai után mások szerencsésen elszenderültek, én pedig, fájdalom, nem tudtam alunni; —

Ha továbbá figyelmezni szíveskednek, hogy némi csak azért látszik e jelen röpiratban tán ellentételesnek, mivel nem volt időm vagy nem valék képes, mind azon árnyéklatot elég világosan kitüntetni, melyek a politikának sokszor oly egészen más irányt adnak; —

Ha nyájasan megengedik továbbá, miképˇ vajmi bajos sőt lehetetlen, csekélységemnek magyar politikáról bármily távolról is szólnom a nélkül, hogy parányiságomat, mely abba egészen belé van szőve, minduntalan fel ne hozzam; —

Végre csak úgy kerülheti el e röpirat engedékenyebb birálóim kárhoztató itéletét, ha szándékom tisztaságában nem akarnak kételkedni, hanem ők is, mint én szeretem gyakorolni, és «hanc veniam petimusque damusque vicissim,» hasonlóul egyedül azon tactica, modor és tapintat helyességét szívesek venni gyanuba, melyeket én használtam.

Többnyire: e jelen röpirat nagyobb része már meg volt írva, mikor tiszai utamból ide Pestre 1846. évi

sept. 14-én visszatérék; és nekem oly kevéssé tetszett, s most is oly kevéssé tetszik, miszerint semmi nem menté meg azt tüsténti tűzbehányástól, mint az, hogy int, sürget az idő: halasztás nélkül elkövetni mindent, habár csak féligmeddigit is, mit hazafiui tiszt és kötelesség parancsol.

Pest, 1847 január 8.

A szerző.

*

(E röpiratában Széchenyi főleg azt igyekszik bebizonyítani, hogy az ellenzéken kívül is van hazafiság s hogy a pártokon fölülemelkedni sem mindig bűn, sőt néha kötelesség; nálunk főkép oly férfiakban van hiány, kik minden hízelgés nélkül, minden népszerűségre való törekvés nélkül szemébe mondják a nemzetnek az igazat: ezt kívánja ő tenni most is. — Eljárását kezdettől fogva következetesnek tartja: ellenzéki volt, buzditott és agitált, a míg arról volt szó, hogy megmentsük alkotmányunkat és nemzetiségünket; most, hogy a kormány mindkét irányban jó szándékot tanusít, vele karöltve kíván működni s helyteleníti a mindig kíméletlenül támadó s a mellett vezetni akaró ellenzékiséget. Az ellenzék hivatása nem lehet az, hogy vezessen, az ő szerepe csupán az ellenőrködés; nem elveit kárhoztatja, de modorát, taktikáját és azt, hogy nem számol Austriához való viszonyunk adott tényével s annak követelményeivel. A mivel Széchenyi szembeszáll, az a kormány folytonos gyanusítása, az epés beszéd, az ellenvélemény «ledögönyözése», a terrorismus... Rámutat, hogy ily taktika mellett az ellenzék józanabb, mérsékeltebb elemeit mindig legyűrik a legtúlzóbbak, úgy hogy elbizakodás és kétségbeesés között csapongva már-már «forradalmi láz» kezdetén van a nemzet. — Szemrehányást tesz a kormánynak is, hogy oly soká késett a reformok fölkarolásával s nem tudta fölfogni «a magyar nemzet typusát», bár a nemzet közönye,

lanyhasága némi mentségeül szolgál. Ismét az ellenzék felé fordulva, hangoztatja, hogy nem ő hagyta el az ellenzéket, hanem ez őt; a kormány jóakaratával szemben az ellenzék nem hogy fékezte volna, de még megkettőztette támadását s ma már a «dacz és mosatlan száj» elég arra, hogy valaki «az egekbe emeltessék, mint a haza legnagyobb jótevője»; a politikát merőben szeretet és gyűlölet irányítják, az elfogultság példájául fölhozza a támadásokat, melyeknek a folyamszabályozási ügyek vezetésére hivatalos minőségben való vállalkozása óta ő maga is ki volt téve. — Ezek után a közteherviselés és az úrbériség megváltása ügyében írt czikkei alkalmából egyenesen Kossuth ellen fordul. A könyvnek ezt a legnevezetesebb részét, — mely a közeledő katasztrófára vonatkozó jóslatot is tartalmazza, — szó szerint közöljük.)

Éppen midőn ezen értekezést, mennyire felhalmozott foglalatosságaim engedék, végkép elrendezném és sajtó alá bocsátanám, jelent meg a Hetilap 1846-iki 100. és 103. számaiban t. Kossuth Lajos úrnak «Adó» és «Adózzunk» czím alatt, újabb adózási izgatásinak két adaga, melyet, mint czikke végén igéri, hovahamarább egy harmadik dosis fog követni.

Jelen röpiratom illustratiojára semmi nem jöhetett volna világra kellőbb pillanatban, mint ezen izgatás. Mert röpiratom által csak arról akartam a magyar közönség fogékonyabb részét meggyőzni, hogy valamint a pangók és semmiben mozdulni nem akarók tették Magyarország felvirágzását lehetetlenné azelőtt; úgy most megint oly túlságosak és mindent felforgatni akarók arrogálnak maguknak vezetői, vagy tán jobban mondva, dictatori seerepet,* mihez képest, ha ezen túlságosok nem «saraglyáztatnak» össze épp oly szűk körbe, valamint a semmiben mozdulni nem akarók hála

* Igen: dictatori szerepet; mert hiszen ki csak egy hajszált sem akar engedni, de csak alkura lépni sem, az, ha ereje van: dictator; ha pedig nincs: maniacus.

Isten szinte «gyüjteményi raritásokra» olvadtak már le: akkor természetesen még veszélyesb bajokba bonyolíttatik honunk, mint a milyesekben volt; és melyekből, mint igen lesújtott test, vajmi lassan ugyan, de azért mégis éppen meg nem vetendő lépésekkel kezdett kibontakozni már. S pedig, mert nemzetekre nézve legalább, a marasmus közti lét bizonyosan nem oly veszélyes, mint a gyuladási vagy ideglázi baj, melyre a nemzeti test örökös izgatások által csigáztatik fel.

S ekkép, mint mondám, soha nem jöhetett volna röpiratom kiegészítésére bármi is oly à propos s annyira à tempo, mint t. K. L. úrnak az adó körül írt czikkei épen most. S pedig, mivel, ha értekezésem által nem sikerült volna kimutatnom, hogy valóban vannak oly tulzók honunkban, kik mindent túlhajtva, mindent tűhegyre állítva, mindent compromittálnak, s ekkép mindenben szerencsétlen fajtánkra idézik a legnagyobb reactionak lesujtó düheit: ám t. K. L. úr szíves volt, érintett czikkei által ezt mindenki előtt, kit legnagyobb vaksággal nem vert meg a magyarok Istene, tökéletesen bebizonyítani.

T. Kossuth Lajos úr, mikor politikai egünkön feltünt — s akarjuk hinni: sem szerepviselési viszketeg, sem hiú dicsvágy, sem ezeknél éppen valami szenynyesb szomj nem indítá őt, de egyenesen minden tisztátlan keverék nélküli zarándoki hazaszeretet és honi hűség — akkor izgatásait, értetődik, mindig az ő sajátszerű heroicus modorában, legelsőben is a nemesi és főnemesi sphærákban kezdé gyakorolni. — Annyi édes sejtelmekkel fűszerezett várakozásának azonban legtávolabbról sem felelt meg az eredmény. Mit várt, mit nem várt, és annyira sülyedt nemesi és főnemesi osztályinktól rövid idő alatt *józanul* mit *várhatott*, s mit nem: az nem ide való, mert igen is messze vezetne. Elég az hozzá, hogy nemcsak nem tudta magát, s kivált methodusát az illetők nagyobb részével megkedveltetni, de ezek róla egyenesen azt

gondolák, habár nem mondák is, hogy ő bizony nem egyéb, mint fenhéjázó idealista, kítől ehhez képest legjobb óvakodni. Minek következtében aztán t. K. L. úr kiábrándult, s azon nevezetes mélységű conclusiora jutott, hogy mert ő t. K. L. táblabiró úr nem vala, úgy szólván, néhány hónapi legügyetlenebb működés után képes és az ő methodusa nem hatott semmit, a magyar általános nemességet mocskaiból kitisztítni s egy dicsőbb jövendőnek elibe vezérleni: ez okból tehát oly bizonyos, mint kétszer kettő négy — így okoskodott ő — hogy a magyar nemességi elem már oly poshadt mocsár, melyből Isten sem volna — és a majori fit denominatio — képes, valami derekast faragni; s e szerint új elemeket szükség keresni, tán teremteni!

Ezen első mystificatio után*, mely önbizalmát nem csak nem gyengíté, nemcsak haszontalan scrupulusokkal el nem tölté, de e helyett inkább csak edzé t, K. L. úrnak férfiui akaratát s magasztos lelkületét, ő a socialis térre szállott le, és a nemzetnek nagy hasznára s kivált a hazának nagy díszére, kereskedő, fabricáns lőn.

Már mennyire van, ez új tért tekintve, kiábrándulási crisisben t. K. L. úr, azt officiose ugyan nem tudhatni még, mert ezt oly naiv modorban, mint tevé első gymnastikai küzdhomokáról elfordulva vagy azon inkább felfordulva, ez új körben számunkra még eddigelé nem találta ki. Mennyire mindazáltal azon bűz és azon halvány szín után itélhetni, melyek a «magyar nemzeti (!) önálló (!) kereskedést» illetőleg oly fájdalmasan érinték a legnáthásabb magyarnak orrát is, a magyar fabrikákat illetőleg pedig a legvérmesb phantasia előtt sem mutatkozhatik egyéb prognosticon, mint mindannyi új rom, hogy ne mondjuk

* Igen: mystificatio után, mert hiszen kiábrándulás, kivált oly fontos tárgyak körül, mint nemzet regeneratioja, csak saját vagy mások általi mystificationak szétpattanása után következhetik be.

«cadaver»; miután mondom, ily jelekkel terhesek az égi csillagzatok, és t. K. L. úr leirhatlan activitásánál fogva több mezőn is tud forogni egyszerre, sőt ideáról-ideára oly könnyen röppen át, mint pille virágról-virágra, s e fölött ebben neki is van elég tapintata, «szerencsésen megholtakra» hiába nem fecsérleni gondot és írt: úgy hisszük, ő sincs már igen távol azon másodízbeni tökéletes kiábrándulástól, melyhez képest, daczára roppant fáradságának, s miután mindent elkövetett, mit férfiui energia és mélység, eszélyességgel és kitartással egybeházasítva csak végbevihet, a szegény magyar bizony a socialis téren kereskedés és gyár közt sem lelendi egykori nagyságának sarkalatát.

Qui perdidit numerum, incipiat iterum! Ezt tartja az állhatatos! S azért kérdem, miért ne próbálná hazaboldogító kisérleteit az igazi honfi még egy harmadik mezőn is, habár kettőn már elsikamlott, mi igaz, egy kissé csökkentheté önbizalmát.

T. Kossuth Lajos úr ez utolsó categoriába való, minthogy elég erővel áldá meg őt, hazánk javára, a kiváltságokat osztogató sors, efféle balesetek által nemcsak lábairól le nem veretni magát, sőt Antæusként mindig több erőt lelni magában, mennyivel többször esik, sőt teríttetik a fátumtól földre és ábrándul ki!

T. Kossuth Lajos úr ehhezképest, mint ultimum remedium, «Magyarországot alkotmányilag és nemzetileg megmenteni» — miután, mint ő hiszi, a nemesi rend elrothadt már, a socialis tér praxisban pedig vajmi sárosnak mutatkozik még — egyenesen és tartalék nélkül a «népizgatáshoz» fogott.

Nem voltak ugyan eddigi működései is efféle symptomák híjával, miből az látszik, mintha ezen operatiót reservában pour la bonne bouche tartotta volna magának azon nem várt esetre fenn, hahogy honboldogító eszméit jó módjával nem fognák elfogadni, és ő végkép kényszerítve érezné magát,

azokat par force a nemzettel bekapatni. — S úgy is történt, hogy eddigelé oly nagy s oly szapora szabásokban csakugyan nem fogadta el t. K. L. úr politikai eszméit a nemzet, s kivált omnipotens vezető sasnak, mely nem transigál, de csak tépni, s ha ezt nem bírja, körmölni kész, őt egyáltalában elismerni nem akarta; mihezképest, miután a magyar nemzet regeneratiójára mindent, mi csak tehetségében volt, előbb becsületesen kipróbált, elvégre utolsó szeréhez folyamodott és a Hetilapnak 1846-ki 100. és 103-dik számaiban minden tartózkodás nélkül lehető legvilágosabban s dictatorként — mely fénypontra ő maga magát candidálta is és választotta is — a magyar egyetemes nemességnek czikornya nélkül, mert a tactika előtte gyengeség, azt adja tudtára, hogy az rögtön felét fogja viselni minden hazai terheknek; a kormánynak pedig nyájas leereszkedéssel azt intimálja, hogy zászlóaljának — melyet egyébiránt maga is felette keskenynek vall — bátran számíthat protectiójára, ha hajszálig rááll, t. i. a kormány arra — mert ő senkivel meg nem alkuszik, — mit ő akar.

A jövendőnek kárpitjait nem birja fellepIezni a gyarló ember. S így meglehet, vajmi magas pontra emelheti még magát t. K, L. úr a netalán tökéletesen felforgatott magyar statusgépezet romjain. Én azonban e lehetőségnek daczára, még sem tudtam az adóról írt újabb rodomontádai olvasása alkalmával ezen ismeretes franczia mondatról meg nem emlékezni: du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas. Mert ha az efféle dörgések, villámok, fenyegetések és prophetiák után, melyekkel higgadt vérű (!) bölcs számításai (!) szerint most izgat t. K. L. úr, még sem lesz az adóból legelső országgyűlés után, s pedig szóról-szóra az ő követelési modorában, hovahamarább valami, és ő nem áll ez esetben egy új Dózsaként legalább is néhány százezer felizgatott adófizetők élén a nemadózók ellen nyílt hadban, minek csak

megkisértése is, vallja meg maga, egy igen furcsa comœdia lenne; de akkor is csak szónokol, perorál s irkál négy biztosító fal közt, vagy meleg kályha mögött nagy kényelmesen, mint most, és az egész achillesi harag egyedül a Hetilap hasábjain fogja lelni kipárolgását: akkor ne vegye rossz néven s ne haragudjék, ha jól lekaczagjuk; sőt legyen okos, kaczagjon maga is, ábránduljon végkép ki, s átlátván, hogy ily «huszárosan», mint ő szeretne járni, nemcsak nem boldogul az ember politikai pályán, de az embert még egyenesen ki is nevetik; sőt, ha az ember azután nem elég okos, mikép ő is nevessen, s az egészet csak «tréfának» canonisálja, vajmi könynyen még hűsre is fektethetik!

T. Kossuth Lajos úr végczélja nem egyéb, mint hazánk boldogítása. Én ezt valamint soha nem vettem kétségbe, úgy most sem veszem. Legújabb fellépése az adó körül, melylyel úgy jár mint a kancsal kovács, ki másfelé néz s másfelé üt, azonban tökéletesen feljogosít mindenkit, nemcsak az ő ebbeli tiszta szándékán kételkedni, de őt egyenesen azon agitatorok egyik legmérgesebbjének tartani, kik — legyen ez aztán ellentállhatlan dicsvágyból, el nem sült remények és megsértett hiuság megbosszulásából, vagy itélőtehetség által eléggé nem korlátolt kóros phantasiából, vagy végre sem czélt sem határt nem ismerő s akadályok által csak nagyobb dühösségre ingerlett fanatismusból — annyira ki vannak sodorva az emberi mozgalmak közönséges vágásából, s e fölött anynyira saturáltak revolutionarius lobbal, mikép nincs a világon semmi, a legszentebb sem, min legóriásibb lépésekkel keresztülgázolni ne volnának készek, ha ezt tenni birják, csakhogy forradalmi szomjukat enyhíthessék, s képzeleti bálványuknak rakhassanak oltárt.

S pedig, hogy kiki fel van jogosítva, újabbszerű izgatásainak következtében t. K. L. úrról így itélni, azt azért gondolom minden igazsággal állíthatni, mert

ugyan mit mível t. K. L. úr, és újabb politikai eljárása valjon mily eredményeket fog szülni szükségkép? Vizsgáljuk.

Egyedül salvifica panaceaként, mint minden recipéivel, melyek irására kedve csosszan, tenni szokása, most az örökváltsági eszmét tűzte ki; és miszerint «az ige testté is válhassék», azt hozza fel corollariumként, hogy minden adó közös legyen, s hogy nolens volens — mert máskép megadja neki — adózni fog a nemesség, s pedig nem ½ vagy éppen ¼ vállilag, hanem neki hátára fogja rakni ő az egész ország terhét. — Prosit!

Mielőtt egy kissé közelebbről fejtegetnők ezen egybeszőtt kettős politikai manœuvre lényegét, szükséges némi óvásokat tennem.

T. Kossuth Lajos úr igen hajlandó azt «Viertelmassregelnek» keresztelgetni, ha valaki ugyanazon czélelérés végett, mely után ő is eseng, véle kapustól a házba törni még nem akar; sőt ily alkalomkor, mint például másik unice salvifica eszméjénél, a vukovár-fiumei vasút ügyében, még azon gyanusításra is vajmi könnyen fakad, hogy az ember azért, mert az ő eszméjét *bár drágán is, de minden áron* nem pártolja, s ekkép egy zsemléért egy tizest sőt egy huszast igen, de egy aranyat adni még nem akar, már rosszlelkű és valami álbarátnak viseli szerepét.

Én in thesi sem az örökváltság, sem a legáltalánosb közteherhordás ellen nemcsak nem vagyok, sőt politikai vallomásomnak, mint többször nyilvánítám, az képezi egyik fősarkalatát, hogy míg Magyarország általános lakosai nem gyakorolhatják Istentől nyert emberi tehetségeiket, s pedig kiforgathatlanul, becsületesen szerzett saját ingatlan földbirtokon; s míg nem lépett tökéletes életbe ezen rövid de mindent kimerítő thema: «Gleiche Rechte, gleiche Lasten», mindaddig, bármiképp csudálkozzunk is bölcseségünkön, s bármily nagy szabásokban mystificáljuk is magunkat és másokat: bizony mégis csak propylæumain

dolgoztunk egy felemelendő oly építménynek, mely egyedül elégítheti ki a *lelkes igazságszerető,* vagy más szavakkal — melyek azonban éppen csak annyit fejeznek ki, minthogy synonymok — a *bölcs* és *helyesen számító* ember keblét; s melynek minélelőbbi bevégzésén ekkép ernyedetlenül munkálni, minden hű és felvilágosodott hazafinak legszorosb kötelessége.

Én tehát, mint a tisztelt olvasó láthatja, t. K. úrhoz hasonlólag nemcsak azt óhajtom, hogy mindenki ülhessen e honban legkisebb faggatástól ment saját földbirtokba, ki efféléт becsületes úton megszerezhetni elég szorgalmas vagy szerencsés; hanem hogy ennek könnyebb teljesíthetése végett szinte én is akarok, mint t. K. úr, fizetni, jobbra, balra, előre, hátra; és e tekintetben még t. K. úr előtt állok, minthogy a minden teherhordás s ekkép a tökéletes compensatio következtében én minden bizonynyal a «fizetni fogsz» sokkal szélesebb rovatába jutnék mint ő. Miкép itt csak közbevetőleg legyen mondva, sok azon csintalan gondolatra is jöhetne, hogy könnyű e szerint s vajmi ildomos t. K. úr részéről a közadózási trombitába oly jerichói módon fújni, és azokkal oly édes izgatólag kaczérkodni, kikre szintúgy sőt még kedvezőbben hatna a compensatio. Mit én azonban éppen nem hiszek, mert hiszen előttem is nagyon ismeretes az, hogy financiális operatio soha nem volt t. K. urnak «forte»-ja s tiszta hazafisága ennél mindig magasb sphærákban gyakorolta erejét.

A különbség köztünk, t. K. úr közt és köztem csak az:

Hogy én szerencsétlenségemre nem tudom elfelejteni azon aggasztó bonyodalmakat, melyek közt születtünk, s mindig szemem elibe tolakodik azon vén recsegő építmény, melyben élünk; t. K. L. úr ellenben nagy szerencséjére egy tabula rasa-t lát maga előtt, s azon úgy vél gazdálkodhatni mint pusztán, melynek földje jó, melyen még semmi sincs, s mely mi több: compossessoroktól is ment.

Hogy én agg és gyengélkedő létemre nem segíthetek azon, miképp tehetségeinket mindig szoros computusba ne vegyem, és én azokkal aztán úgy ne sáfárkodjam mint éppen lehet; t. K. úr ellenben az ifjuság javát élve, miután írva van, hogy Magyarország pillanatai drágák, nem fecsérli a drága időt ily «Viertelmassregel»-ként, de bízván a nemzet — t. i. az auditorium — lelkesedésében, az ifju óriás (!?) akaratában, s főkép keble istenének sugallásában, bizony nem computisál ő, de ha megharagszik és ha másképp nem megy, szinte egy puszta «teremtettével» is kész teremteni hazát!

Hogy én az engesztelésnek, capacitatiónak, kölcsönös érdekkimutatásnak és kibékítésnek, szóval: a polgári csendes reformnak vagyok fel nem fogott, félreismert és ekkép egyetemes, vagy legalább a hosszú sőt ősz szakállú fiatalság grácziájából kiesett szerencsétlen tanárja; t. K. úr ellenben a megnemszűnő izgatásnak, fenyegetéseknek, minden alkukirekesztésnek, a kormánynyali legmerészebb újjhuzásnak, szóval: a már csak hajszálon függő revolutiónak sokak által egekbe emelt, sőt bajtársai által istenített hőse!

Hogy én nem annyira könyvekből tanulván mint az életből, és körülményeinket nemcsak mindig belülről tekintgetvén és birálgatván a mindig idebenn lakókként, de néha kívülről sőt minden oldalról is, nem tudom, sőt nem akarom ignorálni «házassági viszonyunkat», s e szerint, mert inkább kedvelem a jó házassági viszonyt, mint a szűnni nem akaró perpatvar-féle purgatóriumot, accommodans természetű vagyok; s így, ha hazafiui kötelességemmel nem ellenkezik s jót látok abból eredni mindkét részre, bizony felette hajlandó vagyok alkudozásra is; t. K. úr ellenben azt tartván, mi köze van az önálló, független, vérrel szerzett Magyarországnak Ausztriához, természetesen oly viszontorlást idéz elő, mihezképest a hasonlólag önálló független Ausztria elvégre szintoly

phrasisokra fakadni kénytelenítethetnék, hogy neki viszont mi gondja Magyarországgal, s így tovább; míg aztán szóról tettre, tettről erőszakra, innen végre felette idétlen «kudarczra» fejthetné ki magát az olyannyira mély t. K. úr-féle statuspolitika; — és végre:

Hogy én gyarló természetemnél fogva a földön lakom, s ekkép nem nyargalok egy magam-alkotta ideál után, a dolgokat úgy veszem mint azok vannak, és «elmebeli felsőbbség által hiszek egyedül győzhetni»; t. K. L. úr ellenben magas lelkületénél fogva egy maga-büvölte spanyol kastélyban és valami regényes tündérvilágban forog, mindig máskép veszi a dolgokat mint azok vannak, és nem látszik annyira győzni, mint inkább minden lehető elemekkel mindegyre veszekedni és birkózni akarni.

Tudom, ennyi igazságot, vagy ha ennek nem akarja elismerni, személye ellen gördített ennyi savanyúságot, mint én valék itt bátor elősorolni, t. K. úr még soha nem hallott egész élte folytában. És elhiszem. Ámde éppen ez szerencsétlensége, hogy t. i. zsenge korától kezdve mindig dicsértetve, mindig elkényeztetve, alig volt másoktól környezve, mint tömjénzőktől. Ily körülmények közt lehetetlen, hogy — figurative szólva — a hegy, melyre a sok domb, mely környezi, szünetlen bámulással fel-feltekint, elvégre magát ugyancsak valami nagy magasságnak, valami kitünő alpesnek ne tartsa; mely illusióból aztán semmi nem gyógyítja ki a gyarló embert, ha t. i. kigyógyítható, mint bőven nyújtott és keresztényi türelemmel vagy philosophiai bölcseséggel, a mint tetszik, kellőleg digerált amaricantiák!

Fogja is ezeket tűrni zarándoki elszánással t. K. úr, tudom. Csak egy állításom miatt tartok fellobbanó haragjától. És ez: vajjon miképp merem én azt ráfogni, hogy ő revolutionarius tendentiákkal volna terhes. Mert ez aztán a legnagyobb bajokba keverhetné az embert.

S ím itt vagyunk végkép azon pontnál, melyre legfőkép óhajtám annak megmutatásaul figyelmeztetni a tisztelt olvasót, hogy t. K. úr csaknem mindenben, mihez fog, s ez esetben, mely most van kérdésben, kétségtelenül szintazon szerepet játsza — mutatis mutandis — mint a milyesben több évvel ezelőtt bizonyos Cardinalis járt el bizonyos vadászaton oly mély felfogásilag, s kivált oly jó puskásilag. Ez t. i. mikor a nyulakat lövöldözné, mindig a hajtókat serétezte, noha ez természetesen ő bibornokságának csak legtávolabbról sem lehetett szándéka, s bámulatában indignatiótól csaknem se . . . gédjére esett, mikor ezt tudtára adák, s midőn nem egy azon véleményben látszott lenni, mintha ő ezt készakarva tenné!

Így t. K. L. úr! Mert tudom ő is indignatiótól forrott azon állításomra fel, melyhez képest én mint revolutionáriust jelölém ki őt.

Ámde én nem prætendálom, mintha t. K. L. úr készakarva vagy csak tudtával is volna egy «kitörendő revolutiónak» valamelyik főkolomposa. Én csak azt vagyok bátor erősítni, hogy e tekintetben ő is csak úgy jár, mint a fenn idézett kancsal kovács, ki máshová néz és máshová üt, vagy mint az imént említett bibornok puskás, ki nyúl helyett hajtót lő.

T. Kossuth Lajos úr, igen könnyen meglehet, mert ez vele vajmi szaporán megtörténik, ez esetben is a leghumánosabb hazaboldogító álmokat álmodja, s korántsem sejti, mily garaboncziás diák-féle viharos időket idéz magyar egünkre fel, de e helyett már anticipative élvezi mindazon jótétemények legdúsabb perczentjeit, melyeket nemzeti s alkotmányos tekintetben magas lelkületénél és ernyedetlen hazafiságánál fogva szerencsés volt, mint az irásbeli leghűbb sáfár, a jelen és jövő nemzedék legforróbb hálájára kispeculálni!

Azonban, miután nekünk magyaroknak egészen közönyös lehet, készakarva vagy véletlenül bonyolítatánk-e forradalomba, ha ilyesbe csakugyan belé bo-

nyolítatánk, s reánk nézve vajmi szomorú vigasztalás volna, post festa megtudni, hogy azon «jégeső», mely ránk idéztetett, korántsem volt «rosszakaratnak» chemiai resultatuma, de egyedül csak «egy kis tévedés, egy kis inadvertentia» eredménye, — hadd illustráljam annak bebizonyítására, hogy az, mit mondok, szóról-szóra, betüről-betüre úgy van mint mondom, legalább fővonásait azon vegytani processusnak, melyben t. K. úr most alchymizálva politizál vagy politizálva alchymizál, s melynek végeredménye chemiai sőt szoros igazságilag nem lehet egyéb, mint Hora Gloska-féle tragœdia, hahogy «egész igazság»-i recipéje t. K. úrnak a Hetilapban, melyről mindig azt szeretném mondani: «sutor ne ultra crepidam», ki nem szárad, az idétlen izgatás el nem hangzik, vagy ha, mielőtt késő volna, a hatalom nem vet véget az efféle éretlen politikai viszketegnek!

T. Kossuth Lajos ur legelsőben is az úrbéri örökváltság eszméjét veti chemico-politikai lombikába. S ez, mint legtöbb vegyületlen simplex szer, nem csak ártatlannál ártatlanabb, de olyás valami, mit nem lehet eléggé s elég sokakkal megizleltetni, és elég vénnel s fiatallal bekapatni; minthogy semmi nem tüzeli fel az embert és semmi nem edzi erejét állhatatos munkára oly mértékben, mint a szabad birtok utáni vágy, mely megint általán véve — általán véve, mondom, mert egyes csoportok rabolhatnak is — semmi által nem nyerheti meg kielégítését, mint azon ismert thema alkalmazásával: aide toi et Dieu t'aidera. Mi azonban — és erre különös figyelmet kérek — korántsem azt teszi, mint ezt sok igen kényelmesen hinni látszik, hogy Pál Pétertől elvegye a kész vagyont, hanem Pál szintúgy vegye «veleje» hasznát és szintúgy fizessen «verítékkel», mint ezt Péter maga, szülői vagy elődei tevék; minthogy — közbevetőleg legyen mondva — az Isten e világon legfőkép emberi velő és veríték által képviselteti magát, az ármány viszont főleg kopenya és háj által.

Amde ezen magában nemcsak igen ártatlan, sőt igen hasznos szerhez mit vet lombikába t. K. úr? Azt, hogy a magyar nemességnek máról holnapra rögtön mindenre adózni kell!

És itt egy kissé megállapodom! Mert politikai hitvallásom szerint ezen követelés ellen sincs különös kifogásom, sőt én e tekintetben is tovább megyek mint t. K. úr; mert nemcsak az egész igazság kiszolgáltatása mellett vagyok, de az egyetemes magyar nemességre nézve még azt is nagyon méltónak sőt hasznosnak tartom, ha az egész igazság kiszolgáltatása fölött is gyakorolja hazafiui tisztét tehetsége szerint, csakhogy azon úgynevezett *«egész igazság»*, mint azt a gyarló ember magának idealisálja, rendszerint ezer árnyéklatnak van vetve alá, és a terracinai szegény legénytől kezdve, Marat, Lamennais, Père l' Enfantin, t. Kossuth Lajos úr et Compegnie-n keresztül fel egész Tamerlanig vagy Neroig, mindenki saját esze vagy appetitusa szerint csűri-csavarja azt, valamint hajbakapók mindkét része is kivétel nélkül arról van meggyőződve, hogy ő vív az úgynevezett «jó ügy!?» mellett.

És e tekintetben legyen szabad tétova nélkül kimondanom, mikép én még nem tapasztaltam, hogy t. K. úr bármiben is, mit előttünk kitálalni szives volt, az *egész igazságot* csak egyszer is látta vagy éppen ki is mutatta volna; sőt hogy senki sincs, én legalább nem ismerek senkit is, ki annyi tanítási s præceptorkodási vágy vagy inkább viszketeg mellett, mint a mennyivel ő van kibélelve, oly felette nagyon maradna mindig a dolgok felszinén, és ki olyannyira látná a dolgoknak mindig csak egy oldalát és a fenforgó kérdéseknek örökleg csak egy felét, sőt rendszerint még ennyit sem, mint éppen ő.

Nincs itt hely, és ehhez valóban rizmák kellenének, mindazon egyoldalú, csak félig kimerített eszmék elősorolására és rectificatiójára, melyekkel t. K. úrnak oly prolificus geniusa megáldotta vérünket, mi-

óta egünkön feltünt. Nem is akarok ennélfogva — ámbár erre mindig kész vagyok, mikor t. K. úr csak parancsolja — ez alkalommal egyes részletekbe bocsátkozni. Be fogja állításom igazságát bizonyítni az idő, midőn most ezen műtételre az előttünk fekvő eset is váltig elég.

Mert ugyan kérdem, ki azon merész, ki azon vakmerő, ki komolyan azt állítni elég önhittséggel birna, mikép a magyar egyetemes nemességet tekintve, az adózónak átellenében abban feküdnék teljesítendő kötelességének *egész igazsága,* ha minden terheinek felét rögtön vállaira veszi?

Ily balta-féle politikai operatió egyedül izgató charlatanok ajkai közé illik. S ujabb bizonysága azon oly sokszor ismételt ténynek, hogy minél nagyobb a *vacuum,* annál bizonyosb a *gőznek* működése!

Ha mindazon visszaéléseket kellő tekintetbe veszszük, melyek inde ab incunabulis az adózónak álláskörét mind szűkebbre szorították; más részről pedig méltányosan bevalljuk, mennyi módot lelt viszont a nemesség napról-napra mindinkább kibújni azon terhek súlya alól, melyek őt illették, s hogy ekkép menynyire zavartatott meg azon *egész igazság,* mely eredeti eszméjében oly éles határt vont a most érintett két osztály hazafiui kötelességei közt: akkor lehetetlen, mikép becsülettel, de csak jó számítással is, az ebbeli olyannyira igazságtalanul egybeolvadt osztályviszonyt minélelőbb tisztába hozni ne sóvárognánk.

Ámde ha más részről szinte kellő figyelemre méltatjuk kivált a kisebb nemesség állását, mely, ha a napfény létét tagadni nem akarjuk, százszorta aggasztóbb, mint az adófizetőé; ha nem akarjuk felejteni, mennyi teher fekszik még a nemességen, noha ma már szinte csak fictione juris, mint például a felkelés kötelessége, melyet a törvény vállairól azonban még le nem vett; mennyi harminczad s efféle terhet vett magára, mennyire dotálta bányákkal és jószágokkal a koronát; ha meggondoljuk, csak újabb időkben is

mennyire colonisáltatott nem egy nemesi ingatlan, melyért a bevándorlott egy garast sem fizetett; ha, mondom, meggondoljuk férfiui komolysággal és becsületes részrehajlatlansággal mind ezeket, és nem akarjuk a kérdést, mint gyermek bábjátékát vagy Nagy-Sándor a gordi csomót, mosatlan kezekkel széttörni vagy karddal szétvágni: akkor megint azt is kénytelenek leszünk bevallani, hogy a t. K. úrnak adó körüli recipéje, mint azt nekünk præscribálá, minden a nemességre is terjedő előleges vagy egyúttal járó törvényes elrendezés és szorosb definitio nélkül nemcsak nem az *egész igazság*, de a kisebb nemességet tekintve a legnagyobb igazságtalanság lenne, a szűkölködő vagyonosb nemesre nézve pedig egyenesen hóbort volna, és legfeljebb csak azokra nézve lehetne actus generositatis, kik például mint én, oly szerencsés körülmények közt vannak, hogy efféléket gyakorolhatnak, s ekkép, inkább többet teljesítvén hazafiui kötelességek körül mint igen is keveset, ily gyakorlásokat kedvelhetnek is.

Vajmi jól is illett tisztelt Nagy Pál barátom ajkai közé azon időkben, mikor a legnagyobb hazafiság is jobbadán egy tompa «maradjon» morajjal volt definiálva és semmi nem akart mozdulni, mind azon drasticus festvény, melyet t. K. úr az országgyülési anteactákból oly nagy szorgalommal szemelt ki, és okoskodásai támaszául (!?) oly nagy emphasissal hordott fel. Csakhogy Nagy Pálnak ezen gyönyörű, de nem tudom készakarva vagy véletlenül isolált képei éppen nem szolgálnak a t. K. úr féle *egész igazság* kivívására istápul. Mert ezekből, szeretném tudni, vajjon mikép vonja ki t. K. úr, hogy Nagy Pál, mint ő, minden legkisebb ceremonia és alkalmatlanság nélkül rögtön a nemességnek, az annyira elszegényedett nemességnek nyakába akarná vetni a honnak mindenféle terheit? Holott én tudom — ámbár nem szokásom, anteactákban fürkészni, mikép ennek módjára: «nincs Isten! — ezt mondja a bolond», egyes állí-

tásokat kiszemeljek és azokkal fallaciáim elburkolása végett vagy parádézzak, vagy absurdumba iparkodjam keverni az illetőt — hogy Nagy Pál egész politikája mindig azon tengely körül forgott, miszerint a katonáskodás jobbadán a nemességnek tiszte, s ekkép a nemességnek ezentúl is katonáskodni kell, vagy ha erre nem alkalmas vagy nem hajlandó, ám dispensáltassék attól törvényesen, ennek fejében azonban tisztelje meg őt szinte a törvény más kötelességteljesítéssel. Hanem hogy Nagy Pál minden viszonyokat úgy hagyva, mint azok vannak, egy általános és közös adónak projectumával lépett volna fel, arról bizony nem emlékezem, és nagyon kétlem, hogy ilyesmiket foghatna találni t. K. úr a diariumban, habár Nagy Pál minden beszédeit a legkinosb dismembratiók szerint akarná is czéljaira felhasználni; mert Nagy Pál, kinek nemzetünk körüli érdemeit patrio more nem egy selejtes igyekezett bepiszkolni, de ki világítni fog míg magyar él és Buda áll, higyje el Ön, ily éretlen vagy ily költői — a hogy tetszik — *«egész igazságok»* kiutalásával soha nem mert volna a magyar közönség elibe lépni. S pedig éppen nem azért, mintha Nagy Pálnak kevésb bátorsága vagy hazaszeretete volna mint t. K. úrnak, korántsem; hanem, mert Nagy Pál nagyon is practicus, hogysem efféle indítványokkal, ha még annyira volnának is oly *egész igazságuak* mint azt t. K. úr hinni látszik, oly mohón törjön a házba be, mint az efféle manipulatiót, miről szinte minden huszonnégy óra adhat bizonyságot untig, a bölcseség acmejének, vagy: «ganze Massregelnek» tartja t. K. L. úr, noha az rendszerint minden felszinsége és egyoldalusága mellett nem *ganze*, de *doppelte*, sőt néha *zehnfache Massregelnek* mutatkozik.

Azonban tegyük fel, hogy t. K. úrnak adó körüli követelése *egész igazság!* Tegyük fel ezt bízvást! Mert hiszen én még ez esetben sem vonom vissza szavaimnak csak egyikét is, melyekkel azt állítám,

hogy t. K. úrnak most legközelebbről munkába vett politico-vegytani működése által, feltéve, ha abból bárminek következtében abortus nem válik, sejtve vagy sejdítlen de minden esetre ránk fog idéztetni egy Hora Gloska-féle idétlenség.

És most térjünk vissza pillanati megállapodásomat megelőző azon szakaszára értekezésemnek, hol azon képet állítám a tisztelt olvasó elé, melynél fogva t. K. L. úr

Legelőször az úrbéri örökváltság eszméjét veté politikai lombikába;

S aztán azon követelését, hogy minden adó közös legyen.

Noha azt mondám, s most is azt állítom, miképp mind ezen két szer magában igen ártatlan, sőt általános bekapatása vajmi hasznos volna, azért mégis, így egymás mellett lombikba helyezve, untig elégségesek arra, miszerint a legnagyobb fermentatióba menjenek át; s pedig, mert számtalan oly szer van, mint kiki tudja, mely magában ártatlan, de más szinte ártatlan szerrel egybevegyítve, tüstént vagy elvégre úgy megváltoztatja természetét, miképp néha még a legnagyobb méreg is válik belőle, főkép ha még valami élesztő is kevertetik hozzá.

S ím t. Kossuth úr, akarjuk hinni, véletlenül — noha itt a véletlen oly szerencsésen (!) ütött ki, mintha a legármányosb combinatiónak lenne eredménye — belé is keveri a politiko-vegytani lombikában letett két szerbe ezen élesztőt, mely egyedül azon ártatlannak látszó kicsinységből áll:

Hogy ő az úrbéri örökváltság lehetőségét, mint *conditio sine qua non,* az adónak közös viselésétől tételezi fel.

Legtöbb közülünk ebben nem lát semmit. Ez azonban éppen nem argumentum arra, miképp ne volna benne valami, sőt felette sok. Mert hiszen ki tud köztünk politikai vegytauhoz valamit? Sőt, hogy kereken kimondjam, hol van nálunk azon sok, ki poli-

tikában orránál messzebbre birna látni, noha ez is igen rövid?

Megmondom én, mikép lesz ebből forradalom, hahogy nem válik belőle abortus! — Midőn ismétlem, ha csakugyan véletlennek tulajdonítható az egész esemény, soha véletlen nem használt senkinek, ki reform után vágyott, forradalmi alap készítésére anynyira, mint ezen többször érintett két szernek és élesztőnek amalgamisatiója fog bizonyosan használni, úgy hogy valóban a legvérmesb franczhoni Jacobin combinatiójának is becsületére válnék annak kigondolása; s pedig aztán az a nyereség benne, hogy «honi».

«Az egyik szer legmagasabbra potencirozza az adózónak acquisitiói vágyát, mihez még ha t. K. úrnak remek tolla járul: nincs Nádudvarnak oly szíkes telke, melyet a szegény mystificált adózó képzeletében Armida kertjének ne látna. *És ez a positiv hatás.*»

«A másik szer ellenben éppen megfordítva, legmagasabbra potencirozza a nemesség irtózását a teherviseléstől, mit még ha t. K. úrnak és adeptjeinek meg nem szünő dögönyözése fűszerez kellőleg: nincs ékesszólás, mely az ekkép felpaprikázott nemességgel elhitethetné, hogy a nemfizetés bizony nem anynyira becsület, mint volna inkább szégyen. *És ez a negativ hatás.*»

S most keverjük csak jól egybe ezen két szert; kurjantsuk folyvást egyiknek fülébe, hogy urbéri örökváltságából, mely aztán igazi eldorádó, soha nem lesz semmi, míg nem visel a nemes is minden terhet mint a pór; a másiknak ordítsuk ellenben szakadatlanul képébe, hogy ha nem adózik, adóztatni fog, ha nem megyen, menettetni fog; mi más szavakkal nem egyéb, mint egy felette elegáns variatiója azon Sobri-féle éppen nem elegáns thémának: pénzt vagy bőrt!

S ugyan méltóztassanak felelni, egy «kis kezdetnek valjon nem untig elég-e ezen véletlen vagy ügyes

contrapositio összeállítása? Valóban legszebb kifejlést igér, és t. K. L. úr nagyobb vonásokban és bizonyosan még nagyobb applausussal és kivált nagyobb sikerrel fogja agitatiójának e harmadik terén gyakorolhatni hazaszeretettől tuláradozó lelkületét, mint izgatásának első körében, hol a köz- és kivált főrendi nemességet nevelgette és annyi háladatlanokra talált; vagy a socialis téren, hol annyi kereskedői vagy gyári tagtárs már ma is dicsőíti nevét, s ezentúl bizonyosan dicsőítni fogja még inkább.

Tudom én igen jól, hogy t. K. úr ily contrapositióba nemcsak nem akarja hozni a magyar adózót a magyar nemadózóval, sőt senki sincs, ki annyira szeretne minden kasztát egy erős nemzeti testbe szorítni — és ebben, közbevetőleg legyen mondva, én szinte megint egy véleményben vagyok vele — mint éppen ő. A baj csak az, hogy máshová néz és máshová üt!

S ám vizsgáljuk csak egy kissé psychologiai tekintetben, mily eredményt fog okszerintileg bekövetkeztetni t. K. úr fellépése, hahogy, mint ismét s ismét mondom, nem leli az egész provocatio végét abban, miszerint t. K. úr néhány fenhéjázóbb vezérczikk irásában már kiadta volna mérgét és már megtalálta volna keble nyugtát; mit azonban oly szilárd és következetes statusférfiuról mint ő, feltenni nem lehet, s ekkép hihető, még tovább fog fonatni a megkezdett szövet.

A nemességet, melyet t. K. úr ujabb «adó»-czikkei által eszére téritni akart, hogy tegyen elvégre már de bonne grace, maga jószántából, és mielőtt késő volna, valamit, nemcsak semmiben nem capacitálta, de éppen ellenkezőleg még inkább megcsontosítá benne a nemfizetési előitéletet.

S hogy ez így történt, vagy így fog történni miután az érintett czikkek tán nem ismeretesek elég tág körben még, miszerint kellőleg mindenütt felbosszanthatták vala a nemesség jobb részét, igen igen

örvendetes! És bármily tágra nyissa is fel bámultában t. K. úr szemeit ezen állításomon, nemcsak én, de még saját maga is, egy kis feleszméléssel mód nélkül elbusulna, hahogy ez máskép történnék, és a magyar legjobb tulajdonát már egészen elvesztette volna, mely abból áll, hogy:

Ijesztgetni, erőltetni, zsarnokoltatni tán senkitől, és semmi esetre theoreticus projectansok által nem hagyja magát, s hogy inkább «törik szakad», mielőtt ilyesek parancsa alá görbedne gyáva férgileg.

Én például oly különös természetű vagyok — s magam után másokról itélek — mikép engem a kényszerítni-akarás oly fejességre bicsakol, hogy tüstént veszni volnék inkább hajlandó, mint még a legnagyobb igazság kiszolgáltatására is; melynek teljesítésére egyébiránt, ha abban véletlenül hátramaradtam, egy kis «jó szó» elpirulás közt hajtana. S valóban nem tudom, sőt kétlem, elfogadnám-e magát a mennyek országát, mellyel azonban eddigelé még soha meg nem kináltak, ha abba erővel akarnának korbácsolni. A magyar nyelvet például, noha nemzetünkhez nálamnál senki nem hűbb s bálványzom azt, még ezt is elhagynám örökre, és soha nem hangzanék ajkaimról magyar szó többé, habár nyelvemet kellene is kivágatnom, ha el akarnák tiltani, hogy más nyelven ne beszéljek, vagy kényszerítni arra, mikép mindig csak magyarul szóljak; mert ily alkalomkor tüstént felnyilik előttem egy világosb láthatár, magasodni kezdek s tisztán érzem, hogy én még több vagyok mint magyar, egy lelkes lény, melyet kinozni lehet ugyan s mely reszketne s jajdulna tán, ha hosszú sanyargatás kioltaná benne inainak élét, mely azonban visszaadva magának, csak Isten előtt bókol, más előtt nem.*

* Olvassák csak e sorokat hazánk mind azon pajkos suhanczai, kik, mintha rájuk volna bizva adni a dolgoknak irányt, tüstént felmorognak, sőt még össze is röffennek, ha valaki elég merész,

S kérdem magát t. K. urat, ki tudom szintúgy mint én, gyülöli a tyrannismust, mely néha egyenesen csak szerencséjére akarja kényszerítni, de kényszerítni, a népeket, — s ki sejdítlen tán csak nem tartozik azon kis magyar kényurak sorába, kiket annyira ostorozott, kik szintoly arányban szeretnek mások felett gyakorolni erőszakot, mint a mily erősen gyülölik az efféléknek alkalmazását maguk irányában; kérdem t. K. L. urat, ugyan örülne-e mint magyar, ha a magyar nemesség oly könnyen meghunyászkodnék, s mint hajhászott farkas tüstént behuzná farkát, mert a közgazdászati Hetilapból egy ukázt sujtanak rá? Ó irgalmas Isten, akkor végünk volna!

Higye el, ily halálos symptomától maga t. K. úr borzadna leginkább vissza; mert ez annak volna jele, hogy a magyar nemesség, mely nem lehet általán véve elég felvilágosodott, mikép egyes philosophként magában el legyen fojtani képes azon indignatiót, melyet minden erőszak ébreszt, még azon ellentállási

habár nem tudna is magyarul, sőt nem is volna magyar, jelenlétükben más nyelven kifejezni érzelmeit, gondolatit, mint magyarul; s legyenek meggyőződve, hogy ebbeli még a legaljasabb társaságokba sem illő viseletük által minden csak egy kissé jobb egyénben is szintoly érzelmet provocálnak, mint a mily érzelemre hevül saját becsületes magyar magam mindig, ha valamire «kényszerítni» akarnak; minthogy zsarnokságnál nincs önálló férfiu előtt gyülöletesb, habár ilyest a legnagyobb hatalom gyakorolna is, midőn mindenkinek saját magától sőt még árnyékától is szégyenleni kellene magát, ha tentás tanulók vagy aljas betyárok által, kikben néha de csak egy parány igazi nemesség és lovagiság sincs, engedne efféle tyrannismust gyakorolni magán! És ha nem jőnek nemzetiségünknek ezen igazi gyilkolói hovahamarább eszükhöz, vagy nem bilincseli le őket a felvilágosodott közvélemény lesujtó indignatiója: bizony mondom, hiába küzdünk nemzetiségünk megkedveltetése vagy éppen felemelése végett; minthogy valamint egyetlen büdösféreg is elég, mikép az egyébiránt legjobb lakházat is elhagyjuk családostól vagy azt megutáljuk: szintúgy elég egyetlen egy szemtelenül rátorkoló is, hogy nem egy de számtalan becsületes idegent, ki rokonszenvvel viselteték vérünkhez, utálattal töltsön el irántunk.

erőből is ki engedte tökéletesen vetkeztetni már magát, mely a magyarnak eddigelé leginkább biztosítá sorsát, és a mely zománcz, míg ketté nem törik, ezentul is bizonyosan fentartandja létét; mely azonban már felette gyenge volna, mit maga t. K. úr sem fog tagadhatni, ha egy Hetilap-féle fenyegetés is leverné lábairól; mert ez esetben igen természetesen hatalmasabb helyekről rá dörgött efféle «sic volo sic jubeo»-nemű boldogítások még sokkal könnyebben megtörnék sodrát.

Midőn tehát t. K. L. urnak magának is kell azon örülni, ha a magyar nemesség oly könnyen még meg nem ijed, s ekkép magának is kell mint becsületes magyarnak óhajtani — mi aztán, igaz, atyának nem szolgálhat nagy vigasztalásul — hogy ebbeli uj babája necsak erőre ne vergődjék, sőt inkább születése előtt veszszen el, azon conclusióra fogja minden bizonynyal K. L. urat a jövőre nézve birni, hogy ezentul persvadeálni iparkodjék inkább, mintsem hogy ijesztgessen.

A magyar embertől semmit sem lehet erővel kicsikarni. S hála Isten, hogy ez így van, s adja, hogy mindig így legyen. Ámde jó móddal szőrmentiben, nem annyira makacs, mikép vele, igaz: sok béketűréssel, de elvégre ne boldogulhatna a tiszta szándék s ernyedetlen hazafiság.

S most legyen szabad még némieket egyenesen t. K. urhoz intéznem.

Lássa Ön, ujabbi fellépése által sokkal többet ártott az adó-ügynek, mint a legdühösebb coryphæusai a nemfizetésnek. Mert ezek, ha szinte csak idegen szűkkeblűségnek lettek volna is mercenariusai, mégis magokban mindig erősebben pirulnak bár a legfényesb győzelem után, mint volna oka pirulni a vert hadnak, és annyira sujtja őket nemcsak a magyarországi, de az európai közvélemény mindinkább, miszerint szerepviselésük napról-napra émelygősb szagú és elvégre oly gyűlöletes raritas lesz, mint döglött

rhinoceros, melyet mindenki kerül, melytől azonban senki sem fél.

Ha valaki díjat tett volna ki, hogy az adó dolgát már előre s ujra megbuktassa, vagy azt legalább messze háttérbe sujtsa: valóban senki nem tehette volna magát arra oly érdemesnek, mint érintett ujabb czikkei által Ön! S ha nem hisz nekem, ám kérdezze meg egy kissé higgadtabb vérű legbizalmasb elvbarátit; és ha ezek a valót Öntől nem fogják eltitkolni akarni, bizony épp azt fogják mondani, mit én. — Hiszen néhánya közülök, mint saját füleimmel hallám, annyira ment kormánygyanusítási hevében vagy politikájában, a mint tetszik, egyenesen azon gondolatra vetemedni, miszerint abból tündöklenék ki a kormány mostoha szándéka az adó ügye iránt félreismerhetlenül, hogy a könyvvizsgálat Önnek czikkeit kinyomatni engedé; holott, mint én vagyok meggyőződve, bizonyosan azért nem hátráltatá a censura ezen «szándéktalan machiavellismus» létrejöttét, miszerint ne jajduljon az ellenzék minduntalan fel, hogy organuma nincs, és a conservativ pártnak «minden» szabad, neki viszont «semmi», mi azonban ez esetben nagyon is meghazudtoltatott; mert annyi szabadalommal, mint a mennyit az ellenzék vívott ez alkalommal ki magának, a conservativ párt legalább eddigelé egy esetben sem dicsekedhetik.

Vagy tán valóban erőszakolás volna a terv? S tán többen szövetkeztek, azon elvek és modor szerint járni az adó dolgában el, mint azokat Ön jelelte ki? Ha így: akkor valóban szomorú!

Lássa, én Önről nem csak azt tartom, hogy hazáját szereti, de mi több, még becsületes embernek is szeretem hinni, kire ennélfogva lehetetlen, bármenynyire volna is mások vagy saját maga által infascinálva, mikép legalább higgadtabb pillanatokban, mikor az ember magába száll, a férfiui egyenes s őszinte hazafiui szónak némi hatása ne volna.

Hadd mondjam el Önnek tehát négy szem közt —

mert hiszen discretiójára biztosan számíthatok — mily phasisokban fog kénytelenül kifejleni Önnek az adó körülti ujabb fellépése, hahogy agitatiójának ezen új mezejéről ismét *le nem lép;* igen, le nem lép, mert hiszen Ön, ha azon megmarad, nem vonulhat vissza többé. Ön, mint Fernando Cortez, felgyujtá maga mögött gályáit s már nem menekülhet. Ön mint felbőszült kártyás, kimondá a «va banque» mások vagy maga fölötti koczka-itéletet, s ekkép ha le nem lép s veszt, akkor ingét, bőrét, sőt még lelkét is kénytelen lesz koczkára vetni; ha ellenben nyertes, nyeresége körülbelül ez lesz:

Hevesebb követőit — minthogy Spartacus-féle hazafiakat már előre elitélt a tizenkilenczedik század — s pedig lesznek hevesebb követői, kik mindig sántikáltak valamiben, és most, mint krokodil a napban, ők martyr-féle visiokban szeretnek gyönyörködni, kik nem fogják beérni szónoklattal s vezérczikkek irásával, de odébb mennek; ezen hősöket, mondom, le fogja sujtani, el fogja nyomni, ki fogja az útból tisztítani a hatalom karja;

A felizgatott szerencsétlen adófizetők, kiknek kezeiben a hatalom őrültség, miután kinosan át fogták tapasztalni a legkellemetlenebb érintkezések argumentumait a posteriori, irgalmatlanul hátraesnek azon szabad ember s birtokos-féle ideáltól, mely oly gyönyörű színekben mutatkozik Önnek szerencsés de oly igen csalékony phantasiája előtt, és mely lét elibe minélelőbb vezetni honunk minden lakosát, Önnek éppen oly nemes és oly emberszerető, mint visszás úton hajhászott, s ekkép okvetlen hajótörést, sőt kudarczot valló tendentiája;

A honnak álladalma megrendül, és a legmélyebbre ható hazafiak, midőn kinosan fog vérzeni szivük annak elgondoltán, mennyire vihette volna bölcseség a hon kifejlését, s az ábrándozó incompetentia hová sülyeszté azt — car l'insuffisance amène l'arbitraire — egyedül buzgó imádságban lesznek ultimum remedium

gyanánt kénytelenek keresni statustudományt, s ujra és ujra megkérni a magyarok Istenét, hogy irgalmazzon kiskoruságunknak és segítsen; minthogy akkor, mikor tökéletes chaosba hozott az éretlen elbízottság s a felizgatott néptömegek dühe minden társasági viszonyt, egyedül Istenek segíthetnek vagy anyagi erő;

A nemzetiség, melyért oly sokáig oly emberségesen, oly hűn, s már-már némi sikerrel vívtunk, alkalmasint utolsó agóniáját fogja élni;

S Ön? Ön, kit én nemcsak hazaszerető s becsületes, de jószivű embernek is szeretek hinni, ki előtt az erény nem üres hang, nem egyedül fényüzési függczímer, Ön mit fog érezni, ha csakugyan mégis ecsetem rajza igaznak fogna mutatkozni, és Ön, ki már annyiszor kiábrándult — s erre untig oka is volt — elvégre még a körül is kibontakoznék azon édes illusióiból, melyek Önt most még mindig sötétben tartják, hogy:

Midőn statusbölcseséggel hitte magát telve lenni, csak phantasiával és önhittséggel volt saturálva;

Midőn prófétának tartotta magát, nemcsak nem látott semmit is előre, de még a fenforgó legegyszerűbb eseményeket sem birta látni tisztán; s míglen teremtői illusiókban ringatta magát, nem volt soha is egyéb, mint indítványozó és projectans, ki mindent kezd és mindenbe beléviszi a könnyenhivőket, egyet s mást egy kis ideig fentartani tán képes, de bevégezni semmit sem tud;

Midőn másokat akart vezetni, még saját magát sem birta kormányozni gyakorlatilag;

Midőn uj politicai messiásnak, egy mélyen beható statusbölcsnek hitte magát, soha nem birt magasbra emelkedni, mint egy jószivű misericordianus nézpontjára, ki minden kis sebre írt szeretne kenni, hézagos számítások szerint kenyereket süttet a szegények számára, és ki borzasztólag előmozdítván a dologtalanság átkát, el van tán látva elég talentummal egy nem-

zeti nagy kórház megalapítására, de nemzetet, sülyedésnek indult nemzetet regenerálni soha nem fog;

Midőn népeket gondolt boldogítni, zug-prókátorként szerencsétlenségükre csak felizgatójuk volt; s hogy ekkép:

Midőn honunk institutióit rendezni, szilárdítni vélte, végképi zavarba bonyolítá azt; szabadság terjesztése helyett, mi bálványa volt, szolgaibb állapotba sülyeszté a hazát; nemzetiségünket pedig, mely, bár ki mit mond is, egyedüli garantiája szabadabb institutióinknak, s azon egyedüli regenerationalis szikra, mely bennünk létezik, nem készakarva tán, megengedjük, végkép elejtette lábairól; s hogy ehhezképest

Még azon illusióiban is, mikor azt hitte: legalább kötelességét fogja teljesítni, csalatkozott, mert működése több kárt okozott, mint hajtott volna hasznot, és idétlenségek elkövetése korántsem kötelességteljesítés még!

Akkor, mondom, ha Ön egyszer tökéletesen kiábrándulva leendett — mi meg fog történni, ne kételkedjék, mert ön-alkotta «világa» nem realisabb mindéli báb, és Ön nem fogja tagadhatni, hogy én jobban ismerem Önt mint önmaga — akkor ugyan kérdem, fog-e de csak egyetlenegy vigasztaló érzést is lelni keblében?

Szándékának tisztaságával fog tán állni elé! Ámde kérdem, nem szomorú vigasztalás e ez, ha abból egy végkép feldúlt nemzetnek romja merül fel és egy megnemszűnő figyelmeztetés ezt hangoztatja füleibe: l'enfer est peuplé des meilleures intentions?

Vagy tán azzal fogja vigasztalni magát, hogy csak jogával élt? — Azonban ha erre megint a bölcsnek azon kétségbevehetetlen állítása fog jutni eszébe, hogy «Nincs nagyobb bűn, mint másokat vezetni akarni, ahhoz való tulajdon nélkül», ugyan nem fog-e vajmi keserű érzéssel visszaemlékezni mindazon illusióira, sőt megátkozni azokat, melyekből sem elég

higgadtsága nem volt saját erejével kiemelkedni, sem elég erélye tűrni, hogy azokból mások elibertálják Önt?

És azért a Haza szent nevére kérem Önt, lépjen le agitatiójának azon veszélyteljes teréről, melyre ujabban állott, sőt nemesb érzelmihez fordulva, alázattal esedezem: mondjon le a politikai vezérségről is általán. Mert Ön, higyen szavamnak, épen nem arra való. Minthogy roppant *eszének* és kivált azon különös kitálalási talentumának daczára, mellyel bár mit is bekapatna kivált az ifjusággal, okossága bizony oly parányi, ítélőtehetsége pedig valóban oly szomorítólag piczi, mihezképest csábításra, előítéletek terjesztésére, izgatásra el van ugyan s pedig nagy mértékben látva mindazon kellékekkel, melyek az efféle szerepviseléshez megkivántatnak; ámde egyenesen tagadom, hogy csak egyetlen egyikével is birna azon qualificatióknak, melyek politikai vezérségre, zavart eszmék rectificatiójára, és népek békés útoni boldogítására elkerülhetlen szükségesek. Tagadom pedig azért, mert valjon az, ki oly nevetségig csekély emberismerettel bír mint Ön; az, kinek számításai a legkedvezőbb revisió próbakövét sem állják ki; az, ki a legegyszerűbb kérdések mélyébe sem hat legtávolabbról is: az talán csak — s magától kérdem, ugy-e? — nem mutathat a politika tömkeleges terén egyebet, mint vajmi nyomorult fővezért vagy szánakozásra legméltóbb statusférfiut!

Szónoklat, bármily fényes és bármily tulipán, nem elég ehhez még, valamint azon kitálalási és bekapatási talentum sem, melyet érinték, s melyben Ön oly kitünőleg virtuóz, hogy engem akaratlanul is mindig azon híres franczia szakácsmesterre emlékeztet, ki oly csipősen főzött és kivált oly czifrán tálalt, mikép ha kedve csosszant, lovat sőt rókát is bekapatott még a szemesebbel is; s csak azon kevesek maradtak csömörtől mentek, kik őt az efféle negédes furfangjairól már ismerék.

Lássa, drága honfim, Ön éppen oly kevéssé való politikai vezérnek mint én.

És miért nem vagyok én arravaló azt majd más alkalommal elmondom, miből látni fogja, «mennyire ismerem magam».

Az én legjobb tulajdonságom oly hangya-féle minőség, melyhez képest soha nem unom meg a munkát, habár toties quoties elszedik vagy elgázolják is előttem a tojást.

Öné pedig egy gyönyörű s felette éles szerszámhoz hasonló, mely judiciosus operator kezében csudákat teremthet elé.

Lépjen ehhezképest, még egyszer kérem szépen, a politikai vezérségről le, szálljon a magas paripáról a közlegények sorába, és utilisáltassa — értődik a szó legnemesb értelmében — hazánk boldogítására valaki «okosabb» által magát; valamint én is, csekély kis titulusaim daczára, bizony hasonlólag a közlegények sorában találom legillőbb helyemet, s azok által engedem utilisáltatni csekély tehetségemet — szintúgy értődik a kitétel legnemesb sensusában, és szintúgy hazánk boldogítására — kiket én tartok magamnál okosabbaknak.*

* E három kitételt: modor, tapintat és tactika, ha nem csalatkozom, én hoztam fel politikai értekezéseimben legelőször. Nem tetszett egyike is! «Minek nekünk a modor, ha elvben egyetértünk!» így nyilatkozott az egyik; midőn a másik, inkább «kapustól szeretvén törni a házba», el nem ismerte a tapintat szükségét; a harmadik végre a tactikát oly eljárásnak gondolta vagy legalább hirdette, mely a magyar egyenességgel nem fér össze.

Aránylag csak kevés idő folyt le, s már a nagyobb szám nem kételkedik azon, hogy nemcsak igen szükséges a helyes modor, bár a legdicsőbb elvek kivitelére, s nemcsak igen egyeztethető a tapintat és tactika a politikai becsületességgel; sőt hogy czélszerű modor, elégséges tapintat és helyes tactika nélkül lehet ugyan izgatni és lázítni sikeresen untig, s romba és tökéletes chaosba dönteni mindent, de ezen kellékek nélkül vajmi szomoru szerepet játszik bár a legkitünőbb ész is a politikai reform terén.

Most legközelebbről a hasznosítás — utilisatio — kitételével

Ha azonban — quia constantia decet virum, vagy a fenforgó esetben, tán jobban mondva: ha fejesség is erény — Ön végig el akarja járni az egyszer felvett «nélkületek sőt ellenetek»-féle vili-tánczát: ám tessék.

Izgasson minden nemzetiséget a magyar nemzetiség ellen bőszülésig fel; vessen égő kanóczot a szántó-vető lakára, miszerint erővel kivívja magának az Ön-formulázta és ő-értelmezte «egész igazságot»; ostorozza a közbirodalom érdekeit legnagyobb ellentétre, s töltse meg mérgével a viszontorlás poharát csordultig: ám lássa.

Ha azonban egykor, midőn már késő lesz, érezni s átlátni fogja s megvallani lesz kénytelen, hogy átok volt az, mit fejünkre hozott és nem áldás: akkor ne mentse magát azzal, hogy nem volt a nemzetben egy hű is, ki Önnek csalálmait még idején ketté törni elég elszántsággal birt s tehetsége szerint igyekezett volna.

*

éltem gyakrabban; és zúgtak ez ellen is. Sőt egy politikai imperterritus még annyira is ment, hetvenkedve kinyilatkoztatni, hogy bizony ő senki által magát utilisáltatni nem engedi!

Szomorú tiltakozás, gondolám magamban. Én e részben egészen máskép gondolkozom, és azt óhajtanám, bár utilisálhatna engem a fejedelemtől lefelé minden koldus, és halálom után még csontjaimnak stb. is vehetnék hasznát; mert aztán ez adná meg emberi érzelmemnek azon benső megnyugvást, melyhez képest elgondolhatnám: nem egészen becsnélküli részecskéje vagyok a hazának, az emberiségnek.

Ámde tudom, egy kis feleszmélés után ezen fogalom is engesztelődésre fog találni, és polgárosítást nyerni honunkban hovahamarább. Mert hasznosítni valakit — magától értődik, nem megvesztegetési vagy megcsalási sensusban — korántsem teszen anynyit, mint valakit poggyász-lóként valamivel megrakni, vagy őt éppen csábítási bilincsek közé szorítni — és ám ne szenvedje ezt senki — hanem a hasznosíthatás már magában feltesz oly tulajdonokat, melyek hasznosak s melyeket ekkép valaki élvezhetne, és saját efféle tulajdonit cserébe ajánlva, azokat élvezni is kivánja.

Az emberek szinte minden viszonyai ezen alapon sarkallanak. Egyik utilisálja a másikat. Szerelem, barátság, tisztelet érzelme

A könyv további fejtegetéseiből közöljük még a következőket:

És most legyen szabad bevégzésül némieket még személyemről felhoznom.

Én az ellenzék tagja nem vagyok, noha igen fáj lelkemnek az ellenzék számosb tagjával, kit igen becsülök, kezet fogva és karöltve nem járhatni egy úton honunk javára. Ámde hiába, én az ellenzék szükségét most nem látom oly sürgetősnek, mint sürgető a mentőlelőbbi reform és progressio, s azért másoknak hagyván át az ellenzéki működést, én teljes erőmmel a progressiónak, a reformnak mezejére sovárgok lépni, mit azonban az ellenzék táborából teljességgel nem eszközölhetek, mert felforgatott tervezetben én nem tudok részt venni; annál pedig körülményeink között nem létezhetik felforgatottabb tervezet, mint mikor a fejedelem vagy a fejedelemnek szent akaratával istápolt kormány lép a reform, a progressio mezejére, és ezen a végett viaskodik az

egész tisztaságukban, mik nem tartoznak az emberek közönséges viszonykapcsaihoz, tán nem állanak egészen ez alapon; de ha csalni nem akarjuk magunkat, utóljára bizony a szerelem is elhidegül, a barátság is elfásul előbb-utóbb, de még a tisztelet is elgyengül végre, hahogy a kölcsönös utilisatiónak, magától értetődik nemesb kapcsa nem szolgál a gyarló halandóknak legalább némi kölcsönleges támaszul.

Többire, én minden netaláni apprehensio elkerülése végett itt egész ünnepélyességgel kijelentem, hogy valamint én magamat senki által megvesztegettetni nem engedem, és éber leszek, mikép senki ne mystificáljon, de más részről szerencsésnek érzendem magam, ha engem bárki is utilisálni kíván és én utilisálható is vagyok: úgyszinte egy cseppet sem tudok a megvesztegetés mesterségéhez, mystificálni pedig egyedül azon hiú kevélyeket szeretem, kik mystificálhatók; ámde ha valakit, kivált hazánk érdekében utilisálhatónak tartok, és e szerint — mindig feltéve a szó legnemesb értelmében — utilisatiója után sovárgok is, ez által nemcsak legtávolabbról sem kivánom becsmérleni őt, sőt ez inkább legbizonyosb megbecsülésem jele, minthogy én csak annyiban tudom becsülni az embereket, s ők tulajdonkép csak annyit is érnek, mint a mennyi haszonhajthatás van bennük és valóságos kasznot hajtanak is; és viszont.

oppositio vele, hogy a reform, a progressió zászlóját ő ragadja kezébe.

A conservativ táborba jelen körülmények között lépni, mint érintém, nincs hajlamom.

Nekem tehát személyemet illetőleg ugyan mi marad hátra most, most miután Magyarországban minden embernek valamire csak el kellene határozni magát már?

Én tán egy harmadik pártnak vethetném meg alapját? Erre azonban nincs vágyam. Legelsőben is nincs azért, mert ez a conservativ pártot gyengíthetné, mi legtávolabbról sem lehet czélom, miután a conservativ párt a kormányt támogatja, politikám fő tengelye most pedig a kormány támogatása, s tisztán áll előttem, mint ezt e röpirat kezdetén érintém is, hogy hazánkban minden sarkaiból dül, ha most a kormány becsületes czélzatinak daczára, az ellenzék többségre vergődhetnék fel, mit én mostani körülményeink között egyenesen hazagyilkolásnak néznék. Legfőkép nincs vágyam egy harmadik párt alakítására pedig azért, ha volna is e műtételre *tehetségem*, mit kereken tagadok hogy van; mert azon párt, melyet én alakíthatnék, egyedül a reform, a progressio zászlója alatt állhatna, ámde ezt maga a fejedelem tűzte ki, mikor az illetőknek a közlegények soraiba illik vonulni vissza.

Nékem tehát nem marad egyéb hátra, mint szinte visszavonulnom, s addig míg erőm engedi s szolgálhatom a hont, szorosan azon új hivatali kis körben forogni, mellyel legközelebbről megtiszteltetém.

Ha volna párt — s ugyan miért nem képezhetné magát a conservativ ilyessé, miután mondom, és még egyszer mondani fogom, *oppositio és progressio* körülményeink között haladási siker-hihetőséggel egy zászlón nem állhat, egy harmadik pártnak alakítása divergentiáink között pedig igen veszélyes lehetne s ekkép csak annyiban volna tán hasznos, ha kis számra reducálva, mint egy új tényező a politikai eszmék recti-

ficatiójára szolgálna — ha volna egy párt, ismétlem, s ugyan miért ne lehetne a conservativ azzá, mely soraiban mustrát tartva, bár meghagyná is zászlóján a conservativ czímert, ha tetszik, de e fölibe sokkal kiáltóbb betűkkel még ezeket is tétetné:

«Reform, progressio nemzeti és alkotmányos vágásokban, engesztelődés minden hazafiak iránt, s *mindenek fölött erkölcsi és társadalmi tisztaság»* s ha kivált az ekkép reorganisált uj testület sokra figyelmeztető zászlójának becsületére is cselekednék mindig: én valóban azt hiszem, hogy bizony sok becsületes ember állna sorba alája, midőn nem tudom, magam is nem csapnék-e még fel közvitézül!

Honunk pillanatai nemcsak drágák, de én azt mondom, már meg is számítvák.

A királyi szék egyrészről az, mely körül egybeseregelve menthetjük meg felforgatástól a hazát, midőn egyedül oly hazafiak egyesülése adhat annak igazi életet s erőt, kik elkülönözvén magoktól minden szélsőséget s tulzást, megalkusznak mindennel, csak a becsülettel, erénynyel és tántoríthatlan hazafisággal nem.

Egyesüljünk tehát, tiszta szándéku hangulattal s alkotmányos éberséggel, a fejedelem széke körül oly testületbe, mely lehetőt akar, s ekkép sem nem önt hideg vizet honunk kifejlett haladási szellemére, mert ezt elnyomni többé nem lehet, sem nem tűri, hogy az elfásult vagy dühösségre felhevült hazaszeretet égő kanóczot vessen honi institutióinkba, mert hiszen ily hóbortot bizonyosan sine nobis el fogna nyomni más.

A fejedelem s kormányának legjobb czélzatit meg lehet zsibbasztani, meg lehet akadályozni. Ehhez nem kell sok. Ármányos ész, activitas és egy kis rossz akarat elég konkolyt bír hinteni bármily jó mag közé. — De nagyobbszerű, tartós és ingadozás nélküli jót teremteni, a fejedelem, a kormány leghathatósb pártfogása nélkül lehetetlen, ne felejtsük ezt

soha; s ezért elkerülhetlenül szükség, egy ilyféle «független» testületben egyesülni a fejedelem széke s annak megbizottjai körül.

Szélsőségek soha nem vezetnek czélhoz. S igen természetesen; mert ha egy rész mozdulni nem akar, a másik pedig alkudozni nem, ugyan lehet-e ebből elvégre más, mint czivakodás, s innen polgári háboru, s innen de nobis sine nobis?

A megcsontosult conservativek, honunk azon antediluvianus exemplárjai, kik a világ kerekeit megakasztani hiszik és semmiben nem akarnak mozdulni, éppen oly nagy bűnösei honunknak, mint azon kurucz-féle selenisták, kik a franczia forradalom hőseit, vagy tán Rákóczyt, sőt honunk apróbb szenteit s martyrait látszanak venni követésre méltó ideálul, s többet lakván a holdban mint e földön, csak holdkóros eredményeket birnak hozni e hazára.

Ezen szélsőségek, ezen kinövések, melyek egyébiránt egy oldalon napról-napra kevesednek a honban, más oldalon pedig, noha szaporodásban vannak tán, de még is egy igen kis fractióra reducálhatók, soha nem engedik, de mindig lehetetlenné fogják tenni a haza kellő felvirágzását. — Honunknak ab incunabulis mindig ez volt baja. Számuk aránylag igen csekély, de azért mégis untig elég, mindennek megzsibbasztására, mindennek zűrzavarba hozására. Mert egyetlen egy makacs «Sohamozdi» is képes, mint a mindennapi tapasztalás mutatja, ezrek vágyát megakasztani; valamint nem kell több, mit szinte minden nap látunk, egy-két elhatározott dühösnél, ezreket intimidálni, s mindenfelé úgy hajtani mint birkát.

Ezektől tehát végkép elibertálni kell magát a magyarnak, ha üdülni akar.

Ámde erre törvényeink nincsenek. S egyébiránt kár is volna, ilyféle politikai bűnöket, melyeknek alapja tán sokkal többször «igen» mint «nem» a legtisztább szándék, törvények által büntetni akarni. Ilyesek körül egyedül rectificált nézetek, hazai köte-

lesség és erkölcsi bátorság segíthetnek, melyeket ehhezképest mint a politika legnagyobb kincseit, minthogy egyedül ezek távolíthatnak el idegen beavatkozást, minden hű hazafinak megszerezni és magában kifejteni, legszorosabb kötelessége. Ugy hogy mindinkább isolálva leljék magukat valamint a megcsontosult pangók, ugy a lobba lázba hajtók is; és az legyen egész büntetésük Voltaire szerint — ki egy Jansenistát arra kárhoztat, mikép bizonyos Molinistának naponként megtisztítsa csizmáit; ezt pedig arra, miszerint annak minden nap bevigye rendesen reggelijét — hogy a két extrem, mely sehol nyugpontot nem lel, és saját szűk cyklusában sem találhat fel különös mulatságot, úgy szólván erkölcsileg arra legyen kényszerítve, mihezképest például a communismussal saturált, az engedni nem akaró kevély oligarchával játszék piquetet; a politikai holdkóros pedig tán valami hasonmászó «status-quo»-istával egy barátságos «mariaget»; egy népizgató valami udvari adulatorral járja el a menuettet; egy haladó terrorista egy haladni nem akaró terroristával játszék továbbá écartét; a forradalmi az absolutistával sakkot s így tovább; s pedig mindaddig, míg becsületes kézfogás, gyakorlati eljárás és ernyedetlen hazafiság által nem emelkedik ki bajaiból honunk oly magasságra, melyet vérünk józanul cselekedve bizonyosan elérhet; mikor aztán az efféle kártyások, tánczolók és sakkozók pro æterna rei memoria: vagy valami Kunst-Cabinetbe állíttassanak ki, vagy valami «honi vállalat gyámolítása végett» pénzért legyenek mutogatva.

SZÉCHENYI BESZÉDEIBŐL

a) Akadémiai beszédek

b) Országgyűlési beszédek

A) AKADÉMIAI BESZÉDEK.

SZÉCHENYI ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉDJE

a magyar tud. Akadémia 1842. évi november hó 27-én tartott díszülésén.

(Megjelent külön füzetként e czím alatt: A magyar Akadémia körül.)

Tisztelt gyülekezet! Valamint káros, sőt némi esetekben valódi átok, ha társasági és emberi viszonyinkban összekevertetnek a szerepek, szintúgy burjánozhatik csak rosz, sőt veszély oly intézetekből, melyek irányaikból esnek s czéljaikat vesztik. Mert egyedül tiszta fogalmak alapján fejlődhetik ki az emberi jobblét. s egyedül saját határaik közt szorosan mozgó intézvények érhetik el teljes virágzásukat. — Tiszta fogalmakat terjeszteni, zavartakat pedig salakjaikból lehetőleg kitisztítni szintoly kötelesség tehát, mint szükséges minden egyes intézvénynek szoros határit lehető legnagyobb szabatossággal tűzni ki, hahogy a közélet mezején munkás részt venni bátorkodunk, és több roszat nem kivánunk életbe hozni, mint jót, és ha ábránddal be nem érjük, de sikert óhajtunk.

Legyen szabad ez okból, tisztelt gyülekezet, előterjesztenem itt, mi lebegett én előttem, és mily czélnak elérése után sovárgott én lelkem, mikor némi nagylelkű eldődinknek már rég megpendített útmutatása nyomán, kedvezőbb sorsomnál fogva nekem is jutott azon szerencse: e jelen intézet felállításához járulhatni némileg. Legyen szabad pedig legfőkép azért tárni itt fel most keblemet academiánk hivatása fölött őszintén és határozottan, mert — mi tagadás

benne — veszély, nagy veszély fenyegeti még mindig sőt növekedőleg fajtánk nyelvét, s ez által nemzetiségünket, minél drágább kincsünk nincs, minthogy csak ennek kiemelése, ennek művelése által léphet nemzet sajátságos fényében a dísznek fokára, mely varázskörön künt tenghet ugyan ember, sőt gyarapodhatik is hosszú évek során keresztül, mint napontai a példa, ámde csak az egy kissé lelkesbnek keble örökkén szomjan marad, a lelkileg kitünő pedig csak kínos epedések unalmai közt költi életét. Itt azért ideje, úgy hiszem, hogy mind azon ábránd, rosszul fékzett keserűség s álfelfogású vitézség ellenére, melylyel nem egy hazánkfia buzgólkodik nemzeti ügyünk körül, kivált legközelebbi időkben, végre tisztába jőjön: oly drága, de oly annyira kényes kincset, mint nemzetiség, nemzeti sajátság, némi biztossággal, és a siker némi hihetőségével mikép lehessen őrizni, mikép lehessen ápolni s növeszteni leginkább, sőt kirekesztőleg.

Midőn 1825-ben fennálló academiánk eszméje újra megpendült, újra mondom, mert hiszen, mint érintém — s becsület azoknak, kiket becsület illet — rég elismerték hazánknak némi messzebbre látó már most elhunyt hivei, hogy nyelvünk körül forogna nemzeti létünk, és ekkép ennek gyámolítása volna a teendők legaggasztóbbika; sokan, igen sokan nem birták felfogni, a teendők oly hosszú sorából mikép lehetne épen egy tisztán philologiai intézetet szemelni ki előlegesen, s körülötte annyi szorgalmi, idői és pénzi erőt úgy szólván fecsérleni el, miután, mint állíták: «Valamint önámításokban, úgy szavakban is untig gazdag volna már a bőbeszédü magyar; annyi másban, kivált a természettudományok sokágú mezején ellenében oly szegény, oly szánakozásra méltó szegény, mikép inkább másra, s kivált erre illett volna emelni hazafiui oltárt s áldozatot, minthogy a természettudományok kifejtéséből, és a polgári életre alkalmazásából háramlik legtöbb műveltség, tudomány és így valódi erő a népekre; a függetlenségnek, közszabad-

ságnak s nemzeti dísznek pedig erő volna egyedüli, valóságos és tartós sarkalata.» — Mások megint, s tán legtöbben, sejtvén, vagy tán egészen tisztán is érezvén, mikép kivételes körülményeinknél fogva, mégis tán nyelvünk biztosítása volna mindenekelőtt eszközlendő, átlátták ugyan, mikép nyelvére kellene ügyelni a magyarnak mindenek előtt, ha élni akar és ekkép őszintén tapsoltak, hogy mindenek előtt oly intézetre pontosítánk össze csekély tehetségeinket, melynek közvetlen befolyása volna nyelvünk ügyére és ekkép, habár közvetett, mégis nagy hatása nemzetiségünk kifejtésére; de abban nem láttak czélirányost, hogy intézetünk nem annyira nyelvünk terjesztése, mint inkább annak — ha így mondhatni — *becsemelése* végett lőn felállítva. — «Mit ér s mit használhat oly intézet — így okoskodának megint ezek, — mely négy fal közt és ekkép a világtól és közélettől elszigetelve, jobbadán csak szókat gyárt, mondatokat simít, beszédköröket illeszt; mert bármily tökélyre vigye is a nyelvet, nemzetiségünk biztosítására és feldicsőitésre, bizony vajmi kis haszonnal járuland mégis, minthogy mindaddig, míg nyelvünk nem terjed s a palotáktól kezdve, a lakosok minden árnyéklatin és szinezetin keresztül általánossá nem válik, mindaddig segítve rajtunk bizony nem lesz; nyelvterjesztő tanodákat kellett volna tehát inkább állítani, mint philologiai tudós társaságot alkotni, tanítókat képezni inkább, kik elszélesztve a hon különajkú népségei közt a magyar nyelvet terjeszték vala, mintsem oly intézetet szerkeszteni, mely egyedül tudósokat egyesít s egyedül szógyártókat nyugpénzel.»

Nyomadékos észtevételek, nem tagadhatni és felette csábítók; csábítók pedig azért, mert Magyarország, a mesterség, művészet, tudomány bármily ágaira vessük szemeinket, valóban hátra, felette hátra van, mi ugyancsak kevéssel ezelőtt alig volt közfigyelem tárgya, most azonban oly általánosan el lőn ismerve, mikép többek közt nem egy kérdezi azt is magában, tán még azok sorát sem véve ki, kik az académia felállításához

járultak, vagy azt legalább megtapsolták! valjon nem lett volna-e jobb s czélszerübb, inkább akármi olyas másra, mi a gyakorlati életbe vág, például polytechnicum felállítására egyesülni, mint annyi kiállító erőt költeni puszta philologiai társaság megindítására, s kivált, miután, főleg újabb idôkben, úgy is annyira nőtt s mindegyre nő Magyarországon a szólási viszketeg, mintha egyedül a nyelv működése által akarna kibuzogni a magyarnak minden energiája, tettre nem maradván semmi. Mily eset nem ritka; mert ismert dolog, hogy valami például oly igazgatásnál, hol határon túl sokat ülnek, sokat írnak s felszinesbet cselekszenek; hol a törvénycsinálás és egymásra halmozás már kimerítő nyereségnek tartatik, ott rendszerint a végrehajtás hiányos; s hol a képzelő erő gamón jár, ott az itélő tehetség fekszik, rendszerint porban: úgy szinte kivétel nélküli dolog, mikép az, ki szóval erős, tettben gyenge szokott lenni; vagy másképρ kitéve: ki minél többet szól, annál kevesebbet teszen, minthogy általján véve egy bizonyos tehetség túlcsapongó, felcsigázott gyakorlata annyira kimeríti a gyenge ember erejét, mikép aztán mi e kis erőből megmarad, nem elégséges bármi egyébre. Nemzetiségünk pedig, ha épen nem is megyen hátra és egészen nem is pangó — mi még kérdés — minden esetre oly bágyadtan, oly észrevehetetlen léptekkel halad, mikép nem csuda, ha e tekintetben megint szinte sokak előtt az mutatkozik, mintha valóban oly intézvények érdemlettek volna az académia fölött elsőséget, melyek gyorsabban terjeszték vala nyelvünket, s e szerint ilyesekre lett volna kötelesség egyesiteni azon erőket, melyekből tudós társaságunk támadt.

Igen elérthető ennélfogva, ha sok előtt nem nagy haszoni hitelben áll academiánk, minthogy mondom a cselekvési tespedésnek közepette annyi haszontalan szóvita, szófirka közt, melyben fuladozunk, bizonyára oly kitünő csábbal mutatkozik minden olyan intézet, mely gyakorlati életre, s az általánosságokból kiemel-

kedve egyes talpra esett speciálitásokra képezné a magyart, mikép valósággal árnyékba esik academiánk, ha helyébe például egy életbe vágó polytechnicumot képzelünk; valamint — ha már nyelvnek tulajdonittatik az elsőség — oly intézet is sokkal kecsegtetőbb szinben mutatkozik, mely nyelvünket terjesztené, hazánknak legtávolabbi ereibe gyorsabban lövelné, mint academiánk, mely csak belterjüleg müködik és ekkép csak felette lassu léptekkel s közvetve hat nyelvünk közönségessé tételére.

Vizsgáljuk azonban a dolgot egy kissé mélyebben. Mi annál szükségesb, mert valamint akkor, midőn académiánk születék, nem egy, mást eszközlő, félre vonó javaslat gördítetett előnkbe, s mi minden megmutathatás nélkül szinte csak úgy győzhetének azok nagy tömegén, hogy t. i. mi sem mást, mint philologiai társaságot, sem különbet, mint belterjüleg működőt, állítani nem akarunk, sőt ajánlatainkat visszahuzni vagyunk inkább készek: úgy hallik ma naponta innen amonnan, majd suttonban, majd nyilvánosan, de növekedőleg nem egy megbánás, nem egy gáncsolás, hogy mégis valósággal csak jobb lett volna valami mást állítani, mint nyelvészeti társaságot, vagy ha már ilyesnek, szinte mintha valami makranczból történt vala az egész, teljességgel kelle születni, annak csakugyan nem nyelvünk kifaragása s kireszelése, hanem annak terjesztése körül lett volna hasznos működni, minek most már áldott gyümölcseit éldelnénk, holott az academia már úgy szólván divatból esett. Midőn, mondom, most is efféle hallatik, szükség, hogy végre tisztába jőjjön a dolog, vagy legalább kisértessék meg annak tisztába hozatala, mert ha ily nézet véleménynyé kezd alakulni — s mint látszik, valósággal azzá kezd alakulni — s szalmatűz-alkotta intézetté aljasul academiánk is, hacsak különös testületi szellem, éberség és becsület nem hajtja keresztül minden tagját, minthogy ily egyeztető, egymást felbátorító zománcz nélkül, vajmi kevés ember oly szilárd és állhatatos jellemü, kivált

honunkban, hol a szapora beleunás akármibe is oly közönséges jelenet, az állhatatosság viszont oly nagy ritkaság, hogy saját magára hagyatva, a közvélemény nyájas itélete nélkül sőt ellenére is, azon lelkesedéssel járjon el tisztében, melynek hijával létezhetik intézet ugyan és több ideig fennmaradhat, de mintegy lelkét vesztve, veszti minden varázserejét is, s ez által azon hatását, mely nélkül, ha bár él is anyagilag, erkölcsileg okvetlen a holtak sorába sülyed.

Hadd mutassam tehát meg, hogy kivételes állásunknál fogva, sem egyéb, sem máskép működő intézet nem volt oly sürgetőleg napi renden akkor, mikor academiánk felállíttaték, mint épen academiánk. S ha ebben sikerrel járok el, úgy hiszem, ismét közméltánylat tárgyává legyen az; ha pedig ezt megmutatni nem vagyok képes, mi felette hihető, mert nem csak tehetségem határzott, de mai felcsigázott állapotunkban nem nagyon kedveltetik a lassabban érő gyümölcs, s ekkép könnyen gyanussá tétetik a mellette emelt szó; akkor nem igen sokat várhatván a nagy közönségtől, intézetünk minden tagját ezennel ünnepélyesen felszólítom: legyen azon szent kötelesség érzetében kettőztetve éber, melylyel minden tag tartozik, kivált akkor testülete iránt, mikor a közvélemény künti, sőt elleni kezd lenni, s öltse magára azon zarándoki komolyságot, mely hivatásának emlékezetét ne engedje soha is figyelméből esni, irtsa gyökerestől ki a viszálkodás legkisebb szálkáját is kebléből, s melegüljön őszinte kézfogásra, szilárd vállvetésre minden bajtársával, mi nélkül testület még boldog napokban sem igen ér czélt, annál kevésbbé, mikor borúra, sőt zivatarra kezd sötétedni az idő; ha pedig e feltételeknek nem felelhet meg, vagy megfelelni nem akar; lépjen inkább ki s hagyjon magunkra. — Heterogen szálka ne sértse egylelkü testületünket, mert ki tudja, oh nagy isten! távol van-e még tőlünk azon gyászidő, s nemzeti életek mértéke szerint nem borul-e szaporábban ránk, mint gondolnók, mikor csak testületünk fogja tán

ereklye gyanánt vagy inkább bágyadtan pislogó lámpaként őrizni azon nyelvet, melyet legdrágább kincsének, nemzeti s függetlenségi alapjának elismert ugyan a magyar, de forró vérétől hajtva, bálványaitól elszéditve, nemcsak őrizni nem birta, hanem saját lábaival tiporta el.

«Valami gyakorlatira kellett volna egyesíteni erőnket, olyasra, mi az életbe vág, s nem valamire, minek legjobb esetben is csak szó és szó marad eredménye.» — Ugyan úgy? Ámde miből támad emberek közt legtöbb zavar és ekkép legtöbb nyomoruság? kérdem. Tán abból, mert szivtelenek, roszak? Valóban nem; hanem legfőkép azon felette egyszerü okból, mert nem értik egymást. Száz eset közt tán nincs tiz, hol valami kifejlett bajnak alapját szántszándékos gazság tenné: félreértés, ebből eredő szenvedély, ezt követő boszú, s innen folyó gyülölet és roszakarat, meg vakság képzi szinte minden emberi nyomornak sarkalatát, azaz, hogy nem értik egymást. De ugyan miért nem értik egymást? Legfőkép azért, mert az emberi nyelv — s itt egy nyelv sem érdemel tökéletes kivételt — oy kevéssé kiképzett, oly kevéssé határzott, hogy nem ritkán egyetlen egy roszul definiált szó még a legrégibb jó barátokat is rögtön heves és engesztelhetlen ellenségekké változtatja. Már most, ha igaz, mikép a közjólétnek, közboldogságnak elérése végett mindenek előtt a zavart és ebből fakadó nyomort kellene, valamint a legnagyobb, úgy a legkisebb emberi társaságból lehetőleg kirekeszteni és ennél nincs sürgetőbb teendő; s ha továbbá igaz, mikép legtöbb zavar és ezt kisérő nyomor, félreértésekből ered, melyeknek hibás, természet elleni rendszer okvetlen következése, akkor, úgy látszik nincs nemzet a szerencse és előmenet oly magas fokán még, mihez képest kedvező körülményei daczára is lehetne valami józanabbat eszközölnie, mint mindeneket félre téve, előlegesen nyelve javítását venni munkába. S úgy van; mert valamint nagyobbszerü munkát mint például

a szemeink előtt épülő dunai hidat, csak úgy folytathatni akadatlanul és aránylag könnyü szerrel, ha, bár látszólag mily nagy költséggel és idővesztéssel is, minden előmunkák előlegesen jól rendezvék, szintúgy egyedül csak előleges, szorosan meghatárzott definitiók következésében lehet nagyobb szövevényü fejtegetések- és vitatkozásokban, aránylag könnyen vagy csak általában is, czélhoz jutni, t. i. az igazságot teljes világba helyezni, s ekkép rábeszélni s győzni. Mi okból nemcsak látszólag, de valósággal sem lehet nemzetnek sürgetőbb és komolyabb tennivalója, mint nyelvét lehetőleg közel vinni a szoros tudományok szabatosságához; mert csak oly nyelvvel, mely ehhez leginkább közelít, lehet aránylag legtöbbet legszaporábban saját érdeke körül felvilágosítni, a hatalom mind bel-, mind külviszonyokra nézve pedig ott van, t. i. azon nemzetnél van — legfőkép mai felvilágosult időkben, mikor egyedül a való győzhet, minthogy anyagi diadal nem győzelem, hanem elnyomás — hol a legnagyobb számot legszaporábban lehet saját érdeke körül összepontosítani. Mit aránylag könnyen egyedül kiképzett nyelvvel eszközölhetni; és ekkép ennyi és nem kevesebb felsőséget rejt kimüvelt nyelv magában. Minélfogva nem is lehetne most a szabadabb vitatkozás századában, egyes nemzetekre, úgy mint a közemberiségre nézve bármi érdekesb, mint oly nyelvnek szerkesztése, mely, valamint a stenographia bizonyosan tökéletesb a közönséges irásnál, jóllehet még a stenographia is oly felette nagy javitásra képes, úgy haladná túl mai nyelveinket mind rövidségben, mind szabatosságban; minek kivihetősége egyébiránt épen nem ütközik a lehetőség szabályival össze és az emberiség kifejtése nem egy előfutójának agyán villant már keresztül, kikről azt szokták mondani: megelőzte nemzedékét.

Habár egyedül előmeneteli és hatalomnövesztői szerként veszszük is az emberi nyelvet, az előadottakból, azt hiszem, elég világos — s tán ebben mindenki

megegyez — hogy, ha nem legelső helyet foglal is annak kiképzése a nemzetek előmeneteli lépcsőzetén, legalább a lehető legfontosabb ügyek közé tartozik még oly nemzeteknél is, melyek az önfertőztetés és elkorcsosulás undok bünétől menten, saját tisztaságukban emelhetik fejüket az egek felé.

De ha ez áll és a nyelv kiképzése minden nemzetnél a lehető legfontosabb ügyek közé való, bármily szilárdul és bármily szüzességi fényben álljon is ott nemzetiség és nyelv: ugyan legyünk őszinték, mikép és mily szinben mutatkozik nálunk magyaroknál, ezen ügynek sürgetős aggasztó léte még? kérdem; nem épen oly tantalusi kinok közt-e, mint szélvésszel küzdőnek a révpart, a határtalan sivatagban eltévedtnek menedék, börtönben sóvárgónak a megszabadulás, a végvonaglásban fuldoklónak levegő; és mind ezeknél több, sokkal több, becsületvesztettnek a becsület visszanyerése? És ugyan, tisztelt gyülekezet! nem ily aggasztó szinekben mutatkozik-e minden elfogulatlan előtt nyelvünk és ezzel oly szorosan egybefüggő nemzetiségünk ügye még mai időkben is? Mert mi tagadás benne, nem világlik-e még most is oly gyengén és oly bágyadtan köztünk azon nemzeti életszikra, mely kevés kivétellel nem sokkal ezelőtt egyedül szalmafödelek alatt pislogott vagy kirekesztőleg a tudományok szűk körére szorítkozék, vagy csupán mintegy kivételként közhelyeken időszaki alkalmaknál lobbant fel és innen is egy darabig egészen ki vala tiltva már? Ámde, ha az egy kissé előrelátóbb, még ma is remeg nyelvünk és nemzetiségünk sorsa fölött, mikor törvény védi azt és nem egy magyar nézett az elkorcsosulás és önfertőzés tükrébe már s maga magán eliszonyodva, buzgólkodik minden módon helyrehozni vagy legalább felejtetni elődei bűneit; ha még mai időkben is remeg az előrelátóbb, legdrágább kincsünk fölött, mely mindent elérhet a magyar, nélküle pedig semmit: ugyan kérdem, tizenhét évvel ezelőtt lehetett volna-e ezer bajaink közt aránylag oly kis tehetséggel akármi czélirányos-

bat is eszközölni, mint hazánk elhunyt, de a messze távolba néző hiveinek utmutatását követve, csekély erőnket is előlegesen nyelvünk védelme körül pontosítni némileg össze; tizenhét évvel ezelőtt, mikor az 1823-ki gyászos esetektől felrázatva, aggasztólag kétes jövendő borult honunkra; mikor nyelvünk törvényesítése messze háttérben azon merész remények képében mutatkozék előttünk még, melyek megvalósítása körül kétségbe esve, nem egy hű kedély törött meg, s nem egy lett volna annak életbe léptét szivvérével megvásárlani kész, de elesvén, mielőtt ismét élet felé fordulna a magyar, vigasztalatlan lehelé ki jobb sorsra méltó lelkét; mikor, mint az irodalom mezején, úgy a társasági viszonyok közt, ha nem is fertőzteték a magyar nyelv, a magyar nemzetiség az aljasság bélyegével többé — és pedig ennyire hagyták elődeik sülyedni létünk és becsületünk ezen drága és oly annyira nemes zálogát! — oly divat künti vala mégis a honi hang és még mindig oly heterogen elem kiképzettebb köreinkben a magyarság — oh hozzuk csak emlékezetünkbe e kinos napokat, — hogy alig ismerhetett csak hazájára is és rendszerint a távol idegenben volt kénytelen vélni magát a lelkesb, anyaföldének közepette s ha ráismert is őt szülte földére néha, mint koszorus lantosunk *magyar költője*, ki szavakba foglalá minden hű magyarnak őszinte érzelmit; egyedül saját néma keserviben lelhet irt és vigasztalást.

Cselekvési logikánkat, mint sok másban, úgy ebben is, sokan fel nem foghatják és azért rendszerint különösöknek, viszásoknak tartják lépteinket. De ily körülmények közt — melyekről azonban csak az itélhet méltánynyal, ki előtt nemzeti sajátság, nemzeti egészség, nem puszta hang, s ki önámitás nélkül fel birta fogni, rothadásnak mennyire indult legyen vérünk már — ily körülmények közt, nem lehete, oh bizony nem lehete sokat tétovázni, de rögtön parancsolólag mutatkozott előttünk — és ehhez nem kivántaték sem különös ész, sem felette nagy közgazdasági kiképzettség,

hanem egyedül *hűség* — mikép csekély tehetségünkkel nekünk is okvetlen nyelvünk megmentéséhez kelle járulnunk mindenek előtt minthogy a becsületnek tisztába hozatala mindenek elibe és így még a mindennapi kenyér elibe is való; korcsosulásnak induló nép pedig — főkép, ha ennek tudatában él és még sem vesz magán erőt — becsületet, ha saját nyavalygó álmaiban nem, bizony, sehol sem lel a világon egyebütt.

Felüdülési nagy kérdésünket tekintve nemcsak ferde logika után nem indultunk tehát, de kirekesztőleg azon egyedüli szerint, melyet valamint becsület, úgy saját nemzeti fentartás és ekkép a legszentebb kötelességérzet jelölt ki. Egészséges nemzet nem kénytelen efféle álszínben mutatkozó lépcsőzet után járni; kiléphet az legott, a műveltség bármily fokán álljon, egyenesen a cselekvés mezejére, a nyavalygónak azonban egészség kell előbb, a némának szó, mielőtt neki józan, neki szabad volna, egészséges népek lépcsőzetit követni mindenben. S ím ez kulcsa — mert hiszen nemzetiség dolgában még most is távol vagyunk a teljes egészségtől, sőt nagyobb mozgalmak közé állítva, még tán veszélyesb állapotban, mint ezelőtt — miért kever oly és kivált a lelkesb magyar bármibe is annyi nemzeti fellengzést, miszerint őt mind azok, kik állásának titkaiba nem hatának — ugyan magyaron kivül, de még született magyarokat is ide értve, hány van, ki erre elég időt s fáradságot szentelt, vagy kinek erre elég tág lelke volna — oly ábrándteli lénynek tartják, kivel teljes lehetetlen a gyakorlati élet bármily kérdését is, minden utbólvágás és mellékes tekintet nélkül, egyszerűen fontolóra venni és oldani fel. Ámde ki sokáig élt becsület nélkül és azt visszanyerni kezdi, részint visszanyerte már, az százszorta féltékenyebb kincse körül, mint az, ki ily erkölcsi agonia közt soha nem élt. Nem ritkán házsártos lesz ez okból az, és a megbántásnak de csak árnyékát is véresen megboszulni hajlandó, ki azelőtt igen is hanyag vala e kincse körül, — Szintígy van a magyar, nyelvével,

nemzetiségével. Hol más nemzet egyedül loyalis versenygést lát, ott közüle legtöbb, kivált most, midőn egy idő óta minden szenvedelmek úgy szólván elvileg és rendszeresen felkorbácsoltatnak, elnyomást, utbanállást, tűrhetlen sérelmet gondol észrevehetni. Midőn más nemzet — jó egészségű emberként, ki sem öltözetére, sem eledelére nézve tulgonddal nincs — egyedül a dolog jósága után hajol, nem igen aggódván, mily oldalról s mi formákban jő az; addig a magyar mindent, a legnagyobbat úgy, mint a legkisebbet, magyar köntösbe akar ölteni és mi nem ebben jelenik meg, már gyanus előtte. Míg más nemzetű, imáiban az egek uránál gazdagságért, hatalomért, vagy erényért és bölcseségért esdeklik, hadd árassza a menny ezeket fajtája fölött el, azalatt nem egy buzgó magyar térdre esve azért sóvárog az egek felé, bárcsak a magyar nyelv válnék általánossá; és annyira megy, tisztelt gyülekezet, e féltékenység, mikép még testületünkben is — és nem hiszem, hogy csalódnám — tán a nagyobb rész tisztán fel nem fogva az emberi szózat legdicsőbb czélját: lelkünk legmélyebb érzelmit lehető legvilágosban tárhatni ki, épen oly mértékben örül az új, habár homályosabb kitételnek, legyen csak magyar, mint a legvilágosbtól kész megtagadni a honosítást, ha idegen. — Ennyire emeli tán legtöbb tagtársunk, nyelvünknek nemzetiségünk kifejlésével egybefüggő szeplőtlenségét annak gazdagulása fölé, ennyivel magasbra a szüzesség rideg ideálját mind azon bőségnél, gazdagságnál és ebből folyó uralkodói hatalomnál, mely Minerva minden lelki tehetségének tárt agyából háramlanék ránk.

És szintígy emeli a lelkesb magyar megint a magyarság külszinét is nem ritkán magasbra, mint a doldog velejét, ha idomuk nem magyar.

De ugyan mit mutatnak és minek jelei mind ezek? Tán aggasztó symptomák, láznak kitörései, mikor hagymázra hevül a velő s minden eszméket összekever, vagy tán a végvonaglás kapkodásai már? Korántsem;

sőt épen ellenkezőleg nemzeti életerőnknek kezességei, hogy t, i, vérünk jobb része a megsemmisüléstől visszaborzadva, nem csak mindazon öldöklő méreg ellen, melyet nemzeti testünk magába szítt, küzdeni elég fogékony, hanem az élet egy javát, egy kéjét sem hajlandó félelemből magába venni, ha nem viseli a honi színt, csakhogy idegen elemektől még inkább elszédítve, minden nemzeti sajátságiból kivetkezve, ne dűljön örök enyészetbe. Nemcsak nem érdemel e féltékenység ennélfogva gúnyt vagy épen szánakodást, melylyel még született magyarok részéről is — óh szégyenteli vakág — oly sokszor érintetik; sőt még csak tévedésnek sem lehet nevezni azt; minthogy egyedűl nemzeti hűségben veszi eredetét, azon szent hazafiui lelkesedésben, mely ha nem is erény, mint sokan állítják, hanem egyedül csalódás, mégis a legszebb erényeknek senkitől soha kérdésbe nem vett alapja és az emberi ábrándoknak, habár nem leghasznosbja is, minden esetre legnemesebbike s melynek legalább mi magyarok köszönhetjük, ha eddigelé minden jellem nélküli szolga gyarmattá nem sülyedtünk. — Üdv nektek s áldás rátok ez okból ti hívek, kik ily érzelmektől, ily lelkesedéstől hevítve, hű kebellel őrködétek nemzeti léiünk fölött, mikor az már hajszálon függött. Titeket illet a legdicsőbb polgári koszorú: mert ha vajmi derék tett is sikeresen szembeszállni a halállal, vagy ennek karjaiból kiragadni embertársat, menynyivel derekabb még a végveszély óráiban egy egész népet megsemmisüléstől óvni meg. Igen, titeket illett az örök dicsőség, midőn mi újabbakra, kik legnagyobb veszélyeitől megmentve vettük át nemzetiségünk ügyét, s kikre hasonlíthatlanul kedvezőbben fordultak az idők, azon szent kötelesség szállott: meg nem rontani otromba kézzel, sőt mint szemünk fényét, mint lelkünk üdvét, óvni minden hátraeséstől s ápolni erőnk szerint azt, mit annyi veszélyek közt egyedül a leghűbb, leggyöngédebb anyai kedély birt megmenteni, minthogy egyedül hasonló érzelem, hasonló türelem háríthatja

el a magyarnak végenyészetét ezentul, is és egyedül ezekben rejlik azon feltámadási életszikra és erő, mely fajtánknak jövendőt igér.

Nemcsak ócsárlani nem fogja a nemzeti üdülésünk szövevényébe mélyebben tekintő, ha köröm szakadtáig küzdünk nemzetiségünk ügye fölött és e kérdés körül semmiért a világon alkura nem lépünk, bár a legfényesb csereajánlatot soha el nem fogadjuk; sőt dicsérni vagy legalább becsülni fogja a lelkületet, midőn honunknak azon, fájdalom! nem kis számát — mely álneveléstől, idegen iránytól elferdítve e lelkületet tudja mily ábrándnak nézi és üdülésünk e nyelvét nem érti, felfogni nem képes — ha meg nem szánandja is, meg nem vetendi is, legalább soha azon forrásnak, melyből a magyar új díszben kiforrjon és soha azon alapnak, melyen a magyar nép nemzetté alakuljon, bizonyára tartani nem fogja. És valóban, itt ideje már, felvilágositani, vagy határozottabban mondva: azon régóta főt talppal cserélt és így hevert eszmét helyreállítni elvégre, hogy korántsem az a szánakodásra, megvetésre, kikaczagásra méltó magyar, ki véréhez, fajtájához hű, mégis ezen méltatlanságnak vala és van kitéve, azért, mert külföldi csín és nyelv nem ékesíti őt, hanem megfordítva egyenesen az érdemle szánakodást, megvetést és kaczajt, ki — mert nemzeti hűség helyett némi külföldi elsőséget öltött magára kiváltságilag — ezer méltatlansággal érinthetni gondolá és gondolja honfitársát büntetlen.

Ámde azért, tisztelt gyülekezet, mivel minden kétségen túl egyedül azon féltékenység és soha meg nem törhető lelkület alapján fejlődhetik nemzetté a magyar, melynél fogva lelkesbje mindent alája rendel a nemzetiség angyalának, azért korántsem következik még, hogy ezen féltékenység, ezen lelkület, jóllehet csak ezekben rejlik feltámadási erőnk, nemzeti kifejlésünk alapjául is szolgáljon okvetlen; nem, de csak még az sem következik, valljon e féltékenység, e lelkület nem fogja-e sirba dönteni a magyart, mint pis-

logó élete maga magától aludt volna el; s pedig nem következik azért, mert valamint például az erő sem áraszt mindig áldást, sőt nem ritkán átokká fajul, jóllehet erő az egek legbecsesb adománya és minden élet ebből buzog; szintúgy ront a legszüzebb féltékenység, a legszebb lelkület is kimondhatlan többet, mintsem használna, sőt még a legigazságtalanabb gyilkossá is válhatik, ha mértéken túl csapong és szenvedelemtől hevítve, maga ellen bősziti a visszahatás kérlelhetlen boszuját.

Legyen szabad ez okból, tisztelt gyülekezet, ezen még hosszabbra terjedő előadást, mennyire a kérdés életbe vágó léte engedi, lehető rövid vonásokban azzal folytatnom: miképep lehet — saját, tán hibás, de őszinte felfogásom szerint — legbiztosabban, sőt tán kirekesztőleg nemcsak enyészettől megóvni nyelvünket és nemzetünk ezzel szorosan egybefüggő létét, hanem szilárd állást is szerezni mindkettőnek a nagy világ szinpadán.

«Præparandiákat kellett volna állítni, inkább közvetlen terjeszteni a nyelvet, mint ennek becsét, méltóságát és ez által a nemzet legdrágább kincsét emelni.» De ugyan feleljünk egyedül azon egyszerű kérdésre, mely körül forog a csalódás és nekem legalább úgy látszik, mintha rögtön le kellene esni a legvakbuzgóbb szemeiről is a fályolnak, hogy valljon; ha valaki magyarul tud magyarul beszél, innen következik-e, miképp neki ezért már magyarrá is kellett volna átalakulnia? Mert ha így, ám akkor fordítsuk legutolsó fillérünket minden tétova nélkül *nyelvmesterekre,* sőt legyünk rögtön magunk is mind azokká, *hadd tudjon csevegni magyarul az egész világ,* s meg lesz mentve s feldicsőítve fajtánk. Nyelvet, nemzeti sajátságot, ily felette könnyű szerrel azonban, én legajább úgy hiszem, még csak biztosítni sem lehet, s annál kevesebbé szilárdabb s tágabb alapokra állítni; minthogy — és itt különös figyelemért esedezem — a szólás még korántsem érzés, a nyelvnek pergése korántsem dobogása a szívnek és

ekkép a magyarul beszélő, sőt legékesebben szóló is, korántsem magyar még.

Ki nem látja itt a különbséget és ki azon elfogúlt, ki előtt nem világlanék tisztán fel, mily ezer sajnos tévedések közt botorkál oly sok magyar e lehető legfontosb ügyünk körül.

Csüggedni érzem erőmet, tisztelt gyülekezet és tehetségem parányiságának tudata görcsbe vonja keblem, midőn ezen oly felette kényes életkérdés taglalásába bocsátkozom, mi már ezelőtt is nem egy ízben történt, noha siker nélkül; s pedig kivált, mert valamint — tudom — nem egy capacitás saját vallomása szerint nem bir a dolgok mélyébe hatni, mielőtt gondolatainak szót tudna találni, úgy én korlátozottabb tehetségű, megint gondolatimat nem vagyok képes mindig szavakba foglalni, főkép ha annyira áradoznak belsőmben azok, mint a jelen oly felette fontos kérdés körül.

Axiomatisztaságban vélem látni érzetem kirekesztő helyességét; midőn más részről tapasztalni vagyok kénytelen, hogy hazánknak még leghűbb fiai s legkitünőbb tehetségei közül is többen, mintha nézetem csalódás volna, felette kevés kivétellel mind más, sőt épen ellenkező utakon járnak azon czél felé, melynek eléréséhez szintúgy s oly őszintén kötöm én is fajtánk megmentését és egykori feldicsőítését, mint, teljesen hiszem, ők. Egyeztető, közép utat ez esetben pedig nem látok. — Mily kínos epedések közt nézek én ennélfogva nemzetünk jövő sorsának elébe, kiki elértheti, ki fajtámhozi hűségemben bízik, minthogy vérünk egy részét nemzeti ügyünk fölött még mindig halálos fagyban szenderegni látom és esküdni merném, hogy bizony ez, sem megmenteni, sem magasbra emelni nem fogja a hazát; midőn más részről azon irtózatos kép áll előttem — és itt lelkemet merném rákötni, hogy e kép nem tünemény, hanem valóság — mihez képest mind azon gyönyörű érzelem és szent lelkesedés, mely hazánknak, hála az égnek!

számra mindig növekedő hű fiaiban buzog, s mi a legnagyobbnak, legdicsőbbnek lehetne apadhatlan forrása, nemcsak nem fogja magasbra emelni, de még csak biztosítni sem a hont, sőt egyenesen meggyilkolni azt előbb, mint gondolnók, ha, mielőtt késő, legalább vérünk jelesbjei nem okulnak azon mesterségben: oly drága, de oly annyira kényes kincset, mint nemzetiség, nemzeti sajátság, némi biztossággal és a siker némi hihetőségével mikép lehessen őrizni, mikép lehessen ápolni s növeszteni leginkább, sőt kirekesztőleg.

Mint fentebb bizonyítám, senki nálamnál tágabb kört nem enged azon féltékenységnek, mely nemzeti hűségből eredve, bármit is nemzeti színbe ölteni vágyik. Ha jobban buzog a magyarnak vére, mint akárki másé, honának puszta említésén is; ha már menyekbe ragadtatni véli magát, mikor a magyar hölgynek ezelőtt oly sokáig néma ajkán a nemzeti hang zengedez; ha életét koczkára bocsátani kész, mikor vére mentőjét csak megkarczolva is gondolja: mind ez, jóllehet sok által még most is egyedül nyavalyás kitörésnek tartatik, felette helyes s vajmi örvendetes jelenet, mert ez egyedül a visszatért becsületérzés és a magához hű erőnek eredménye, s csak ebből pezsg élet és fejlik jövendő. Ennélfogva még a kelleténél többet tenni buzgó fiatalság tulzásit is némileg megbocsáthatóknak tartom; mert ki szegheti szárnyát az élet tavasz korában azon lelkesedésnek, mely eget kér, hol megégeti ugyan néha magát, melynek híját azonban fiatal kebelben semmi a világon nem pótolhatja ki; mert az isteni szikrának nincs surrogatuma. S jaj, százszorta jaj azon fiatalnak, kinek lelke testében mindig megfért.

Férfitől azonban többet lehet, többet szabad követelni s kivált olytól, ki vezetői szerepre emelkedik. De itten búba merül lelkem, mert én legalább, felette kevés kivétellel, alig ismerek egy valóban buzgó magyart is — és ezen őszinteséggel tartozom szent ügyünk-

nek, melynek minden személyes tekintetet alája vetek — ki, bármennyi ősz haj fedné is fejét, bármily tapasztalás és életbölcseség redőzte volna is egyébiránt velejét, mint elmetévedett, ha rögeszméje (fixe Idee) pendítetik meg, többé-kevésbbé ki ne vetkeznék a kölcsönös méltányosság, sőt az igazság szabályaiból is némileg, ha nyelvünk s nemzetiségünk ügye kerül szőnyegre. Ily alkalomnál a leghidegebb vérü elragadtatik, a legélesebb látású vaksággal van verve és a különben legméltányosb, legigazságosb is, hajlandó felejteni, sőt néha valóban egészen is felejti az örök igazságnak soha nem változó még azon legelső szabályát is — melyet egy alkalommal sem volna szabad szemből szalasztani — miszerint másnak soha olyat ne tégy, mit tőle sem fogadnál örömest. S annyira megy ez elfogultság, ezen felingerült állapot, mikép mindennapi eset, kivált mostani, a természetesen túl még mesterséggel is felcsigázott napokban, épen azok kikeléseit és gyanusításit hallani legsértőbb változatokban, ha más ajkú, egyenesen csak példájukat követvén, önvére mellett buzog, kik legcsiklandósbak saját nemzetiségük körül. Valóban szomorú, szívrepesztő látvány. Boszútlan egy hajszált sem enged fején csak érintetni is és ez helyes: ámde mást üstökénél ragadni hajlandó és ez is egyes viadalban vagy verekedésnél, mikor ember áll ember ellen és anyagi erő s állati bátorság határoz legtöbbet, felette helyes lehet; nemzetnek békés újjászületési működésében, azonban, ha nem is gyávaság, valóban felette nagy bűn és a legkimélőbb kitétellel minden esetre nem kevésb, mint szánakodásra méltó, maga magán uralkodni nem tudó pajzánság; melynek, tisztelt gyülekezet, ha a mélyebben gondolkozók tapintata és általán véve a nemzet súlya, mielőtt késő volna, féket, zablát nem vet: bizony mondom, a magyar nem *lesz*, mint azt többen oly gyönyörtelien álmodánk, de rövid idő mulva egyedül a négy betű: *volt*, fogja illustrálni valahai létét; s pedig mert a nemzetek békés átalakulási működé-

sében, mikor minden, bár a legkisebb erőszak is ellenhatást és egyetlen egy igazságtalanság ezer megboszulót szül, semmi nem győz, mint egyedül lelki felsőbbség és az örök való.

A kérdés — hogy t. i. kirekesztőleg csak egy mód által biztosíthatja a magyar nyelvét és ezzel elválhatlan nemzetiségét — előttem oly egyszerűnek, oly kézzelfoghatónak mutatkozott mindig és mutatkozik ma is, mikép soha nem tudtam eléggé bámulni és bámulatomból ma sem tudok kivetkezni, honnét jöhet az, hogy én e kérdés körül úgy szólván, isolálva lelem magamat.

Sokszor tölték legfeszültebb elmélkedésben napokat, éjeket ez életkérdésnek tisztába hozatala iránt; mert tudja az ég, könnyelmű, hirtelenkedő, nemzeti újjászületésünk szent ügye körűl soha nem voltam. Kétkedtem, epedve habzottam, szigorún veték magammal számot, hogy vajjon — mert vérem hidegebb, béketürésem több — tán nem szeretem annyira hazámat, mint kik mindig forrnak, lelkesedéstől egy huzomban áradoznak; vagy hogy tán nincs annyi bátorságom, mint azoknak, kik mindenben az oroszlán szerepét játszani hajlandók; vagy hogy végre tán hiusági viszketeg, különczködési szesz, vagy épen megcsontosult makacsság homályosítják nézetemet, minélfogva nem tudnám helyeselni, sőt egyenesen kárhoztatni volnék kénytelen azon utat, melyen, felette keveset kivéve, mint mondám, a legnagyobb rész, külön árnyéklatokban ugyan, sőt hazánk némi legkitünőbb capacitásai buzgólkodnak közelítni azon czélhoz, melynek elérése saját szívemnek is legforróbb vágya: fajtánknak t. i. nemcsak biztosítása, de egykori feldicsőítése is. Azonban soha nem tudtam s most sem tudom magamat e kérdések körül hibáztatni; és ekkép vagy velőm beteg, vagy azok nézete hibás, kik véleményemet nem osztják. — S most lássuk:

A magyar mélyen aludt. E közben nyelvét felejté, nemzeti színét veszté. Sok azt hitte, nem eszmél már

fel többé s el van olvasztva. De a magyar felébredt; mily halovány színben, mily torzalakban, kiki előtt ismeretes. Alig van nemzetek közt ily iszonyatos példa. Sok ezt azonban fel sem vette, sőt álfényében, mint Armida kertjében, még tetszett is magának. Többnek azonban türhetlen volt az önmegismerés e keserű képe, ámde erő nem szilárdítá keblét; kétségbe esett s magára hagyta a hont. Voltak végre olyasok, kik dagály s szélvész daczára nem gyengültek el, s férfiak maradtak a veszély óráiban. — S ismét élet felé kezdett fordulni a haza. Oly hervadólag tengett azonban szerencsétlen vérünk, hogy lehetetlen vala, mikép mi újabbak folyvást pirulván fejletlen, aljas létünkön, az előttünk, oly ragyogó példák utmutatása szerint, ne ébredeztünk volna azon szent kötelesség érzetére, hasonlólag járulni hű kebellel köz anyánk ápolásához. És e nemes érzet nőttön nőtt, s hála a nagy Istennek, már oly szép gyökereket vert, mikép a legszebb virágzásnak bizton elébe tekinthetni, hahogy a visszahatás *felbőszakadása* nem sodorja azokat ismét tőstől ki. Ámde itt a baj és a veszély aggasztólag mutatkozik.

Az ujabb kor, buzogva a legszebb lelkesedéstől s vágytól: minél előbb ragyogni a nemzeti egészség fényében, nem birta szellemdús hevében felfogni, hogy javulási lépcsőzetünk okvetlen csak halk lehetne, mert sülyedésünk sem vala rögtöni; felejtvén e fölött: nemzeti tekintetben mennyire javultunk legyen már, eliszonyodott csigalépteinken s fajtánk más nemzetekhez képest még mindig oly alacsony állásán. S így lőn, hogy legtöbb magyar vak hevében úgy jutott azon tévutra, melyhez képest magán kivül keresett segítséget, valamint a hullámokkal küzdő is, ha magában nem bízik, mindent megragad, mire csak kezét teheti. «Jaj, mily kevesen vagyunk — így sopánkodának — lehetetlen, mikép ennélfogva a roppant számu német- és szlávban el ne olvadjunk; terjeszteni kell tehát a nyelvet s nemzetiséget mindenek előtt.» És ez

felette helyes, csakhogy a *mikép* körül forog a siker, minthogy nem minden modor vezet czélhoz, sőt a mostan divatozó attól egészen eltávolít. Engem soha nem ijesztett *csekély számunk*, de fenmaradhatásunkért annál erősebben rettegtem mindig, azon okból — s ezt ki kell végre mondani — mert fajtánk anyagi mint szellemi léte oly *felette könnyü.* Itt a baj, és essünk át elvégre az önmegismerésnek ezen legkeserübb adagán — mert csak ez után javulhatunk teljes egészségre — mikép t. i. nem a mennyiség, hanem a minőség a szellemi erőnek sarkalata s e szerint épen nem azért forog veszélyben létünk, mert kevesen vagyunk, hanem mert sulyunk oly parányi. És ezt sok magyar sejti és azért tüzeli saját magát s másokat törhetlen bátorságra, mi felette dicsőséges, csakhogy itt megint más csalképzetbe bukik, mi annak jele, hogy ha felébredett is már nagy száma, azért mindnyája korántsem ábrándult ki még ; s a multat a jelennel s Magyarország azelőtt és mostani bajait összekevervén, oly hangulattal ül lovára most is, mintha jelenleg is törökkel vagy francziával kellene vivnia, észre sem vévén, hogy az nem kontyos, se nem veres sipkás, kivel dolga van, de egyenesen a civilisatió, melyen kard nem fog, s mely előtt a legtündöklőbb vitézség is térdre esni kénytelen. S ugyanis a bátorság több árnyéklatu. Van t. i. olyas, mely mindent megrohan és még az ágyuszájtól sem fordul el : meg van olyas is, mely kitürni tud s minden handabanda ellenére bevárja az alkalmas időt, meg a polgárok hevével szembeszállni s hirtelenkedésünknek gátot vetni kész. Mindkettő maga helyén arany. Sok azt hiszi : az elsőben több anyagi tán állati vegyület, a másik neműben ellenben több lelki vegyület van, s hogy az elsővel birók e földön rendszerint — s legtöbb esetben a nélkül, hogy tudnák — gép gyanánt szolgálnak; midőn azon másik nemű bátorság tulajdonosai viszont rendszerint a gépforgatók. Már ez bármikép legyen is, tagadhatatlan marad, hogy azon katonai bátorság, ha úgy nevez-

hetni, melyhez képest a hős bárminek is neki rohanni kész, mit egyébiránt egy pohár pálinka, mint tudva van, igen elősegit, még korántsem elég oly szövevényes s rendszerint oly hosszadalmas munka sikeres folytatására, mint egy egész nemzetnek ujjászületési működése, hol az enthusiasmus ritkán használ, a hóbort pedig mindig árt, de egyedül a józan, a kiábrándult felfogás és kirekesztőleg csak az összevető s kiszámító felsőbbség győz.

A nagyobb számban vélnek lelni üdvöt — boldog isten! — mintha bizony például 30 millió barbár népben több magához vonzó, több magához olvasztó varázs volna, mint bármily kis számban is, ha ez a civilisatió kincsétől felcsordul. Ha ökölre, botra kerül a dolog, akkor megengedem, a nagyobb számban az olvasztói varázserő, a felsőbbség. De csak háboruban sem mindig, mert a nehány macedoni bors megtöri a számtalan persa borsót és a kis számu hellen dicsőíti fel Marathon síkjait; még csak háboruban sem mindig s hát minél kevesbé még a lelki tehetségek szabad surlódási mezején, s kivált mostani századunkban, mikor az erőszak előbb-utóbb egyedül saját magának ássa sírját. De ha egyenlő körülményileg a nagyobb számban a nagyobb erő, mit senki nem tagad, ugyan azt hisszük: nemzetiséget csak úgy rákenhetni bárkire is, ki épen kezeink közé jut, mint például meszet falra, vagy mázat fazékra? És azt hisszük: parancs már elégséges, hogy valaki nemzeti sajátságából kivetkezzék? Ugyan mi magyarok türnők-e ezentul — ezentál mondom, mert egyszer már majdnem hogy megtették rajtunk és igen is engedelmesek lettünk — türnők-e, mondom, ha bármily hatalom akarna is minket úgy minden legkisebb czikornya nélkül saját mintájára kaptázni, kivált ha e minta felette messze fekünnék a tökélyesbtől s vajjon engedelmeskednénk-e oly parancsnak, sőt még oly törvénynek is, mely ha nemzeti hűtlenséget egyenesen nem követel is, sokak alkalmazása és kivált tartalékgondolatja által mégis zsarnokká vál-

nék? Azt remélem, azt hiszem, még akkor sem engedelmeskednénk, ha főről főre mind megegyeztünk volna ily szabályban, s annál kevésbbé, ha ez nem történt vala így; mert e világon elidegeníthetlen sajátok is vannak, miket tilos áruba bocsátani, mi ugyan nem egy hazai reformatornak peng ajkán, vajmi sok esetben vajmi pompásan, csakhogy rendszerint vagy nem oly sajátokra alkalmazva, mint például: becsület, erény, nemzeti hűség s több efféle, miken valóban soha és semmi esetben túladni nem szabad; vagy egyedül saját érdekeinket méltatva, másokéit azonban régi, de néha néha mégis feltünő Döbrögi-szellemben, fitymálva, sőt gyanusítva.

Mondják ugyan, hogy törvényeink nemzeti nyelvünk ügyében semmi ilyest nem követelnek. És ezt tudom, mert törvényeink egy hajszállal sem rendeltek többet, mint hogy a holt latin szó helyébe az élő magyar lépjen és a közigazgatás nyelve azon faj nyelve legyen, melytől nem csak az ország vevé nevezetét, hanem mely az alkotmányos létnek is törzsöke. Minél semmi sem lehet igazságosb, méltányosb. És ha szorosan, de valósággal szorosan és nemcsak önámítgatásilag, ennél marad a magyar, és ha nem fénylik is legkedveltebb, legnagyobb divatu színben még — mi egyébiránt semmi esetre nem lehete néhány rövid évek gyümölcse, mert hiszen kifejlett nemzetiség nem rögtön termő növény — vérünk legalább nem áll a maga ellen felbőszült szenvedelmek aggasztó veszélyivel szemközt, úgy, mint ma, mert hiszen: «Nemzetnek fentartási, kifejtési küzdelme, hahogy másban is méltányolja azt, miért maga vív, oly gyönyörteli, oly dicső látvány, mikép nincs a világon oly aljas kedély, oly durva kebel, melyet ily jelenet őszinte rokonszenvre ne melegítne»; midőn viszont nem lehet semmi borzasztóbb, elidegenítőbb, mint fuladás közti kapkodót látni, ki, ha feleszmélne, saját erejével menthetné meg magát, de e helyett más életébe kap s visszalökve elsülyed.

És most kérdem, s hazánk fő heveseitől kérdem: ugyanannál maradtak-e, mit a törvény parancsol, t. i. hogy a latin szó helyébe lépjen a magyar, vagy kalandoztak-e ezen határon néha túl? Régibb intézetek s egyesülések körébe, hol nem magyar volt a szó, mert alkotóik sem valának magyar ajkuak, ugyan nem tolta-e a magyarság magát itt-ott máról holnapra erővel be? Némi gyülemben, némi vigalomban — oh boldog Isten, nem gyermekek vigalma-e ez? — nem lőn-e a magyar kedvéért — igaz, csak kisérlet végett — kiküszöbölve gyakrabban minden egyéb nyelv, mint mirígy? Ugyan hány szent szónoklat nem vala elvileg s parancsra intézve magyar nyelven oly hallgatókhoz, kiknek tizedrésze sem veheté be azt lelki táplálékul? Bár a legkisebbe, mi időhiány és szövevény miatt máról holnapra magyarrá át nem alakulhata, ugyan nem furta-e magát be a magyar nyelv nyakra-főre s ha erre gyenge vala, magas goliátként nem hangoztatá-e nemzetboszulói haragját a nyilvánosság nem egy organuma? S hány lenézésre, hány méltatlanságra adott alkalmat az, ha valaki az elmezavar ez árjától mint lelketlen törzsök nem hagyá magát egészen elsepertetni e hazában, hol épen azok részéről hallatik nem egy fellengős szó: a kitürni-tudásról, az emberi méltóságról, a szabadságnak boszú nélkül fertőzhetlen létéről stb., kik ily zsarnokságok, ily rögtönzések fő papjai? S ugyan e mindent egyszerre elárasztani akaró magyar hév nem növekedett-e már annyira, hogy az, ki elég bátor bármily szerényen is emelni szavát, mintha egy kis kimélet, egy kis béketürés, tán messzebbre vezetne és jobban érlelné a hazai növényt, mint a most divatban lévő azon szünetlen korbácsolás, melynél sok még a kancsukát sem tartja roszabbnak, ugyan nem növekedett-e, kérdem, e túlhév már annyira, mikép az, ki ily alakban látja a dolgot s bátran fel is szólni mer, ne legyen kitéve, a rosz, a gyáva hazafiság, sőt a hazaárulás legémelygetőbb piszkaival is azok részéről minden változatokban bemocskoltatni, kiknek — mint

mondják — minden csepp vérök a kölcsönös méltánylat és az egészen szabad elmesurlódás elve mellett buzog, s kik a gyanusításnak komoly ellenei?

Az előhozott viszketegek, melyek — megengedem — jobbadán a legnemesb, csakhogy egészen még ki nem ábrándult kedélyekben veszik eredetüket, azonban általján véve oly csekélybe vétetnek — t. i. a magyarok által, és *mert hiszen nem magyar törvény ellenieк*, és itt lappang a bökkenő, hogy t. i. fél és biró egy kalap alatt áll és a méltánylat, loyalitás és bölcsesség törvénye még vajmi sokat tilt, mit a magyar törvény nyilván nem ellenez — mikép, mintha Mátyással valóban kimult volna Magyarországból az igazság, legtöbb fel sem foghatja, mi nagy megbántást és sérelmet lelhet mind ezen kicsiségekben (!!) a más vérü, a más ajku; sőt nem egy magasztos lelketű, nemzetönállási ábrándiban bona fide még bámul is: egyenesen kegyelemnek miért nem veszi mind azt, például a szláv, mit érette és vele tenni szándoklanak, és ha kelleténél hevesebben védi vérét, miben annyi magyar szintúgy hibáz, s sokszor vajmi erős példával jár elő, mert mindennek megvan saját határa, ezt neki korántsem bocsájtja meg, de midőn oly gyanún szinte dühre hevülve, és méltán, melyhez képest valaki róla azt mondaná: «Minden, mit véredért teszesz, csak ürügy és a közbirodalomtuli elszakítás lappang kebledben», sarkán fordul, és keleti komolysággal — s hozzá lehet tenni, keleti igazságszeretettel is — minden lelkesedését csak ürügynek mondja, és a legocsmányabb czimborasággal kész vádolni őt. — Ugyan férfiui, lovagias-e ez, s hozhat-e áldást?

Ámde isten előtt mind azon kisérletekben, melyekkel a túlhév vérünket terjeszteni és ekkép nemzeti létünket biztosítni buzog, nem kénytelen-e látni Magyarországban minden más ajku — s kérdezzük meg őket, hadd szóljanak ők — sokkal többet, mint a magyar nyelv törvényesítését? Legyünk végtére igazságosak. Mert valóban az emberi nemre is mindin-

kább rávirrad a mennynek azon napja, midőn egyedül az igazságosak házája fog gyarapulhatni. Álljunk helyökre, ugyan ki hagyja csak hajszálát is kirántatni erőszakkal, ellenszegülés nélkül; mi nagy csuda tehát, ha vérük túlbuzgói még a törvény ellen is szegülnek? Mi nagy csuda, mondom, minthogy eldönthetlen, mindenütt s mindenkor tapasztalt tény — melyet nem hagyhatni ugyan helyben, mely azonban mindenütt így fejlik ki — hogy minden törvény, melynek alkalmazása szellemi körén egy rész által túlhajtatik, az által helyzi magát aránysúlyba, mikép az egy rész viszont szigorún meg nem tartatik.

Nem elég mai időkben törvényeket irni; de azok iránt sympathiát is kell gerjeszteni. És ha valaki olyas törvénynek nem hódol, mely előtte gyülöletes, melytől természete visszaborzad: sujthatja őt a betünek szigorusága ugyan, de czélját veszti; mert martirt emel, ez pedig fanatismust szül. És ha mindenki rögtön nem hódol oly törvénynek, mely csak idővel s egyedül szeretetre méltó lét által vesztheti el sanyaruságát: illik-e, sőt szabad-e nekünk magyaroknak minden átallás, minden illetődés nélkül olyasokra anathemát szórni, kik ily bűnökbe esnek? Mi oly annyira kristálytiszták vagyunk-e? Nyuljunk keblünkbe s feleljünk őszintén: illik-e, szabad-e nekünk ilyest tenni, kik szinte nemcsak pirulásra méltó hanyagok vagyunk törvényeink végrehajtásában, de még azoknak sem engedelmeskedünk mindig s mindnyájan, melyek hozatalában nemzeti lelkesedéstül forrott vérünk, vagy ilyest legalább affectált a nagyobb rész.

Valóban akarat ellen is elfordulni kénytelen ily szomoru jelenetektől a kiábrándult, s mély búba sülyed lelke: ha tapasztalja, hová vezethet vak hév és roszul fékzett lelkesedés. s hogy egyesek bűnös túlzásai nélkül mily rosz világba s ferde helyzetbe állíthatják a nagy közönség legszentebb érdekeit.

Oh vajmi jól tudom felfogni, mily kimondhatlan irígységi színben mutatkozik nemzeti nagyság a ne-

mesb kedély tükrében s mily kínokat kénytelen érezni honunk minden hűbb fia, ha parányi, sötétségtől körülvett, maga keblében duló vérünket ama szerencsésb fajtákkal hasonlítja elfogulatlan össze, melyek a civilisatiótól környezve, vagy azzal napontai érintkezésbe léve, nagy nemzetekké alakultak, s hol, habár náluk sincs kiküszöbölve minden aljas — miből halandó tökéletesen kilábolni soha nem képes — mégis nagy és kicsi, boldog s boldogtalan csak egy nagy családot képez, s hol legalább fő vonásokban egy érdekért, egy hazáért élve s halva, mindent már csirájában meg nem ront, meg nem gyilkol a viszálkodás, az irígység dæmona. Ily boldogság, melyhez képest anyaföldünk körül, bármennyi színre oszoljunk is egyébiránt alább rendelt lépcsőzeteken, mindnyájunkat csak egy nagy érdek fűzne össze egy családba; ily boldogság azonban távol tőlünk. Ezt el kell ismernünk. De azért sem kétségbe esnünk nem szabad, s ellankadva a vak sorsnak átengednünk jövendőnk kifejlését, sem önhittségtől felfúva, s minden hatalmakat felbőszítve és ellenszegülésre kihíva, erővel törekedni az után, mit kirekesztőleg csak bölcseséggel, t. i. élet- s nem egyedül szoba- és könyvbölcseséggel érhetni el.

Köztünk — azt hiszem — nincs, ki, ha épen szívvérét és életét nem is akarná adni — mik egyiránt úgy is szinte csak harcz mezején bocsáthatók áruba haszonnal — legalább ne volna kész, ideje, fáradsága, értelme, vagyona, szóval: tehetségének kisebb vagy tán nagyobb részét is áldozatul hozni, miszerint nemzetisége ne csak tengődve éldegéljen, de mindinkább terjedve s nemesülve, vagy inkább *nemesülve és terjedve* — mert ez a kifejlési logica — elvégre nagy, hatalmas és dicső nemzetté váljék is vére.

Ámde ezt, jóllehet saját bennünk nemcsak a feltámadási, de még a fölemelkedési erő is, soha el nem érjük, ha csak lelki felsőbbség által nem. Ennek eléréseért kötelességünk tehát buzgólkodnunk.

S ím ez az egész titok, miképp menthetjük meg faj-

tánkat a bukástól, s mikép emelkedhetünk nagy, hatalmas, dicső nemzetté. Felsőbbség által, vagy sehogy sem.

Könnyebb volna, elhiszem, s hasonlíthatlanul kényelmesb s sokkal kevésb fáradsággal s előzvényekkel járó, ha úgy, quia sic volo sic jubeo, a honnak már minden lakosa rögtön magyarrá is válnék, vagy ha már azért magyarrá vált volna, mivel három, négy nyelv mellett szólani még magyarul is tud. Ily kényelmesen a dolog azonban nem megy; mert valamint egyetlen egy kiképzett emberi velőben több magához vonzó, több magában olvasztó erő van, mint ezer üres vagy zagyvateli főben, épen úgy terjeszthet nemzetiséget is egyedül felsőbbség és semmi egyéb; midőn a legszentebb buzgalom, a legdicsőbb vitézség, a legszilárdabb akarat, melyekkel jól irányozva — megengedem — ezer csatát lehetne nyerni, nemcsak hogy egy hüvelyknyivel sem mozdítják elő a magyarság ügyét, de épen ellenkezőleg a lehető legaggasztóbb veszélybe bonyolítják azt, hahogy ezen felette nagy dicséretre méltó tulajdonok hátterében nem világlik az erkölcsi felsőbbség ellentállhatlan súlyával a civilisatiónak varázshatalma. — Minthogy, hála az égnek! e földgömbön — hol nemcsak fajtája, de egész neme érdekét köteles szívén hordani minden jobbra törekedő ember, ki, mert vérét bálványozza, más fajtáját azért meg nem veti — e földgömbön, mondom, nem a jobb olvadoz az aljasban, de megfordítva s ármány daczára, az aljas a jobb-ban; miszerint minden nép, egyet sem véve ki, csak magában, t. i. fiaiban hordozza az élet s dicsőség, vagy a halál s szégyen csiráját.

Erkölcsi felsőbbség mindig s mindenütt győzött erőszakon. Még China félénk népe is magába olvasztá győzőjét, a hajlatlan tatárt, mert nagyobb, jóllehet aránylag oly csekély erkölcsi felsőbbséggel bírt. — S így akárhány a példa, jóllehet eddigelé úgy szólván csak a sötétség és erőszak időkorát élte az emberiség, úgy hogy ha már a multban, az anyagi erő korában is, győzött a lelki felsőbbségnek hatalma,

alig lehet bizonyosb, miszerint annak ezentul még könnyebben s még bizonyosabban kell uralkodnia mindenen, miután már mát kezd szürkülni azon hajnaltámadat, mikor a felszabadult gondolatnak ereje mind sérthetetlenebb világba állítandja a valót, mely előtt valamint le fognak omlani az előitéletek bálványai, úgy fog elhalványulni minden zsarnok hatalom is okvetlen.

Ne keressük ennekokáért mentőnket sehol is egyebütt, mint saját, vagy inkább *személyes* erényeinkben s lelki felsőbbségünkben; személyes tulajdoninkban mondom, mert nemzetnek erénye s felsőbbsége csak annyiban van, a mennyiben lehető legtöbb egyes tagja ugyancsak betölti saját helyét férfiulag és szeplőtlen.

Képzeljünk magunknak habár csak egy millió főből álló nemzeti családot, melyben annyi értelmi súly, polgári erény, szép szokás, izlési varázs, kimívelt tudomány, életbölcsesség, gyakorlat, tapintat s több efféle elsőbbség volna felhalmozva, mikép mindenben segédkezet, helyes útmutatást, bölcs tanácsot tudna adni, minden készítményei tökélylyel volnának végezve, körében akaratlanul is jól és kellemesen érezné kiki magát, mert mind családi, mind társasági viszonyai bájteliek volnának, s mely mintegy bölcsője s kincstára volna minden emberi találmánynak és előmenetelnek, intézményeinek jótékony voltát pedig kiki egyaránt éldelhetné, szóval: melyről értelmi felsőbbségénél fogva azt lehetne mondani: az oknak népe. S meg kell engednünk, — hahogy az emberiség előmeneteli, tökélyesülési vágyát kérdésbe venni nem akarjuk — mikép ily ideal népben lassanként mind annak el kellene olvadnia, ki azzal szorosb érintkezésbe jő. Maga magától, s a nélkül, hogy tolakodó volna, nőne és terjedne az; mert midőn mindenben mintául szolgálhatna s példakép vétetnék, természetes, hogy lassanként mindenben utánozva is lenne, s ekkép mind nézetit, mind szokásit, és ezekkel mulhatlan érzelmit is — mert jó példa: jó tett, és ez általján mindig hálát arat — las-

sanként azokra ruházná, kik vele érintkezésbe jőnek, mi által nyelve is terjedne mulhatlan; mert ébredjen csak egyszer érzet s bizony ennek tolmácsa, a rokonhangu szó, sem marad sokáig el.

Képzeljünk magunknak ily ideal népet, s kérdem: nem leszünk-e kénytelenek megvallani, mikép ilyesben határ nélkül több olvasztói varázs rejlenék, mint bár negyven-, ötvenmillió fejletlen s tudatlan egyajkuban; s hogy e szerint minden nép, és így a magyar is, sokkal nagyobb olvadási veszélyben van, ha minőségi súlylyal jő érintkezésbe, mint ha egyedül a nagy számmal volna dolga, mely eláraszthat, feldulhat, sőt meg is gyilkolhat, de elolvasztani, megsemmisítni soha nem képes; midőn más részről világos, hogy minden nép és ekkép a magyar is, egyedül minőség és nem szám által olvaszthat más vért magába.

Ily ideal nép azonban soha nem létezett, igaz, de azért még sincs egy nép is, mely közelebb vagy távolabb ez ideálhoz ne állana, azaz: mely más népnek átellenében, olvasztó vagy olvadó ne volna. — És im ez tárja fel előttünk az emberi események mult és jelen titkait, hogy vajjon miért nőttek és olvadtak, s miért fognak nőni és olvadni nemzetek. Minek legkomolyabban szívre veendő tanulsága az, hogy a mely nép élni akar, annak okvetlen olvasztói szerepre kell emelkednie; mert elgyengülése és kora halála ellen e földön nincs más ír.

Olvasztói felsőbbséggel kell bírni. Igen. Ámde bír-e ilyessel az, ki szeretetre méltóság és rokonszenvgerjesztés helyett kuruzslóként csak külsőleg hat, s mert grammatikát tanít, mindenüvé zsinort varr, s mindent veres, zöld és fejérrel eltarkít, már azt hiszi, szíveket bájolt s velőket hódított? Vagy bír-e az olvasztói felsőbbséggel, ki másban nem tudja becsülni, miért maga követel megbecsülést? Vagy tán az ért e mesterséghez, ki hős ellenét, mert oly lelkesedéssel vív vére mellett, mint ő saját véreért, a helyett hogy lovagias szellemben magához emelné, pogányilag sujtja,

s hír-nevét alacsony gyanúval bemocskolni nem pirul? Vagy tán az a mély felfogásu olvasztó mester, ki nyughatlan hevében a magyarságot mostani nyers állapotjában, mielőtt elfogadhatóvá, izletessé vált volna, mindenkivel rögtön bevétetni akarja? Vagy tán az, ki hatalomcsalódásai közt, mint oroszlánt, a síkra kiállítja a még fejletlen magyart, mikép minden erőt, minden hatalmat ellene bőszítsen, ellene riaszszon? Vagy tán az ért e gyöngéd mesterséghez, ki könnyebben s szaporábban nyerhető fény végett, prókátori szeszélylyel mindent gáncsol, mindent ellenez, a helyett, hogy inkább a hon bármily késő javát is tűzné ki magának szempontul? Vagy tán az jár ez életkérdésben hűkeblüleg és mély felfogással el, ki . . .

Ámde nem szükség, tisztelt gyülekezet, folytatnom e festvényt, mert a mondottakból, mennyire képes vagyok kitárni keblem érzetit, azt hiszem, eléggé kiviláglik, nézetem szerint mily tengely körül forog létünk, és ekkép valamint nyelv, úgy nemzetiség ügyében is, mi a hivatása, sőt legszentebb kötelessége nemcsak társaságunknak mint testületnek, de honunk bármily nagy, bármily kis fiának is.

Nincs a haza terén egy, ki nemzetiségünket ne terjesztené, vagy azon csorbát ne ütne. Ki erkölcsileg bármily kicsinynyel is felsőbb, az terjeszt; midőn a bár hajszállal alantibb, csorbít. És e körülmény közt nemcsak a magyar vér létezik, de honunk minden ajku lakosa. Mert valamint nem ritkán inkább az ellenség hibái fűznek hírkoszorut a győzőnek homloka körül, mint személyes elsőbbségei: úgy emeli a magyar vért is e hazában minden más ajkunak alantisága, tulzása s viszont.

S ha ez áll, mit nem igen vonhatni kétségbe, hahogy a lélek fölötti uralkodást nem zavarjuk össze a test fölött gyakorolható zsarnoksággal, és azon ámításban nem élünk, mintha már szellemileg is hódítottunk volna, mikor anyagilag győztünk: akkor az önismeretnek tükréből, feltéve ha őszintén és mélyen vettetik abba

tekintet, sok előtt tán a legváratlanabb igazságok fognak visszasugározni. Nem egy lesz köztünk még az itt jelenlevők sorában is, s annál inkább a haza tág területén, megvallani kénytelen, hogy tán épen akkor ütött legnagyobb csorbát fajtánkon, mikor a sokaság lelkesedésétől felmagasztalva és elszédítve leginkább volt azon édes hiszemben: mily óriási léptekkel, sőt sasreptileg mozdítá legyen azt elő; s egyedül azon pillanatokban munkált terjesztése körül egy kicsit, mikor magába vonulva és kevés tanuk előtt, bármily kis erényeiért is sympathiát és utánzási vágyat ébreszte. Ez egyébiránt bármikép legyen, is s bármennyit s mi által járult legyen is kiki vérünk gyarapításához vagy olvasztásához: annyi igaz marad, mikép az általam most felhozott eszme mindenkinek csalhatlan hévmértékül szolgálhat, melynél fogva, ha saját magával őszinte s szigorú számot vetni akar, kiki csalhatlanul azon becses tudomáshoz jöhet, vagy vajjon vérének olvasztásán működik-e szerencsétlenül, vagy szerencsésen másokat olvaszt-e abba; honnét száraz igazságilag az foly, mikép nemcsak mulasztás, de túlhév által is lehet olvasztgatni a hazán, vagy más szavakkal: hogy nemcsak a *semmit nem tevők, álgyönyörök közt élők, a haza zsirját ingyen szivók* hosszú serege járul közanyánk gyengítéséhez és végképi meggyilkolásához, de hasonlólag a magas paripán ülők azon parancsoló osztálya is ront a hazán, mely indiscret negédtül hajtva, elég előkészület nélkül, minden erőkkel szembeszállni buzog, és ekkép úgy veszélyezteti hazánk felmagasztalási díját, mint minden fejletlen erő okvetlenűl legyőzetik, ha versenygésnek indul. Mikből elvégre az világlik ki, hogy alkalmasint azon kevesek ápolják, dajkálják és növesztik fajtánkat leginkább, kik tőlünk tán nem is ismerve, keveset említve, s épen nem méltatva, minden pompa, zaj és követelés nélkül, szerényen, de hiven járnak el isten-rendelte mindennapi hangyamunkáikban.

Ha azonban ezen hiveknek, de azért mégis gyakor-

latiaknak — mely tulajdont azért emelem itt különösen ki, mert sok előtt csak a fellengős a haza hű fia — csekély számát tekintjük, kik jóllehet nagyobbak mint körük, mégis oly kétkedő szigorúsággal töltik be helyüket, mintha arra kettőztetett erejük sem volna lehetséges — és ily ember emel hazát, és nem ellenkezője — ha, mondom, ezen helyüket tökélylyel álló hiveknek csekély számát s pedig mindenben tapasztaljuk — kiknek mennyei vigasztalás lebegjen halántékik körűl — akkor lehetetlen nemzeti olvasztó erőnk parányiságától vissza nem borzadnunk.

Marie-Jeanne Roland franczia hölgy végepedéseinek emléke tűnik ilykor akaratlanul is előttünk fel. E szerencsétlen, mint tudva van, mikor legnemesb ámításiból a rideg való göröngyére kilökve, éltének — melyet bevégeznie kelle — tavaszkorában elérkezett volt a vesztőhely tövéhez, történetesen a szabadság szobrával, melyet néplelkesedés emelt oda, találkozék szemközt, s helyzete iszonyatosságáról mintegy felejtkezve, elérzékenyült kebellel így rebegett az egekbe: «Oh szent szabadság, te égi malaszt, mennyi aljas, mennyi igazságtalan, mennyi embertelen bitorolja szent nevedet!» S így kiálthatunk mi is vérző szívvel, sőt piruló arczczal fel, ha előnkbe tátong azon nemzeti önfertőztetés-ásta mélység, melyet már régóta iszonyatosan feltárva látott köztünk nem egy, mikor a legmélyebb, de legveszélyesb álmot aludta még sok, s melybe még mindig örökre s könnyebben elmerülhet a magyar nemzetiség, szabadság és becsület, mint valaha. Valóban vérző szívvel, piruló arczczal így kiálthatunk fel:

«Oh dicső hazafiság, te az egek legnemesebb magzatja, ki a halhatatlanok sorába emeled az anyag fiait: mennyi rút, mennyi aljas buvik tisztes palástod alá s hány ocsmány szégyenfi, mert ajkán nemzeti szó peng, ékeskedik czímeddel!»

S tisztelt gyülekezet, ha igaz, hogy egyedül az önmegismerés keserü gyümölcse által nyerheti el teljes

egészségét az emberi lélek; s ha igaz, hogy egyedül ennek egészséges léte emelhet valamint embert úgy nemzetet valódi hivatásának fényfokára: akkor ürítsük a megismerésnek keserü serlegét fenékig ki, s valljuk meg, hogy tán nincs ország n földön, hol annyira össze volna zavarva a hazafiságnak magasztos eszméje a hazai nyelvvel, mihez képest nem egy gyalázattal megrakott, erkölcsi fekélytől émelygésig rosz szagu vérrokonunk tartatik mentségre s kiméletre méltónak, sőt nem ritkán még a legjobb hazafiság hitelében is áll, s pedig egyedül: mert magyarul jól pereg nyelve, nagy szólnok s ügyesen tudja viselni a magyar szerepét; mintha a hazafiság e küljelei már elégségesek volnának a hazafiság legveszélyesb mirígyeit eltakargatni. Mi nem egyebet jelent, mint velő elibe tenni külsőt, lényeg elibe színt, élet elibe halált; minthogy nincs elidegenítőbb, nincs semmi visszataszítóbb, méltó antipathiát gerjesztőbb, mint az üres, nyavalyás, bűnös kebelre rámázolt hazafiság.

A magyar szó még nem magyar érzés, az ember, mert magyar, még nem erényes ember, és a hazafiság köntösében járó még korántsem hazafi. S hány ily külmázos dolgozik a haza meggyilkolásán, ki, mert épen nincs más tulajdona, és a vak hév által mégis felhőkbe emeltetik, azok hazafiságát is gyanússá teszi, homályba állítja, sőt ellenük antipathiát és gyűlöletet gerjeszt, kik szeplőtlen kebellel, minden efféle undok salaktól menten, a honszeretet legtisztább szellemében kapcsolvák vérünkhöz. — S ím ez fő oka, miért áll a magyar hazafiság sokkal kisebb becsben, sőt nem legtisztább fényben a világ nagy színpadán, s miért nem képes civilisatiói sympathiát s hódító közvéleményt gerjeszteni a legmagasztosb magyar polgári erény is oda kün. Ám mert annyi bitor fényű álhazafiságtól van környezve és elrutítva, mely tapsot arat s bálványul emeltetik ide benn.

De forduljunk most el ez undok képtől, hol e maszlagos fény üli bitor ünnepét, s habár iszonyattal va-

gyunk is kénytelenek látni, a rothadásnak mennyi jeleit viseli nemzeti testünk, azért ne csüggedjünk, sőt bizzunk magunkban, s fordítsuk reményinket egy vigasztalóbb kép felé, mely szinte tárva előttünk, mert noha számban kevesek, s ezek sem mind tiszták, azért megtörve még nem vagyunk, s nem egy hű kedély, nem egy nemes erény virraszt még vérünk mellett. S ha igaz, mikép egyetlen egynek erényeiért százezrek bűneit boszulatlan hagyta az egek haragja, miért nem volna remélenünk szabad, hogy mindazon hűség, mely vérünkben most is él, s mind véres küzdelmink, mind halálos nyugvásink közt, habár végre egyes lámpaként csak pislogva is, mindig élt és tökéletesen még soha el nem aludt, ne volna szintoly képes azon átkot is elhárítni fejünk felől, melyet hazánknak — fájdalom mondani — a legrégibb időktől fogva máig nem egy hűtlene, nem egy álbölcse, mintha szándéklottan idézett vala ránk.

Bizzunk magunkban, bizzunk erőnkben, készületlen azonban soha ne lépjünk síkra, s erőnkkel jobban gazdálkodjunk mint eddigelé; mert hiába, nemzetnek regeneratiói működésében, hol minden, s kivált az idő oly drága és minden léptek annyira gátolvák, vajmi többet mozdít a szerény méh, a munkás hangya, mint a sok szópompa, meg a sok lelkesedési zaj. — S legyünk meggyőződve, minél közelebb emelkedhetünk minél többen azon nép-ideálhoz, melyet felhozék, annál biztosabban s szaporábban éri el vérünk földi üdvét; midőn viszont annál bizonyosabban és hamarább dől sírgödrébe, mennyivel inkább s többen távozunk attól, miszerint, tisztelt gyülekezet, féltékenyen óvakodva, hogy ne ártson s törhetlen állhatatossággal működve mikép használjon, köztünk többé-kevesebbé mindegyik, sőt hazánk minden fia: vérünk mentője, népcsaládunk jótevője, nemzetünk feldicsőítője lehet. — Örömteljes öntudat; s azért töltse be helyét minden magyar, hű sáfárilag. S ha nem használ, de buknunk kell, s emberek előtt ki is leszen törölve emlékünk,

legalább azon láthatatlan tanúk végett, kik előtt tán nem egészen megy veszendőbe mind az, mi az emberi nemet felmagasztalja, mutassuk meg, hogy volt fajtánk közt nem egy, ki nemzeti fenállásért, nemzeti felnemesítésért utolsó lehelletig lankadatlan küzdve, szebb sorsra lett vala méltó.

És most, miután nem vagyok oly botor hinni, mintha előadásom csak fogékony kebelre talált vala, sőt teljesen meg vagyok győződve, mikép nézetim igen távol esnek a mai népszerű eszméktől, mert sem a nagy tömegnek nem hizelkednek, sem tulságokra fel nem hivnak, és ekkép jóakaróim (!) csekély számát tán még inkább gyérítendik, mit azonban tűrnöm kell: legyen szabad a még mondandókat nem ugyan kirekesztőleg, de mégis különösen a magyar tudós társaság tisztelt tagjaihoz irányoznom.

Lelkesedés nélkül csak félig-meddigi tökélylyel sem megy semmi, bár a legkisebb is. Hála ez okból, hogy hazai lelkesedésünk felébredt immár úgy, mikép külbefolyás nem sülyesztheti vérünket régi fagy-álmaiba többé, sőt minden ellenséges beléavatkozás, mint inger, csak nevelni, szilárdítni fogja azt; hála, mondom, mert innen buzog népekre élet, s innen fejlik rájok jövendő. Lelkesedés azonban nem mindig egészséges állapot, s vajmi sokszor tör nyavalyás lobba, lázba ki, s ekkor többet s szaporábban ront, mint maga a tespedés; hiszen valamint a Pest-kerepesi szinházat felrögtönzé, mert Magyarország pillanatait drágáknak tartá s már most szinte elérte a végczélt! a csudalovat is hasonlókép csak a lelkesedés vonta be Ilionba, és a tiz évi drámának véget vetett csakhamar. — Fajtánk vagy legalább annak igen nagy része egy tulságból a másikba esett, és így hihető — s bár ne volnánk kénytelenek ezen legeslegkeserűbb serleget kiüríteni, — hogy bizony helyes példákat követni, s rossz példáktól óvakodni nem igen tudó vérünk is csak saját kárán fog tanulni, s pedig mert valamint azelőtt előmenetelünk legsürgetőbb kérdéseit csak papirosra

tudta mázolni s életbe hozni nem birta a tespedés: úgy compromittálta már eddigelé is és fogja még inkább compromittálni a túlhév, hazánk némi fiainak nyavalyás lelkesedése ujraalakulásunk legsürgetőbb, legéletbevágóbb érdekeit; miszerint jövendőnk valóban aggasztóbb, mint bármikor ezelőtt. Közelébb állunk ugyan azon komoly kérdés eldöntő napjához, hogy valljon leszünk-e vagy nem; ámde, mint minap olvasánk, *sziklacsucsra* felcsigázva. honnét ugyan hátra többé nem, de előre épen oly kevéssé léphetünk okvetlen nyakszegés nélkül, hahogy nem lépünk a lehető legnagyobb óvakodással, minden ámítás-, felhevülés- s szédelgéstől menten, mihez, megvallom, nekem napról-napra fogy reményem, mert ezerszer tapasztalt és soha máskép ki nem fejlett tény, hogy hol mértékentúli erőltetés és zaklatás makacs ellenszegülést szül, ott a viszontorlások elmulhatlanul mindig bekövetkező hada közt annyira felhevül, s oly vak s makacs szenvedélyességre fajul a nagy közönség, mikép bármily óvakodást gyanusítva, bármily okot félre lökve, felbőszült, fékeiből kibontakozott árként mindent magával sodor a megtámadási párt, hahogy erősb; vagy csontmerevedtségre, halálos mozdulatlanságra ridegűl a haza, s nincs ok, nincs rábeszélés, mely csak egy hüvelyknyi tágítást is eszközölhetne. ha viszont az ellenszegülési osztályzat győz. Mihez képest, minthogy valóban és a szavak devalvatio-szüksége nélkül *sziklacsucsra* felcsigázva, ily hangulati, ily érzési körülmények és viszonyok közt kel és alkonyodik felettünk a kétes nap: vagy bukni fog vérünk előbb, mint gondolnók vagy magasztos, de vajmi éhes és sovány sasként ülhet a civilisatiótól elszigetelt szikla kupján a magyar, míg nyavalygós, öntúlbecsülési álmainak vége nem szakad; mikor aztán már minden késő lesz talán.

Ily helyzet közt, kettőztetett kötelesség, azt hiszem, hogy kiki lélekismeretesen betöltse helyét, s abból ki ne kalandozzék; mert a lehető legnagyobb bölcseség

is egyedül csak így képes, a tespedők zátonyai s a tárogatók felbőszült elemei közt, diadalosan elérni a nemzeti üdv partját.

II. Fridrik porosz fejedelem fiatal korában — így beszélik — szer feletti hévtől hajtva, bizonyos csatában lovasságával a józanság elvein annyira száguldozék túl, mikép rutul visszacsapva, távol a csatatértől bizonyos hid alatt lele menedéket, hol azonban végre ráakadott — s szerencse — nem az ellenség, hanem azon örvendetes hírt hozó küldött, hogy míg ő compromittálta a csatát, addig lépten lépve előre nyomult törhetlen phalanxával, melynek minden tagja helyét állá, ősz Schwerin, s a fiatal hévnek daczára nagy nehezen ugyan, de mégis valamikép csak kicsikarta a győzelmi babért.

Legyünk mi, a magyar tudós társaság tagjai, s egyáltalában társaságunk is mint testület, ily phalanxnak kiegészítő része; s ha igaz, hogy nemzetiség és alkotmányos haladás azon egyedüli két factor, melyen emelkedhetik vérünk, dolgozzunk rendíthetlen állhatatossággal, de itt is óvakodva, nehogy a régi előítéletek s szokások rabjait kétségbeesési ellentállásra felbőszítsük, nyelvünk lehető legmélyebb s legtágabb kifejtésén; mert habár nem is szüli a szó a gondolatot, hanem a mély gondolatból fejlik az alkalmas szó: mégis kimondhatlan varázszsal jár a rövid, szabatos, gazdag nyelv s ha mint nyelv közvetlen nem is bír nagy terjesztési hatással, mégis kimondhatlanul drága kincs, mert magában rejti a nemzeti fenmaradásnak zálogát.

Őrizzük tehát e kincset, tisztelt tudós társaság, s ápoljuk soha nem lankadó hűséggel; mert hiszen a most felhozott túlkalandozási vétekbe, melybe még az érintett nagy fejedelem is esett, épen úgy belévergődhetnék nemzetalakulási küzdelminkben legjobb akaratja ellen is nem egy honi vezér, s akkor, hahogy aggódásim még sem volnának túlgondnak, túlféltésnek szülöttjei, de szerencsétlenül én látnék tovább, akkor egy jobb, egy szerencsésb kornak, mely a kiábrándu-

lás sanyar iskolájában a vesztett boldog napok kínteli visszaemlékezete közt, tán egészen megsemmisítve még nem lesz, tán jól fog esni, ha jóllehet csak már négy falak közé szorítva is, még tökéletes némaságba nem dült légyen a honi nyelv.

S ím e szomorú kép, mely koránt sincs a lehetőségek körén kün, lebegett lelkem előtt, mikor több évvel ennekelőtte, noha teli a legszebb reményekkel, még sem tudtam magamat vérünk felette kétes állása körül soha is elámítni, és akkor gondolám: tiszta lélek, tiszta szándék is siker, vagy legalább: hűségi becsület.

S mélyebb értelemben, a nélkül, hogy társaságunknak legtávolabbról is valami politikai színt tulajdonítni óhajtanék, felfogásom szerint, e nemesb czélt hittem, hű sáfárkodásunk határin nemcsak túl nem feküнni, hanem hogy társaságunk csak úgy jár el valódi szerepében, s hivatásának csak úgy felel meg magasb szellemileg, ha a magyarnak nyelvkincse körül annál anyaibb gonddal viraszt, és annak becsét, méltóságát emelni annál inkább buzog, minél kétesb jövendő borul nemzeti önállásunkra, s minél nagyobb s nagyobb sülyedési veszélyekbe bonyolódik a hon.

A legderültebb napokban is jó a biztos menedék, s így tán honi körülményeink közt sem épen felesleges nyelvünkre nézve a biztos kikötő.

Ez azonban legrosszabb eset, melyet az egek ura távolítson, és melyet tán távolítni is fog tőlünk; hiszen vajmi sokat követhet el az ifjuság aranykora büntetlen, mit férfiaknak meg nem bocsátnának a mennyei lakosok, vérünk pedig bizony ifju, mert hiszen nincs az ifjuság egyetlen egy hibájának is híjával, és az egyedüli, de semmi által ki nem pótolható kincse, t. i. kifejthető léte. — Reméljünk tehát legjobbat, s dicsőség a sikeres vezetők fejére, ha kis intézetünk háttérben, és nyelvmenekedési tekintetben, szükségtelen, hasztalan marad örökleg.

Miután egyébiránt ok nélküli remény vajmi gyönge

alapon áll, s isteneket nem annyira szónak mint a tettnek imája indít, s ideje volna már, ha elvégre járszalagok nélkül vágyunk haladni, a férfiui kornak körébe lépnünk: könnyítsük s segítsük mi is elő legjobb tehetségünk szerint a haladók magasztos pályáját; buzgólkodjék ennekokáért társulatunk minden tagja nyelvünket a definitiónak lehető legtisztább fokára állítni, mi által felette sok veszélytől megmentjük az igen is gyors léptekkel haladókat, mert hiába — s vegyük a dolgokat mint azok vannak, és nem mint azoknak lenniök kellene — igen sok ember csak úgy bír tiszta logika után cselekedni, ha tisztán eszmélhet; tisztán pedig csak akkor képes eszmélni, ha tiszta, határozott szavakba öntheti érzelmit. Gazdagítsuk tehát tiszta, határozott szavakkal a haza nyelvét, s e szerint ha szerencsésen csak egyetlen egy kitételre tudna is alkalmas szót fellelni az academia, úgy mindazáltal, hogy azt nemcsak gyülöletessé ne tegye, sőt általa tetszetővé is váljék az eszme; egyetlen egy szót, melyet a német így tesz ki: *Klugheit*, és azt hiszem, már már megtette vala kötelességének jó részét társulatunk, s ha ma bukik, egészen hiába már nem élt, mert bátran kiléphet nép a nemzeti verseny disz-, de veszélyteli terére, ha elegendőleg felfogta az érintett szó egész jelentőségét, s a gyakorlati életnek mezején, hol minduntalan kineveti a tény az elveket, annak parancsát teljesítlen soha nem hagyja, minthogy ez azon tulajdon, melylyel valamint ember, úgy nemzet is, habár elibe vág is eleinte a lelkesedés, villogó ész, elragadó szónoklat, széles tudomány, elvégre mindenen győz, s mely tulajdonra ekkép minden nemzetnek nagy szüksége van, s így annál inkább fejletlen, fegyver közt többé nem, de erkölcsi surlódásban annál veszélyesebben forgó vérünknek.

Azon szónak azonban, mely az érintett eszmét kitenné különösen kedvesnek, különösen rokonszenvet gerjesztőnek kellene lenni, tisztelt academia; mert jaj, ha be nem fogadja a honi kebel, minthogy akkor

valódi méreggé válik, s pedig mert nincs csábítóbb, nincs közönségesb, és — fájdalom — nincs napi renden levőbb semmi is, kivált nálunk s kivált most, mint gyanusítni s a nevetség színpadára állítni mindent, mi a mérséklet, óvakodás s türelem színárnyéklatát viseli bármily gyengéden is, mikre mind a gyávaság, félénkség, szűkkeblűség, sőt roszlelküség bélyegét süti, vagy legalább olyannyira hajlandó sütni a fiatal hév, a magát túlbecsülő viszketeg, mely nem ritkán a polgárok lelkesedését mellékes czélokra ügyesen használó ravaszság. — Kedves, bájoló kitételt kellene feltalálni, mondom, mikép azon nehéz, sulyos erény gyakorlata lehetőleg könnyítessék, mely a feltalálandó bölcsességárnyéklatu szónak életbe léptéhez van kötve; minthogy az embereknek határtalanul nagyobb, kivált az élet tavaszkorát élő része, sokkal hajlandóbb gyakorlani oly tulajdonokat, melyek számos tanu előttiek, rögtön tapsot nyernek, és ha semmi mással nem, legalább honfiak meleg kézfogásival tüstént jutalmazvák, mintsem zarándokilag oly erényeknek élni — és azért nevezém az ilyeneket nehezeknek, sulyosaknak — melyek fel nem fogva, félreértve, gyanusítva, sőt néha a rágalom és gyűlölet legkeserűbb mérgével illetve, rendszerint egyedül az életnek fagyszakán aratnak hálakedélyt, sőt oly sokszor egyedül a sírhant alatt.

Mozdítsuk tehát elő, könnyítsük, ha bármily kicsinyben is, az ily erények gyakorolhatását, mennyire csak bírjuk, mert kialakulásunk hosszadalmas, szövevényes, göröngyteli pályáján egyedűl ezek által tarthatjuk magunkat fen, s emelkedhetünk más népek fölé; és azért keressünk azon annyiszor gyanusított tulajdonra, helyes, alkalmas, magához édesgető kitételt előlegesen, mely minden erények közt legtovább vezet — tán megszereti és szert tesz rá, ki még híjával van, — mely mindnyájunk előtt, mint érintém, a «Klugheit» szó alatt ugyan eléggé ismeretes már, csakhogy mindnyájának cselekvési szótárában valamint magyar szóval nincs kitéve eddigelé, úgy soknak csak eszméjében

sem foganzott még; mihez képest e kis szócska életbe hozása, e kis ige testté alakítása által is járuljunk ahhoz, hogy Magyarország ne csak külsőleg és ámítólag jószínünek, megelégültnek, gazdagnak, fényesnek lássék;

ámde mindig növekedve s hosszú időkre terjedve belsőkép is, valódilag jó egészségű, boldog, dicső és hatalmas legyen.

SZÉCHENYI ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉDJE

a magyar tud. Akademia 1846. évi deczember hó 20-án tartott közgyűlésén.

Tisztelt Gyülekezet! Tán nem hibázok, ha ez alkalommal is, mint már többször tevém, a tisztelt gyülekezetet arra vagyok bátor figyelmeztetni, hogy a magyar Akadémia, sajátlagos politikai körülményeink között, nemzeti ujjászületésünket tekintve, egy főtényezőt képezhet, sőt hogy ilyest képezzen, szoros kötelessége.

Míg más népek szilárd nemzetiségük- s egyszerűbb csillagzatukhoz képest minden erejüket szerkezetük javítására pontosíthatják össze, úgy hogy a polgári álladalom malasztja minél általánosabban terjedjen legott: addig nekünk nyavalygó magyaroknak, e mellett, vagy jobban mondva: e fölött még azért is kell küzdenünk, mihezképest mint nemzet el ne bukjunk, el ne töröltessünk. Mert hiszen valamint holtnak hiába kinálkozik az élet kéje, szintoly kevéssé öltheti magára az emberiség jogait a magyar nemzet, ha megszünt magyar lenni, mivel ez esetben más vér, de nem a magyar, fogna részesülni ez áldásban. Mi meglehet: közönyös az egész emberi nemre, noha en ezt sem hiszem soha is, mert minden saját fényköréében fölemelkedett népcsalád egy magasb lépcső az istenekhez; de minden esetre ez bár így legyen, bár

ne, nem lehet közönyös ránk magyarokra nézve, ha nem puszta hang, vagy mint sok más, nem egyéb sallangnál azon hazafiság, melylyel oly meg nem szünőleg kérkedünk.

De nem! Mert noha számosb van köztünk, ki saját magát a hazával mindig összekeveri és személyét folyvást ez elibe helyzi, azért általán véve tán alig létezik emberfaj, melyben a hazaszeretet nemes érzelme annyira képezné minden csepp vér és nedv kiegészítő részét, mint a mennyire mi magyarok buzgunk ily lelkesedéstül. — Nem tagadhatni ugyan, hogy halálos álmunk közt, mikor az enyészet habja csaknem összecsapott fölöttünk már, nem egy gyönyörű tulajdonnal, melyet vesztének, azon szent láng is majd elaludt már bennünk, mely minden romlatlan emberi kebelben oly tisztán ég, s melyért, bármily gyermeki érzelemnek gúnyolják is azt a világ hidegen számító cosmopolitái, nincs mit pirulnunk, mert legtöbb magasztos cselekedet mégis innen vette, innen veszi, és innen fogja venni a földön eredetét mindaddig, míg az ember egészen el nem fajul, vagy gyarló természetéből végkép magasb sphærákba nem emelkedik. Igen, ezen szent tűz is csak pislogott már bennünk. — De, hála az égnek, nemcsak tökéletesen el nem aludt, sőt oly általános lobbal ég, miszerint hazaszeretet híja miatt veszély vérünket érni nem fogja immár. Csakhogy a hazaszeretetnek bármily áradozó léte — ne csaljuk e körül magunkat — soha nemcsak magasbra nem emelt eddigelé egy népet is, de ilyesnek még csak megmentésére sem volt elégséges, ha vakszerelemre, elbizottságra s ebből okvetlen eredő mások iránti türelmetlenségre fajult. Mert ez esetben, valamint a tűz, mely legnagyobb áldásaink egyike, vajmi könnyen válhatik átokká, szintúgy szülhet a hazaszeretet szent érzelme is, ha bölcseség nem vezérli azt, határtalanúl több rosszat, mint következtetne jót.

És e tekintetben — ha czélunk nem az, tisztelt

gyülekezet, mint ez magyar földön még oly gyakori szokás, hogy magunkat viszonlag feldicsérgessük és tömjénnel jól lakjunk — bizony meg kell vallanunk: számtalan köztünk magyarok közt a legnagyobb bűnös, azaz a legotrombább ügybarát, mi kivált politikában mindig synonymon, mert számtalan «magyahonszerelmes» legtisztább heve daczára szintoly arányrban üt nemzetiségünk mocskaiból mindinkább kibontakozó lényegén csorbára csorbát, valamint nem egy anyának majomszerelme is vajmi sokszor megsemmisíté már kedvencz szülöttének, melyből valami derekas válhatott volna, minden becsét.

S ugyanis köztünk vajmi sokan elődink egykori hazafoglalási modorában hisznek nemzetiséget is tűzzel-vassal terjeszthetni, nem figyelvén arra, hogy szellemi diadalokat, a minők: «nemzetiségek megkedveltetése», anyagi hatalom soha nem biztosított még, de ilyeseket jó sikerrel egyedül szellemi felsőbbség víhat ki.

Igaz ugyan, hogy e részben egy idő óta nagyon okultunk és sokkal keskenyebb szigetre szorúlt azok száma, kik féltékeny mámorukban türelmetlenséggel hitték legjobban ápolhatni a magyarságot. Ám de azért mégis mód nélkül nagyobb azon pajkos negéd és betyár szesznek súlya, melylyel nemzeti ügyünk körül forgolódik nem egy magyar, mintsem hogy e tekintetben, kivált most, midőn minden oldalról fel vannak korbácsolva a szenvedélyek, s a viszontorlás jelei is mutatkoznak mindenünnen már, egészen nyugodt kebellel nézhetnének a jövendő elibe mind azok, kiknek politikai hitvallásukban a nemzetiség sajátlagos felvirágzása legelső helyütt áll!

Valóban lehetetlen! mert ugyan mit ér és mily sikert szülhet százak leghűbb, legernyedetlenebb ápolása nemzetiségi szent ügyünk körül, ha még mindig vannak magyarok, kik magyarságot affectálván, rüpők és aljas viseletük által legrosszabb szagba állítják azt, s mi több, ha még mindig vannak magyarok — s

pedig fájdalom, tán a nagyobb rész érez ily rövidlátólag — kik a helyett, hogy a nemzeti testnek ily nyavalyás fekélyeit soraikból kilöknék, nem csak kimélettel viseltetnek iránta, de e fölött még a nemzeti erőnek bizonyos túláradozását is vélik e symptomákban észrevehetni; holott régi axioma, hogy az, ki a haza mocskait palástolja, a haza fénypontjait piszkolja be; valamint a bűn leplezője is mindig erényt sújt. Úgy hogy, bármily paradoxnak látszassék is, mit mondok, korántsem oly nagy csorbát üt nemzetiségünkön a magyarságot üldöző, mert ez ellenhatási rokonszenvet gerjeszt, mint fertőztetné ügyünket a betyár magyar, minthogy ilyestűl a nemesb kedély émelygéssel fordúl el; és személyével együtt azon ügyet is becsmérli, melyet a rövidlátó védni hisz.

Tudom tisztelt gyülekezet, sokaknak köztünk nincsenek efféle ismételéseim ínyökre, mint általjában sok nem foghatja meg s e szerint nem hagyja jóvá, miért helyzek én annyi súlyt azon néhai rakonczátlanságnak gyűlöletessé tételében s kiküszöbölésében, melytűl kivált az ifjúság magát néha meg nem tudja óvni; mert hiszen, mint ők állítják: a magyarnak vére hevesb, effélék másutt is történnek, azért még sem jut senkinek is eszébe, néhány pajzán miatt egész nemzetnek becsületét kérdésbe venni akarni.

Ámde Istenért e körül is örök csalódásban akarunk maradni, mint annyi egyébben? mintha félnénk a valóság világába nézni, és nem látjuk, mily kápráztató különbség van köztünk és más népek közt? köztünk kiknek nemzetiség dolgában még csak lennünk kell, midőn más népek e részben már megvannak! És e szerint helyzetünkben, ha a magyarságot valóban megmenteni s virágzásra emelni sovárgunk, minden kis morzsakenyérrel — ha így lehetne mondani — legszigorúbban gazdálkodnunk szoros szükség; míg más népek, mert nemzetiségben gazdagok és rajtuk mint rajtunk más elemek szünetlen nem rágódnak, legalább e tekintetben nem kénytelenek ernyedetlenül állni őrt.

Hogy a magyarság már csak hajszálon függött, ez nem mi bűnünk, kik most élünk, sőt miénk az érdem, hogy fentartásáért hűn megvíttunk; miért minden jobbnak rokonszenve is miénk. Ámde megbocsáthatlanúl vétkeznénk, és mindazon részvét, mely nemes buzgalmunkat kiséré, csakhamar elhidegülne, ha megmentett, de még annyira gyengélkedő kincsünkkel oly gondatlanúl sáfárkodnánk, mint ilyest tán büntetlen tehetnek azok, kiknek ebbeli kincsük soha veszélyben nem forgott.

S azt gondoljátok, tisztelt hazafiak, hogy nekem tán jól esik ily nyomorúlt kis vonásokban ápolgatnom ügyünket, s ennek elkerülhetlen szükségére titeket minduntalan emlékeztetnem? Oh, ne higyjétek. Nekem szintúgy, vagy tán kínosabban vérzik szívem mint nektek, ha meggondolom, mire jutott vérünk és mennyire kétes annak jövendője még. Én is érzem, s tán élénkebben és gyakrabban mint ti, a kétségbeesés azon kínait, mely epeszti a habokkal küzdőt, ki nem bízik erejében a távol levő partot elérhetni, s ekkép bennem is szintúgy pezseg néha nyugtalanságtól a vér, mint bennetek, inkább koczkára bízni sorsunkat s bukni egyszerre inkább, mintsem meg nem szünő félelem és remény közt utóbb is folytatni a felvett s annyira aggasztó hangyamunkát.

Azonban kérdem, és itéljetek e körül hideg vérrel és engedékenyen: vajjon éveim sorához, helyzetemhez s eddigi politikai eljárásomhoz képest, teljesíteném-e hazafiúi kötelességemet tehetségem szerint, ha nekem sem volna elég bátorságom «kiskoruságára» s ekkép még szerfölött gyenge állapotára emlékeztetni a hont; de én is azon fiatalokhoz vagy gyengékhez képest, kik nem bírják hevüket zablázni, veszélyes koczkára akarnám állítani nemzeti üdülésünket, kivált most, miután halálos dermedésünkből már fölébredtünk, törvényünk magyar, s ekkép, noha helyzetünk most veszélyesebb mint volt azelőtt, miként minden crisisben levő testé, azért tökéletes felgyógyulásunk-

hoz még is közelebb állunk, mint bár valaha, — csak hogy ilyest még felette gyenge állapotunkhoz képest egyedül úgy érhetünk el, ha gyenge csereinket senki nem csak el nem gázolja, mihez azonban néhány kevés is elég, de azoknak anyai gondját viseljük, és pedig viseljük, mennyire lehet, mindnyájan, mert kivált oly annyira elsülyedt nemzetiség felemelése, mint, fájdalom, a miénk, csak közerővel s tökéletes egyetértéssel sikerülhet.

Vajjon illenék-e hozzám, ha én is dicséreteket akarnék elszónoklani, s nem tárnám fel az igazságot kereken; s vajjon illenék-e hozzátok, tisztelt vérrokonim, ha ti a valónak megismerése helyett, jövőnk legfontosabb kérdése körül is, az illusiók légkörében akarnátok nyargalni? Bizonyára ily szerepviselés sem hozzám, sem hozzátok nem illenék.

Nemzetünknek mindig az volt egyik legnagyobb hibája, hogy vagy nem bízott magában, vagy elbízta magát. Hasonló a puskaporhoz, melyet nyugvó állapotában egy kis víz is elolvaszt, mely fellobbanásával azonban, használjon aztán vagy ártson bár, saját magát mindig megsemmisíti.

S innen keletkezett azon humillimus servus-féle species, mely kivált a lefolyt időkben oly nagy szerepet játszott, és kezet csókolva édes örömest mindent hátára rakatott volna; meg viszont azon hetvenkedő betyár faj, mely Magyarországon kívül e világon, ha tán China falai mögött nem, bizonyosan nem létezik sehol, mely erő nélkül mindent erőltet, ok nélkül mindent provocál, és kiirthatlannak látszó létében hazánk mezején még most is burjánzik itt-ott, s valóban több kárt okozott és okoz nemzetiségünknek, mint bármily más hibánk vagy aberratiónk; mert azon pajkos betyár negéd s hetvenkedő pajzán viszketeg, mely nem egy magyarnak még most is legfőbb kincse és annyi garázdaságnak meg nem szünő kútfeje, oly annyira áll a valóságos férfiúi erővel ellentétben, és annyira nem «lovagiság», vagy az igazi

lovagiságnak oly nyomorúlt torzképe, hogy azzal legfeljebb vénasszonyokat ijesztgethetni, és attól émelygéssel kénytelen elfordulni minden nemesb kedély. — S vajjon miért szakadt nemzetünk része, tán nagyobb része e két osztályzatra? Legelsőben is, mert a kiváltsági «circulus vitiosus» szűk körében forgott vérünk. S még inkább, mert a nemzetiség szelleme nem forrott ki elég tisztán akkoron még, és e szerint egyik túlzó oly könnyen hagyá magát abból mindenestűl kivetkeztetni, mint a másik túlságos erővel akará azt mindenkire torkolni.

És azért itt van ideje, hogy e tekintetben is okuljunk elvégre már!

Tudom, lesznek olyanok, kik nem fogják kedvelni, hogy én, és épen én, a magyar Akadémiát politikai életünkkel annyira összefüggő intézetnek tartom, és azt e tekintetben működésre sürgetni vagyok bátor. Ámde ez által csak azt tanusítják, hogy politikai kifejtésünk legmélyebb talajáig nem bírtak hatni eddigelé. Mert hiszen ez nem egyéb, mint nemzetiségünk biztosítása, felemelése, mi megint oly szorosan függ az élő szónak, írásnak s gondolat-elrendezésnek kifejtésével össze, miszerint lélektelen gép volna «Akademiánk», ha nem venne e hazafiúi műtételben legbuzgóbb s legernyedetlenebb részt.

Becsültessük meg ehhez képest, mennyire tőlünk telik, a magyar nevet.

Ébreszszük azokat nyavalygó álmaikból fel, kik legjobb hiszemben, hogy a magyarságot szolgálják. ezen legnagyobb kincsünkön túlzásaik és erőltetéseik által inkább ütnek sebet, mintsem hogy ápolnák azt.

Figyelmeztessük hevesb vérű honfiainkat, hogy a nagyobbszerű haladás és nemzeti bukás közt — mely dilemma közé, kivált mai nap, nem egy hazánkfia minden politikai kérdést szorítni szeret — még egy harmadik vágás is van, melyen lépten lépve, mákszemet mákszemre hordva, cseppet csepphez adva, a bölcs végkép tovább ér, s nagyobb teremtések szer-

zője, mint az elbizakodott, kinek zászlóján «bár törik bár szakad» áll, vagy a kétségbeesett gyenge, ki mindjárt bukni s másokat magával buktatni akar, ha felszínes combinatiónak nem felel meg az eredmény, és inai a magára vett súlyt nem bírják.

Ne csüggedjünk soha is, mert hiszen legrosszabb esetben sem fog azon nemes önmegtagadás, melylyel nemzetünk felvirágzása végett küzdünk, minden haszon nélkül a semmiség mélyeibe sülyedni; de, bármily kicsiben, mégis elő fogja ezen nemes törekvés, ha más formákban is, mozdítni az emberiség végczéljait. Nehogy azonban e lehető legrosszabb esetre legyünk szorítva, mi nincs dicsőség nélkül ugyan, de gyarló embernek, ki hűn ragaszkodik hazájához, korántsem elégséges éldelet még: használjuk, tiszta szándékunkban bízva, de erőnkben soha túl nem bizakodva, minden tehetségünket — mely ez esetben azonban egyedűl csak szellemi lehet — mihezképest a megmentett és sajátlagos eredetiségében kiképzett magyar elem, ha nem rögtön is, egykor legalább az emberiség azon fénykörébe helyezze magát, melybe a világ előkelő népei fölemelkedtenek.

Legyünk meggyőződve, hogy, habár nincs is a magyarnak őszintébb jóakarója széles e világon mint önmaga, mert hiszen miért követelhetnénk irántunk több szeretetet kivülről, mint belülről: azért bizony még sem árthat a magyarnak más annyit, mint szinte csak maga; mert bármily nemű megsértése csak nevelné erejét, midőn egyedűl saját vétkei ejthetnek nemzetiségén csorbát.

Egyedűl minmagunkban van a feltámadás, ne felejtsük ezt soha; és azért, bármily erősen ágaztassa is el hazánkban a pártokat és külön egyediségeket vérünk heve és politikai hitünk türelmetlensége, legyen köztünk legalább egy engesztelő eszme, mely lefegyverez s kézfogásra int, és ez: a nemzetiség eszméje és azon hűség, mely ehhez köt; mert ugyan, ha az ármány még ezen kapcsot is el bírja köztünk vágni,

és magyar magyart gyűlöl és magyar magyart üldöz: oh, akkor nem csak nem virúl fölöttünk élet többé, de még végünk sem lesz díszteljes.

Azonban félre minden kislelkű időelőtti aggálylyal, mert nincs itt veszélye a bukásnak még. Nekünk élnünk és üdülnünk kell, és élni és üdülni fogunk is, csak hazafiúi szeretet és egyesség melegítse állandóan vérünket; és ebben a magyar Akadémiának tisztelt tagjai menjenek elő például, kiket szintúgy, valamint e fényes gyülekezet egész testületét, egyenként és összesen hódolva üdvözlök.

B) ORSZÁGGYŰLÉSI BESZÉDEK.

BESZÉD A MAGYAR NYELV ÜGYÉBEN

a főrendi tábla 1833. évi február hó 20-án, Pozsonyban tartott ülésén.

«Minap e tárgyban szólván, okom van hinni, hogy nem eléggé fejezem ki magamat, mert más következtetés vonatott beszédemből. Azt mondottam: az erőltetést károsnak, czéltévesztőnek tartom, mivel a visszahatás hatalma erősebb szokott lenni a hatásnál. Én csak olyas erőltetést értettem s mondottam veszélyesnek, hogyha mi országunk különböző népeire magyar nyelvünket úgy reátolnánk, hogy azt a szegény tót legényt, ki tótul is rosszul tudja kifejezni, a mit érez, arra kényszerítenénk, hogy azt mátkájának magyarul még rosszabbul fejezze ki. Ezen erőltetés értelmét én csupán belső házi viszonyainkra szorítottam, de ha megfontolom, hogy nemzetiségünk 40 év óta halálos álmából felébredvén, honi nyelvünk természeti jussait mily erővel kívánja vissza, ebben szeleskedést nem látok, sőt épen most látom idejét lenni annak, a mit a Karok és Rendek kívánnak. Ha súlyos körülmények között egy-két subsidiális kérdés lenne jelen gyűlésünk tárgya, inkább vélném a dolgot halaszthatónak, de most, midőn ily létegesítö (organicus) activitás sorompóiba lépünk, nem látom okát, mi állhatna ellent. — *A főpohárnok* tagadta a Rk. azon állítását, hogy a nemzet nem él, ha nyelvét nem használja; én azt állítom, bármint magyarázzuk is, nem lehet mondani: hogy a nélkül él. — Igaz ugyan, a kalitkába

zárt kis madár idegen hangokra tanítva is él, sőt talán biztosb, mert a ragadozó nagy madarak hozzá nem férhetnek; de ezen hasonlítás nemzetre nem alkalmazható, mert nemzet elég erővel bir magát a ragadozó nagy madár ellen is védeni. — Azt mondják, «előttünk vannak a rendszeres munkák, ott majd előfordul nyelvünk kérdése is, procrastinatiótól félni nem lehet». Kérdem azon fő Ispán urat, ki ezt mondá (Bedekovich), tudja-e bizonyossan, hogy 12 évig megint békesség lesz? s vettük-e 12 évi béke után nagy hasznát az operatumoknak? — Vannak itt némelyek, kik a Corpus jurisból mutogatják (Eötvös), hogy még korai kívánság, én a világ évrajzaiból mutatom meg, hogy 12 évi békesség csuda történet, s hogy a procrastinatiotól félni igen lehet! A természetnek szent törvénye előtt kénytelen minden argumentum visszavonulni. Valamint, ha valakire azt mondja a nagy természet: meg kell halnod! rajta semmi Consilium medicum nem segít: úgy azt hiszem, egy nemzet, ha maga erejét érzi s szándékában magát eltökélli, úgy mint én, ki inkább magyarul meghalok, mint másként éljek, az a nemzet az ő természeti jussait minden ellenzés ellenére is kivinni és gyakorolni fogja. Én anathemát senkire sem kiáltok; de magam véleményét is férfias bátorsággal kimondom, s a mit mondtam, úgy hiszem, úgy vallom, a mint mondtam!!! Két osztályból áll az emberi nem: egyik a stagnáns; másik, mely az idővel megy előre, s ha nézem a históriát, úgy látom, a stagnáns rész azon szemrehányást szokta tenni a másik osztálynak, hogy mindent felforgat, ha az idővel megy elő. Én kérdem, ki háborgatja fel a víz csendét, az-e, a ki csendesen folyni hagyja, vagy az, ki erőszakkal feltartóztatja? Ki akarja a természet rendét felforgatni, az-e, a ki mától holnapra, holnaptól holnaputánra megyen? vagy a ki felkiált: idő állj meg, ne haladj!? De én mindamellett is azt tartom, egy emberélet lefolyta után vagy magyarabb világ lesz, mint ma van, vagy elvész a magyar. Nem

tagadom én a latin nyelvnek minden elsőségét, de valamint érdemetlen ember is űlhet királyi széken, oly bizonyos, mint kétszer kettő négy, hogy az élő a halottat ki fogja helyéből mozdítani. Angliában is egykor mily lárma, mily zsongás volt, hogy megszűnik az angol angol lenni, ha törvénye nem diák nyelvben hozatik, azonban látjuk a dolog foganatját, a ki kétkedik, azt Lord Brougham munkájára utalom, meg fog győződni, hogy az angol nemzet nagysága progressiv idomzatban azóta megy elő, mióta ön nyelvén hozza törvényeit. Kiküszöbölték-e azért a latin nyelvet? Isten mentsen, mindig mívelt nyelv marad annak, ki felfogta valódi classisus szellemét, ha nem tud is beszéleni. — Mi beszélünk széltiben, s tudunk-e egy Morust s a többi felmutatni? Mi Kollárra szoktunk hivatkozni, de Kollár azt szokta mondani, nem fog egy Magyarországon irott diák könyv olvasásához, mielőtt tudná magyar, tót vagy német írta-e, mert míg ezt nem tudja, nem érti. — Ha így beszövődött a latin nyelvben az élőnyelvnek bélyege, classicusabb lett-e a diák nyelv, mióta a gőzhajózás feltaláltatott? Oeconomia politica iratott s az emberi értelemnek más találmányai születtek, mikről Julius Cæsar s Quintilianus nem is álmodtanak? Könnyű megfejteni. Ha valaki, mint tisztelt barátom, br. Wesselényi, nagyobb tűzzel veszi fel a dolgot, az némelyek előtt ábrándozásnak, theoriának látszik; de én azt tartom, az az igazi praxis; ellenben, a ki azt mondja, hogy nem lesz magyarabb világ, az ábrándozik, a theoriák országában.»

Beszédje további folyamában felemlíté Széchenyi, hogy Gallileit azon igazság feltalálásáért, melynek tengelyén forog a teremtett világ ismerete, mint nevezték bolondnak, Fulton, a gőzhajó feltalálója, mint támasztott előbb barátinál is szánakozást. Kérdi, mit fognak 50 év mulva ezekről a discussiokról mondani, olvasván, mennyit vesződtünk azon, hogy a magyar magyarul szóljon-e? Nem csodálkoznék, ha élő nyelvek

között folyna a harcz; de föl nem foghatja, miért ragaszkodnak oly nyelvhez, mely a magyartól úgy, mint a némettől egyformán távol áll, s nem egyéb, mint «egy rég meghalt diák spectrum, melyet illő helyére temetni eléggé nem sietünk.»

Felhoz példaképen egy angol lordot, egy franczia marquist s egy spanyol grandot, elmésen tünteti ki, mindegyiknek személyes becsét, érdemét, dicsérendő tulajdonnit, de mindegyikhez hozzáteszi, hogy: honi nyelvét nem érti. Mily nevetségessé válik egyszerre mindegyik! Ezt alkalmazhatjuk magunkra is. Azután honi nyelvünk ellenségeit belsőkre s külsőkre osztja, amazok a törvények érthetetlenségét egy bánthatatlan nimbusnak tekintik. Ő azt tartja, polgártól nem lehet kívánni, hogy törvény szerint éljen, ha a törvényt olykép hozzuk, hogy ő meg nem értheti. Azt mondják, nyelvünk nem eléggé művelt, és az Akadémia munkáitól akarnak várni bővebb eredményt, ámde Cuvier 300 nyelvet számol, és e közül hánynak nincs nyelvmívelő akademiája, ne legyen tehát hazai nyelven irott törvénye se, vagy az Eszkimónak is deák törvénye legyen? — «Azt mondják mások, — folytatja — nem az van most a nyelvre nézve közprogressivus renden, hanem a tudományok magyarul oktatása stb. Én fogadok, ha ez volna indítványban, azt mondanák: nem lehet, míg magyar törvény nem lesz és nékik mindig más lenne a tenni való, de sohasem tennének semmit. Ez hasonlít azon utczanemhez, melyből nincs kijárás, hacsak nem visszatérünk. Azt mondják, nincs idő a Corpus Juris fordítására, én azt tartom, a mit az ember szívesen tesz, arra mindig van idő, a mit nem szívesen tesz, arra soha sincs idő. Ha fordításról volna szó, azt hiszem találkoznék sok, ki étkéről, álmáról elfelejtkezne, s nem követné példáját egy bizonyos gyűlésnek, melyből ki-ki haza siet, bármily fontos dolog maradjon is függőbe, mert két fertály kettőre! — Azt mondják, idővesztés, de én azt hiszem, diák törvényt hozni, s magyarra fordítani

több idővesztés, mint magyar törvényt hozni. Azt mondják, hogy nem lehet kívánni, hogy azon tanácsosok Bécsben magyarul tudjanak, de én kérdem miért ne? és valóban, miért ne lehetne tőlük kívánni, hogy nemzeti erőnk jövendő kifejlődéséről szólva a monarchia egy fél részének nyelvét tudják? — Fájdalom bizony, azt igen is tudják, hogy kellessék a magyarból mentől többet facsarni, de nyelvét megtanulni még egynek sem jutott eszébe. Nyelvünk külső ellenségei másrészt azt mondják: *es ist eine Nebensache.* — Ez s ez fáj leginkább. Hogyan? Mit ennyin, s ily szívszakadva kívánunk, azt mellékes dolognak nevezik! Legyen bár nem a szent természet sugallása, legyen bolondság, a mit kívánunk, de kívánjuk, s ki azt tőlünk elragadja, egy nagy résznek legszentebbjét ragadja el, s ne kívánja, hogy jó barátjai legyünk. — Azt mondják: veszedelmes, mert kifejlődik a magyar. — Igaz, kifejlődik; de az nem lehet egy szeretett kormánynál akadály. Ép, erős, egészséges oroszlánnal barátságban lenni nem veszély, de egy beteggel, ki megromlott gyomra miatt gyakran nem jó kedvű, igen is: amaz, azt tartom, igen jó alliance!»

Végre felhozza, hogy bár a papucskormánynak nem barátja, mégis kényszerítve inti őt ama napkeleti nemzetek példája, melyeknél az asszonyok minden közérdekű tárgy tudásából s minden befolyásból is ki lévén zárva, az egész nemzet nagyon alacsony fokán áll a míveltségnek; — itt ezen hazában, hol az özvegyeknek különös jussaik vannak, s az országgyűlésre követeket is küldenek, vagy kényszerítsük őket, hogy deákul declinháljanak, vagy hozzunk általok is érthető magyar törvényeket. Árpád apánk kihozott bennünnket Ázsiából, de úgy látszik egy lábunk még ott maradt: illő, hogy még ezzel is lépjünk egészen a civilizáló Európába. Biztosítja a főrendeket, hogy egy negyedét sem mondta el annak, a mit mondani akart, s hogy e tárgyról négy hétig folyvást el tudna beszélni, s azzal végzi, hogy kérni, mindig ismételve

kérni kell a királyt, míg csak a Rk. kívánságát nem teljesítti. (Beszédjét hangos tetszés követi.)

E nagyfontosságú kérdésben az nap másodszor is szót emelt, ilykép: «Én törvény szerint akarok élni, s ezen háznak méltóságát nem kívánom sérteni. — Úgy hiszem, nem is sértettem; de ha gyarlóságból hibázok is, ő Herczegségétől, mint törvényes Előlülőtől minden dorgálást térdet, fejet hajtva elfogadok, mint ennek jelét adtam 1826: február 11-én, midőn ő fensége engem méltóztatott megdorgálni s én a nélkül, hogy egy szót szólottam volna, hallgatva leültem, de mástól, legyen az akár ki is, sem rendre igazítást, sem dorgálást el nem fogadok. Ezt kívánom a Zágrábi püspöknek értésére adni, s mint tisztelem személyét, s mint férfiu férfiutól tanácsát magányos körben tisztelettel fogadom, de itt ezen teremben, voksom szabadságát gátoltatni nem engedem s dorgálását teljességgel el nem fogadom.»

Alagovics (közbeszól). Amicus personæ, inimicus causæ!

Gr. Széchenyi I. (folytatva), «Amicus personæ, inimicus causæ (kezét az éghez emeli); de én bízok a magyarok Istenében, hogy mind e mellett is a magyar nyelvnek s nemzetiségnek egy szebb reggel hajnala virrad fel!»

BESZÉD A VÁROSOK RENDEZÉSE UGYÉBEN

a főrendi tábla 1844. évi október hó 3-án, Pozsonyban tartott ülésén. Ez az a beszéd, mely után — gróf Zay Károlynak egy, az aristokratiát becsmérlő ellenvetéae következtében — Szécheny! elájult.

A politikának pályája hasonlít nagyon az életpályához, melyen, midőn kedvezők az idők, akkor mindenki jó széllel könnyen halad; de valamint az egyes ember családi körben, úgy a politikának mezején akkor mutatja ki szilárdságát, midőn az elemekkel küzdenie kell. Mikor atyai jó kormányok igazgatnak, akkor a hazafiságnak azon tiszte, mely a nemzet jogát őrzi, könnyű; de viszont, ha oly kormány ül felettünk és rendelkezik a teendők felett, mely a nemzet jogait sérti, akkor mutatkozik a hazafi, ki vihar és szélvész ellen küzdeni mer! Épen úgy, midőn a nemzet oly irányokat vesz, melyek vesztére válnak, midőn a nemzet némi kedvencz eszméktől felhevülve, tévirányokat vesz, akkor van ideje a hazafinak kimutatni szilárdságát, s részemről azon híres franczia minister szavaival mondom: *«megtörtétek ugyan erőmet, de lelkületemet nem»*; — használván még egy mondását egy híres, és csak most nemsokára még ismeretesebbé váló amerikai embernek, kiről a napokban méltóztattak bizonyosan olvasni, a ki azt mondá: «hogy vannak pillanatok, melyekben barátság, párt s legrégibb viszonyok megsemmisülnek, midőn t. i. a haza veszélyben forog.» Részemről megvallom, hogy szívesebben veszem a dolgoknak mulatságos és nevetséges részét; de vannak pillanatok, hol a legjobb akarattal sem birom magamat annyi abnegatióra, hogy ne szóljak, kivált, midőn gondolom, hogy felszólalni kötelességem. — Midőn beléptem — és bánom, hogy méltóságos gróf Zay Károly úr egész beszédét nem hallottam — mert épen a kutyabőrre jöttem ide; a méltóságos gróf ezen kutyabőrt favorit themájának

látszik tartani, mert sokszor variált körülte, szükséges tehát, hogy ezen tárgyban is tisztában legyünk. Néhány nappal ezelőtt, midőn a zsidók emancipatiójáról volt szó, akkor is, megvallom, azon logicát meg nem tudtam fogni, hogy az, ki a nemzetiséget pártolja, oly könnyen ejthet azon csorbákat, és megengedheti, hogy azon csorbák ejtethessenek; — ezt mély felfogásnak, engedelemmel legyen mondva, nem látom, s vélekedésem szerint a kutyabőr accurate ezen forrásból ered. Magyarországban a teendők között a nemzetiség a legelső. Most napirenden van egy idő óta a főrendi táblát, az aristocratiát sárba levonni, s megvallom, ha mi egy compact nemzet volnánk, melytől, számát és geographiai helyzetét tekintve, bizonyos kifejlődést nemzetiség tekintetében az ember várhatna, nem átallom kinyilatkoztatni, mint azt már többször tevém, hogy én Magyarországnak status quo-ját igen émelygősnek találom: mert itt az egyoldalú privilegiumokat, elszigeteléseket, lenézetését egyik rendnek a másiktól stb. szivemből gyűlölöm, és igen fel tudom fogni, hogy az, mit méltóságos gróf Pálffy József előadott, — a ki, hinni akarom, hogy legtisztább szándékból és hazafi indulat nyomán ezen egész táblát eltörülni kívánja — becsületes szándékból ered, és hogy ezzel ő méltósága magasabb czélt akar elérni; de ekkor — engedelmet kérek, de kénytelen vagyok nyilván kijelenteni — a méltóságos gróf a nemzetiségre nem tart semmit. Mi oly körülmények között vagyunk, miszerint most a magyarság egyenesen a nemességgel és a főnemességgel van összekötve, és valljuk meg, hogy itt minden democratia egyenesen csorbát üt a nemzetiségen. Bocsánatot kérek, nem mondhatnám, hogy én ezen táblába nagyon szerelmes volnék; én bizonyosan nem vagyok. De azt kérdem: mit akarunk elérni? Alkotmányos és lehető legliberalisabb alaponi kifejlést. De mi szellemben? német, magyar, szláv szellemben? Ha a nemzetiség előttünk nem főszempont, akkor megvallom, hogy méltóságos

gróf Zay Károly úr eljárását tudom méltányolni, s azt mondom, «peregjen le az egész, mások fognak helyébe ülni» ; — és ismét bocsánatot kérek, lehet talán, hogy azok, kik helyünkbe ülni fognak, becsületesebb, okosabb emberek lesznek, de hogy magyarok nem lesznek, az előttem axioma. Meg lehet, hogy talán ez aberratio ; de nyerhessem bár a világnak minden élvezeteit, minden kincseit, én minden kifejlődést, mely nem magyar, lelkemből gyűlölök ; előttem a nemzetiséghezi hűség, magyarországhozi tántoríthatatlan hűség, alapja mindennek ! És így csudálom, hogy egy idő óta — és ez kimondatott már rég, s akkor úgy szólván scandallumot gerjesztett — nem a nemzetiség szempontjából indulunk ki ; nálam ugyanis főszempont nem az alkotmány, hanem a nemzetiség, mert alkotmányt oktroirozni lehet 24 óra alatt a legszabadabb alapon, nemzetiséget azonban kifejteni, — kivált oly nemzetiséget, mely már oly közel volt a halálhoz, mint a magyar, bocsánatot kérek, de higyje el, méltóságos gróf Pálffy, bárdolatlan fogásokkal nemzetiségünket hamvaiból felemelni nem lehet. Mélység kell, kevesebb indulat, és szükség e dolognak nem csak egy oldalát felhevült kedélylyel tekinteni, hanem megvallani : hogy bajaink sokkal complicáltabbak, mint azt fiatal emberek felfogni képesek vagy azt felfogni akarják. Belsőm búba merül, és napról-napra mélyebben merül ! Minap valaki azt mondá : «hisz Magyarország feltámadt.» Ez igaz ! de még nincsen annyi erőnk, hogy új elemeket vehessünk fel magunkba, hogy terjeszkedjünk. A fiatal viszketegség és elszántság a hadnál szép és dicséretes, mert én csak az oly hadat szeretem, hol minden ember azt mondja : «most rohanjuk meg az ellenséget !» — de másrészről kívánom, hogy az eszes visszatartóztassa a hadat, és azt mondja : «gyengék vagyunk, most ne rohanjuk meg az ellenséget.» Mindazt, mit Zay Károly és mélt. gróf Pálffy József uraktól hallottam, méltányolni tudom, és ha visszatekintek

azon napokra, hol Magyarország úgy szólván el volt temetve, hol gyenge mellekből csak egy pár deák szó hallatott, és Magyarország úgy szólván ki volt küszöbölve; megvallom, hogy ez mind kellemetes jelenség, ez nem botránykoztat, de másrészről aggódom még mindig azon, hogy ezen nemzet sírjából kiemelkedni nem fog, és még inkább rettegek, midőn látom, hogy kapkodásaink között még olyanokat is akarunk, hogy ezen tábla simplicissime eltörültessék. Nagy szó az! És már a minap is felhozatott, hogy új elemeket kell teremteni, mert a mostani elemekkel Magyarország kifejtését alkotmányos szellemben kivívni nem fogjuk. És hogy ha látjuk, miként bonyolódásaink kaján elleneink és a kül intelligentia között, mily zsibbasztólag nyomja vérünket, hogy mily aggasztó állapot ez: hihetetlen, hogy hazafi legyen, kinek szíve és melle a legnagyobb búsongásba ne merüljön, midőn látja, hogy annyi honosunk saját pártja érdekét és a haza ügyét nem tudja jól felfogni. Az mondatott, elemeket kell teremteni. Igen, de csak az a baj, hogy az egyszerrei teremtés a nagy Isten dolga és nem az embereké; az emberek csak úgy, mint a hangyák, fáradhatlan hazafi munkásság, nem pedig felhevülés és szenvedelmek által emelhetik a hont magasabb fokra: mert különben lehetetlen, hogy reactio ne szülessék. Méltóságos gróf Pálffy József azt mondá, hogy itt vannak ilyen-amolyan egyének és nem a legkíméletesebb kifejezésekkel élt; de már most kérdem a méltóságos grófot: eddigi tettei, eddigi élete, egyáltalában tulajdonai olyanok e, hogy ily gyűlöletes censori szerepet vehessen fel? kérdezhetni, hol azon nagy tudomány, azon nagy erény, hogy ezen táblát így legyaláznia lehessen? Tudom becsülni mindenkinek véleményét; de hogy ha itt ezen táblán némelyekben hibák vannak, és ha vannak itt oly személyek, melyeknek itt nem kellene űlniök, — megengedem, talán lehetnek; — de ha magasabb szempontból veszszük a dolgot, ha felveszszük, kik

azok, kik a hon javát jobban ismerhetik, azt tartom, velem együtt a méltóságos gróf nem lesz azok közől, kiket egy magasztosabb hatalom, mely Magyarország igazi javát ismeri, kijelölne, sőt azt hiszem, hogy a méltóságos grófot legelsőbben fogná kitörülni (*gr. Pálffy József:* «törüljön ki»). Én ily kitörülést nem kívánok, és ha a mélt. gróf hazáját igazán szolgálni akarja, csupán szenvedelemből a világ előtt impune — mit könnyű tenni — az embereket lerakni és sárba lerántani nem fogja; és ha a mélt. gróf — és talán megjő az idő — ki fog ábrándulni, ha honunk előmenetelét a nemzetiség alapjára fogja rakni, remélem, hogy ily könnyelműleg azért, mivel egyszerre és szóról-szóra nézeteire át nem megy ezen tábla, anathemát reá sütni nem fog. De már kérdem: mi körül forog a kérdés? Az ember azt vélné, hogy itt házról-házra, faluról-falura, már az egész ország közvéleménye compacte áll, miszerint az mondathatnék: hogy ha a városok dolgában ezen egy pár kérdést keresztül nem viszszük, és azt egy pár főúr ellenzi, a hazára nézve veszély következik. A méltóságos gróf, azt hiszem, őszintén kívánja hazánk kifejlődését, és ha a méltóságos gróf oly apodictice hiszi, hogy a RR. által javaslott szerkezet a hazára nézve üdvös, és a méltóságos grófnak e részben scrupulusa nincs, én ő méltóságának gratulálok; de én ily szerencsés nem vagyok, és ha a méltóságos gróf, mint Numa Pompilius az oraculumban, úgy bízik meggyőződése helyességében, és ezen kérdésnek keresztülvitelétől a haza üdvösségét várja: átlátom, hogy ily præventióban heves indulattal meggyőződése fentartására dögönyözéshez, korbácsoláshoz nyúlni kész, ezt, mondom, átlátom; de kérdem: tudja-e mindazt a méltóságos gróf így apodictice előre? Én, mint többször mondám, a status quot gyűlölöm, és megváltoztatni akarom minden áron, nincs is veszély, melynek némi percentumát viselni nem akarnám, és e részben némi koczkajátékra is kész vagyok; de hogy előre, kivált,

mikor a t. RR. táblája egy kis többséggel kívánja csak a dolgot — már pálczát törjek, azt nem teszem. És menjünk faluról-falura, házról-házra, azt hiszi-e a gróf, hogy a nemzet, melylyel itt parádirozni szerettünk, mondom, a nemzet többsége ezen táblának eltörlését kívánja? Méltóztassanak elhinni, én is tudom, mi történik az országban; sok ember van az országban, ki a nemzetiséget és alkotmányt kifejteni akarja, de mindent koczkára hányni nem kíván, és aggodalommal nézi, valjon ezen tábla fogja-e magát sepertetni engedni? (Tetszés.) Ha az egész tábla — min kételkedem — magát sepertetni fogja, méltóztassék elhinni, méltóságos gróf Zay úr, kit szivemből tisztelek, és gróf Pálffy József, kinek jeles tulajdonait egyáltalában nem tagadom, és kiről azt hiszem, hogy nagy szolgálatot fog tenni a hazának, és kinek őszinte barátja is vagyok, — mondom, méltóztassék elhinni, én sem dictiók, sem akármi más által magamat sepertetni nem fogom engedni. Mi a nemzet többségét, melyet itt gyakran említeni hallok, illeti, Phocion híres embernek mondására emlékeztetem a Fő-RR.-et, ki, midőn a többség mellette hangosan nyilatkozott, és előadását tetszéssel fogadta, azt mondá: «talán valami rosszat mondottam, mert a felingerült nép előadásomnak tapsolt?» Nekem felfogásom az, hogy a többség rossz utakon jár. Már most kérdem: mi legyen annak vége? Hogy ha axioma az, miként azon elemek, melyek Magyarországban léteznek, nem elégségesek, és hogy ha a nagy istenek nem segítenek, ne gondoljuk, hogy a magyarságot és alkotmányosságot meg fogjuk menteni. Méltóztassanak elhinni, valóban Isten csudája, hogy a magyar nemzet, szláv, német és török elemek között oly sokáig küzdvén, magát fentartani tudta, és ember, kinek szive a maga helyén van, lehetetlen, hogy ily nemzet iránt sympathiát ne érezzen, mely századok óta ily körülmények közt szilárdsága által fenn tudta magát tartani; de midőn a világ népei sympathiát éreznek irántunk, más

részről lehetetlen, hogy a jobb kedély a legnagyobb búba ne sülyedjen, midőn látja, hogy azt, mit eddig megmentettünk, mit dicsőséggel és gyönyörrel lehetne fénypontra vezetni, faragatlan kezek megsemmisítik. Ezzel hazámnak tartozom, és reám nézve bármi következzék, sőt, ha ma volna is utolsó pillanatom, azon hűségnél fogva, melyet hazámnak esküdtem, bár holttestemen menjenek keresztül, és magam maradjak egyedül, magam leszek ellene. (Zajos tetszés.)

BESZÉD A KÖZTEHERVISELÉS ÜGYÉBEN

s főrendi tábla 1844. évi október hó 28-án, Pozsonyban tartott ülésén.

Gróf Széchenyi István: (diszes öltönyben, több rendjelekkel és hazafi örömtől derült arczczal annak előtudatában, hogy a közös teherviselés elve elfogadtatik a többség által.) Tizenegy napja és harmincz éve ma, és — megvallom itt, hogy ezen 30 év sokkal kellemetlenebb reám nézve, mert tizenegy nappal nem sokat törődném, — hogy a lipcsei ütközet második napján hős Blüchernek táborába küldettem. Szürkületkor érkeztem oda, és midőn bemegyek, az előszobában találom katonáját a tükör előtt, ki épen haját rendezte és hajporozta: csudálkoztam. Tovább megyek, és találom apródját, ki szinte hajával bibelődik; végre bemegyek az öreg hős bajnokhoz, szinte őt is a tükör előtt haját rendezve és porozva értem. «Uram!» úgy emlékezem, ezt mondám a hősnek, «én azt hittem, hogy karddal és puskaporral fogtok foglalkozni; de látom, hogy a hajpornak is van kelete.» Mire azt felelé a hős bajnok: «Ma azt reméljük, hogy ünnepet ülünk; vannak sokan, kik legszebb ruhájokat parádéra szokták kitűzni, mi pedig mindnyájan legjobb öltözetben és a lehető legcsinosabban akarunk megjelenni ma az ütközetben!» És ugyanaz nap a po-

rosz tábornak diadalmi zászlói Lipcse falaihoz jöttek. Sokan csudálkoznak, hogy én ma ünnepruhában jelenek meg itt (zajos «Éljen!»). Sokan különcznek tartanak, és az igaz, nem mindenben járok, kivált Magyarországon, tört úton; sokan névnapokon, processiónál, de még akkor is, mikor sollicitálnak vagy informálnak, szokták ünnepruhájokat felölteni; én pedig ezt akkor teszem, midőn azt hiszem, hogy a nemzet ünnepet fog ülni. (Zajos «Éljen!») Ezt előrebocsátván, mint egy csekély tagja ugyan a magyar nemzetnek és a magyar törvényhozásnak, én is becsületesen fáradoztam ezen főkérdésben, hogy mindenekelőtt reánk virradjon főkép azon nap, melyen necsak privilegiumokkal dicsekedve és nagy phrasisokkal, hanem áldozatokkal is tettleg járuljunk hazánk felvirágzásához. («Helyes.») De még többet mondok: nemcsak hogy áldozattal, nemcsak hogy hű lelkülettel, de hogy végkép le is tegyük ezen igazán szabad emberhez nem illő gőgöt, hogy mi, mint minap volt szerencsém előadni, és akkor azon példa igen tetszett sokaknak, hogy a trombitás elől, a huszár hátul, nagy zajjal akarjuk kivíni a csatát. Nem! ha igazán akar a nemzet erős és nagy lenni, szükséges, hogy némi dolgokban egy soron álljunk mindnyájan, hogy kiki, ki a magyar levegőt szívja, mondhassa, hogy: «én is a honnak polgára vagyok!» És ha a casták és összesaraglyázott privilegiumaink szűk köréből végre tágasabb körbe akarunk lépni, és elaljasodott nemzetünknek szebb jövendőt eszközölni, nagy köveket kell emelnünk: ezt pedig nem egyes emberek, hanem mindnyájan, egyik úgy, mint a másik, tegye meg. («Helyes!») Miután napszámosa voltam ezen ügynek közlegények sorában csak, de mégis szerényen ugyan, nem elbizva, de magamban bizva, legyen szabad elősorolnom azon tacticát, mely szerint mentem, és most nyilván ki fogom mutatni plánumomat. Mikor a közadó más formában megbukott: átláttam, hogy nincs nagyobb bűn, mint másokat vezetni akarni

kellő talentum és tudomány nélkül, mondom: midőn ezen tárgy megbukott, más formában hoztam azt szőnyegre; irtam 100 milliónak fölvételéről, 35 évig 5 milliónak fizetéséről, és sokan azt még keveselték. Ha tervemet kifejtettem volna, a lehetetlenségek közé állíttatott volna, és még sem tetszett volna senkinek. De ezen pénznélküli hazánkban egyszerre nagy terhet magunkra venni egyenesen visszalökés, kivált, mondom, magyarországi szempontból tekintve: mert mi vagyunk a legszegényebbek egyike, s így, ha nagy adót akarnánk magunkra vetni, bizonyosan csorbát ejtenénk a nemzetiségen. Ebben csak egyet tartok szemem előtt, azt t. i., hogy akármily formában, akármi czím alatt, mindegy, csakhogy végre a közös fizetésnek elve valamikép elérve legyen. («Éljen!») Azt szokták sokan szememre vetni, hogy én anyagiakra szivesen költök: de azon magasabb szellemit, — sokan azt vélik, hogy ez csak az ő tisztök — mondom: a magasabb szellemi diplomaticát elfelejtem. Most meg fogjuk látni, ki felejtette el, én-e, vagy azok, kik nincsenek azon véleményben, melyben én vagyok? Különböztetést teszek. Magyarország jövendőjének kifejtése egyenesen a közbirodalommal való lehető legnagyobb harmoniában van és így oly esetekben, hol valaminek elhatározása onnan függ, honnan főkép jő annak eldöntése, hogy így vagy úgy történjék-e? megvallom, hogy én elvekkel paradirozni, elveket előtérbe állítani nem szeretek; miért? mert elvharcz olyanok közt, hol egyik erősebb, bizonyosan az országnak nem hasznára válik, Ha csak olyan elvi kérdésekről van szó, melyek Magyarország jogait és érdekeit lényegökben nem sértik! Elvileg most ugyan miről van szó? Sokan azt vélik, csak fizetni kell; és én is úgy szólottam, hogy fizetni kell, mert ha nem fizetünk, az ország soha sem fog kimerülni ezen állásból, mely nem csak hogy aljas, hanem nekem émelygést okoz. Tehát fizetni! — De más részről sokan azt vélik, hogy ebben fekszik minden erő. Én

azt mondom, nem ebben van az erő, hanem a kézfogásban, a vállvetésben van az erő. (Tetszés.) Mi a pénz? Nem akarok hosszas beszédet tartani a politicai œconomiáról, felteszem, hogy azon fő eszmét sokan értik és sokan nem értik: de úgy hiszem, a pénz nem fődolog, hanem az értelmes, központosított, kezetfogó, vállatvető munkában fekszik az erő. Pénz csak ezt repræsentálja. («Helyes!») Azért, miután én többször fogok még ezen tárgyhoz szólani, röviden abban pontosítom vélekedésemet most: hogy, mi a főelvet illeti, ha itt nagy várakozásaink után, melyektől annyira devalváltattam, hogy már az országos választmányban is 4 évről s 3 millióról szólottunk, itt végre is oly közönséges subsidium lesz, minővel mindeddig soha semmit sem tudtunk tenni, úgy ezentul sem fogunk tenni semmit, és mi mindig csak azon szűk körben fogunk mozogni, melyben eddig voltunk. Lehetetlen, mondom, hogy ki jobbat ismer, és ki hazáját hordja szivén, nem egyes csatáknak fényét, lehetetlen, hogy azt subsidium kielégítse: mert a subsidium az oligarchismusnak és minden gyülöletesnek szagát viseli magán. Mindazáltal, ha a többség mégis a RR.-kel kezet nem fog, ám akkor a lehető legnagyobb summát kivánnám megajánlani: ha már szellemileg nem lelt lelkem írt, legalább legyen sybaritailag hazánknak nagyobb haszna. Menjünk elő az anyagiban, ha szellemiben megakadtunk. Azokat, kik elfelejtették, hogy elvkérdés forog fenn csak, figyelmeztetnem kell, hogy ez a végczél, a többi mind csupa tactica volt, hogy abba beleszeressenek az emberek. Itt az elv volt mindig a fődolog, mert én inkább semmit sem akarok, mintsem hogy a közfizetésnek elve ki ne mondassék: ez élet; a többi csak levágott galy és virág, mely addig virágozik, míg öntözik, de gyökeret lehetetlen, hogy verjen. (Tetszés.) Azért azt mondom, hogy ha mindenek előtt a subsidium eszméje megy keresztül, akkor adjunk sokat; ha pedig megvásárolni lehet az elvet,

akkor nagy tractatióra vagyok kész: mert hisz nem ezen három év fogja eldönteni az országnak jövendőjét; hanem ha azon mag, melyet itt elültetünk, az életbe vitetik át, a néptömegnek és a sokaságnak érdekét csatolja a miénkhez, mondom: azon maga ad életet! Nincs itt adóról szó; ezen fizetés præter propter olyan, mint midőn valaki uradalmának jövedelmét annak javítására fordítja: mi hazánk investitiójára akarunk fizetni, s annak, mit fizetünk, nem kell a sorompókon tul vándorolni, hanem az az országba fektettetik. Legyen a kezelés akár így, akár úgy, csakhogy illusio nélkül szabad látása legyen a nemzetnek, mire fordíttatik a pénz? Én alkotmányos szempontból kivánok a kezelési dologban eljárni; de erről később fogok szólani. Most még egyszer a dologra visszamenve kinyilatkoztatom: hogy ma van ideje annak, hogy egy nagy nemzeti kifejlődésnek vessük meg alapját; ha ezen pillanatot elmulasztjuk, tudja Isten! mikor jő vissza ismét? És ez alázatos vélekedésem. (Hosszasan tartó zajos «Éljen!»)

BESZÉD A MAGYAR HADSEREG ÜGYÉBEN

elmondta Széchenyi mint közlekedésügyi miniszter a képviselőháznak 1848. évi augusztus hó 21-én Pesten tartott ülésében.

Azt gondolom, ha valaha, tehát ma van higgadtságra szükségünk. Igen tisztelt Szentkirályi bajtársunk felette jól mondotta, hogy a mostani időkben egyedül lelkesedéssel csatákat nyerni nem lehet. Méltóztassanak megengedni, ha még hozzá teszem, hogy bizonnyal a hazát sem fogjuk megmenteni, ha magunk közt egyenetlenek vagyunk. Engem nem az aggaszt, hogy az ellenségnek ilyen vagy olyan nagy az ereje, hogy ennyi vagy annyi ágyuja s puskája van; hanem az aggaszt, hogy köztünk vannak olyanok, kik a vezetőknek, úgyszólván minden lépését lehetetlenné

teszik. (Úgy van!) Az előttem szólott követ ur (Madarász) azt mondotta, miért nem tett a ministerium eddig erélyes lépéseket? kért volna katonát, pénzt, bizonnyal megadtuk volna. Hiszen ezt megtette a ministerium. De nekünk magyaroknak azon nagy hibánk van, hogy arról is szeretünk professori bölcseséggel disputálni, a mihez egyáltalában nem értünk. Méltóztattak említeni a katonát. Igen, de ha ember van is, még ennek ruhát is kell készíttetni s fegyvert kezébe adni, s már ez mind oly részlet, melyet mint szappanbuborékot nem lehet felfujni; hanem fel lehet csak azon dus imaginatióban és lelkesedésben, melyre a magyar eddigelé, úgyszólván minden teendőjét alapította. Azt mondotta a követ úr, mennénk mindnyájan a csatatérre. Ne vegye rosz néven, mert sérteni valóban senkit sem szándékom, ez olyan okoskodás, minek példáját ama roppant birodalomban is láttuk, melyet egy bizonyos angol generális csekély erővel legyőzött; midőn t. i. Chinának vagyis Pekkingnek egész népessége elejébe rukkolt az angoloknak peniczilusokkal, s természet szerint győzelmet nem arathatott, hanem bizony elvesztek; megengedem nagy dicsőséggel s nagy lelkesedéssel, de oly formán, mint a birka is elvész, ha megölik, mondhatni, minden panasz nélkül. Ennek példáját követnék azok, kik úgy szólanak, mint épen a tisztelt követ úr; de méltóztassanak megengedni, én a desperatio eme bátorságát, ha talán dicsőséges is, e mellett nevetségesnek is tartom. Mindenek előtt szükséges a disciplina, az összetartás. — Azt hallottam mondani: a ministerek nem tesznek eleget. De már csak a pénz dolgát illetőleg is lehet mondani, hogy Magyarországnak mily roppant kincsei vannak a földben, mennyi milliók hevernek ott, s ezt tehát pótolni kell s előidézni; de ha bárki csak azt kivánja is, adjunk elő rögtön egy millióra való pénzkészletet, még annyit sem lehet egyszerre előteremteni, szinte némi idő kivántatik hozzá. Igy a stampiliát először ki kell nyomatni,

aztán szárítni stb. Az ilyeseket a követ úr mind vegye számba. De már most beszéljünk magáról a ministeriumról. Nekem a ministeriumban legkevesebb dolgom van, s mégis mondhatom, minden 24 órában alig találok egy pár órát, melyben szabadon vehetnék lélekzetet, úgy hogy most is valóban majdnem lerogyok, a legjobb akarat mellett is. S mi az oka, hogy a ministerium legjobb belátása szerint nem járhat el, úgy mint esze sugja? s lelkiesmérete parancsolja? Az, hogy azon impetusok ellen, miket a követ úr és társai tesznek, mindig csak védelmeznie kell magát. De én azt mondom, a mely nemzet önmaga ellen agyarkodik, életet sem érdemel.

Igen tudom, hogy felingerült állapotban a beteg oly gyógyszert nem szeret, mely inyének valami csipős érzést okoz; s nemzeti testünk jelenleg oly állapotban van, mint egy nagy beteg test; s ezért tudom, hogy mit eddigelé mondtam s mit ezentul még keveset mondani fogok, általában a legtöbbnek nincs inyére; mert beszédemet nem fogom holmi phrasisokkal vagy lelkesedési piperével fűszerezni. Én azt hiszem, a lelkesedés azon isteni malaszt, mely nélkül az ember nem volna több mint állat; s azért a lelkesedés előtt, kivált ha tiszta szivből és szándékból forr, s ha a haza ügyében keletkezik, én mint egyik igen csekély, de hű tagja a nemzetnek leomlom; de másrészről azt mondom, s a tapasztalás ezt bizonyítja, hogy a lelkesedés csak básisa lehet mindennek, de a kivitel leginkább a számítástól függ. Már ezen pillanatban mindenki azt mondja: a haza veszélyben van. De én, ki a t. házat beszédeimmel eddig nem sokat untattam, mert meg vagyok győződve, hogy beszédekkel nem fogjuk az országot megmenteni, azt mondom, miként most mindenek felett *nem az a bajunk, hogy ellenség van odakünn, hanem az, hogy ellenség van idebenn.* És míg igen t. követe, gondolom Somogynak vagy Fehérnek, ki épen most felszólalt (Madarász Lászlóra mutatva) aháznak idejét leginkább

fordította a maga hasznára, mert azt hiszem, tán senki sem beszélt annyit mint ő, — én tiszta szándékból, mint a magyar politika egyik veteránja, mondottam, bizzanak a ministeriumban, engedjenek neki szabad kezet, hogy mentse meg a hazát, ha pedig nem biznak benne, ám válasszanak mást: ugy mondom most is, végezzük a dolgot szaporán, mert nincs a szónak, nincs a hosszas tanácskozásnak ideje; hanem menjen mindenki a maga helyére: a fiatalabb fogjon kardot, a ki pedig már megtört egészségben, találja meg szinte a maga helyét; mert nemcsak nyilvános ellenséggel kell küzdeni, hanem, a mint mondám, van sok lappangó ellenség is. S valóban, mondhatom, sokkal nyugodtabb lennék, ha tudnám, hogy a tisztelt követ urak, kiket a nemzet virágának tartok, mert hisz a nemzet bizalma központosul bennök, mindenki a maga helyén, a maga kis körében működik, akár ujságokban, akár más úton, dicsérve vagy gyalázva azokat, kik becsületesen betöltik hazafitisztöket vagy elmulasztják. S a t. követ úr ezt egyenesen szalmacséplésnek nevezte. Az egek urát hivom bizonyságul, valljon szalmacséplés-e ez? Hiszen ő és társai, felfogásom szerint, minden elkövettek, hogy ezen szerencsétlen ministeriumot minden tetteiben elzsibbaszszák, hitelét elvegyék s elejébe gördítsenek mindent, mi őt abban, hogy a nemzetet egy szép és nagy jövő elibe vezethesse, akadályozza. (Baloldalról: Ezt tagadom!) A t. képviselő, ki most közbeszólt, ezt tagadja; de van egy magasabb igazság a nemzetben, a melynél fogva, bármint tagadja is a t. követ úr, hogy pártja a ministerium állását szinte lehetetlenné teszi, ezt a világ vagy a jövő kor, ha mégis nem sülyedünk a semmiségbe, úgy fogja hinni. Mindig azt hallom, s épen azon követ urtól is, ki mosolyogva reám néz (Kállai Ödönre mutat) s kit én igen tudok becsülni, kivált miután egy utunkban Debreczen tájékán sziveinket egymásnak kitártuk, s mióta a legnagyobb sympathiával viseltetem iránta, mert

tudom, mily tiszta szándéka van, — azt hallom, mondom, s kivált tőle, hogy micsoda zsarnokság az, miszerint a ministerium minden kérdéshez állását köti hozzá? Mondhatom, ha más körülmények közt volnánk, ezen miniszterium százszor is letette volna már provinciáját, mert természetesen ő legjobb belátása szerint működött, és ha neki azt parancsolják, hogy ne esze és lelkiismerete szerint működjék, mi természetesebb, mint hogy azt feleli: lelépek! De nem lépett le a ministerium, mert azt hiszi, hogy vannak aggasztó körülmények, melyeknél fogva igen sokat kell elnyelnie s mindent eltürnie, mert azt gondolja, hogy így tán mégis hasznot tehet a hazának. (Helyes!) Nincs itt legkisebb zsarnokság sem; de ha minden lépés, minden, a mi történik, folyvást gáncsoltatik, ha árulás emlegettetik, — már nem tudom, micsoda értelemben vette Budának t. követe az árulást? hanem én megvallom, hogy vannak bizonyos pillanatok, midőn a haza, az emberiség s minden tekintet háttérbe szorul, s az ember magábaszáll, hogy mintegy tükörbe nézve elmondhassa: az egész világ kárhoztatott, minden ember félreismert, de magam előtt nincs mit szégyelni magam! — S ezt kivált a mostani pillanatokban igen ajánlom a ház minden tagjának, hogy ezen önmegbecsülését óvja meg; mert lesz közöttünk sok, ki csak ebben s egyedül csak ebben fogja vigasztalását találni és semmi másban. És ha itt, bár távolról is, árulás vagy ilyesmi rovatik azokra, kik némi összeköttetésben állnak azokkal, kikre az árulás rovatik vagy kenetik: akkor természet szerint az ember mintegy magába szállva azt mondja: régi álom, hogy Magyarország nagy és dicső legyen, s ezen haza kezdett is már emelkedni, de most összeomlik, ám legyen, én resignatióval romjai közé temettetem magam, De már azt, hogy transigáljunk ott, hol a becsület legkényesebb hurjai pengettetnek, azt, úgy hiszem, becsületes embertől kivánni alig lehet. Azért ismétlem, nem az a legnagyobb bajunk, hogy

annyi ellenségünk van, hanem az, hogy aggasztó körülményeinket nem birjuk felfogni. Mi itt magunk közt agyarkodunk, beszélünk, mikor tenni kellene, s beszélünk oly dolgokról, melyekhez legtávolabbról sem értünk. Én a legjobbat tudom feltenni mindenkiről, mert hogy olyan, a ki most tudtával, hideg vérrel s megfontolással tudna tapodni a hazán, hogy ilyen aláváló létezhetnék, nem hiszem, hanem igenis tapodja a hazát azon lelkesedésből, melylyel, mint nem kétlem, Budának t. követe meg akarja menteni a hazát. S ezért, ha a hazának bizalma ő benne öszpontosul, ám álljon elő s mentse meg a hazát; — én édes örömest meghajlok előtte, s legszerencsésebbnek fogom érezni magamat, ha ezt kieszközölve fogom látni általa vagy bárki által is. Sunt certi denique fines, quos ultra citraque nequit consistere rectum. Ezen aggasztó pillanatokban a ministeriumnak minden lépését akadályozni, bizonnyal nem helyes. És ennek súlyát csakis a ministerek érzik, mert a magyar nem szokott igazságos lenni, hanem szeret másokat sértegetni, s mivel ez neki nem fáj, azt hiszi, azoknak sem fáj, a kiket sért. Igen nagyon tisztelt honfiak! (a baloldalhoz fordulva) minden erőből, minden időből ki vagyunk vetkőztetve önök által, pedig a mostani pillanatok olyanok, hogy vagy van bizalom irántunk vagy nincs: ha nincs, akkor visszalépünk, ha pedig van, akkor per summos apices jelentsék ki kivánataikat s mi cselekedni fogunk. Én korántsem vesztettem még el reménységemet, a magyar faj soha sem fogja koczkáztatni életét, egy nemzet élete ki nem oltható, s a magyar csak saját magát fogja meggyilkolhatni, más által meg nem gyilkoltatható. (Tetszés.) De engedjék meg, igen tisztelt hazafiak, mind annak, mi a becsületes ember lelkét magasabbra emeli, úgyszólván nyoma sincs már nálunk: nincs ember, ki mást ne gyalázna, ha szerit teheti! S midőn én a mult országgyűlésen mint egy veteránja az országnak, ki életem gondolkozó részét,

Isten látja lelkemet! mint szerény hangya, de becsületes munkásságban szenteltem a hazának megmentésére s felvirágoztatására (éljen!), midőn azt mondottam, hogy nem tudom még, valjon örüljek-e mindazon koczkaszerencsének, melyet nyertünk, vagy busuljak inkább felette: akkor is Fehérnek igen tisztelt követe nevetségessé tette ezen kijelentésemet; pedig talán igazam volt. Mert ismerem a magyart, hogy annyi nyomoruság daczára is még mindig okulni nem tudott, s nem tudta megtanulni, mikor kell felhuzni a vitorlát, mikor vesztegelni s mikor horgonyt vetni; hanem csak neki megy lelkesedésével mint a vak légy egyik a másiknak. (Helyeslés.) Mondom tehát, az igen t. követ úr akkor is nevetségessé igyekezett tenni; s én azt gondoltam magamban, tán rossz úton járok; de gondoltam azt is, hogy a hűség minden cselekedet básisa, s akár lesz siker, akár nem, csak becsületes lélek és tiszta szándék legyen: és ha siker épen nem lenne, tehát legalább nem mint valami egymás ellen agyarkodó sajtférgek vagy minden oldalról szorongott skorpió veszünk el. (Helyes!) Én ezen országgyűlésen tán nem is szólok többet; de most a haza szent nevében szólítom fel az illetőket, hagyjanak egy kis szabad tért és meg fogjuk talán menteni a hazát; ha pedig nem lehet, tehát egyetértésben s mi több, mosolyogva, veszszünk egymás mellett. (Éljenzés.)

EGY PILLANTÁS

A NÉVTELEN «VISSZAPILLANTÁS»-RA

(Ein Blick auf den anonymen «Rückblick» etc.)

1859

Forditotta

K. PAPP MIKLÓS

«Rien ne fait tant de mal dans le monde,
qu'un mensonge qui ressemble à la vérité!»

(E mű terjedelme, töredékes szerkezete és rhapsodikus gondolatmenete nem engedi meg, hogy egész tartalmát ismertessük, de a bemutatott legjellegzetesebb részletek összekapcsoló magyarázat nélkül is kellő fogalmat adnak az egész könyvről.)

Midőn egy névtelen, s még hozzá oly «horderejű» könyv, mint a *«Visszapillantás»* megjelenik, természetes, hogy mindenki kiváncsi ismerni annak szerzőjét: mert bizonyára más jelentőséggel bir ugyanazon dolog egy aspirans szájából, és mással egy oly ember ajkain, ki par hasard a trónhoz közel, s talán ép a legközelebbi lépcsőn áll, azon esetben, ha a mondott dolog nem a szigoru értelemben vett tudományos axiomákhoz tartozik.

Ha pedig az oly fontosságú mű mint a kérdésben forgó, nem a könyvkereskedés útján jelenik meg, hanem aránylag csekély számú példányban, kizárólag csak jóakaró barátok számára ajándékkép nyomatik, ez esetben a gondolkodó közönség kiváncsisága természetesen még magasabbra van csigázva s mindenki alig palástolható türelmetlenséggel kérdi: «vajjon ki lehet a szerzője e röpiratnak?»

Ki állításainak igazságától annyira át van hatva, mint a «Visszapillantás» szerzője áthatva lenni látszik és mint Galilei valóban áthatva volt theoriájának igazsága felől, melyért lánczokra veretve szabadságától megfosztatott, — az megnevezi magát, követeli a naptól, hogy állításait világítsa meg, de nem kéri fel «jóakaró»-it, hogy őt dicsérjék, vagy hallgassanak, sőt ellenkezőleg ellenségeit idézi a sorompó elé, hogy

állításait becsületes és lovagias fegyverekkel támadják meg, kivéve, ha magasabb (!) politikai tekintetből ez eljárás nem volna ajánlatos: e fölött azonban mi alacsony, vagyis helyesebben mondva «lealacsonyított» helyzetűek részrehajlatlan itéletet sem mondhatunk.

A közvélemény azt állítja, hogy a szerző Mayer Bernát úr, de t. cz. Bach Sándor úr volt, ki e művet retouchirozta.

Vajjon igaz-e ez, mi nem állíthatjuk, Azonban igen valószinűnek tartjuk, hogy Bach úr az illető művet nemcsak helybenhagyta, hanem retouchirozta is, — — — mert ő maga osztotta szét a művet ismerősei közt, még pedig gyakorta igen elmés autograph kiséretében, mit bizonyára nem tesz vala a magas állású úr, ha az á-peu-prés öndicsőítést nem helyeselte volna.

Több mint valószinű tehát, hogy a «Visszapillantás» fő vázlatát helybenhagyta. A retouchirozást illetőlég már nem lehet ily határozott állítást kocztatni.

De a miként «ex ungve leonem» épen úgy legalább azok, kik Bach urat gyermekségétől kezdve ismerik, sőt életének minden phasisain keresztül gondos figyelemmel kisérték, határozottan felismerni vélik a «Visszapillantás» sorai között sajátságos és eredeti eljárását.

A könyvecske annyi mérséklettel, annyi ügyességgel és hízelgéssel van írva, hogy mindazok, kik Bach urat ismerik, határozottan kijelentik, hogy őt felismerték par patte de velours, mely jeles tulajdonságának leginkább köszönheti, hogy oly magasra emelkedett.

Mennyiben igaz mindez, azt ismét nem tudjuk, s szivesen vagyunk hajlandók kétkedni fentebbi állításaink némelyikének probabilitásán; igen jól tudván, hogy az irigység mily csudaszülötteket szokott a világra hozni. Ezen soha sem menthető tulajdonság gyakran a legnemesebb és legmagasabb eszméket is

utálatos nyáladékával mocskolja be. Természetes pedig azon következtetés is, hogy mindazok, kikkel egykor ugyanazon sorban állott, és kik «semmik» maradtak, míg ő minden *«lett»*, Bach urnak halálos irigyei, és miután ezen úgynevezett «jó barátok» gyakran oly tolakodók, hogy másként tőlük szabadulni lehetetlen, hogy időrabló követeléseiktől az ember menekülhessen, az utolsó és egyetlen eszközt is igénybe kell vennie, ez pedig abból áll, hogy az ajtót becsukatja orruk előtt.

Ki hozta világra a kérdéses opusculomot, Mayer Bernát úr-e vagy Bach Sándor úr, ez tulajdonképp mindegy. Canova, Thorvaldsen és Phidiás, bizonyára alárendelt kezekre bizták a durva munkát, de a retouchirozást, az utolsó csiszolást fentartották maguknak, és sajátkezüleg végezték.

És ugyan valószinű, hogy így született a «Visszapillantás» is, az az a mester, vagy a mint mondják «uj Ausztria teremtője» előbb kiegyengette azon jelentést, melyet azért készíttetett, hogy a világ meglássa belőle, mit teremtett ő 10 év alatt; igen hogy a világ meglássa, természetesen, nem azon nagy világ, melyet a nap világít meg, hanem egyelőre csak akkora kis világ, melyet 200 gyertya, vagyis illetőleg példány lát el világossággal, tehát egy bizonyos neme a félhomálynak entre chien et loup a mi valóban nagyon is czélszerű dolog volt, mert az a szemtelen napfény sokaknak elviselhetetlen, s a gyenge szemeket nem ritkán könnyekre készteti vagy meg is vakítja.

Mily különbözők, sőt mily ellentétesek gyakran az emberek nézetei, alig hinnők! A «Visszapillantás» megjelenése nem egy nézetirány keletkezésének szolgált okul. Sokan azt mondották: «nem lovagias dolog olyas valamit írni, mit megbirálni vagy megczáfolni nem lehet, és pedig nem azért nem lehet, mert valóban nem lehet, hanem azért, mert nem szabad».

Mások ellenben dicsérik az illető mű irányát, úgy

gondolkozván, hogy a jelen viszonyok között, midőn mindazok fölött, miket a kormány eddig, legalább Magyarországban, tett, a publicum gondolkozó része kaczag, a másik ellenben sirva gondol a jövőre, midőn Magyarország lakósai A—Z-ig, minden kivétel nélkül és mindenkinek, ki azt hallani akarja, elmondják «így nem maradhat, ha az államgépezet továbbra is a jelen vezetés alatt fog állani». Midőn a legokosabb emberek sem tudják, hogy a «megkezdett út» mikor fog czélhoz vezetni — ily körülmények között «uj Ausztria főgépészének» nyilatkoznia kellett már csak azért is, hogy a külföldet megnyugtassa: hogy nevét nem «ajándékozta» oda, azt igen helyesen tevé, mert ily elővigyázat mellett a netaláni blamage, könnyen áthárítható egy jól megfizetett hivatalnok nyakára; legtapintatosabban cselekedett azonban, midőn művét csak csekély számú példányokban nyomatta ki, mert miért értesüljön az ostoba (!) publicum s különösen a felforgató párt (!) oly dolgokról, melyek csak az alkalmazottak és jóérzelműek tudomására valók. Igy gondolkoztak ők.

Miután azonban nyilvános lapok e névtelen compositiót birálni kezdték — — — természetesen a teljes sajtószabadság (!) oltalma alatt, s ezenkívül a bélpoklos felforgató párt némely tagjának is kezébe került az opusculum, s ennek következtében a barátok számára fentartott arcanum, Polichinell titkává aljasodott le, akkor az eljárás okadatolására azt találták ki, hogy az emberek a titokszerűt, s még inkább a tiltottat sokkal jobban szeretik a tiszta és megengedett élvezetnél, s hogy arra, hogy valamely könyv első kiadása rögtön elkeljen, s a szükségessé vált ujabb kiadások milliók által olvastassanak, a legbiztosabb eszköz a könyvet a misticismus fénykörével fogni körül, vagy pedig a felsőbbség által egyszerűen betiltani. Es valóban úgy van, hogy azon lapok, melyeket elnyomtak vagy lefoglaltak, sokkal jobban mulattattak bennünket az úgynevezett «szive-

sen látott» lapoknál, és meg vagyunk győződve, hogy a nagy közönség, Saphir, Zang, Kuranda és Hackländer urak lapjai, illetőleg czikkei közül, sokkal nagyobb élvezettel olvasná azokat, melyekért az illető urak par exemple Munkácsra vitettek volna, mint azokat, melyekért dicséretet, felbátorítást, vagy talán még jutalmat is kapnak, — mit mi egyébiránt nem hiszünk.

Ily fogáshoz azonban, mely szerint az emberiség rohanva fut a vetitum nefas után, uj Ausztria nem könnyen folyamodhatik, mert a betiltással ez új államban, annyi kellemetlenség van összekötve, összefüggesztve — ominosus szó — kivált ezen idő szerint, midőn az uj seprű még valóban passable seperget, és a nagy közönség inkább élvezi a «megengedett» gyümölcsöt, ha keserű is a «tiltott»-nál, bármily édes legyen is.

Ennek folytán, mint halljuk, el lőn határozva, az egészet a könyvkereskedésnek, s ezáltal a szó legszélesebb értelmében vett publicitásnak adni át.

A legtöbbekre azok közül — legalább Németországban — kik a «Visszapillantás»-t olvassák, kedvező benyomást tett a munka, először azért, mert mindent, mi ott mondatik, kész, és pedig nem hamisított készpénz gyanánt fogadtak. Magyarország viszonyait soha sem ösmerték, s még most sem ösmerik, és végre mivel — mint ők hiszik — egy németnek, s még hozzá bécsi németnek, sikerült a szegény magyarokat a barbarismus posványából kiragadni, melyben már századok óta fetrengtek, s melyből kimenekülni a maguk erején, erő és ügyesség hiányában, soha képesek nem lettek volna. Magyarország és Erdély lakosaiban, e pamphlet olvasásakor egyetlen érzet támadt fel, s ez az indignatio érzete volt: csak azon különbséggel, hogy az olvasók legnagyobb része, ámbár vérének minden cseppje érezte, hogy a virágos bokor alatt egy kigyó rejtezik, de azt teljesen felfedezni, sem megzabolázni nem képes, és

ennélfogva majd megreped mérgében; a másik rész azonban igen jól látja a kedves állatot, s könnyen is elbánna vele, de testereje egészen bénult állapotban van, azonban kétségbe még sem esik, mert igen jól tudja, hogy hazugság és jogtalanságból kerekedhetik ugyan egy ephemer becsű vakító mű, de valódi és tartós boldogság soha sem virágozhatik fel abból.

Mi azon helyzetben vagyunk, hogy a szóban forgó közlemény finom szövetű hálóit teljesen ismerjük, s ezenkívül azon előnyünk is van, hogy kívül esünk az új ausztriai bitótörvénykezés hatáskörén s ennek folytán megkisértjük a «Visszapillantás»-t egy kissé élesebb vizsgálat alá venni, s nézetünket felőle őszintén és tartózkodás nélkül kijelenteni.

Mint fentebb említők, igen valószinűnek, sőt bizonyosnak tartjuk, hogy e visszapillantó nyilatkozatnak tulajdonképeni «mestere» senki más, mint t. cz. Bach Sándor úr.

De ha nem volna is az, mégis ő felelős annak minden soráért, és pedig, mivel nemcsak mi, hanem az egész művelt világ őt ismeri uj Ausztria fac-totumának, s miután, a netaláni siker esetén, minden tömjén és dicsének ő magassága felé fogna törekedni, ily mérhetetlen dicsőségre való kilátással szemben igen méltányos dolog, hogy a nem sikerülés esetén ő legyen azon általános bűnbak, mely minden roszért és ostobaságért szenvedjen, mely a nagyszerű átalakítás közben elkövettetett.

Azt, mi a mi állításainkban valótlan, czáfolja meg ő: hisz a sajtó az ő számára egészen szabad, míg mások számára s így a miénkre is, az csak a szabadságnak meglehetősen sikerült carricaturáját képezi, mely a legilletékesebb helyet az angol «Punch»-ban találná fel. Neki tehát a legélesebb fegyver van kezében, egy második Attila — — — Mi ellenben, kik ellene küzdünk lekötve, paralisálva, s tulajdonkép fegyvertelenek vagyunk, s en derniére analyse,

ha Péter és Pál nem oltalmaznak bennünket, valószinűleg el is kell buknunk.

Mi tehát egyenesen a «Mesterhez» fordulunk.

Mielőtt azonban megszólításunkat kezdenők, még egy megjegyzést kell felemlítenünk, melyet csak nem régen hallottunk; a megjegyzés á peu prés következőleg hangzik: «Propria laus sordet», és valóban példátlan imprudenzia, úgy dicsérni önmagát, mint a t. cz. miniszter úr saját férczelményében tömjénez és bókol önmagának.

Ezen kérdést illetőleg mi egész más nézeten vagyunk: és mi már a római történelemből ismerjük az öndicsérésnek oly eseteit, melyeket a világ közvéleménye jogosultnak ismert el. Igy például Livius, Sallustius vagy talán épen Tacitus, már nem emlékezünk teljesen hogy melyik, de mindenesetre egy római történész, hogy a lex agraria után bekövetkezett földkiosztás alkalmával egy centurio — Sextus Baculus nem volt, tehát másnak kellett lennie, mert egy mindenesetre volt, — hosszú litániában mesélte el, hogy mi mindent tett a köztársaságért, hány muralis koronát érdemlett ki, hány torlaszt foglalt, s mily temérdek ellenséget pusztított el stb. s e hosszadalmas Speechet azon naiv vallomással fejezé be, hogy kénytelen magát dicsérni, mivel különben senki sem teszi azt, s így megtörténhetik, hogy a «kiosztás»-nál üres kézzel maradna. Ez őszinteséget, a kiosztást intéző római tábornok, biztos vagy Vorstand, vagy mi czíme is volt, már nem tudják, igen méltányosnak is találta, s ennek folytán három hold földet utalványozott is neki, mi magában véve nem valami sok ugyan, de a von Pike auf előléptetett, szerény és el nem kényeztetett hős számára nagyon is elégnek találtatott.

Későbbi események is tanusítják, hogy nagyon kitünő és mindenek felett szerény férfiak is folytonosan saját «én»-jükről beszéltek, például, ha jól vagyunk értesülve, Jefferson, Pitt stb., és pedig azon

egyszerű okból, mert folytonosan megtámadták őket, s ennek folytán mentegetődzéseik közben, mihez kétségtelen joggal birtak, tulajdonkép szünet nélkül önmagukat dicsérték; és méltányos s józan eszű emberek között alig hisszük, hogy találkozzék valaki, ki ez eljárást illetlennek, vagy ép megrovandónak tartaná.

Ugy tudjuk azonban, hogy új Ausztriában, néhányat kivéve, kiket azonban rögtön el is hallgattattak, senki sem találkozott, ki t. cz. Bach urat megtámadta, illetőleg megtámadni bátorkodott volna, legalább nyilvánosan nem, mi pedig a fődolog: mert amugy «wienerisch» szabad ugyan «mindenkinek mindenkit» szidni, a mennyire kedve tartja, ha t. i. más nem hallja, mint legfölebb kebelbarátja, kit Bécsben «Speci»-nek neveznek. Ez mind igaz, de a szivesen commentáló külföldnek szüksége volt egy kis lehütő orvosságra, mert Lipcsén kívül még más pontok is vannak a térképen. S Anglia, Oroszország, Francziaország, Porosz- és Olaszország szintén a globuson léteznek, hol pedig nem szoktak föltétlenül dicsérni mindent, mit Ausztriában «manipulálni», «diplomatizálni» és «pantscholni» szeretnek.

Igaz ugyan, hogy az öndicsőitők meg is szokták magukat nevezni, mint ezt az érintett római centurio is tevé; de miután a világ folytonosan előre halad, úgy a taglalandó iratban is találunk egy uj tökélyesítésre, mely érdemes volna a «kizárólagos» szabadalomra. T. cz. Bach úr ugyanis dicséri magát anélkül, hogy megnevezné, s ez igen ildomos eljárás tőle, mert a mellett hogy a csalódás majdnem tökéletes, a dicséret is szaporább, csakhogy sokak előtt igen különös, sőt mulattatónak tetszik s a kaczagó izmokat nem csekély mértékben igénybe veszi azon fölfedezés, hogy a tömjénező és tömjénezett, ugyanazon bőrben, békés egyetértésben élnek egymással, vagy mint mondani szokták, egyetlen egyént képeznek! *et æqualis divisio non conturbat fratres.*

*

Exellentiás Miniszter és Báró úr!

Excellentiád méltóztatik fölemlíteni, rövid de tartalomdús röpiratában mindazon tarka-barka áldásokat, melyekkel excl. rövid kilencz év alatt, mióta ugyanis excl. Ausztria kormányrudját kezében tartja, a gondviseléssel együtt, a derék magyar népet megajándékozni kegyeskedett, mely népet excl. röpiratának 3 lapján úgy méltóztatik bemutatni a civilizált világnak, mint a mely, *ős ereje, romlatlan szelleme, az uralkodóház iránti kegyelete és áldozatkészsége folytán megérdemli* — — mit érdemel meg? azt, hogy megsemmisítsék, azután előkelő közönynyel tekintsenek reá! . . . brávó!

Ez valóban szépen van mondva, s a hű magyar szív reszket aléstől, midőn egy oly magas állású úr, mint excellentiád ily hizelgőleg itél a magyar nemzetről, ily hizelgő szinben mutatja be Európa előtt, és kegyeskedik Magyarországot az uralkodó dynastia legbecsesebb kincsének nyilvánítani.

De ha az ember *par hasard* oly hirdetmény birtokába jut, mint például az «Ost-deutsche Post» 1857-iki 80-ik száma* és látja, hogy kilencz évi Sa-

* Az «Ost-deutsche Post» fentebb érintett számában *«a csendőrség működése»* czim alatt következőket olvassuk:

«A mult év nov. 1-ső napjától, a jelen év január végeig következő elfogatások és feladások történtek, és pedig: Felségárulásért 1. Felségsértésért 90. Nyilvános rendzavarásért 68. Nyilvános erőszakoskodásért 532. Hivatalos visszaélésért 60 Hitel- és állampapirok hamisitásáért 62. Vallásháborításért 81. Erőszak tételért 188. Gyilkosságért 140. Emberölésért 113. Gyermekgyilkolás és a méhgyümölcs elüzéseért 106. Nehéz testi sértésért 1270. Párbajért 1. Gyujtogatásért 245. Tolvajság, hűtlenség és csalásért 18,093. Rablásért 534. Rablógyilkosságért 23. Bygamiáért 15. Rágalmazásért 96. Bűntettek elősegitéseért 1043. Szökésért 264. Az állam hadiereje ellen elkövetett búnért 29. Nyilvános rend- és békezavarásért 5466. Nyilvános tisztviselők és hivatalos közegek tettleges és szóbeli bántalmazásért 1289. Nyilvános intézetek és intézkedések elleni kihágásért 72,534. A közszolgálat érdekeinek megsértéseért 655. Az életbiztonság elleni merényletekért 46,504. Az egészség elleni kihágásért 13,444. Vagyonbiztosság elleni merényletért 77,756. Becsületsértésért 926.

lamon — Solon — és Licurgiad után, 3 hónap alatt uj Austriában 341,990 gyilkos stb. fogatott el, mely számból a nagyobb rész bizonyára a legbecsesebb kincsnek nevezett Magyarországra esik.

Ha továbbá egy statistikai kimutatás, Czörnhauseni báró Czörnig úr jeles módszere kimutatja, hány magyar — és pedig miután a forradalom már régen elfojtatott — függesztetett akasztófára in *effigie* vagy *in persona*, mennyi záratott el, mennyi számüzetett, és mint rabolták el ártatlan családoknak minden vagyonát, és most tíz év után a számüzöttek közül

Közerkölcsiség elleni vétségért 17,871. Kihágók, kóborlók és koldusok 70,194. A fegyver-patens áthágásáért 2003. Vadászati erdő- és halászati törvények megsértéseért 2508. Házaló-patens áthágásáért 1413. Posta és más jövedékek megrövidítéseért 5818. Ujonczozás elől szökésért 555. Összesen 341,990.

A más módon tett szolgálatok következőleg osztályoztatnak: foglyok kisérete 27,454. Utasok és futárok kisérése 3884. Assistentiák közigazgatási és törvénykezési eljárásoknál 4147. Idézések és tanuskodások 4774. Itélet végrehajtások 45. Összeirás és ujonczozások alkalmávali segédkezés 31. Tűzveszély alkalmávali közreműködés 1641. Vízáradásoknál 11. Házmotozások 8346. Holttestek feltalálása 454. Betegek és sebesültek dto 393. Szökevények kézrekerítése 470. Portyázás 424,429. Fegyver általi haláleset, erőszakos ellentállás és szökési kisérlet folytán előfordult 5. Összesen 476,084.

A csendőrség beavatkozása mindenbe, mi a gyakorlatban alig történhetik meg ezer meg ezer bosszantás és igaztalanság nélkül — tehát három havi működés alatt 818,074 «csinos» számra növekedett. E számból Magyarországra bizonyosan több jut felénél, mert az örökös tartományok, a kormány bölcsesége folytán már több századok óta, a moralitásnak nemcsak «tettetett» hanem «valódi» magas fokára emeltettek, míg Magyarország csak 10 év óta részesült e szerencsében, hogy ugyanazon elvek szerint nyirbáltassék, képeztessék és civilisáltassék, mint uj Austriának irigylésre méltó többi lakósai. (! ?)

Az utóbbi pontban felszámlált 476,084 esettől ezúttal eltekintvén, ámbár egy kissé furcsának tetszik, hogy a csendőrséget tanukép is szerepelni látjuk, és valóban nem nagy harczkedvre mutat, hogy a vitéz gensdarmes-ok jegyzékében, csak 5 szegény ördög fordul elő, kik ellentállás és szökési kisérletért a halottak országába expediáltattak, . . . ellenben kaczagni kell, midőn az

azok, kik elég szivtelenek valának meg nem halni, csöppenként mint a hogy a jó ráczürmöst készítik, bocsáttatik csak haza, árva hazájába, s akaratlanul is a börzére emlékeztet, hol egy fél, negyed vagy nyolczad fölött is órákig alkudoznak.

Midőn tagadhatatlan, hogy a majdnem ezredéves magyar történelem egy időszakában sem éktelenítette annyi rabló a «legdrágább kincs»-et, mint jelenleg, és pedig progressiv arányban, midőn egyetlen nap sem mulik el, hogy a kötél alkalmazásba ne jőjjön.

Midőn végre látjuk, hogy az annyira feldicsért

ember, a csak a személyes étvágy gyarapítására szolgáló 424,429 portyázást mint a gensdarmeria érdemét fölemlítve találja.

Lehetetlen azonban nem figyelmeztetnünk az olvasót azon 341,990 bűnösre, kiket a lapoknak egy része, bizonyos tetszelgéssel, mintha az állam ezáltal valami nagy ternot csinált volna, a világ előtt pellengérre állít, s bátrak vagyunk azon szerény kérdést intézni az illetőkhöz, ha szivesek volnának felvilágosítni bennünket az iránt: ki mondott itéletet a bűnösök felett, és mily eljárás szerint történt meg a vizsgálat és itélethozás? 140 gyilkossági és 23 rablógyilkossági eset három hó alatt fölfedezve, kiderítve és elitélve ... Mindenki tudja, még a szorgalmas tanuló is, hogy egy gyilkos fölfedezésére, a gyilkosság bebizonyítására és az elitéltetésre, még a legvalószinűbb gyanuokok mellett is gyakran hónapok sem elegendők, sőt a lelkiismeretesen vezetett vizsgálat gyakran éveket is igénybe vesz! s mégis 163 gyilkossági eset! és ezenkívűl még annyi ezer esetnek törvényszerű kitisztázása! három hónap alatt! Hisz ehez a physicai idő nem elég. Valóban szédelgés fog el e gondolatnál. Vagy talán csak úgy sommásan bántak el e szerencsétlenekkel? mint a madarász a hálójába került bármily nagy csapat madárral. Vagy talán a gensdarmerie, mely egy személyben, úgy látszik, feladó, elfogó, tanu és végrehajtó is volt, már előlegesen meghatározta, ki mit vétkezett csak azért, hogy a t. cz. birák és hóhérok eljárása könnyítve legyen épúgy, mint a «konyhavadász», ki a szarvasokat, vaddisznókat, nyulakat, szalonkákat stb. rendes consignatio mellett adja be, hogy a kulcsárné és a *chef de cuisine* könnyebben boldoguljanak a beosztással.

Vegyük fel már most, hogy a csendőrség 8 év óta működik. Ha tehát oly hasznosan működött, mint állítják, akkor természetes, hogy a megsemmisítendő vagy ártalmatlanná teendő emberi vadnak igen meg kelle ritkulnia. E kimutatás és aránylagos szá-

drága kincs, nemcsak egy vértengerben uszik, hanem ép az által, ki a fentebbi hizelgő szót alkalmazni elég imprudentiával birt, hét darabra szakíttatott — és ezek *facta quæ loquuntur et non mentiuntur* — akkor lehetetlen a halhatatlan Moliére-re nem emlékezni, ki a világot egy oly jeles személyleirással ajándékozta meg, mely után az illető férfiut meg nem ismerni teljes lehetetlen.

Ezen tények, melyeket tagadni nem lehet — hiszen

mítás szerint tehát az első években, midőn körülbelül minden magyar embert «vad»-nak tekintettek, felvehetjük, hogy a gensdarmerie 3 hónap alatt egy milliót tett ártalmatlanná, ez egy év alatt 4 milliót, vagyis 9 év alatt 36,000,000 tesz ki. Azonban a kezdetre sem akarunk magasabb összeget venni fel, mint a milyet a jelen kimutatás ad, s a «Rückblick» oly szépen megvilágít s ez esetben, azt hisszük, számításunkat senki sem fogja indiscretnek tartani.

Számításunkat tehát 1849 nov. 1-ső napjától kezdjük, mely naptól kezdve 1857 január végső napjáig 22 negyedév telt el, s mely azt tanusítja, hogy ez idő óta 7.523,780 boldog uj ausztriai polgár került a mindent éltető gensdarmerie purificaló körmei közé. Szivem mit óhajtasz még! E számítás azonban ámbár teljesen valószinű, mégis hamis. Mert, *horribile dictu* az emberi vad nem hogy fogyott volna, sőt ellenkezőleg szaporodott, legalább Magyarországon, szaporodott pedig naponta kétségbeejtőbb menynyiségben. Zsidóknak ezelőtt soha sem jutott eszükbe Rinaldó Rinaldini, Schinder Hannes et comp. nyomdokaiba lépni: ők ezelőtt czak arra szorítkoztak, hogy loptak és csaltak, most ezek is kedvet kaptak, s a zsidó rabló nem ritka ág többé: az ó testamentum követői közül többen adták magukat e «mellék-üzletre», mi tulajdonkép tiszteletre késztet bennünket Izrael népével szemben, mert a nyilt rabló az álszenteskedő csalóval szemben tulajdonkép egy «mordkerl». Nemde drága, olcsó vagy ingyen olvasó?

Ha egy uradalmi vadász ily eredményt tudna felmutatni, hogy a vad, minél többet fogyasztják, annál inkább szaporodik, mint a halak a mesterséges tenyésztés által, bizonyára ura kegyeinek legfényesebb bizonyítványaival találkoznék. És hol rejlik ezen — ha annyi nyomort nem vonna maga után — nevetségesnek mondható rejtély megfejtése? Egyszerüen azon tényben, hogy a bureaucraticus theoriák ép úgy absurdumra vezetnek, mint a velőtlen marhaság, s hogy a jelen esetben, az adott alkalom és a nyomor minden zugban és ezer féle változatokkal tolvajokat, rablókat és gyilkosokat teremt.

maga a kormány hirdeti azokat mindenfelé — a következő dilemmát állítják fel:

Vagy Magyarország népessége oly bitang csőcselék, és vezetői oly dühönczök, kik nem érdemelnek egyebet üldözés, tizedelés és akasztófára függesztésnél, és az ország nem drága kincs, hanem egy rothadt gyümölcs, melyet szétdarabolni és a sertéseknek eledelül dobni kell.

Vagy pedig ön, kegyencz, és mindenható miniszter, ravaszsága és pfiffigologiai ismeretei daczára, kormányzati képességét illetőleg egy oly vak, és e mellett álnok subjectum, hogy valahára ideje önt valódi toilette-jében mutatni be a világnak, azonban több joggal és igazsággal, mint ön saját tényeit beszélteti.

És most azt kérdezzük öntől, hogy ha igaz is, hogy Magyarország kormányzása jelenleg, midőn ott minden a szó szoros értelmében «zsinóron» megy, oly jeles, mit mi egyébiránt határozottan tagadunk: mi jogon történik tulajdonkép e gazdálkodás? — Igen, azt kérdjük öntől, mi jogon?

Látom, mily szemeket mereszt ön e kérdésre!

Ne gondolja ön azonban, hogy én az uralkodó dynastia jogát, vagy tulajdonkép ezen jogát kétségbevonni akarom. Csak az ön szájából szeretném hallani, mily joggal kormányoztatnak, vagy a mint ön állítja, boldogíttatnak jelenleg Magyarország lakosai?

Ő felsége a «legmagasabb császár» az ön röpiratában annyira feldicsért magyar nép fölött vagy *jure successionis,* mint magyar király, vagy jure *armorum,* mint hódító uralkodik. Mindkét minőségben nem uralkodhatik ő felsége, ámbár elég hatalmas, ép oly kevéssé, mint egy leány ellenében az atya és férj szerepét együtt és egyszerre a természet isteni törvényei szerint játszani nem lehet.

Ez valószinűleg nem kerülte ki excellentiád figyelmét, hiszen ön mesterségére nézve ügyvéd, és mint ilyen meglehetős névre tett szert.

Excellentiád igen jól tudja, hogy a magyar király nem úgy lesz, mint a francziák királya szokott lenni. Francziaországban ezt kiáltották: *«Le roi est mort, vive le roi»,* és a király *à—peu—près* készen volt, mert ez ősi szokás vala. Magyarországban azonban, ha *pacta conventa,* esküket és szokásokat üres szalma és frasisnak feltüntetni nem akarunk, a király halálával, az illető trónörökös semmi egyéb, mint a valószinüleg leendő, szóval virtualis király: s ha a rárótt kötelességeknek megfelelni nem akar, és elég hatalommal is bir hozzá, uralkodhatik ugyan, de magyar király soha sem lesz, a mint II. József is, ki pedig sokat és erélylyel uralkodott, tulajdonkép soha sem volt az: mi különben eszébe is jutott, midőn a *pallida mors,* császári hálószobájának ajtaján kopogtatott, és egy rövid órában jónak látta mindazokat visszavonni, miket 10 évi uralkodása alatt genialis könynyelműséggel és spiritualis felületességében theoretisálni nagy bölcseségnek tartott.

Vagy talán nem tudja a miniszter úr, mi különbség van a franczia és magyar király keletkezése között? Meglehet, hogy excellentiád e tárgy felől soha sem olvasott, soha sem hallott, hiszen a legtöbb osztrák államférfiak eruditiója, politikai tudomány tekintetében, szokás szerint nem terjedt tovább, legfeljebb addig, hogy a polgári törvénykönyv és a codex criminalis §§-ait könyvnélkül tudják, vagy legalább idézésükben nagy gyakorlottsággal birnak, — és ha hasonnemű képzettségi kincstáruk még továbbra is terjed — mi ritkán történik, s méltányosan nem is követelhető, mert ők a folytonos és meg nem szakított kormányzás érdekében egész idejüket *à—peu—près* üléssel és irka-firkával töltik el — ez esetben egész tudományuk az angol alkotmánynak, s az *assemblée constituante* legfrappansabb határozatainak némi rapsodisticus ismeretéből áll, s talán néhány mélyen megbámult, de soha sem értett elméleti excerptákból Rottek és Mittermayer et Comp. után.

Magyarország viszonyaiból, mely szomszédországot hagyományos és előkelő elbizakodottság és suffisance-al kicsinyleni és megvetni már gyermekkorukban megtanulták, rendesen mit sem tudtak, és most sem tudnak, ép úgy mint Newton és Leibnitz, ámbár a föld Dioscurjai nem dicsekedhettek azzal, hogy valami sokat tudnak a holdról vagy épen a Syriusról. Vagy mint a bécsiek, kik minden kedélyességük daczára, sohasem veszik azon fáradságot, hogy a szent István tornyába fölmenvén, onnan gyönyörködjenek a szép környékben.

A miniszter úrnak tehát semmi oka sincs szégyelni magát, az érintett különbséget illető netaláni tudatlansága miatt, mert excellentiád e tekintetben a legválogatottabb társaságnak örvendhet, melynek tagjai a különben igen okos és mindenféle tudományokkal tulontul saturált bécsi tudósok, philosophok és cs. k. hivatalnokok, s pedig kivétel nélkül.

*

Az emberi nem, a legkevésbbé sem gyűlöli az önkényt, magában véve: nagyon könnyen képes azzal megbarátkozni, sőt meg is szeretheti azt: és valóban az emberiség kifejlesztésére és felvilágosítására alig van czélszerűbb és előnyösebb eszköz egy genialis, minden viszonyokba mélyen beható absolut kormányzatnál: s ha az emberek, részint ösztönből, részint észszerű okoknál fogva az absolut kormányformát kárhoztatják, ez legtávolabbról sem ellenszenvből történik, hanem azon természetes okból, mivel az önkény, mint a tapasztalás bizonyítja, rendesen karöltve jár az ostobasággal.

*

Az emberek tehát nem gyűlölik az önkényt magában véve: de hát tudja-e excellentiád, mi az, mi őket fellázítja, undorral és keserűséggel tölti el? Bá-

torságot veszünk magunknak azt excellentiádnak egész alázatossággal megsugni. — Azon rendszer, azon kétszinűség, vagy helyesebben mondva képmutatás, mely a népekkel el akar hitetni hihetetleneket vagy correctebb kifejezéssel, megcsalni, hogy úgy mondjuk lóvá tenni akarja őket: ha például azt mondják neki: van szabad sajtótok — pedig nem igaz: fölöttetek csak a törvény határoz — és nem úgy van: nem akarjuk szabadságtokat megnyirbálni — és ép az ellenkező történik: nemzetiségtek nincs veszélyeztetve, — és ez hazugság stb., igen excellentiád, az ily eljárás, ezen tartuffiad az, mely végre a legszelidebb vért is mérges anyagokkal fertőzteti meg, és előbb-utóbb kitöresre kényszeríti, kivált ha oly ügyetlenül scenirozzák azt, mint a mily kontárnak mutatkozott excellentiád e tekintetben is, és csak megfoghatatlan vaksága hitetheti el excellentiáddal azt, hogy a kormányzása alatt állók legkorlátozottabb osztálya is, elég ostoba, nyomorult mesterfogásai és ügyetlen bűvész-mutatványai által magát megcsalatni. P. o. hogy Ön Magyarországot azért szakította két részre, hogy e szép tartományt. mint Ön állítja, könnyebben és előnyösebben lehessen a boldogított lakósok javára kormányozni, és nem azért, hogy a magyar elem netaláni összeműködése akadályozva legyen. Hiszi Ön, lángeszű, de gyors emelkedése által elvakított, sötétben tapogatózó, magával teljesen megelégedett, és édes álomban ringatózó miniszter és kegyencz, — hiszi Ön, hogy e mesét az utolsó magyar tanulóval is elhitetheti? Vagy az egész talán csak a külföld számára van feltalálva, hogy feldicsért gyümölcsének külseje ajánlatos és egészséges kinézésű legyen?

Még ez utóbbi esetben sem kellett volna dolgát oly felületesen és ügyetlenül intéznie, hanem kissé több *savoir faire*-rel munkához látnia. Mert a külföld inkább érez Magyarországgal, s annak Ön által feldicsért, de egyuttal Ön által csaknem a kétségbe-

esés széleig taszított népével jobban rokonszenvez, mint Ön, nagyuri mámorában azt látni és gyanítni képes, — és naponta kevésbbé hisz az Ön szemtelen jelentéseinek.

*

Emberek és népekkel legalább becsületesen kell eljárni, ha az ember nincsen közelebbi rokonságban Minerva istenasszonnyal. —

Miért nem kormányoznak Magyarországon egyszerüen a király nevében, a *pactum conventumok* alapján, és a minden királyok által esküvel erősített törvények értelmében? Azt kérdem Öntől, miért nem történik ez?

A Magyarországban alkalmazandó kormányformát illetőleg két nézet lehet. Vagy széttépetett és megsemmisíttetett az utóbbi események által azon törvényes viszony, mely Magyarország és a király között századok óta fennállott, — vagy most is változatlanul létezik az — *juste (!?) milieu* itt nem létezik.

Mi át vagyunk hatva attól a nézettől, s e nézeten vannak Anglia, az egyesült államok, s a continens legnagyobb része, hogy a kérdésben forgó törvényes viszony nincs megsemmisítve. Azt kérdezzük ugyanis: vajjon Kossuth úr és társainak separatisticus viszketege képes volt-e elszakítani azon szent köteléket, mely századok óta az uralkodót és népét összefűzte? Elveszítse egy milliókból álló nemzet ezredéves jogait egy aránylag csekély számú fractio hibája miatt? Mily jog értelmében lehet valaki elég szemtelen a fentebbi kérdésekre igent mondani? Ép oly méltányos és igazságos volna valamely várost polgári jogaitól megfosztani azért, mert lakosainak egy aránylag csekély része tolvajok és gyilkosokból áll.

Rákóczi Ferencz lázadása alkalmával csaknem egész Magyarország, a francziával szövetkezve lázadásban volt Ausztria ellen! Vajjon eszükbe jutott-e azért az illetőknek, a király és nemzet között kötött szerző-

déseket megsemmisítetteknek nyilvánítni? Nem, hanem csak arra szorítkoztak, hogy az eltévedteket és bűnösöket egész erélylyel felelősségre vonják és megbüntessék. Miért kell ennek másként lennie a jelen esetben?

Isten azt mondja: «kimélni akarom az egész községet, ha csak egyetlen igaz is találkozik benne», teheti tehát egy erényes ember, ha nem csupán lelkiismeretlen szemfényvesztő, hogy ez isteni nyilatkozatnak egészen ellenkezőjét vallja és óhajtja, azt t. i., hogy egy nagy nemzet, nehányak pillanatnyi tévedése és hibája folytán, nyolcz század által szentesített, és annyi eskü által biztosított jogaitól megfosztassék?

Minden emberbarátot, ki velünk együtt az oly jogtalanul és oly barbár módra üldözött Magyarországgal rokonszenvezik, felkérünk, mondja ki e kérdés fölött szabadon itéletét! Mi azt állítjuk, hogy velünk a legigaztalanabbul, legszívtelenebbül, leggyalázatosabban bántak, és meg vagyunk győződve, hogy a nemesis, szabadságunk, nemzetiségünk és testvéreink gyilkosait előbb-utóbb utólérendi.

Mindezek mellett azonban megengedjük, hogy lehetnek emberek, kik ha velünk egy nézeten vannak is — mert hisz az ellenkező lehetetlen — még is ellenkezőleg cselekesznek, s sophismák által annyira elkábítják önmagukat, hogy az ellenkező nézet szerint cselekedni elegendő bátorságot, illetőleg szemtelenséget éreznek magukban.

És e tekintetben bátorságot veszünk magunknak, excellentiádat *primo loco* legmagasabbra helyezni, valamikép az isteni gondviselés is vagy a véletlen, vagy mi, excellentiádat a trón mellé, az öreg s excellentiád által kifényesített s feldiszített «funkel-nagel neu» császárság legmagasabb polczára emelte, és ott min-

den emberi és climaticus eshetőségek ellen, mint egy tengeri pókot megerősíteni jónak látta.

Most már aztán föltételezni akarjuk, mert megengedni soha sem fogjuk, hogy egész Magyarország *cum adnexis* a legföltétlenebb felhatalmazást adta K. L. urnak, a debreczeni csinyek keresztülvitelére, s arra, hogy az uralkodó dynastiának egyszerűen adieu-t mondhasson s a magyar népet egy ujdonsült köztársasággal ajándékozza meg; föltételezve, hogy ezen sajátszerűleg gyakorlati gondolat folytán minden becsületbeli, esküvel erősített kötelék, melylyel a magyar nép a Habsburg-lothringeni dynastiához fűzve volt, örökre és helyrehozhatlanul eltépetett, épen úgy, mint a hogy azon életfonalat, melyet Atropos egyszer keresztül metszett, nem lehetne többé összekötni.

Ezeket mind föltételezve, még hozzá azt is, hogy Ön mint reformator, és ujradagasztója uj Ausztriának, meggyőződésből vagy magasabb állami szempontból, s talán mellékérdekből, vagy mint tőrül vágott bécsi germán, azért, hogy a világot még egy nagy Németországgal ajándékozza meg, vagy végre talán elvakíttatva — mely szerencsétlenség gyakran éri a *parvenu*-ket, ha egyszerre mint egykor Phaëton, a sötét irodából a nap közelébe jutnak, — föltételezve tehát, hogy excellentiád az említett okok egyikének vagy mindegyikének folytán, — a mint tetszik — azon erős hitben működik, hogy az érintett kötelékek Kossuth úr és társai által csakugyan széttépettek, s ennek folytán a *pactum conventumok* stb. mythossá, zsibvásárra való ócskaságokká váltak.

*

Azon szerény kérdést vagyunk bátrak most intézni excellentiádhoz, mi indíthatta excellentiádat arra, hogy azokat, kiket gunyosan ó-conservativeknek neveznek, kik azonban szigoruan véve Magyarországban már

többé nem léteznek, mert ott most sem szabadelvű, sem conservativ vagy reactionarius párt nem, csak hű és hazafi párt létezik — miért illette excellentiád azokat, kik ön előtt térdet-fejet nem hajtottak, *pro coronide* a «felforgató párt» gúnynevével? Miért tevé ezt ön, mélyen számító államférfiu? Miért sütötte ön ezen bélyeget Magyarország legnemesebb fiainak homlokára? — Szabadságot veszünk magunknak, e gyalázatos eljárás okát excellentiádnak szeliden füleibe susogni: — Nem a császár és dynastia iránti szeretetből de a ragaszkodásból, melylyel excellentiád magas állása iránt viseltetik: mert ön igen jól tudja, hogy a magyar kérvényezők nem lázítók, hanem a trónnak legbiztosabb támaszai, míg igen könnyen megeshetnék, sőt valószinű, hogy az ön mint miniszter és az uralkodó és nép közé tolakodott spanyolfal könnyen ledőlhetne, ha a császár nem csupán önre, hanem azon becsületes férfiakra is hallgatna, kiket ön elég szemtelen az uralkodó és a világ előtt felforgatóknak nevezni. Ezek folytán tehát látszik, hogy nem Uj-Ausztria, hanem csupán az ön saját érdeke követeli azt, hogy ez utálatos hazugság valószinűséggel birjon, s meggyőződéssé crystallizálhassa magát — oh, mily piszkos kristály — hogy excellentiád is kipréselt czitrom ne legyen — egyébiránt félig már az — és hivataláról le ne mondassék, hanem nyugodtan, tovább is kényelmesen ülhessen magas székében, míg végelgyengülés ez árnyékvilágból ki nem szólítja, azon székben, hol természetesen sokkal jobban találja magát, mint az első aulában, vagy a derék szürke hátán; — apropos — mi lett a szegény ördögből? talán szintén kegyelemkenyeret eszik, mint Wellington herczegnek azon lova, melyet a waterlooi csatában lovagolt? Igen, ismervén excellentiád jó szivét, s magunk is teljesen áthatva lévén az állatkínzás elleni társulat elveitől — ó bár az emberek is állatok volnának — meg vagyunk győződve, hogy a derék *white sorry* jól ápoltatik és bőséges táplálékban részesül.

Excellentiád azonban tökéletesen hiheti nekünk, hogy azon stádiumban, melybe Magyarország jutott, midőn a még élők jajkiáltásait senki sem akarja hallani — Isten azonban bizonyára hallja — ezen stádiumban, midőn ön czinkosaival a legbámulandóbb, s csak ravaszságuk által felülmult szemtelenséggel, mint ön ezt a «Visszapillantás»-ban tanusítja, mindazon nyomort és vért, melyet ön Magyarországra kiárasztott, illatos virágokkal mesterileg eltakarni tudja, s minden torkot, mely ön ellen tanuskodhatnék, oly ügyesen összeszorítani képes, valamint minden oly kezet elbénítani is, mely ön ellen tollat foghatna, akaratlanul bár, de kénytelenek vagyunk excellentiádnak jeles tulajdonait, s különösen páratlan ravaszságát megbámulni.

E sorokat például, mily szorongás, félelem és nehézségek között teszszük mi papirra: valóban, mint egykor a római véruralom alatt a keresztények, csak éjjel és rejtekben merték imádni és segélyül hivni a megváltót, mi is, ügyünk igazsága daczára, kénytelenek vagyunk a magány sötétét keresni fel, míg a képmutatás, a bűn, az erény köntösét bitorolva, a nyilvánosság elé lépni, s ott elhatározó szerepet játszani elég szemtelen. És ha e sorok sok fáradság és veszély után végre nyomtatásban meg is jelennek, vajjon mi leszen sorsuk akkor? Excellentiád lesz az első, ki a gyakran használt «felségsértés»-t fogja fejünkre olvasni, mintha bizony az ön személye volna a felség, és mintha a császárnak nem hasznosabb lenne, hogy valahára az igazságról értesüljön, a helyett, hogy folytonosan a legszemtelenebb hazugságokkal tartassék. Ön bizonyosan fog módot találni arra — mert ön e tekintetben valóságos Bosco — hogy e sorokat, ha a sajtót elhagyták is, lefoglaltassa és megsemmisítse, hogy az ön «Visszapillantás»-ai megczáfolatlan, úgyszólván megtámadhatlanok legyenek, mint a szentirás némely tételei, és ön ép annyi igazsággal mint már számtalanszor tevé, még

azt is állíthassa, hogy azok, miket ön «Visszapillantásai»-ban írt, annyira igazak és megczáfolhatatlanok, hogy daczára az Uj-Ausztriában uralkodó korlátlan sajtószabadságnak, egyetlen hang sem emelkedett ellenük. *Qui tacet consentire videtur*, valamint azok is, kiket excellentiád felakasztatott, teljesen meg voltak elégedve felakasztatásukkal, s bár elég szemtelenek voltak köszönetet nem mondani érte, legalább kivétel nélkül hallgattak. — természetes, hogy csak az operatio végrehajtása után. És mi fog történni azokkal, kik e sorokat olvassák, vagy ha nem olvassák is, kiknél megtaláltatik; nemde, hogy a legujabb rendszer szerint «per Bausch und Bogen», mint államveszélyes bűnösök, convincáltatnak, és megbüntettetnek?

*

A magyar nemzet az 1857. febr. 9-iki nyilatkozvány óta ép ezen helyzetben van — mert mellesleg mondva, ne higyje excellentiád, és ne is kisértse meg másokkal elhitetni, mi egyébiránt nehéz dolog is volna, mert az emberek Uj-Ausztriában, legalább egy idő óta rendkívülileg gyanakodók és bizalmatlanok lettek — hogy Magyarország azon nemes fiai, kik az el nem fogadott, hanem az excellentiád által büszkén visszautasított petitiót aláirták, s átnyujtani akarták, s kiket excellentiád nemcsak elégületlen ó-conservativeknek nevezett, kiknek egyéb czéljuk nincs, mint maguk számára egy kövér hivatalt szerezni, hanem a kiket excellentiád később talán bérmálásul a «felforgató» czimmel is megtisztelt, s végre, valószinüleg azért, hogy őket elhallgattassa, loyalis tettüket felségsértés bűnére qualificálta, mely keresztényi szeretetből származott eljárásra excellentiád bizonyosan valamely mise alkalmával vette az inspiratiót, — mely misét pater Anti-ventura olvasott, és Mayerhoffer tábornok, exkormányzó és buzgó katholikus ministrált — az egész hadsereg épülésére, melyet — ne-

vezetesen a hadsereget — keresztényi szeretettel szivében csak a képmutatás képes gyűlölni: excellentiád nagyon csalatkozik, ha azt hiszi, hogy a visszautasított aláirók egyedül állanak. — Nem, excellentiád, Magyarország minden lakósa együtt érez azokkal, és excellentiád igen könnyen meggyőződhetnék arról, ha a legközelebbi népszámlálás alkalmával ez iránt tudakozódást tétetni sziveskednék, természetesen minden olyas segédeszköz nélkül, milyen például a fekete könyv — *pour pouvoir donner la revanche* — számüzetés, vagyonelkobzás, börtön, akasztófa, az udvari bálból kizáratás stb., melyről a megboldogult Scholz bizonyosan azt mondotta volna *«Nie ohne dieses»*. — Kisértse meg excellentiád, és tapasztalni fogja, hogy az egykori magyar királyság minden lakósa szivesen fog járulni e visszautasított petitio tartalmához, nemcsak a «magyar rész», mint excellentiád subtiliter megkülönbözteti, hanem Magyarország minden lakósa, mert ha a horvátok, tótok, oláhok és szerbek nem is magyarok fajukra nézve, azért még nem is unter-mannhartsbergi, penzingi, griczingi vagy hackingi osztrákok, mint ezt excellentiád gondolni látszik, vagy pedig hogy e nemzetiségek azért, mert rövid időre a magyarok ellen felizgattattak, s megszüntek iránytuk rokonszenvet érezni, most valódi szeretet és kiirthatatlan «magyaren-fresserei»-ból egyenesen excellentiád atyai karjaiba fognak rohanni.

Egész Magyarország népessége, — csaknem kivétel nélkül, úgy érez és gondol, mint azok, kik a visszautasított petitiót aláirták, csak azon különbséggel, hogy az ő petitiójuk bizonyára követelőbb lenne, s nem oly szerény kérelmeket tartalmazna, mint a pesti. Excellentiád tehát nem csekély zavarba jőne, ha meg kellene valósítnia azon ismeretes «*fanfaronad*»-ját, mely szerint excellentiád azzal kegyeskedett di-

csekedni, hogy nagyon könnyű dolog volna ugyan oly nagyszámú és sokkal szebb hangzásu neveket gyüjteni egy ellen-petitio alá, mint azon visszautasított petitión állottak, élükön Magyarország herczegprimásával.

E tekintetben excellentiád ép oly óriási mértékben csalatkozik, mint sok másban, és valóban nagy fiaskot csinálna, ha kedve jőne — mint már említők — próbát tenni egy ellen-petitióval, mert habár igaz, hogy a pesti petitio alatt sok nevet és pedig a legjobb hangzásuakból hiában keresünk, azért világért se ringassa magát excellentiád azon nagy mértékben nevetséges illusiókban, hogy azok, kik Pesten az aláírástól tartózkodtak, *eo ipso* készek volnának egy ellen-petitio aláirására rábeszéltetni magukat excellentiád által, ha csak excellentiád náluk is szokott, és annyi esetben sikeresnek bizonyult eszközeit nem hozná alkalmazásba.

Sok magyar van, ki tulajdonkép csak most jutott el hazája igaz szeretetére, valamint a gyermekek is, gyakorta csak akkor tanusítnak valódi odaadó szeretetet és tiszteletet szüleik iránt, midőn ezeknek életét veszély fenyíti.

Minden magyar szolgálni óhajt most hazájának, ha nem mindenik ugyanazon úton vagy eszközökkel is. Az egyik e tekintetben közeli, a másik távolabbi czélt tűzött ki magának. Sokan nyílt, mások rejtett kártyával játszanak, — mit most, és különösen excellentiád irányában nem lehet rossz néven venni — de a szeretett haza iránti hűségben, egyiránt rendíthetlenek mind. Áruló nincs közöttük, vagy a legrosszabb esetben igen kevés, annyira, hogy excellentiád az ellen-petitio alkalmával kénytelen volna azon cloacákba szállani le, melyek kisebb-nagyobb mértékben, fájdalom mindenütt képződnek, hol emberek nagyobb tömegekben laknak együtt és valószinű, hogy a jelenkor — mindenben mit excellentiád szokott megfontolt határozottságával elősegítni kegyeskedik — jobb

izléssel és mindenesetre több tapintattal itélne, mint *à—peu—près* 1825. év előtt az egykori zsidó metropolis polgármestere, tanácsa és közönsége itélt, midőn a zsidóknak választaniok kellett az üldözött erkölcs és Barnabás között.

Rövid idő óta minden magyar némi meleg reménysugárt érez kebelében, körülbelől olyformán, mint a nehéz beteg javulása pillanatában érzi, hogy még jövője van, hogy nemzeti állása még nincs örökre oda sat. és a mi politikai paradoxonnak tetszik, pedig nem az, — hogy egykori ellenállási képességüket Uj-Ausztria fölkelő napjának sugarai megtörték — igen, hogy minél jobban ujjong excellentiád vitéz huszáraival és *Sextus Baculus*sával, báró Hauer István úr ő excellentiájával együtt s minél jobban kürtölteti excellentiád a «Victoria!»-t, s magyarok annál élénkebben remélnek, s bár reményük fonala az ön «tény»-ei által gyakran fájdalmasan szakíttatik ketté, fáradhatlanul ismét összekötik azt, s mintha csak magasabb sphærákból kapnák a bátorítást, szivüket lelkesedés és csüggedetlenség tölti el. Így áll a dolog; Excellentiád azonban nem is gyanitja ezt. Nagyon természetes! Excellentiád teljes életében sokkal inkább ragaszkodott az anyaghoz, semhogy a szellem rugékonyságát is felvette volna számításába. De még szeretett, szerencsétlen hazánkfiai között is vannak sokan, kik az öröm és fájdalom ezen gyors váltakozását felfogni, megmagyarázni nem tudják és sokkal szerencsétlenebbeknek érzik magukat jelenleg, mint a nem guillotineokkal — nem, ez igen jacobinus eljárás lett volna — hanem tiszteletreméltó akasztófákkal diszített rémuralom napjaiban — igen, most sokkal szerencsétlenebbeknek érzik magukat, mert remélnek és mindig csalatkoznak. Mily kín! Épen úgy, mint a reconvalescens beteg, midőn a haláltusa hallucinatioiból következteti, hogy az egészség és élet felé az

első lépést megtette — ha t. i. ismét el nem rontja magát, *s ez a fődolog*, mert a recidivázott betegek, s legügyesebb segédei a párkáknak.

És ha excellentiád tudni akarja, kik azon figyelmes vizsgálók, kik a magyar népnek ezen diagnosist tenni bátorkodnak — bevalljuk, hogy ezen bátorságot mi vettük magunknak — s azt hisszük némi joggal állíthatjuk, hogy a magyar nemzet reconvalescentiájának ezen általunk elősorolt jelei, nem fognak a felizgatott képzelet kifolyásainak, légváraknak tartatni. Oh nem! Számos éve már annak, hogy e földi siralom-völgyben vándorlunk, — czél, irány és reménység nélkül. Illusióink — pedig soha sem tápláltunk sokat — mind eltüntek. Azon jelenségeket, melyek Magyarországon 1848 óta a mai napig történtek, a távolból tekintettük, minden önámítás és «indokolatlan» előszeretet nélkül: mert mi soha sem voltunk «szerelmesek» hazánkba, miáltal azt akarjuk mondani, hogy hazánkfiai és anyaföldünk irányában, pedig mindenek fölött szerettük őket, Amor által szemeinket beköttetni soha sem engedtük — és mi mondjuk: Magyarország lakósai — kiket excellentiád rendszabályai, persze akarata ellenére, mert excellentiád ép az ellenkezőt akarta, szellemileg ellenállhatlanul egyesítettek — a *turgor vitalis*nak oly nagy mértékével birnak, hogy excellentiád *cum sociis* régen por és hamu alakjában a világ minden részei felé fog már repülni, mielőtt beolvasztási theoriája csak egy vonallal is előre haladott volna, minek mi a legnagyobb gyönyörrel lennénk tanúi, ha napjaink megszámítva nem volnának.

A mi a magyar nemzetnek életerejét illeti, — azon nemzetét, melyet excellentiád anyagilag darabokra tépett ugyan, de szellemileg naponta erősebb kapcsok által füzött egybe, — mi ezen életerőt és excellentiád államkisérletei és szemfényvesztéseit illeti, bátorkodunk a következő, excellentiád által kétségkívül ismert szavakat excellentiád emlékébe visszaidézni, bár úgy látszik, hogy miniszteri tevékenységének ideje

alatt nem eléggé sajátította el: *Opinionum commenta delet dies, naturae judicia confirmat.*

*

Magyarországon a közbátorság Sz. István király sőt a török uralom korában sem állott oly gyalázatos lábon, mint most, 16—18. és 20. csendőrezred virágzása idejében, mit ép oly kevéssé lehet tagadni, mint azt, hogy a régi és mindent éltető nap még most is süt Magyarországon: minek folytán dicsérnünk is kell excellentiádat — pedig Isten látja, nem szivesen tesszük — hogy éles észszel és mindenek fölött annyi becsületességgel írt «Visszapillantás»-ában, egy szóval sem emlékezik a vitéz gensdarme-okról, hanem kormányzási képességének ezen kézzelfogható bizonyítéka mellett, csak úgy *à la lègére* elsuhanni fölöttök elég «megfontoltság»-ot tanusított, hogy az senkinek fel ne tünjék, mi azonban kissé erős követelés, mert ezen vitéz ficzkók már mértföldekről fénylenek — valószinűleg azért, hogy a nép meggyőződjék róla, hogy a legjobb akarat mellett is lehetetlen őket észre nem venni — és azután excellentiádnak 1850 január 20-ról kelt rendelete a csendőrség szervezését illetőleg, mindenki előtt ismeretes, melyben szemüveg nélkül is, következő Dioskurokat fedezhetünk fel, daczára annak, hogy nem igen látszanak egymáshoz illeni. 44. §. «Egy csendőr tanusága szolgálati ügyekben, ha azt szolgálati esküjére való hivatkozással teszi, a kérdésben forgó tényállásra nézve teljes hitelességgel bir» — — — 92. §. «Tagdíjak és jutalmak» — természetesen a csendőrök részére — «Egy évnél rövidebb börtönre itéltetés alkalmával 4 frt, három évig tartó börtönre 8 frt, háromtól tíz évig 16 frt, tíz évtől tizenötig 25 frt, tizenöttől husz évig 30 frt, halálos itéleteknél 60 frt.»

E rendeletet aláírták Gyulay m. p. és Bach m. p. — mely két betű az illető nevek mögött, melles-

leg mondva *«Member of Parliament»*-kép is olvastathatnék — mi fölött bizonyosan egész Brittannia «Hurrah»-t kiáltana, hogy végtére kilátása van ily *Member* által mint excellentiád, ki már Magyarországot is oly gyönyörűen rendbe hozta, szerencséssé tétethetni. Gyulai M. P.-je fölött, vagy is hogy az ő neve a rendelet alatt van, nem csudálkozunk: mert tudva van, hogy ezen derék táborszernagy a lőport fel nem találta, — *et ce qui plus est* — azt nem is szagolta soha, kivéve ágyúdörgéses czeremoniák és ünnepélyek alkalmával, vagy csak úgy távolról — excellentiád fölött azonban nem bámulhatunk eléggé, mert excellentiád bizonyosan feltalálta volna a puskaport — ha t. i. már feltalálva nem lett volna, — már csak azért is, hogy capacitálószerül használja — a kender ára szemtelenül felhágott — és a mi a szagát illeti — a lőporét értjük — erre nézve csak egyetlen vélemény uralkodik, nevezetesen az, hogy excellentiádnak nemcsak hogy nem volt kellemetlen, hanem az ominosus márcziusi napokban tanusított lovagiassága alkalmával legkedvesebb illatszerét képezte excellentiádnak. Hanem *«et bonus dormitas Homerus»* — és így excellentiádat is kimenthetjük, hogy a tanuság, és akasztófára juttatás gyönyörű szerepeit derék, csaknem szent nymbussal övezett csendőreiben egyesíteni elég ügyes volt, minthogy általában az öszpontosítás excellentiád legszellemdúsabb bogarai közé tartozik, és jó szive humanitásának új és fényes bizonyítékát képezi: mert könnyen elképzelhetjük, hány vitéz csendőr, egyúttal férj és családapa ékesszólása — mint egy második *Cicero pro domo sua,* — hatott a biró jó szivére, s e hatás folytán hányszor vándorolt 4 frt helyett 60 frt az illető csendőr zsebébe, mely egy okos ember előtt, ki naponta 25 kr. zsoldot húz, gyakran pedig másféle huszonöttel is megismerkedik, s kinek e mellett egy felesége, de számos gyermekei vannak, és majdnem kioldhatatlan szomjusággal bir — nem megvetendő összeg, kivált télen, midőn fát kell vásá-

rolni. A nélkül, hogy excellentiádat megsérteni akarnók, bátran felvehetjük, hogy hasonló eset nem egyszer történt meg: mert ha excellentiád előtt egy emberélet tekintetbe sem jő, ha arról van szó, hogy nemes és valóban keresztényi czéljait elérje, — pedig excellentiádnak sem neje sem gyermeke, szükséget nem szenved, és mint mondják zsidópiaczi palotájában oly forróság van folytonosan — vajjon a sok elhasznált kincstári fa, vagy a kérelmezők végtelensége miatt-e, nem tudjuk — hogy majd megfuladnak az emberek — ha azon tény igaz, hogy excellentiád «előre» haladása ezer meg ezer tört szivet okoz és a keserű könyeknek egész tengerét fakasztja, miért ne találkozhatnék 20,000 improvizált zsoldos között egy, vagy talán több is, ki azon nemes ambitiót érezze magában, hogy excellentiádnak nagylelkű törekvéseiben, — a magyarok tökéletes kiirtásában, legjobb tehetsége szerint *à la Asmodée* legalább utána sántikáljon. Miért ne történhetnék ez? . . . utolérni, vagy felülmulni excellentiádat úgy se fogja csak egy sem, ettől nincs mit tartania.

Ha 20,000 népnevelő és denuntians látja, miként bánnak az elsőkkel a magyarok közül: mint tapossák lábbal legszentebb jogaikat: hány volt kénytelen, jogtalanul elitéltetve, hazájából kibujdosni, s gyakran a legnagyobb nyomorban elveszni — vagy pedig börtönben és akasztófán kimulni — ha mindezeket 20,000 ember saját szemeivel látja, azt kérdjük mindenkitől, ki előtt az erény nem csupán füst és pára, nem természetes-e, hogy — bár e seregben vannak olyanok is, kik bennső fájdalommal nézik ezt az eljárást — mert az emberi társadalomban érzésgazdag és erényes specialitások sokkal számosabban találkoznak, mint a magas körökben hiszik, — azonban ily nagy szám mellett olyanoknak is kell létezniök, kik excellentiáddal egyetértőleg azon nézeten vannak, hogy magasabb szempontból nemcsak megbocsátható, szükséges, hanem nagyérdemű, és mi több «jövedelmes» üzlet is,

Magyarországot a «javíthatatlan» magyaroktól minél nagyobb számban megszabadítni: mely műtétnél természetesen a legszaporább eszköz a kötél, 60 frt pedig mindenesetre kellemesebb jövedelem 10 vagy épen 4 frtnál, s e mellett pénzügyi tekintetben figyelembe kell venni azt is, hogy a börtönben ülő szegény legény többet eszik meg, mint a mennyit ér, míg a magasra avanciroztatott, 60 frtra becsült többé mit sem fogyaszt, ellenkezőleg ő maga táplálja a férgeket — s pedig ezekről is kell gondoskodni, kivált miután oly sokan vannak a kik csusznak-másznak. — A derék szakácsnék és más derék emberek, mindezen társadalmi javítások daczára most szivesen jőnek Magyarországra, daczára annak, hogy ott a pénz oly ritka lett, hogy efféle bécsi drágaságokat nem képesek többé úgy megfizetni, mint óhajtanák és mint az illetők meg is érdemelnék, s mint ezelőtt díjazhatták volna, és más jövevényeket is, kik ugyan egyebek élczfaragóknál és «mitfresser»-eknél, szivesen segélyezett volna, ámbár Szt. István szétdarabolt birodalmában, az előbbivel egybehasonlítva valóságos kutyavilág uralkodik, és ezen curiosum — nem az, hogy minden *à la diable* megy, mert ez igen is természetes — hanem az, hogy az emberek maguk hasardirozzák magukat a Bakonyba, csak onnan magyarázható, hogy azon képek, melyeket Magyarországról annyi kitartással és ügyességgel festettek, oly borzasztóak valának, hogy a megcsaltak imaginatiója előtt sokkal sötétebbnek tetszettek a szerencsétlen ország vagyis helyesebben «szép vidék» jelenlegi szomorú sorsánál is: természetes, hiszen az ismeretlen baj az emberek kedélyét és idegeit sokkal erősebben támadja meg annál, melynek fészkét és okát ismerjük. Magyarországra jőnek tehát, és pedig nem azért, mert excellentiád, *comme bon vous semble* ott korlátlanul gazdálkodik, sőt inkább daczára annak, hogy excellentiád ott kilencz év óta experimentál és minden embert, ki még a föld alatt nincsen, egy kaptafára húzni

igyekszik, egyébiránt igen genialiter fárasztja magát, és legalább erkölcsi tekintetben, sőt még anyagiban is, a szegény Magyarországból egy ültetvényt teremtett, melyben az elefántok mindent összegázoltak, vagy mint Pfeiffer Ida asszony Borneoból oly szellemdúsan jelenti, Chimpanse-ok gazdálkodtak. Teljesen kimentjük tehát mindazokat, kik excellentiád szemüvegén keresztül néznek, sőt csak ezen keresztül nézhetnek, s kell nézniök — ha Magyarországról soha semmit sem hallva, annak viszonyaiba mélyebben behatni képtelenek voltak, hanem csak azon nézetig, s azon szinek megcsudálásaig, melyekkel excellentiád e szerencsétlen országot, s különösen a zabolátlan, szilaj lovakhoz hasonlítható «magyaren»-eket bemázolni kegyeskedett és bölcselkedett.

Miért kellett volna valakinek valamit tudni, vagy miért kellene ma, Magyarországot illetőleg? Mi soha sem voltunk ily követelők, sőt most sem vagyunk azok, hanem azt hisszük, hogy azokat, kik erre hivatást éreznek, vagy azért fizetik, hogy Magyarországot és népét a világnak bemutassák, a magyarokat oktassák, neveljék és betanítsák, egy szóval — mint Albrecht főherczeg adlatusa és souffleurje mondja — civilisálják, megfékezzék, felszerszámozzák és az új-ausztriai államkocsi elé fogják, — azt hisszük, hogy a kik oly szándékot forgatnak elméjükben, mely nem minden irkafirkásznak vagy jött-ment beamternek sikerülhet egykönnyen — ezeknek valamivel többet kellene Magyarországról tudniok excellentiádnál, vagy Mayer Bernát úrnál, ki, hinni akarjuk, *bona fide,* azon illusióban élt, hogy a polgári törvénykönyv volt az, mely a derék magyar nemeseket *par un coup de baguette,* birtokaiknak valódi tulajdonosaivá tette, mi szépen hangzik ugyan, hanem a «valódi» szó értelme, legalább ez alkalommal ugyancsak alászállíttatik, mert a magyarok a márczius előtti napokban, midőn még nem voltak valódi birtokosok, adót nem fizettek, és saját birtokaikon oly szabadon mozoghattak, mint a sas a levegő-

ben, míg ellenkezőleg Árpád irigylésre méltó ivadékai most, miután excellentiád genialitása folytán korlátlan urai lettek birtokaiknak, oly iszonyú magasra csigázott adót kénytelen fizetni, hogy az óriásilag felszaporodott restantiák folytán a széttiport országnak egy jelentékeny része paralisálva van, és végrehajtások alatt nyög, az egész nemzet pedig óriási léptekkel közelget azon pont felé, midőn az illető tárczák a szó teljes értelmében telve lesznek ürességgel, mely körülmény végtére talán még excellentiád szemeit is felnyitandja, mert, mint a bécsiek mondják — *«wo nichts ist, hat der Kaiser sein Recht verloren»*, és azon meggyőződésre fogja juttatni excellentiádat, hogy bizonyos dolgokat mulhatatlanul tanulni kell, s hogy tiszta felfogás, tudományos képzettség, sőt lángész magában véve még nem elég arra, hogy valaki jó kávét tudjon főzni, vagy pontosan járó zsebórát készíteni, még kevésbbé egy 40 millió népességű, s kivált oly complicalt viszonyokkal biró államot, mint Uj-Ausztria megemészthetlen theoriák utján ujra önteni és alakítani: annál kevésbbé, mert az elsietett, s jól előre nem készített beolvasztási eljárás, ép az ellenkező sikert szokta felmutatni, és Uj-Ausztria — higyje meg excellentiád — naponta ép oly mértékben megyen széjjel, a mily mértékben igyekszik excellentiád ez államnak heterogen elemeit szorosabban egymáshoz csirizelni, mialatt magát azon édes csalódásban ringatja, hogy az állam egységesítésére mindent megtett mi szükséges volt, emberi tehetség határai között fekszik, és az idő bizonyosan meg fogja valósítani azon magas czélt, melyet excellentiád magának kitüzött. Mi azonban tisztán látunk, és azt állítjuk, hogy az ausztriai monarchia soha sem volt oly közel a szétomláshoz, mint jelenleg, midőn kivülről csak egy gyenge lökésre van szükség, mely bizonyára nem is marad el. — A complicált dolgokat egyszerűsíteni kell, ezt — föltéve hogy lehetséges — elvben szivesen elismerjük; de ha valaki p. o. egy cséplőgépet,

melynek szükségkép sok részből kellene állania, kelletén túl egyszerűsíteni akar, és e tekintetben a végletekig megy, a complicált gépből végre egyszerű cséplőrúd lesz. — És ezt nem kellett volna excellentiádnak elfeledniе.

Hogy azonban még egyszer visszatérjünk azon óriási nyereményre, melyben a magyar földbirtokosok excellentiád állítása szerint, azáltal részesültek, hogy haszonvételi birtoklásuk, valódi és korlátlan földbirtokká változott, ne higyje excellentiád, hogy a magyar nemesség azért tekint vissza oly fájdalmasan az elmult időkre, és azért oly szomorú a jelen napok alatt, mert ezelőtt adót nem fizetett, most pedig a szó értelmében belefullad az adóba. Nem, excellentiád, nem ez a főok, mit azonban ön, mint tősgyökeres bécsi soha sem fog talán megérteni, mert ezen székvárosban az emberek boldogsága legfőképen, vagyis helyesebben mondva kizárólag, anyagi alapokra van fektetve. A túlságos adó az emberiség legnagyobb részén egyiránt kellemetlen teher: mert éhség, hajléknélküliség, meztelenség, mely állapotokba excellentiád genialis theoriája szerint a magyar nemesség egy része jutott, borzasztó szerencsétlenségek, melyeket csak az tesz némileg elviselhetővé, hogy az aránylag csekély népesség, a földnek rendkívüli termelésképessége, s a lakósok átalában jószivű volta mellett, a koldusnak is jobb dolga van Magyarországon, mint más talán sokkal civilisáltabb országban. Nem, nem az adókötelezettség azon fulánk, melynek szurása oly keservesen fáj a magyar ember szivének. Pénzszomj, pénzimádás soha sem képezték árnyoldalait jellemének. Mi őt fellázítja, és helyzetét gyülöltté teszi előtte, ez az a szolgaiság, lealacsonyítás, melybe excellentiád taszította — és az, hogy birtokának határain, a helyett hogy medvékkel és farkasokkal találkozzék, kiket egyszerűen lelövöldözne, minden léptét, nyomát excellentiádnak egy kopója vizsgálja és ellenőrzi, ki őt feladja, rágalmazza, házát bármely pillanatban keresztül-

kasul kutathatja, *en cas que* őt lelőheti, sőt nejét és leányát is megvizsgálhatja: — a medvéket és farkasokat azonban nem pusztítja ki birtokáról, mert ezek is szaporodóban vannak, mint minden, mit excellentiád az uj-ausztriai népek boldogítására kigondolni kegyeskedett: és a mi az utonállókat illeti, azok mindennap többen vannak és szemtelenebbek. — Mert az alkalom szüli a tolvajt, és a csendőrség ügyetlen szervezése szüli az útonállókat.

Azon állítás tehát, hogy a magyar nemesség excellentiád manipulatiója és pátensei által sokat, sőt legtöbbet nyert, oly ostoba és szemtelen, hogy excellentiád valóban szégyenlhetné magát — ha még ilyesvalamire képes — hogy ily ügyetlenséget tálalt fel a világnak: mely körülménynél leginkább csak azt az óriási könnyelműséget csudáljuk, mely szerint excellentiád föltételezni látszik, hogy az ily absurdumokat vagy föl nem fedezik soha, vagy ha fölfedezik is, továbbra is elhiszik excellentiádnak. Vagy annyira biztos excellentiád számtalan nyilvános és titkos alárendeltjeinek ügyessége felől, hogy azt hiszi, hogy ezek compact tömegén keresztül a világosságnak egyetlen sugara sem hathat? Lehetséges, de nem valószinű: és ennélfogva előbb-utóbb mindenki, ki látni és hallani akar, tisztában lesz az iránt, hogy excellentiád a magyar nemességet, melynek tagjai előbb urak voltak, valóságos rabszolgává alacsonyította: és az ilyesvalamiért nem szokott köszönetet szavazni az ember, kivéve talán nehányat — nem akarjuk ép azt mondani, hogy az ön fajából, hanem *à peu-prés* — kik meg vannak elégedve, ha enni és inni ad nekik az ember, s tárczájukat egy kis zsebpénzzel ellátja, — Magyarországon pedig még ezen eset sem forog fenn, mert a mily bővében volt a szabad magyar nemes azelőtt mindennek, ép oly korlátolt, sőt a legtöbb esetben nyomorult a mostani nemes rabszolgák helyzete. Az ön rendszere tehát, míg egyfelől a szellemet lebilincselte, másfelől még azon

előnyt sem nyujtja, hogy legalább az anyagi jólétről gondoskodjék, ép úgy, mint minden megemésztetlen dolog, a gyomrot elrontja, de egyúttal az agyvelőt is afficiálja.

*

Egy ismeretes két lófarkas basa, egy kormányzási terület lakósságának legnagyobb részét botoztatásra itélte. Ezen rendszabály ellen befolyásos emberek fölebbvalójánál, a három lófarkas basánál tettek lépést, kérvén őt, hogy a fájdalmas rendeletet semmisítse meg, hogy azután, azon szép vidéknek, melyben a komédia lefolyt, minden lakósa szabadon és boldogul örülhessen az életnek — és egyiknek se legyen oka a másikat irigyelni, vagy fölötte szánakozni. — A török államférfiú megjelent, és *venit, vidit, vicit,* — nem lépésről-lépésre, hanem egy csapással, az egész népességet megbotoztatta, miáltal az egyenlőség, vagyis mint excellentiád szótárában található, az egyenjogúság egyszerre életbe lépett, persze török módon. — Ép ily modorban járt el excellentiád is a népekkel, melyeket Isten, vagy a rosz sors az ön kormányzása alá helyezett: igen, épen így, csakhogy természetesen keresztény kenetteljességgel, — melyet ön — *bravo bravissimo* — sohasem szokott figyelem nélkül hagyni. — Magasabbra mint azelőtt állott, nem helyezett excellentiád egyetlen emberi lényt sem, magát s az ön hivatalnokaivá avancirozott kétlábú állatokat: — de mélyebbre, sőt a legmélyebbre sokakat, mindenkit különbség nélkül.

Ismeri excellentiád azon személyiséget, ki a legnagyobb mérvű egyenlőséget, a legszigorúbb egyenjogúságot, és a legjobban biztosított békét és nyugalmat képes a leghatározottabban előteremteni? Megneveznők excellentiádnak, ha végtére ép oly jól nem ismerné mint mi: mi fölött azért nem kételkedhetünk, mert úgy látszik, hogy excellentiád e művészetet a legpontosabban eltanulta az illetőtől, értjük az egyen-

lővé tevés és minden osztályok teljes megnyugtatásának művészetét, minden nemzetiségek egybeolvasztását, az elégületlenek és raisonneur-ök megjavítását, már t. i. azokét, kiket csak raison által lehet meggyőzni, nem pedig Albrecht főherczeg-féle fenyegetőzésekkel, demonstratiókkal, és — a «schanzel»-en enynyire feledkezhetik el magáról egy herczeg — gyakran hallott argumentumokkal sat. — és ezen egyéniség a halál!

Excellentiád azon népektől, melyeket jéghideg kezeivel érintett, minden élczszikrát elrabolt, ha csak az anyagi élvezeteket, szórakozásokat, viharos ünnepélyeket, és az élv utáni óriási, kimeríthetlen vágyat életnek nevezni nem akarjuk; mely élvvadászatot ma különösen a birodalmi székvárosban találhatjuk fel a legnagyobb mértékben, hol mindenféle művészettel igyekeznek arra, hogy az unalomtól gyalog, bérkocsin vagy gőzösön megszabadulhassanak, az unalom elől, melyet Uj-Ausztriában mindenkinek éreznie kell, ki saját helyzete fölött kissé gondolkozni akar, és valamivel több, lélektelen részénél azon gépezetnek, melylyé excellentiád a birodalmat átalakítani akarja, és egy bizonyos szégyenteljes fokig már át is alakította.

*

Felette csodálkozom azon, hogy excellentiád annak különös bizonyságául, mennyire kedvez a kormány Magyarországnak, megemlékezett «Rückblickjében» a magyar ruhákról, amaz aranynyal díszített jelmezről, melybe magyarországi bátor hivatalnokait öltöztette.

A régi időkből ismerjük a mélységes okoskodási modort, melylyel a valódi bécsiek magokat a magyar dolgokban rendszeresen kitüntették. Excellentiád a hyperfinom szűknadrágos diplomatiára nézve *à-peu-près* így gondolkodott, vagyis saját magasságának a következő monologot mondá el:

«A magyarok telvék élettel, lelkesedéssel, minden

megszokotthoz erősen ragaszkodnak; egy magyar szóval, vagy valami magyar kinézésű dologgal, könnyű őket felvillanyozni. Ezalatt csupa gazdag, tekintélyes hivatalnokaik voltak, kiknek hasznát nem vehetjük, s kik kivált az utóbbi időben a magyar viseletet nagyon elhanyagolák. Beleszorítjuk tehát egytől-egyig magyarországi hivatalnokainkat a részben nemzeti színű szűk nadrágba és attilába; ez nem hibázhatja el a hatást; ha egy ily *«Naturmensch»* a hivatalnokát zsinóros kabátban látja, e körülmény előlegesen «imponál» neki, s azután benne honfitársat látván vagy vélvén látni, mindent elhisz a szavára; mert legyen bármily ostoba, a különbséget mégis meglátja. Ezelőtt hivatalnokai csak a saját kedvökért, congregatiók, országgyűlés, díszlakomák alkalmával öltöztek magyarba, most meglátja a magyar, hogy hivatalnokaink congregatiók, országgyűlés, díszlakomákon kívül, tehát *érette* öltöztek sujtásosan! És a nép, de kétszeresen ha magyar, mindig háladatos az ily nemzeti *«figyelemért»*, s háladatos oly mérvben, hogy annak, ki ily hazafi gyengédséggel bánik vele «Ja und Nein»-ra — bécsi szójárás, a latin statim, illico, cito, cittissime kifejezésére — mindenét odaadja. Hátha még «vörös nadrág» van szóban! Ez öltözék mindig bűverőt gyakorolt a magyarra! Egy legenda azt tartja — persze ilyesvalami csakis Magyarországon történhetett — hogy Mária Therezia idejében egy előkelő főúr kitünő birtokát — négy földrajzi mértföldre terjedő elsőrangú termőföldjét etc., egy vörös nadrágért 32 évre elzálogosítá. Megjegyzendő — s ez egészíti ki e pompás torzképet — a nadrágba belé sem fért, M. Rataplan adomája szerint, — si j' y entre, je ne les prends pas! — A vörös nadrág azonban tán mégis nagyon feltünő s *«elhamarkodott»*, a kormány részéről tulságos «condescendance» lenne; egyelőre tehát elég jó a zöld nadrág, a zöld a remény szine, de természetesen nem a magyarnak.

Absurdnak tetszik, a mit excellentiádnak szájába

adunk — mert Rückblickjében nincs benne — de tudja Isten, nem egy ilynemű okoskodást hallottunk azon osztrák államférfiaktól, kiknek *«keresztényi»* szándokuk nem volt egyéb, mint a magyarokat valami módon «megcsípni», s a kik meg voltak győződve, hogy ahoz egy darab vörös posztónál nem kell egyéb, ép mint a békáknak, melyek nagyon szívesen s készen kapkodnak az ily vörös pántlika után, kivált *siesta* idején, midőn ostobaságokban a napba pillantanak, mi őket kétségkívül elvakítja és *elbutítja!* — Úgy hiszem excellentiád tanuló korában a legjobb eredménynyel tett ilyes fogási kísérleteket.

Excellentiád szűknadrág-manöverével és a magyarokkal szemben ahhoz kötött reményével, mint kormányzati furfangjainak nagy részével teljesen felsült, mert a «respectus» helyett mindenkit a nevetés bizonyos mérve fogott el, midőn péld. báró Geringer, báró Rueskäfer ő excellentiáikat, s több más hasonszabású személyiséget vörös nadrágban látnunk és bámulnunk szerencsénk volt, midőn nem egy pohár magyar bort üritének ájtatos érzelmek között egészségére excellentiádnak, qui ipsis hæc otia fecit et quadrata miscuit rotundis. Valóban óbesteri gondolat volt excellentiádtól, ily tiszteletreméltó, nagy mérvben erkölcsös és okos urakat felöltöztetni ily maskarába, melyben — sajnálattal bár s a nélkül, hogy őket sérteni akarnók, de az igazság kedvéért ki kell mondanunk — melyben a szó legszorosabb értelmében úgy néztek ki, mint a «maskirozott» majmok, melyeket szántszándékkal cziczomáztak így fel, a magyarnak karikirozására.

*

A legszellemdúsabb ember is nevetséges helyzetbe hozhatja alattvalói legjobbjait, ha tapasztalatai és helyi ismeretei nincsenek, s azt hiszi, hogy ezen segédek helyett elővéleményekkel s önmagát túlbecsülő illusiókkal megél.

Excellentiád nem gondolta meg, s nem látá előre, hogy pl. a kicsiny és csipetnyi Geringer bárót bizonyára kikaczagják, ha mint quasi nádor magyar ruhában jelenik meg, s magát felfújja pour se donner un peu de grandeur et d'aplomb. Éles esze mellett a báró úr sajátmagának is igen komikusnak tetszhetett. Excellentiád fáradozott-e vagy egy perczig a botor hallucinatión, hogy önnek magyarországi Tartuffiadejait ez az atilla és szűknadrág demonstratio megkönnyítendi?

A császárt szánva, s öntől utálattal fordulva el, szemléli a valamire való ember az ügyetlen fogásokat, melyekről ön úgy látszik azon véleményben volt, hogy nyomukba egy legyilkolt, elrabolt, megbecstelenített nemzet rögtön felkaczag, s «kreuzfidel» őszintén felujjong, mivel az ön tintalovagjait szűk, vörös zsinóros nadrágba látja öltözni. Valóban szánalomra gerjesztő! Ha ön báró Geringert czipőbe és harisnyába dugja, parókával és czopffal díszíti fel, s oldalára a nyársat akasztja, ő excellentiáját akkor sem szerette volna a magyar, a mint ma önt sem szereti — s ki is tehetné azt? — de nem vetette volna meg excellentiádat mint ma, mikor az embernek az ön neve hallatára köpni lenne kedve, ha szeretetreméltó foglárai lépten-nyomon meg nem ügyelnék; akkor önt magyarellenesnek tartottuk volna, de legalább *Judásnak* nem. Kár, hogy excellentiád — pour séduire la nation hongroise — derék maskirozott magyarját, Rueskäfer ő excellentiáját à la tête nem biztatta, hogy a csárdást is járja el, hogy ezen nemzeti bohózat teljesen hasson és a daczos magyaroknak, — a hogy excellentiádnak mindazokat nevezni méltóztatik, a kik nemzeti jogaiktól nem akarnak tágítni — ne hagyjon fen többé plausibilis ürügyet petitiók benyujtására, rossz kedvre, vagy plane szomoruságra.

*

Miután excellentiád a 29-ik lapon a következő szavakat mondja: *«Oly kérdéseket hoztunk fel eddig, melyekre vonatkozólag igen jól tudjuk, hogy eltekintve a felforgató párttól, melyet figyelemre sem méltatunk»* — ezt szívesen elhiszszük, mert a legokosabb dolog mindenkor kitérni azok elől, kiknek adósai vagyunk — *«egyik vagy másik körben»* — mi azt mondjuk az egész országban — *«a mieinktől eltérő nézetek uralkodnak»*, és miután excellentiád, *quasi re bene gesta* ezen sententiát befejezte, előszámlálja azokat, miket megkezdett, bevégzett, és mozgásba hozott.

És valóban, a mindent egyszerre kezdésre vonatkozólag, ön oly tevékenységet és buzgalmat tanusított, hogy a magyarok tátott szájjal bámultak; mert a magyar történelem egyetlen korszakában sem történt ennyi lótás-futás, hetzelés, inventálás, protocollálás, registrálás, rendelés és ellenrendelkezés, jelentés és irkafirkálás stb., mint a legutóbbi tiz év alatt, midőn az ön napja Magyarországon feljött. Gondolkozó emberek azonban az eredményre tekintenek, és egyes, bármily fényes részletek által magukat elvakíttatni nem engedik: és a kormánynak mindenbe beavatkozó rendszere, illetőleg dühe, folytonosan «kormányozni» akarása, s azon szándéka, hogy ez-által a népeket a magukhoz térésben akadályozza, nekünk magyarokul, inkább betegségnek, mintsem a vitalitás és egészség túlságos bőségének tetszik.

Excellentiád a parasztok felszabadítását stb. érdemül rójja fel. Ez némileg valóban érdeme is excellentiádnak, de csak az örökös tartományokban, mert a magyar parasztokat nem excellentiád, hanem 1848-ban, a magyar törvényhozás szabadította fel, mit Magyarországon a legkisebb iskolás gyermek is tud, és ezen szerencsében — melynek érdemét excellentiád szemtelenül magának tulajdonítja — az örökös tartományok jobbágyai is csak azért részesültek valószínűleg, mivel excellentiád Magyarországban a megtörténtet meg nem történtté nem tehette, vagy

legalább nem egy könnyen tehette volna és ennélfogva kényszerítve volt, az örökös tartományok népét ugyanazon magasságra emelni, nehogy ezen oldalról a legnagyobb veszélyektől kelljen tartania, *de manière que c'était une des magnanimités auxquelles on est péremptoirement forcé.*

Ön felhozza a vasutakat, quasi mint az ön ajándékait, a folyók szabályozását és az országos közlekedés tekintetében történt javításokat is.

A vasutakat idő hozta, és nem ön drága miniszter úr; a folyók szabályozása már folyamatban volt, és oly alapra volt fektetve, hogy még ön maga is jónak látta azt megtartani: és a mi az országutakat stb. illeti, ezek általában véve, az ön tíz évi példátlan tevékenysége óta sokkal rosszabbak, mint ezelőtt voltak, vagy pedig oly sokba kerültek, hogy bátran a semmeringi vaspálya mellé helyezhetők, melynél ugyan bámulnunk kell, de egyuttal fejünket is vakarni, mert ezen természet és józanészellenes fanfaronade sokkal többe került, mint a mennyi hasznot hoz, vagy valaha hozhatni igér — és tulajdonkép csak az dicsőítheti, kit ennek felépítésére nem kényszerítettek aszkórban szenvedő erszényébe nyúlni, a világ mystificatiójára, mint ez a magyarországi útépítéseknél történt — a számító ember pedig e tekintetben csak azt tartja értékesnek, a mi nemcsak hyperbola, hanem egyenértékű áldozat által realisálható.

A mi a magyar országutakat illeti, nem találja excellentiád furcsának, hogy a bécsi, csak alig egy záptojásból kibujt feuilletonisták p. o. Silberstein, Waldeck stb. előkelő, de nagyon unalmas «bombast»-tal, a «példaszóvá vált» rossz magyar utak fölött élczelnek, és az ostoba magyarokat korholják, hogy Szolnoktól Mezőturra, Tiszafüredtől Kőrös-Ladányra

stb. — hol mint mindenki tudja, az egész vidéken egyetlen kődarab sem található, — régen országutat nem építettek, míg az ostoba nem veszi észre, hogy egy kissé hosszasabb esőzés után, a Bécsből Dornbachba, Táborba stb. Chaussées impérialesokon, egy *comfortable*ban, egész *comfort*tal el lehet akadni, daczára annak, hogy Bécs körül a vidék elég gazdag kövekben, emberekben, útmesterekben, parancsolókban és végrehajtókban — s ennek folytán az «elakadás» a komádi, berettyó-ujfalusi stb. vidéken és utakon, csak azon kellemetlenségek közé tartozik, melyektől gyakorta nem lehet megszabadulni p. o., ha egy nagy vihar alkalmával egy cserép esik az ember fejére, míg ha az ember Bécs vidékén elakad, az ép olyan, mintha egy ostoba ficzkó, minden ok nélkül a sárgödörbe bukik.

Excellentiádnak tetszik a távirda-vonalokat is, melyek ma már minden civilisáit országban meg vannak, s melyek Magyarországot — természetesen a centralisatio érdekében — egészen behálózzák, szintén érdemei közé számítani. Épen ily joggal követelte magának az adomabeli erdész azon érdemet, hogy a vadászatot javította, mivel a réteken fürjek, a ligetekben szalonkák, sőt a határban néha egész csapat tuzok is mutatkozott.

Meg vagyunk győződve, hogy ha az 1848—1849-iki félreértési forradalom — és bizonyára csak is az volt — meg nem történt volna, Magyarország ez órában anyagilag is magasabb, sokkal magasabb fokon állana.

Miután azonban e tekintetben mit sem lehet bizonyosan állítani, tehát megengedjük, hogy anyagi tekintetben sok, igen sok történt, mi excellentiád erélyes közbelépése nélkül nem történt volna.

Azt hiszi azonban excellentiád — hogy e factum — ha valóban megtörténtnek elfogadjuk is — valami nagy dicséretére szolgál önnek, mint ezt édes ábrándjaiban, valóban hinni is látszik? — Valóban, azt hinné

az ember, hogy egy, talán genialis, de tökéletesen éretlen, s az aulából ideje előtt megszökött iskolás gyermekkel van dolga — értjük az ön fecsegései után — ki elég ostoba arra, hogy a legtapasztaltabb és legokosabb embereknek is leczkét adni megkisértse.

*

Nagyon jól tudjuk, hogy excellentiád és társai ily alkalmaknál rendesen a nemzeti nagyságra utalnak, és meg vagyunk győződve, hogy excellentiád jelenleg is e *parade* paripán lovagol: és e tekintetben azért vagyunk oly határozottan meggyőződve, mivel a 27-ik lapon, miután excellentiád — nézete szerint — kétségtelenül bebizonyította, hogy a német nyelv, s általában a «németség» a birodalom minden népeire nézve, a leghasonlíthatatlanabb jótétemény, — a következő mély psychologiával írt szavakat olvassuk: *«ha egy törzs közvetlenül besoroztatik azon nagy népcsalád körébe, melyből az osztrák császárság áll, és szive melegen dobog és érez az egészért* stb.»!!! Ha, ha, ha! Igen, persze minden a melegen dobogó szívtől függ! Valóban mulatságos, mintha csak egy mindenféle ravaszsággal biró verbunkost hallana az ember, ki az ártatlan paraszt fiút, látván, hogy sír, mert katonává kell lennie, vígasztalja és tanítja, és vesztett szabadságáért, széttépett szerelmi kötelékeért, családi tűzhelyétől eltávozásért stb. azzal vígasztalja, hogy ha majd végkép besoroztatik, szíve lelkesedni fog az *«egész»*-nek boldogságáért. — Mely nagy hangon előadott ostobaságnak az alkalmazásban körülbelől ezt kellene jelenteni: hogy ha a burgundi, Normannus, gascogni, elsassi stb. saját tájnyelvükön tetszésük szerint társaloghatnak, *s szülőföldjük hangjai akadály nélkül eljuthatnak hozzájuk* — mintha csak egy Gessnerféle idyllt olvasna az ember — a nagy Franczia-ország dicsősége mégis egy nemzetté olvasztja őket össze: bár Skótia, Irland és Angolország három kü-

lönböző országot képeznek is, az egyenjoguság és közjólét mégis egyesiti őket: bár az amerikai egyesült államok heterogén darabokra vannak is osztva, és ezen «Woyvodinák» mindegyike saját tengelye körül forog is, a szabadság és egy óriásszerű jövő kilátása mégis szorosan összetartja őket stb. és épen úgy mint Francziaország büszke azon gyönyörű útra, mely a Simplon-on átvezet, valamint minden angol büszkén tekint a Waterloo-oszlop tetejéről London nyolcz vagy kilencz hídjára, s a mint az északamerikaiak büszke öntudattal mutatnak p. o. Newyork vízvezetékére, — — és egyiknek sem jut eszébe szűkkeblűleg számítgatni, valjon azon tőke, melybe e nemzeti művek kerültek, előnyösen van-e elhelyezve stb. — — Mely okoskodás folytán excellentiád is a következő óhajtást táplálja: «O! Ausztria vitéz népei, vegyetek példát az angolok, francziák és amerikaiaktól, s legyetek jók és hívek, büszkélkedni a semmeringi csudaépítményben, mert ilyesmit a világ felmutatni nem tud — az arsenal, a kaszárnyák és lovagló iskolákban stb., mert ezek mindannyi előjelei annak, hogy szerencsénk van a világ nagy nemzetei között díszeleghetni, vagy legalább közel állhatni e szerencséhez.

Mindez igen szépen van gondolva, de mi — pedig örökké sóvárogtunk a nemzeti nagyság iránt, és szivünknek minden csepp vére érzi, mily nagy boldogság egy nagy, szabad és előrehaladó nemzet tagjának lenni, — mi bevalljuk, nem vagyunk képesek felfogni, mily hazafiasan felvillanyozó hatással lehet azon körülmény egy czigány, oláh, szerb, magyar, tót, horvát és ruthén kedélyére, — kivált midőn azon ponton áll, hogy exequáltassék, és egész családjával a szabad ég alá kerüljön — hogy excellentiád deficitjeit fedezheti, és — hogy részletekben beszéljünk, — excellentiád a semmeringi pályát, a tengerészetet, építkezéseit, hivatalnokseregét stb. fizetheti.

Excellentiád biztathat ugyan bennünket a jövővel, s felszólíthat, hogy még vagy 30—40 évig legyünk

türelemmel; — de mi tudjuk, hogy ez szokott argumentuma minden rossz gazdának, ki hitelét a világ előtt már rég elvesztette, mert a jövő rendesen gazdagabb szerencsétlenségekben, mint szerencsében; Excellentiád utalhat a nevezett három nagy államra, melyeknek szintén nagy áldozatokat kellett hozniok, hogy nagy eredményeket mutathassanak fel.

Mindez igaz, de ehhez «valódi» egység kívántatik, és nem olyan, mely excellentiád lelke előtt lebeg, hanem szellemi és érdekegység. Szükséges valami cement arra, hogy a nemzetiségeket egy egészszé forraszsza össze. Nem hiszi excellentiád? Francziaországban ezt, az időn kívül a győzelem istenasszonyának halhatatlan dicsősége képezi; Angolországban a tiszteletben tartott emberi jogok, az alkotmányos önérzet, és a folytonosan éber kötelességérzet az, mely mindenkit összetart; Amerikában az arany szabadság, és az államok páratlan haladása az, mi az összeütközést még évekig lehetetlenné teszi. — — És Uj-Ausztriában? — Vajjon mi az, mely ezen ön által tervezett eldoradóban, a heterogen elemeket szeretetben és nagyratörekvésben egyesítse? — Mi itt a cement? Nem lenne excellentiád kegyes ezt nekünk megmagyarázni? Mi oly ügyetlenek vagyunk, hogy nem értjük ezt, sőt még álmainkban sem tudjuk elképzelni.

Hogy excellentiád szive a zsidópiaczon, valamint a tisztelt Hauer, Mayer stb. uraké is, illető helyükön, melegen dobog az «egész» javáért, és mindezen tiszteletreméltó uraknak, excellentiáddal élükön, nagyon kedves dolognak tetszik, ha nagy fizetéseiket az állampénztárból huzhatják; ezt szívesen elhiszszük, valamint azt is, hogy nem kis mértékben végzetes lenne mindnyájunkra nézve, ha az ön által idealisált egységes bódé összeomlanék, és önök két pad között egyszerüen a csupasz földön maradnának. — De hogy mi lehetne az, mi a heterogen népeket az ön összpontosító dühének megnyerhetné, ez épen a talány,

melynek megoldását mi nem értjük, s ezen szivességre excellentiádat felkérni kénytelenek vagyunk; de ha megengedi, nem oly modorban mint Nagy Sándor, és mint excellentiád is oly sok esetben tevé — kard-dal, mert ez végtére is nagyon unalmas lenne, — hanem keresztény szeretettel és valódi bölcseséggel. A számtalan érvágás, azon kimondhatatlan igaztaanság, ártatlanok égbekiáltó vére, elviselhetlen adók, és az ön kormányrendszerének ostobasága, mely alatt Ausztria minden nemzetiségei szenvedtek és még most is szenvednek, egy oly cementet képezett, mely az elkínzott és megcsalt népeket egymáshoz közelebb hozta. — — Egyesülve vannak, és egyetértenek ők, de persze nem excellentiád és rendszere érdekében, hanem épen az ellenkező irányban.

A külföld soha sem hatolt mélyebben a mi viszonyainkba, és rendesen csak azon hamisítások szerint itélt, melyeket rólunk Bécsből rendszeresen terjesztettek. Kivételesen azonban léteztek oly fontos tekintélyek is, kik a mi viszonyainkat a leghelyesebben fogták fel. Hogy hosszadalmasak ne legyünk, csak két nevet említünk fel, melyeknek a politikai és tudományos világban nem épen rossz hangzásuk van: Montesquieu és Brougham. Montesquieu, *«Sur l'esprit des Lois»* czímű genialis könyvében a többek között azt mondja, hogy az osztrák uralkodók Magyarországban rendesen azt keresték, mivel a magyarok nem birtak — pénzt: azon magas politikai képzettségű férfiakat azonban, melyekben Magyarország annyira bővelkedik, mivel fiai a kormányzás mesterségébe már ifjú korukban begyakoroltatnak, soha sem tudta megbecsülni. Lord Brougham pedig — már nem tudjuk mi alkalomból — következőleg ír: «Ausztria csak akkor válhatik megszilárdult, s minden veszélylyel

daczolni képes állammá, ha az összállam uralkodója Magyarország régi tiszteletreméltó alkotmányát kifejteni, és az örökös tartományokra is kiterjeszteni elég bölcseséggel bir.»

Nem akarjuk ezuttal vitatni, hogy az említett nézetekben, az osztrák birodalmat illetőleg, mi felületes, hibás, sőt hamis foglaltathatik. Azon egyet azonban teljes biztonsággal véljük állíthatni, hogy e nagy állam egészségi állapotának diagnosisában, az elfogulatlan vizsgáló szemei előtt semmi sem tünt fel oly veszélyes, szomorító kórjelnek, mint a *bureaucratia* — mely mint egy vampyr, az örökös tartományok életnedvét folytonosan szívja és a beteg embert — nem Törökországról, hanem a derék osztrák népről beszélünk — csak azért nem szárította még ki teljesen, mert a birodalom másik fele a bureaucratia mérgétől és átkától még ment volt.

Ezen fenét Ausztria testében, már a marczius előtti időszakban, több osztrák államférfi teljesen felismerte, és többen közülök elég léleknagysággal birtak arra, hogy egy gyökeres gyógymódot megkisértsenek: Azonben kitünt, hogy késük életlen, és kezük nagyon gyenge volt, — s ennek folytán mind legyőzettek a tintát okádó ezerfejű *Hydra* által. Megnevezhetnénk nehányat ezen valódi hazafiak közül, kiknek egyetlen hibájuk volt, hogy nem gondolták meg, hogy ily meggyökeresedett bajt, mint az osztrák bureaucratia, gyenge emberek nem távolíthatnak el, kivéve azon esetet, ha véletlenül a sors, vagy az isteni gondviselés a legerélyesebben támogatja őket.

*

És ki binné! az 1847. és 1848-iki események a legcsudálatosabb módon, egy csapással megszüntették az egész betegséget. A complicalt állam összedőlt, és egy tökéletes tabula rasa állott elő a régi tarkabarka épület helyén — mely tabula rasa különösen simának

tetszett azok előtt, kik a magyarokkal kötött szerződések által magokat kötelezve nem érzik, s ennélfogva azokat figyelemre méltóknak sem tartják.

És most azt kérdezzük teljes tisztelettel, mit tett excellentiád ezen időszak alatt, mióta excellentiád az ügyek élén, vagyis inkább a romokba dőlt monarchia új épületének tetején áll? Mert ámbár az embertelen, véres dráma czímszerepét Schwarzenberg F. herczeg játszotta is a világ előtt, azért mindenki tudta, hogy a tulajdonképeni intéző ön volt; mert nagyon ismeretes dolog, hogy a herczegnek, ördögi genialitása daczára, az állam szervezetéről és igazgatásáról fogalma sem volt; egész tudománya csak az «ütés»-re szorítkozott, melyet természetesen ellenőrizni nem lehet, s melyet fennhangzó salon-phrasisok által úgy tudott motiválni, hogy példátlan szívtelensége — mely csupán csak az államügyekben való tudatlanságával volt összehasonlítható — sok magas állású egyéniség őt, azon erély és léleknagyságnak tartotta, mely mint Isten küldöttje (!?) egyedül képes az ingadozó trónt újra megerősítni, s a felség fényével körülövezni.

A herczeg véres kormányzását később néhány szóval illustrálni fogjuk, ezen rothadt lelkű vadonczét, ki minden embert saját összeaszott kedélyének tükörén keresztűl tekintett, és nem hitte, hogy bármely gondolat, eszme vagy óhajtás, mely az ő előítéleteivel öszhangzásban nincsen, becsületes, nemes, hazafias czélból és indokokból eredhetett volna. Ő az embereknek — becsületesség, erényesség, hazaszeretet és tisztalelküséget természetesen nem ismerve — csak két osztályát ismerte: t. i. azokat, kik vele tartottak, s kiket természetesen támogatnia kellett, s azokat, kik ellene voltak, kiket üldözni, s megsemmisíteni kellett. — De mit tett excellentiád administrativ tekintetben — mely irányban korlátlanul rendelkezhetett: mert a vérben fürdött herczeg, a kormányzásra teljesen képtelen volt, — minek folytán ön lett az ő *indispensable*-je — nemde, ezt bevallja excellentiád?

Azon imbecillitások, kik önt környezék, legkevésbé sem genirozhaták önt. Mit tett tehát excellentiád? Mikép használta fel a kedvcző körülményeket: mit épített a *tabula rasara?*

Egy egyszerüen józan észszel megáldott becsületes ember — ha bátorsága lett volna ily nagy birodalom kormányrudját kezébe venni, s azt többé ki nem bocsátani — mindazokkal tanácskozott volna, kik a kormányzás gyakorlatában őszültek meg, és e tekintetben különösen magyar államférfiak tanácsára hallgatott volna — mert a magyar kormányzási modornak két, kétségtelenül ajánlatos tulajdonsága volt — ha más többi oldalai ellen kifogást lehetne is tenni — azaz, példátlan olcsóság és kevesebb boszantások mint bármely más országban.

Ausztria — bár minden irányban győzelmes — a levert forradalom után mégis — valljuk be, nagyon válságos helyzetben volt, és saját belsejében annyi rendezni és teremteni valója volt, hogy a földnek egy hatalma sem — tekintvén kimerültségét — követelhette volna tőle, hogy Európa ügyeiben biróul tolja fel magát. Oroszországgal jó barátságban maradni, ez lett volna az ész győzelme. Először azért, mert a háládatosság semmi emberi transactioból, tehát a politikából sem lehet kizárva; másodszor, mivel ha Oroszországgal jó barátságban marad, a keleti kérdés könnyen úgy oldathatott volna meg, hogy a magyar király Szerbia, Oláh- és Moldvaországok zászlóit, nem úgy mint most elévülhetlen jogok daczára is, csak czifraságkép, hanem mint valódi birtokának jelképét hordoztathatná maga előtt: és harmadszor, mert Oroszországgal barátságos lábon maradván, a hadsereget — melynek tartása a pénzügyi rendezkedést teljes lehetetlenséggé teszi — 100,000 embernél is alább lehetett volna szállítani. mert mi, korlátolt belátásunknál fogva úgy hiszszük, hogy Ausztriának, Angol-, Franczia-, Poroszország részéről megtámadtatástól félnie oka nincsen, Piemontot pedig jóformán

ignorálhatná, s ennek folytán Ausztria financziái oly virágzó állapotba jöhetnének, minőben még soha sem voltak. A pénzügyek! melyeknek figyelembe vétele, az államtudományok alphája és omegája — kivált oly viszonyok között, minők az ausztriaiak, hol nem a kereskedés, hanem a belső kifejlődés és termelési képesség képezi az átalános jólét alapját; — *ne déplaise à son excellence monsieur le baron de Bruck, de Klenovnik.*

Excellentiád azon irigylésre méltó helyzetben, melybe önt a gondviselés emelte, mindezeket nem gondolta meg.

Úgy tett, mint egy valódi kuruzsló, kinek egyetlen szere van, a «wienertrankel», melylyel betegeit már az aszkór széleig gyógyította, és ki egy orvosi tanácskozmányba hivatván, hol erősítést és táplálást kellett volna elrendelni, *detto* és *dacapo* «wiener trankel»-jével rukkol vitézül elő, mint valami unicummal, és még hozzá oly szerencsés, hogy collegait fecsegése és szemtelenkedésével valóban eltávolítván, Specificumát, — melyet minden okos ember nemcsak undorítónak, hanem, bár lassan, de biztosan gyilkoló méregnek is tart, — a szerencsétlen emberek millióinál, dob, trombitaszó mellett a legnagyobb fénynyel és állámférfiui méltósággal alkalmazhatja.

Mindez Tadolini kisasszonyra, és az «*Elisir d'amore*» czímű operára emlékeztet, — melyet excellentiád mint diák, vagy talán mint működő ügyvéd, bizonyosan látott és megtapsolt — és pedig azért, mert az ön eljárásából is, excellentiás doctor úr, minden lépten-nyomon kilátszik Amor — csakhogy persze nem másokhoz, vagy a nagy Ausztriához, hanem saját kedves «Én»-jéhez.

A volt Ausztria nagytehetségű államférfiai közül sokan — kik fölött a jelen genialis nemzedék előkelő kicsinyléssel mosolyog, a *tabula rasat,* ha olyan feküdt volna előttük és bizonyára excellentiádnál helyesebben, arra használták volna fel, hogy a bureaucratia fekélyét az államtestből örökre kivágták volna, és

mindenekelőtt őrizkedtek volna az északi nagyhatalmat s a szláv népek tömegét maguk ellen felingerelni. — On azonban báró és excellentiás úr, az érintett fekélyt nemcsak hogy el nem távolította, hanem még az osztrák monarchiának egészséges részét is befertőztette azzal; és a mi Ausztriának politikai állását illeti, excellentiád az államot, ravaszul és ügyesen, annyira elszigetelte, egész Európa előtt annyira gyűlöletessé tette, hogy mindenki, ki elfogultság nélkül tekint a jövőbe, s az ön ügyetlen szemfényvesztései által magát elcsábíttatni nem hagyja, Ausztria számára szerencsés, sőt még elviselhető kilátást sem képes felfedezni benne.

Sokan, kik önt közelebbről ismerik, és tökéletesen tudják mindazt, mit ön tud és nem tud, előre megjövendölték, hogy ön azon tapodó malom szűk korlátai között fog mozogni, melyben mint tősgyökeres bécsi és tintafogyasztó ügyvéd évek óta mozgott, keringett és polkázott. Ezek azt mondták, hogy ön jobbat nem ismer, és mint azon szellemdús dalban: «Eduard és Kunigunda» úgy excellentiád szája is tele lesz örökösen a «polgári törvénykönyv» hatalomteljesség, patens, rendelet stb. hasonló fennhangzó phrasisokkal, melyek egyátalában nem nyujtanak kezességet az önálló biztosságra nézve, és tulajdonkép csak banalis *nonsense*-t képeznek, mely fölött okos ember csak kaczaghat, — s hogy ezek szerint az ön haladása nem a sas röptéhez, hanem egy nagyon közönséges stajer vice-kakas ugrándozásaihoz hasonlít.

És azok, kik így jövendőltek, a legcsekélyebb mértékben sem csalatkoztak. Hiszen önmaga vallja be, sőt dicsekszik vele, hogy ön az általunk említett régi «Schlendrian» szerint kormányoz, opusculuma 15. lapján «egy szép lélek vallomásai»-kép következőket találván ki:

«Nagyon meglepő kép keletkeznék, ha itt a kormányközegeknek Magyarországon tanusított tevékenységéről, a

lefolyt években, vázlatos áttekintést adnánk. Ez kívül esik a mi czélunkon: nekünk elég azon alapos meggyőződés» — ki van erről meggyőződve? Excellentiád alattvalóival együtt, azt elhisszük, ámbár ez sem valószinű, önökön kívül azonban bizonyára senki sem, — *«hogy a Magyarországon behozott szervezet egészséges elveken, (!) nézeteken nyugszik, fiatal életképességgel bir (?) s magában rejti azon erőt, hogy apránként minden nehézséget legyőzzön, mint ezt a többi koronaországokban, hol már régebben fennáll, szintén tevé.»*

Azt kérdezzük, lehetne-e ennél érdemetlenebb bombastot kigondolni, melynek semmi más alapja nincs, a minden gyakorlati ember által utált, s a valódi életet kioltó «bécsi patent mixturánál?»

A nyegle Dulcamara ez, ki italát annyira magasztalja, azon italt, mely az ő állítása szerint minden betegnél és minden betegségben valódi specificumnak bizonyúlt be!!!

Ha az eset annyira tragicus nem volna, — miután az átalános megmérgezés, és a legiszonyatosabb demoralisatio a császárság minden országait a legnagyobb mértékben fertőztetni kezdi — valóban kaczagnunk kellene.

Excellentiád tevékenysége által, — melyről oly sokat hiszen, melyet azonban minden tapasztalt államférfiu, haszontalan és kiállhatatlan ide-oda kapkodásnak nevez — a szerencsétlen birodalom minden lakosát a kétségbeesés örvényébe taszította. Ön minden oldalra annyit kezdett meg és végzett be, hogy az ön activitási viszketege folytán — azért, mert az embereknek az új gazdálkodásban kell hogy valami megbámulni valójuk legyen — Ausztria pénzügyei a legvigasztalanabb állapotba sülyedtek. Ön, úgy látszik, veleszületett, hányavetisége és fanfaronnádjai által minden hatalmat elidegenített Ausztriától, vagy legalább elhidegített irányában. Ön a kormányzást, a legkisebb részletekig annyira összebonyolította, hogy a naponta növekedő zavar szerencsés kigombolyítása, minden szenvedély

nélkül gondolkodó fő előtt lehetetlenségnek tetszik: és mi mindezeknél még több: — — ön az uralkodóhoz vezető utat úgy elzárta és torlaszolta, hogy nekünk — önnek ezen szemtelensége illustratiojára — nem szükséges egyebet idéznünk a következő szavaknál: Walter Scott *«Bonaparte Napoleon élete»* czímü munkája IX-ik kötetének 324. lapjáról:

«In silencing the voice of the wise, and good, the able and patriotic, and communicating only with such counsellors as were the echoes of his own inclinations, Napoleon, like Lear:

««Kill'd his physician, and bestow'd the fee upon the foul disease.»»

(Elnémítván a bölcsnek, a jónak, a tehetségesnek és hazafiasnak szavát s csak oly tanácsadókkal érintkezvén, kik saját hajlamainak visszhangjai voltak, Napoleon Learként «megölte orvosát s ellenségére bizta baját».)

*

Es most szüntessük meg tényekre alapított birálatunkat, oly tényekre, *quae non mentiuntur.* Hiszen a nélkül is kemény próbára tettük mindazok türelmét, kiktől excellentiád e sorokat el nem zárhatja, kik azonban bizonyára megbocsátanak nekünk, — mert a vérző, embertelen bánásmódban részesült, önkény által eltiport Magyarországnak szólani nem szabad — és ezért nem fogják rossz néven venni nekünk, ha távol a hazától, az angol nemzeti nagyság és törvények oltalma alatt, azon gondolatok és érzelmek egy részét a világ tudomására juttatni igyekszünk, melyek minden magyar szivét kínozzák, de egyszersmind éltetik is, — mert a «jog» a magyarok részén van, és a jog végtére is legyőzi a hatalmat!

*

Sokan fel fognak jajdulni azon «személyeskedések» vagyis személyes megtámadásokon is, melyek ezen rhapsodiákban gyakran és igen indiscrét modorban fordulnak elő.

De ha ezer meg ezer ember, egészen ártatlanul, vagy legfölebb a viharos események által egy pillanatra elkábíttatva — hazájukból számkivettettek, s a számkivetésben már legtöbben közülök elvesztek, tömlöczbe hányattak, vasra verettek, a szó értelmében a tetvek által emésztettek fel, vagy akasztófán végeztettek ki, — melyeket talán szintén a személyeskedés, s pedig szemtelen személyeskedés rubrikájába lehetne sorozni — mit gondol excellentiád? — akkor úgy tetszik nekünk, hogy azokat, kik e rettenetességeknek okozói valának, minden tartózkodás nélkül a legutálatosabb sárral dobálhatjuk, a nélkül, hogy az illem ellen legkisebb mértékben is vétenénk, s minden teketoria nélkül arczul pökhetjük őket.

De mortuis nihil nisi bene, szintén azon megjegyzések közé fog tartozni, melyeket nehány lágyszívű egyéniség — kik mindig nagyobb szánalmat éreznek a halottak, mint az élők iránt — szintén szemrehányásképp fog ellenünk hangoztatni.

Már Bentham Jeremiás előtt — ki az ily képmutatókat genialisan pellengérre állítani tudta, mint excellentiád bizonyosan tudni fogja, — minden méltányosan és józanul gondolkozó ember tudta, hogy az imént idézett latin mondatban a *«bene»* szócskát a *«verum»* által kell helyettesíteni; mert különben lehetetlen volna történelmet írni: vagy pedig iszapos dicsőitéssé aljasulna az. A történelem! Mely a tapasztalással együtt az egyetlen, nagyszerű *magistra vitae.*

Ha a halottakról csak jót volna szabad mondani, akkor az egész emberiségnek, körülbelől kilenczven

százalékát hallgatással kellene mellőzni: mert a gyom és burján ezer alakban és nagy bőségben tenyészik, a nemes növények pedig igen ritkák. Vagy talán egyoldalulag kiemelni kellene azon kevés jó tulajdont, melylyel talán birtak, míg azon tömérdek piszkot, számtalan hibát és bűnt, melyek jellemüket eléktelenítették, eltitkolni, vagy bemázolni, — mint ezt a hízelgők, parasiták és rabszolgák megvendéglőikkel, felebbvalóikkal és zsarnokaikkal tenni szokták. A történelem muzsája, az igazságszerető de kiméletlen Clio, isteni származásánál fogva, az ily alacsony. csuszómászó eljárást nem kedveli.

A hálás népek jótevőiknek emlékoszlopokat emelnek! Vajjon mit akarnak ezáltal elérni? — Miért történik ez? Mi azt hisszük, hogy a derék férfiakra való hálás emlékezeten kívül leginkább azért, hogy gyermekeiknek, s a jövő generationak követésre méltó például szolgáljanak. Minden nemes érzésű ember dicsérni fogja az ily eljárást, s annak megvalósítására mindent el fog követni.

Tagadhatatlan azonban azon psychologicus tény, hogy az emberek átalában véve inkább hajlandók a rosszra, mint a jóra, és hogy valóban csaknem teljes lehetetlen erényessé lenni addig, míg az ember a gonosznak minden csiráját ki nem irtotta magából; — és ennek folytán egyesek jellemének tisztulására és a nemzetek erényes kifejlődésére nézve épen oly hasznos, sőt lényeges, hogy azon lélektelen specialitások alacsony, csuf és embertelen tulajdonait, a világ tudomására juttassuk, — azon specialitásokét, melyek csak az emberiség boldogtalanságára és szégyenére születtek és éltek.

Ezeknek nem szoktak a népek oszlopot emelni, a kérlelhetlen Clio azonban teljes világításba helyezi őket, hogy az élők, reájuk emlékezvén, a bűnt, a gyalázatot gyűlölni és megvetni tanulják.

Egy fiatal uralkodó, Nero példája által — ha szíve a jó iránt fogékony — többet tanulhat, mint Titusé-

ból: mert mindenek fölött a rossz hajlamokat és szenvedélyeket kell megfékezni tanulni, mielőtt valóban erényes tettekre képesek volnánk.

Azért tehát egy perczig sem habozunk Schwarzenberg Felix herczeget nevezni meg mint azt, kinek utálatos szívtelensége zúdította Ausztriára mindezen nyomoruságokat, illetőleg azokat a legmagasabbra hatványozta, azon birodalomban, melyet bölcseség és léleknagyság által oly könnyű lett volna megnyugtatni, s melyet most a tagjaiba eresztett méreg, titokban ugyan, de biztosan emészt, és az ön szépítései és mázolgatásai daczára is uram, mindenki látja, hogy ez így van, ha csak készakarva, vagy ön által megfizetve, szemeit be nem hunyja.

Schwarzenberg Felix herczeg, Angliában megvetve — Miklós czár által visszautasítva — ki nyiltan tiltakozott ellene, midőn, ha jól emlékezünk 1836—1837-ben Sz.-Pétervárra ausztriai követté kinevezni akarták — szomorú képét szolgáltatja annak, mily mélyen sülyedhet egy fiatal, a természettől minden tekintetben pazarul megáldott, dicső nevű, szép termetű, ész és szellemdús férfi, és mily utálatos ijesztő váz lehet belőle, ha érzékiség és élvvadászat által elkábítva, vallás és elvek nélkül, talán csak azért, hogy blasirt cadaverjét kissé felizgassa, a politika sikamlós pályájára kilépni bátorkodik, — hol egyetlen szó, vagy tollvonás határtalan nyomort, egész népek kétségbeesését vonja maga után.

A világ rég kimondotta itéletét ezen vampyr fölött, ki szomjazta az embervért, csakhogy magát egy pillanatra felfrissítse. Magas családja iránti kiméletből nem nevezik őt. Nagyobb tiszteletet lehetetlen irányában tanusítni. Mi azonban megnevezzük, mint népünk gyilkosát és megbecstelenítőjét, — és azon mély tisztelet, melyet magas családjának több tagjai irányában érzünk, nem gátolhat bennünket abban, hogy emlékét nemzetünk nevében elátkozzuk.

Belátjuk, hogy nem leplezett, kiméletlen szavunk

nem igen kellemes a nemes Schwarzenberg családnak, — de még kellemetlenebb kell, hogy lett legyen nekik azon körülmény, hogy az oly sok kitünő egyéniséggel dicsekedhető család tagjai között oly «vadállatot» is kellett tűrniök. — És mi bizonyára hallgatnánk is, ha a véráztatta herczeg sok magyar család czímeréhez az akasztófát nem mellékelte a magyar nemzet szive vérét ki nem szívta volna, és a nemesis nem minket választott volna ki, hogy halotti beszédét — mely az égre fog kiáltani — megírjuk, és síriratát, — mely előtt a jó érzésű ember szive kínosan elszorul — elkészítsük.

*

Mit éreztek Ausztria népei, és mit gondoltak, midőn az átalánosan megvetett lelketlen és hígvelejű herczeg, a csak alig 19 éves Ferencz József császár tanácsadójává tolakodott fel, vagy választatott, azt elképzelheti excellentiád. Mindenki sajnálta az ifju uralkodót, ki elé a népek szivei, mint a mindent megifjító tavasz elé melegen dobogtak, — mert ah, mennyi édes reményt kötöttek ifju személyéhez. Magyarország térei embervértől gőzölögtek, és a legiszonyúbb nyomor segélykiáltása volt az egyetlen életjel, melyet a szerencsétlen ország magáról adott, és mely egyedül bizonyította, hogy még nincs tökéletesen meggyilkolva.

Ekkor minden szem excellentiád felé fordult, midőn t. i. ön Schwarzenberg herczeg oldala mellé került, illetőleg fölé, mert mint már megjegyeztük, és excellentiád valószínűleg szintén nem fogja tagadni, ő a kormányzás művészetében teljesen járatlan volt. — Egy férfi a nép köréből, szerény és igaz, tudományos képzettségű, ismeretes szabadelvűségű — így üdvözölte excellentiádat mindenki, és meg volt győződve, hogy excellentiád azon magas állást, melybe a gondviselés által helyeztetett, a lesujtott népek javára, teljes erejéből és tehetsége szerint fogja felhasználni.

A szívtelen politikában azonban semmi változás sem történt. Mindenki bámult, de még mentették excellentiádat, mert mindenki természetesnek hitte, hogy excellentiád a társadalomnak oly mélyre helyezett osztályában születvén, tehetségeit azon magas sphærakban nem képes rögtön érvényesíteni, hanem a legczélszerűtlenebbet, legkegyetlenebbet is helyeselni kényszerül, csak azért, hogy egy kedvező pillanatban valami hasznost teremthessen. A herczeg meghalt — milliók kimondhatatlan örömére. Vajjon sajnálta-e valaki — jól fizetett, vagy más úton kitüntetett maitresseit kivéve — azt nem tudjuk, de alig hisszük.

Most kezdődött az ön korszaka.

Ezen idő óta nyolcz, vagy kilencz év folyt le.

Több emberiség és bölcseség jött-e a szívtelen és híg velejű politikába? — Nem! — Kivévén Lombardiában, hol a nemes Radetzky és nem excellentiád volt az inspirator. — A császár egy bájos lánynyal egyesült, tele élettel, szépséggel és szívjósággal; — a népek reméltek, — a császár atya lett — a remények fokozódtak, mindenki teljes biztonsággal tekintett a jövő felé. — És mégis minden hideg és mozdulatlan maradt, mint a jégbe takart vasdarab, — és végre 1857 szeptember 9-dikén megjelent Luxemburgban azon végzetes leirat: «Ne reméljetek!» — Királygyilkosság! Szemtelenség! Igen, így nevezzük, mert jellemzőbb kifejezést nem ismerünk. — Istennek más útjai vannak. — Egy nemzet legyilkolása! — Vagy mily nevet kapjon a vérkeresztségben e nemes és genialis törekvés?

*

Mit tett excellentiád, mint teljhatalmú kormányzó?

Azt beszélik, hogy az első szó, melyet excellentiád, Felix herczeg halála után — ó mily iszonyú ellentétet képez e keresztnév az ő átkozott működésével — ő felségének, a császárnak mondott, körülbelől következőleg hangzott: «Felséged arra van hivatva, hogy

40 millió embert kormányozzon, és vezessen erős kezekkel a boldogság felé. Ne változtasson azért excellentiád az erélyes politikán semmit: mert különben azt hihetnék az emberek, hogy Schwarzenberg herczeg vezette felségedet, miáltal nymbusa, aureolája veszítene, melynek felséged arczát körözni kell, ha a mi sok és becsületes törekvéseinknek diadalát látni akarjuk. Egy fő, egy úr, egyetlen akarat képes csak arra, hogy e különféle, s részben ellenséges elemeket egy dicső egészbe olvaszsza, s örökre egymással egyesítse.»

Így beszélik; és nem lehet tagadni, hogy a fentebbi szavak jól ki voltak számítva, hogy a mindenkivel közös hiuságot a legmagasabbra hatványozzák: mert vajjon ki az, ki azon színben szeretne feltünni a világ előtt, hogy saját lábán járni nem képes, hanem mások által vezettetett orránál fogva?

Mi azonban ezen átalánosan elterjedt véleményt, csupán rosszakaratú koholmánynak tartjuk.

Annyi azonban kétségtelen, hogy a meghalt, istentelen herczeg szelleme, Ausztria minden népeinek kétségbeesésére még most is uralkodni látszik.

Szerbiában nem rég egy összeesküvés tört ki, a nélkül, hogy közvetlen az uralkodó herczeg irányában félreértés létezett volna. Ez összeesküvés, még talán most sincs legyőzve: — azonban embervér, hóhérpallos által egyetlen csepp sem folyt el. Mily ellentét! Hol van több humanitás, szeretet és civilisatio? — Valóban úgy tetszik, mintha Traján idejét élnők, hol nem a Duna bal, hanem annak jobb partján lakozott a világosság.

Az angolok Indiában példátlan szigorral bánnak el, — — — de a forradalom még nincsen leküzdve.

Magyarországban már rég vége volt annak, és a «boszu politikája» még sem érte végét. — Ki ismeri kulcsát e talánynak? Vajjon a szívben, vagy az agyvelőben kell azt keresni? És az illetőket sem Seraphok, sem Cherubok nem inspirálják!

*

És most végül, közvetlenebbül, mint eddig fordulunk excellentiádhoz.

Mi az «ember»-t sokkal magasabbra becsüljük, mint egy herczeget, sőt császárt. Mert az Isten csak embert teremtett, míg a «Dei gratia» az uralkodók czímében véleményünk szerint, más több haszontalanságokkal együtt csak nevetséges humbug; és senkinek sem jut eszébe ma, midőn az egykori rémítő nagyságok már porrá lettek Dionis, Attila, Caligula, III. Richárd, Tamerlan és a legtöbb koronás főczíméhez a *«Dei gratia»*-t is hozzá ragasztani: mert Isten kegye nem lehet ily kétséges természetű.

Mi igen jól tudjuk, hogy excellentiád a baronisáltatást, s más kitüntetéseket csak nagy idegenkedéssel, csupán deferenziából fogadta el: mert excellentiád büszke arra, hogy minden izében, egyszerű polgárt képvisel: és mi tisztelettel emelünk kalapot az ily magatartás előtt! — Mert, Isten tudja! — a polgári erény a legfényesebb; a mi szemeinkben legalább magasabban áll minden születés, vagy egyéb előnyök által kitüntetett egyéniségeknél.

A mi fogalmaink szerint — és ilyennek kellene lenni minden férfinak, ki magát becsüli — az, ki a társadalomnak alacsonyabb fokán született, a magasabbaknak megadja ugyan, a mi az övék, — azonban kicsinylést, büszke lenézést nem tűr el — — — valamint «ebhűség» sem idomtalanítja el halhatatlan lelkét soha.

Hogy excellentiád magas állását nem okosabban, czélszerűbben használta fel — a mint ezt excellentiádnak és másoknak e hosszadalmas rhapsodiák folyamában kimutattuk, — e miatt excellentiádat szemrehányás nem érheti: — és ha excellentiád azt mondja: Nem lehetett, mert kezei megkötve valának — e körülményt minden méltányosan gondolkozó biró tekintetbe veszi. s a föltétlen kegyelmet alkalmazza excellentiádra, sőt a legszigorúbb gyóntató atya is föltétlen absolutioban részesíti: és mi megvalljuk, hogy

csak úgy tréfából stb. tulajdonítottuk excellentiádnak a kormány minden passiv és aktiv bűneit.

Oly viszonyok között, midőn az ember igazában nem tudja ki a szakács, és ki a pinczér; midőn gyakran egy obscurus firkászcreatura, vagy egy tintatartó adja az elhatározó lökést: midőn ezer meg ezer lappaliák — melyek azonban az ember életében oly élénken szerepelnek, mint p. o. egy darab kenyér, egy ital víz, fogpiszkáló stb. — végnélkül, Pontiustól Pilátushoz futkároznak, és a *perputuum mobile* kérdését diadalmasan megoldani látszanak: midőn magas születésű dámák, jött-ment fecsegők és tervfaragók stb. szintén elhatározó szóval birnak, ezen körülmények között, melyeket 1848—1849. oly csudálatosan megszüntetett, s melyek azóta még csudálatosabban ismét megszilárdultak, — ily körülmények között oly magas állású és gyakorlati államférfiak, mint Metternich herczeg, Stadion gróf, Erdődy, Revitzky grófok, Majláth György, Apponyi gróf és más számtalan gondolkodó fők, kik minden körülmények között bebizonyították képességüket, megfoghatatlan módon paralysálva vannak.

Hogy tehát Bach Sándor úr, az egyszerű ügyvéd ily körülmények között keresztűl hatni nem tudott — még ha tapasztaltabb és gyakorlatibb lett volna is, mint magát mutatni kegyeskedett: ezen csak Aulabeli társai bámulhatnának, kik elméleti beszámíthatlanságukban azt hiszik, hogy egy miniszter, ha egyszer e magas állást elfoglalta, mindent, de mindent tehet.

E tekintetben excellentiád teljesen ki van mentve.

Mit azonban excellentiádnak senki sem bocsáthat meg. és nem is fog megbocsátani soha — azt excellentiádnak tudtára adni ezennel bátorságot veszünk magunknak.

Ha a gondviselés valakit oly mélységből azon magasságra emel, mint a hogy excellentiádat közvetlen az uralkodó oldala mellé helyezni jónak látta, akkor ezen valakinek elodázhatatlan kötelessége, legalább a

ognak és emberiségnek szolgálni, s e tekintetben nem tűrni, hogy elutasíttassék, hanem inkább leköszönni. Ehez nem szükséges egyéb szivnél és becsületes gondolkozásnál.

Excellentiádnak Felix herczeg, és az akasztófa közé kellett volna állania, és nem engedni meg, hogy ezer meg ezer ártatlan ember vére kiáltson az égre, és ha mit sem eszközölhetett ki, így kellett volna szólania a herczeghez:

«Uram, herczeg, rokonaimnak egyike — nem szégyenlem magam ezért, sőt büszke vagyak reá — asztalos, tehát az enyv szaga érzik rajta: egy másik csizmadia, tehát szurok szagú, és mindamellett is, igen rossz nekem az ön társasága, én elhagyom önt, menjen ön egyedül a megkezdett úton, mert ön, — — — ön vérszagú.»

A császár előtt pedig így kellett volna nyilatkoznia: «Felséges uram, ha felséged engem közvetlen magas személye mellé helyezett, kötelességem figyelmeztetni felségedet, — ez elmulaszthatlan kötelességem már csak azért is, mert mesterségemre nézve jogtudós vagyok — miután felséged ezt nem látszik tudni, s maria-zelli gyontatója, bár különben egészen tiszta lelkű férfiu, szintén nem világosította fel felségedet ezen irányban, az én collegáimnak pedig ily őszinte, becsületes nyilatkozat iránt minden érzékük hiányzik, — kötelességem tehát figyelmeztetni felségedet, hogy a magyarok irányában kettős szerepet játszania nem szabad, hanem vagy *jure hereditario* mint alkotmányos király kell, hogy uralkodjék fölöttük, vagy mint hódító *jure armorum*. E két tulajdonságot egybeolvasztani nem lehet — mint ezt az ön dicsőséges elődjének II. Józsefnek élete és példája is tanusítja. Felséged, mint erről sokan meggyőződve vannak *«Dei gratia»*, Ausztria császára és uralkodója, — mit én kétségbe vonni épen nem akarok — de épen azért úgy hiszem, nem szabad felségednek sok olyan dolgot elkövetni, mihez talán különben hajlama volna, mert különben

megtörténhetnék, hogy a *«gratia»* a népek előtt *«disgratia»*-val egy jelentőségű leszen, és Isten kegyelme nélkül — felséged igen jól tudhatja ezt — a leghatalmasabb uralkodó is gyenge egy személy, sőt talán egyéb semmi, mint e pillanatban véletlenül épen fénylő por és hamu — és az uralkodónak erényesebbnek kell lennie alattvalóinál, mert — *regis ad exemplum totus componitur urbis:* és az uralkodó erénye felér a legnagyobb kormányzói bölcsességgel.»

Így kellett volna excellentiádnak szólania, — mert, hogy excellentiád nem intézhette másként a dolgokat, ezt minden józan gondolkozású ember, mint már szerencsénk volt megjegyezni, belátja, mert bolond az, ki jobb kalappal köszön, mint minővel bir — hanem az olyan beszéd, mint fellebb vázoltuk, egy kötelességeinek öntudatával biró polgár szájába nagyszerüen illett volna.

Mit veszélyeztetett volna e mellett excellentiád? Azt hiszi excellentiád, hogy ha ily őszintén és minden teketoria nélkül így szólott volna, talán önt is, mint sok másokat *avec un peu de cérémonie* felakasztották volna? Lehetséges, de nem valószínű — tehát meg kellett volna excellentiádnak kisérteni — mert valószínűleg nem történt volna egyéb baja annál, hogy elmozdították, elkergették volna, s már ez maga is bizonyítja, mennyire érdemes lett volna legalább megkisérteni a dolgot.

Tette-e excellentiád e lépést, nem tudjuk. Meglehet, hogy e tekintetben is ép oly ékesszólást tanusított, mint egykor az aulában, s később a birodalmi gyűlésen, hol az ön beszédei állítólag roppant hatást tettek, — mindez lehetséges, de a világ előtt ismeretlen — azonban kétségbevonhatatlanul áll az, s még az önéhez hasonló effronteriával sem lehet tagadni, hogy ön továbbra is kedélyesen megmaradt állásában, és a zsidópiaczon napról-napra jobban hízik.

Ha ön, miután látta, hogy a vérontó rendszert megváltoztatnia lehetetlen, visszalépett volna, most

mint szerény polgár, azon csekély állásban, melyre a gondviselés önt helyezte, óriási magasságban állana, és büszkén tekinthetne le mindenkire: míg ellenben most magas és befolyásos állásában, csak egy nyomoruságos pulya, kire minden ember, még a legcsekélyebb is, ha az emberi méltóságnak csak egy szikrájával is bir, méltó megvetéssel tekint le, és majdnem szégyenli, hogy ember, mert excellentiád is valami olyas formának látszik: — mert ha Isten egy oly alacsony egyéniséget, mint excellentiád, úgy szólván 40 millió ember élére helyez, kinek, mert jogtudós is, szava kétszeres súlylyal bírhat — attól megvárja a világ, hogy magas állásában legalább a becsületes ember fogalmának tőle telhetőleg megfeleljen, — így képzeljük legalább mi, iskolázatlan és antidiluvianus magyarok, még most is a szerény polgárt, kit — miként már mondottuk, — magasabbra becsülünk a világ minden olyan uralkodójánál, ki csak saját akaratát ismeri.

Saphir úrnak egy igen jeles gondolata jött, midőn a két «Hansjörgelt» illustrálta.* A jeles humorista *à-peu-près* azt mondta, hogy magasztos a természet gondoskodása, melylyel az embernek két szemet, fület, két lábat és kezet adott, vagyis mindent, mire az embernek szüksége van *in duplo* állított ki, hogy ha az egyik hasznavehetetlen lesz is, ott legyen a másik, mely mindkettőnek kötelességét teljesítse: így gondoskodott a természet Ausztriáról is, melyben két «Hansjörgel» szellemi termékei mulattatják a halandó polgárokat, hogy a legrosszabb esetben is, azaz, ha az egyik elveszne, vagy *par hasard* elophatnék, megmaradjon a másik, mely mind a kettő helyett «Hansjörgelezhessen.»

* A szerencsés Ausztria csak nem régiben még két «Hansjörgel»-lel volt megáldva. Az egyik a spásingi, a másik a gumpoldskircheni volt. Ily két nagyságot nem birt el egyszerre a föld, — *cela se comprend* — ha az egyik alászállott, s a másik természetesen annál magasabbra. Most természetesen az a kérdés a két B . . . . közül melyik tartja meg tovább a publicum kegyét.

Ép így kiálthatjuk mi ugyan lelkesedve, de egyúttal némi irigységgel is az egyesült nagy Németországnak, vagyis helyesebben a két német nagyhatalomnak: «Üdv neked, népeket beolvasztó Teutonia, a gondviselés két «Bacherl»-el ajándékozott meg téged!»

«Ha egy vak a világtalant vezeti, mindketten a verembe esnek!» — Máté. 15., 14. «Ti is meg fogjátok ismerni a világosságot, és a világosság szabaddá tesz titeket.» — János. 8 : 32. — Amen:

SZÉCHENYI-APHORISMÁK

Szemelvények Széchenyi munkáiból

I.

ÉLETBÖLCSELETI ÉS ERKÖLCSI ELVEK ÉS VALLOMÁSOK.

Ki igen *sokféle* akar lenni, alig lehet tökéletes *egyféle.* (Hitel.)

*

Ki a közönségnek akar használni, legelső kötelessége: magárul egészen elfelejtkezni. (Hitel.)

*

Egy vagy más temetőbe lerakatni, semmi; vérünk dicséretét, jutalmát nyerni elhunytunk után ellenben, minden; mert egyedül a többé nem létezők fölötti itélet a valóban igazságos. (Udvlelde.)

*

Se írói, se szónoki pálmát nem követelek; egyedül hű hazafiúi érzés egész kincsem. (Adó és két garas.)

*

Az, a ki életében gyümölcsfát nevelt, a föld alatt is csendesebben nyugszik. (Lovakrul.)

*

Az okos egy garast sem vet el haszon nélkül; de ezreket is kész áldozni sikerért. (Magyar játékszínrül.)

*

Öröm több mint pénz, becsület pedig még százszorta több. (Magyar játékszínrül.)

*

Az emberek csak a külszín után indulnak s az álbecsületre számítanak, melylyel embertársaik nekik adózni lesznek kénytelenek, semmint lelkiismeretök megnyugtató szavára hallgatnának. (Napló.)

*

Az ember élete két részből áll. Az elsőben reménylünk egy boldog jövőt; a másodikban bánkódunk elkövetett hibáink felett. E két időszak közt alig marad egy perczünk a csendes boldog élvezetre. (Napló 1819.)

*

Egy kell a kettő közül: vagy velő vagy váll. (Napló 1820.)

*

Valamint vannak az embernek pillanatjai, melyekben szükség, hogy csak gazda legyen, úgy olyanok is vannak, melyekben csak hazafinak kell lenni. (Főrendiházi beszéd 1836 april 12.)

*

Az ember életének első felében ostobaságokat követ el, melyeket azután második felében jóvá tenni iparkodik. (Napló.)

*

A szerelem nem okoskodik; ha okoskodik már nem szerelem többé. (Napló.)

*

Politikai pályámra visszatekintve, nyugodt kebellel mondhatom: soha más szempont nem vezérlett, mint nemzetünk üdve, hazánk java. Népszerűséget, melylyel soha nem kaczérkodtam, és felső kegyelmet, melyért soha nem bókoltam és melyért soha egy hízelgő szó sem hangzott ajkamrul, mindig csak eszköz és módnak tekintém, az érintett egyedüli főszemponthozi közelítésre. S valóban, ki népszerűséget vagy felső kegyelmet mint czélt tekint, s nem a haza, nem a nemzet azon vezéreszme, mely melegíti keblét s feszíti minden tehetségét: az, bármily tisztalelkű és emberséges ember legyen is egyébiránt, valódi és teljes ereje szerinti hasznot soha nem áraszthat nemzetünkre, hazánkra. (Eszmetöredékek a Tiszavölgy rendezését ill. stb.)

*

Ma nem egy, de igen számos az által vél rajtam szeplőt észrevehetni, mivel «Tanácsnok» és «Kegyelmes» czímmel ruháztatám fel, mintha bizony oly épen semmi nem volna a saját lábán állni tudás, miszerint ma, egy kissé fényesb vagy kevésbé fényes czím, melylyel érintik, belbecsét magasbra emelni vagy lejebb szállítni képes lehetne, és mintha a becsületes s számot csak Istennek adó ember nem fénylenék többé-kevesebbé . . . egy kissé már belsejébül is ki. (Eszmetöredékek.)

*

A szerénység, mely többek közt a saját személy fölhozását is tiltja, vajmi szép erény, és nagyon hibáz, ki ellene társadalmi körökben vét; a nyilvános élet mezején azonban, hol mindenekelőtt az kívántatik,

hogy világosak legyünk, miszerint mindenki megértsen, nem annyira a szerénykedés, mint inkább a nyilt férfiúi szó azon kellék, melynek megfelelni kötelesség. (Eszmetöredékek.)

*

Azon tett, mely csak azért követtetik el, mivel azt úgy parancsolja a «polgárok heve», nem egyéb mint szolgaiság; ki ily bilincsek közt tartatik fogva alulrul vagy fölülrül, s nem jó tanács és meggyőződés, de lárma, fenyegetés vagy bármily efféle okok után indul: az a politika tömkeleges mezején bizony nem egyéb, mint «gyáva» vagy «kontár». (Eszmetöredékek.)

*

Nyilvános életemnek, s minden politikai működésemnek alapja s legmélyebb talpköve soha nem volt egyéb és soha nem lesz más, mint azon nemzetiség kifejtésének és nemesbítésének minden tehetségem szerinti előmozdítása, melynek körében világot látnom rendelt a végzés. (Eszmetöredékek).

*

Az állat és az ember közti külömbséget semmi sem tünteti világosabban ki, mint az elsőnek pangó, a másodiknak haladó léte. Ezredek folynak le, s csak ma is úgy telel a medve, mint Nimród idejekor; a méh, a hangya változatlanul egy modort tart, s nem létezett még csalogány, mely bármi kicsiben is eltért volna veleszületett zenéjétül; míg az ember, legyen bár a legbutább is, ha nem is tudja mikép, mindazáltal meg nem szünőleg töprenkedik helyzete javításán, léte édesbítésén. (Eszmetöredékek.)

*

Nyúlj kebledbe s felelj — eddigi éltedben mivel tartottál leginkább: szenvedelmiddel, az erősebbel vagy az igazsággal-e? S a mint erre őszintén válaszolni leszesz kénytelen, a szerint szánd, vesd meg, vagy becsüld tenmagadat. (Néhány szó a lóverseny körül; jelige.)

*

Hon iránti hűség okozza az emberi nem legszebb tetteit, s ez fogja egyedül, ha valami a világon, nemzetünket az elsülyedéstül megmenteni; mert ez aczéloz állhatatosságra mindannak megszerzésében, mi, legyen erkölcsi, legyen anyagi, előmozdítná a haza javát; ez készt kirepülni a tág világba, s visszatérni drága zsákmánynyal a hon határai közé ismét; ez nyomja el az emberi kebel gyengeségeit, s midőn a tiszta erkölcsnek egyik legfőbb oszlopát képzi, sem irígységnek, sem kaján indulatnak nem enged diadalt soha; e szent gerjedelemnek áldozat: öröm, önmegtagadás: élvezet, s a közjó előmozdítása azon kör, melyben honn érzi magát. (Néhány szó a lóverseny körül.)

*

Tőlünk függ minden, csak akarjunk. (Hitel.)

*

Keresztény jótévőségünkben higyjünk minden emberrül jót; pénz, kereskedés, alkotmány do gában mindenkirül pedig a legrosszabbat — úgy fogunk ezen s a más világon boldogulni. (Hitel.)

*

Mindég csak azon kötelességekrül szólunk, melyekkel szüleinkhez köttetünk, azokrul soha vagy ritkán,

melyekkel gyermekeink iránt tartozunk, holott ezek még szentebbek. (Hitel.)

*

A lélek úgy megkívánja az eledelt, mint a szív s a test — az is elbágyad, elhervad a nélkül. (Hitel.)

*

Tapasztalást pénzért venni vagy hagyományképen kapni nem lehet — fizetni kell azért mindég és mindegyiknek. (Hitel.)

*

Bizonyosan testére és így egész személyére nézve tökéletesb ember az, ki több gymnastikai ügyességgel bir. (Hitel.)

*

Azt mondani «extra Hungariam non est vita», hijába való s kaczagást vagy szánakozást okozó beszéd . . . és mégis . . . van valami ki nem mondható, mi a nemesb embert ellenállhatatlan erővel csatolja hazájához, legyen az bár kopár mező, bár berkes lapány, vagy hósivatag. (Hitel.)

*

Mennyi áldozat foly le tanu nélkül a feledék határtalan tengeribe. (Hitel.)

*

Csak honosi s övéi közt élhet megelégedetten az ember, ha már egyszer körülnézte a világot s létének dele elérkezett, s mennél hátrább van hazája, annál inkább tartozik annak elővitelén fáradozni, mint a jó

rokon épen akkor marad leginkább odahaza, midőn otthon legszükségesb s közel a veszedelem. (Hitel.)

*

Csak a gyenge szereti önmagát, az erős egész nemzeteket hordoz szívében! (Hitel.)

*

Ha van férfihoz illő és méltó foglalatosság, az bizonynyal nem mindennapi kisded örömink vadászata, s nem azon feltünőségek hajhászata, melyek köntösünkre paszomántot, hozzánk szóló levelinkre hosszabb czímzetet tűznek stb., hanem lelkünk függetlenítésére irányzó törekvésünk. (Világ.)

*

Felebarátit szolgálni, természet ajándékit bölcsen használni annyi, mint Istent tisztelni és szavát fogadni. (Világ.)

*

Az ország tehetősb birtokosi tartoznak a közönségnek legnagyobb szolgálattal, s egy birtoknélkülinek semmirevalósága megbocsáthatóbb, mint az ő középszerűségök. (Világ.)

*

Ha az örömek minden iskolái tárva állnak előttünk már, férfi korunkban szívösztöninket semmi nem töltheti be, mint hazánk, vagy ha ez nincs, az emberiség hasznára s boldogságára czélzó munkálkodásunk. (Világ.)

*

A *gyenge* sem hív, sem hűtelen magában; mert ő semmi egyéb mint csak az, a mivé reménye vagy félelme teszi: szerencsés urához hív, szerencsétlen fejedelméhez hűtlen. Nem úgy az *erős*, ki csak önkebliben hordja tettei rugóját. (Világ.)

*

Az *emberi gyengeség* a multat s régit mindig nagyobb fénybe szokta állítni, mint a jelent s jövendőt. (Világ.)

*

Több van bennünk, sokkal több, mint a mennyit szóval le tudunk ábrázolni, s azon idomzatban, melyben lelkünk — nemes érzésink, tudományink s erényink által — mindinkább tágul s nagyobbul: azon idomzatban némulunk el s hallgatunk végre, ha *nyelvünk* kicsinosítva, gyarapítva s gazdagítva nincs. S valamint sokban az ok következés is, s következés megint okokat szül, szintúgy nő a lélek, szó — s a szó lélek által. (Világ.)

*

A tett tehát első, a szó második; s éppen úgy: az ember, a hazafi, elől áll s csak azután jő az író. (Világ.)

*

Minden becsületes szívnek legszentebb a *hon*. (Világ.)

*

A *belbecs* a legelső, s aztán jő a *jó hír*, mely a belbecsnek habár késő, de bizonyos követője s következése. (Világ.)

*

Hír, vélemény, reputatio olyan mint a mulékony köd s lebbenő illat, s csak realitásnak, valódiságnak van tartós becse. (Világ.)

*

Minden ember szereti az igazságot, de a becstelen csak magának, a becsületes ellenben minden felebarátinak. (Stádium.)

*

Az emberi élet nem egyéb, mint egy szünetnélküli megcsalt remények, kijátszott fáradozások s eldült munkálódások rövidebb vagy hosszabb láncza. (Stádium.)

*

Jószágit jobban művelni annyit tesz, mint az emberiséget megajándékozni és saját kincsét nevelni. (Stádium.)

*

Ha én a közjóért annyit vagy többet akartam tenni, mint sok más, az nem vala érdem; mert egy fáradozó atya s egy gondos anya után, nagy jószágokba uriasan belé ülni, nem volt felette szövevényes mesterség. (Stádium.)

*

Az igazság nemcsak legdicsőbb, hanem végre mindenkinek leghasznosabb is. (Stádium.)

*

A szent igazság törvénye mindenkire áldást halmoz, ki abbul önmagát szűkkeblűen ki nem zárja. (Stádium végszavai.)

*

Három rémítő dolgot ismerek a lélekre nézve: a csendet, az egyedülvalóságot és a sötétséget. (Utirajzok.)

*

(Napoleonra.) Mikor a tökély ily magas fokát látom, akkor leteszek minden nemzetiségi gyülöletet, s csak az emberiség nagy részét tartom szem előtt. Lélekemelő, jó érzés látni, hogy egy ember, egyedül a maga erejéből, annyira felvitte. (Utirajzok 1815.)

*

Higyjétek el, ifjú barátim, a kardotok és pisztolyotokba bízzatok s ne engedjétek magatokat üres szavakkal elszédíttetni; *a tett* az, mely a világon oly hatalmasan uralkodik, a hitvány gyenge szó ellenében. A német sokat ír, — a fanczia sokat beszél, — az angol *tesz*. (Utirajzok, 1815.)

*

Tagadhatatlan, hogy minden földi boldogságunk a mi testi és lelki neveltetésünktől függ. Az, hogy mintegy álomnak tekintsük az *életet* s egykedvűen fogadjunk mindent, a mit a sors váratlanul reánk mér; az, hogy erősek és egészségesek maradjunk s ennek éltető tudatát egész késő vénségünkig megtarthassuk. (Utirajzok, 1818.)

*

A sorstól megkimélve lenni, az nem mesterség; az éhezést megtanulja minden tanár nélkül az, a ki nem kap enni. (Utirajzok, 1819.)

*

Úgy látom az életben, hogy az emberek minden dologban vagy nagyon fent, vagy nagyon alant keresik az *igazságot*. Sok előnyt a távolban keresünk, holott közelünkben fekszik. (Utirajzok 1825.)

*

Mit érzek magyarok közt? Bánatot s reményt! Zendítsd meg a nemzeti dal gyászhúrjait s a mult kor mélyeibe sülyedve édes kínok közt Berzsenyivel elsírom bús elegiámat, s ki nem vesz semmi azon hiedelembül, hogy a magyar nemzet «volt». Fel fel hasad ismét előttem az ég, és édeni kéjjel reppen lelkemen keresztül ily szózat: «Epedésid nem holtakat illetnek, bús hangjaid nem halotti zene, a jövendő lehet korod». Ó mennyei öröm! S ime sötétre borul szemeim előtt az idők folyama megint, s őrült kínck és kéjek közt hánykodva fogyasztom magamat, éltemnek nagy része bánat, a reménynek sugárjai vajmi gyéren öntnek pályámra fényt. (Kelet népe.)

*

A nyilvános élet tövismezejére . . . azon komoly elhatározottsággal — léptem, — hogy én fognám, ha senki más, nemzetünk egykori fényének megvetni alapját, vagy legalább ezen czélnak szentelni véglihegésemig földi pályám. (Kelet népe.)

*

Semmit sem tettem rögtönzésként vagy pillanati felhevülés következésében, de minden lépteim, minden tetteim — habár lelkesedésem néha az egekbe ragadott — egy előre kiszámlált messzeható tervnek szüleményei . . . Nem szenvedelembül léptem a nyilvános élet mezejére, de kötelességérzés utáni elszántságbul, minthogy véremnek felette kevesét tudtam

szeretni, becsülni több évvel ezelőtt, s néhány lelkes barátimon s hazánknak fiatal reményeim kívül, által án véve a magyar nemzetet inkább a jövendőben szeretem, mint a jelenben, azaz: általán véve inkább a kifejlett magyart szeretem és becsülöm, a milyen ő Isten segítségével lenni fog, mint szeretem és becsülöm a magyart, a milyen nagy része még ma. (Kelet népe.)

*

Két kalauzt adtak az istenek az emberi nemnek, «Nemtőt» és «Értelmet» s minél kevesebbé van ez a gyermekkor szakában kifejtve még, annál többször nyujt segédkezet amaz. (Kelet népe.)

*

Az idővel, értelmi súlylyal, kiállító tehetséggel úgy kell gazdálkodni, mint pénzzel, sőt szigorúbban; mert az idő, értelmi súly s kiállító tehetség jóval becsesb, mint a pénz. (Kelet népe.)

*

Azért nyernek az emberek az életben általán véve oly kevés kis és nagy csatát, vagy más szavakkal: azért sikerül nekik oly kevés s törik annyiba késük, mert semmit nem képesek magasb s mintegy költői szempontbul fogni fel, mert theoriáznak paxis nélkül, vagy practizálnak előleges theoria híjával; mert kicsinyek, hol nagynak kellene lenni, s viszont felhőkben nyargalódznak ott, hol legjobb volna gyalog járni. (Kelet népe.)

*

Élőrül élők közt nincs igazságos itélet. (Kelet népe.)

*

Valamint nemzetek vannak . . . úgy vannak emberek is . . . kiket rabigába dönthetsz, meggyilkolhatsz, de öntermészetükbül kivetkőztetni, megtörni őket soha, de soha nem fogod. (Kelet népe.)

*

Ha . . . gyarló emberi felfogásom következtében . . . tévutakba bonyolódtam s tévutakba csábítám a magyart, melyekbül nem volna menekvés s melyeken ő ellenállhatatlanul sodortatnék végveszélybe, és e gyászos borút én idéztem volna fel hazánk egére: ám akkor törjék velőmet ketté, érje nevemet átok, legyen nevemen utálat bélyege, szél hordja el por gyanánt halandó részemet, s legyen sorsom a megsemmisülés, eltűröm. Nem szomjaztam felemelésem, saját dicsőségem után, e bűntül ment vagyok; czélom őszinte és nemes vala; a világi egyetemben egy féreg, egy észrevehetetlen parány, mégis sóvárgott lelkem a legnemesb felé, és ha porhüvelyem elbomlása után soha nem ébredek is fel többé, mert eléggé ki nem képzett és eléggé ki nem tisztult lelkem nem birhatná el az örök égnek világosságát, a megdicsőültek menyei kéjeit: nem ragadhatja el, míg eszmélek, tőlem semmi erő azon kéjérzetet, hogy előttem is megnyílt néha az ég, és emberi gyarlóságim árja között honomért mindig hűn dobogott szivem. (Kelet népe.)

*

Ha megízlelte az ember egyszer, mily kéjérzés minden felebarátját szerető szivéhez szoríthatni saját károsítása nélkül, semmi nem tarthatja őt ily öröm megszerzésétől többé vissza, mint tapintat nélküli kényszerítés; minthogy kényszerítés kettétöri az önmegelégedés, ezen legszebb jutalom utáni sóvárgásnak minden báját, és a helyett, hogy előmozdítna, inkább ellenszegülést szül. (Kelet népe.)

*

Mindennek megvan bizonyos pillanata, mely ha lepergett, valamint örökre oda van erény s becsület, úgy oda van élet is és minden remény. (Kelet népe.)

*

Emberek közt valami sokkal édesb, sokkal kívánatosb is van, mint a hatalom fénysugára és a nép tömjénje, t. i. az önmegbecsülhetés s a lelki csend. (Kelet népe.)

*

Az önmagába való elmélyedés az, a mi az ember lelkének az önállóság legmagasb fokát szerzi meg. (Napló.)

*

Minden lángész mindenható a maga nyelvén; minden szív mindenható a maga hitében. (Napló.)

*

Lenyesik szárnyamat, lábamon járok; levágják lábaimat, kezemen fogok járni; kiszakítják kezeimet, hason fogok mászni. Csak használhassak. (Napló.)

*

Sejtem, hogy minden sikerülni fog, a mit kezdek, de nem mindjárt s látszólag nem általam! (Napló.)

*

Az ambitió borzasztó valami. Ha nem tudjuk elnyomni, sem kielégíteni, őrülésre visz. (Napló.)

*

A munkásság, — lelki és testi, — az egyedüli, a mi az emberi boldogság legmagasb fokához vezethet bennünket. (Napló.)

*

Az életben a való sohasem nyujt élvezetet. A boldogság titka a lélek tükrében rejlik, melyben minden visszaverődik . . . Ha ez egyszer eltörött, vége mindennek. (Napló.)

*

Hallgatni, mikor beszélni kell, szintoly nagy hiba, mint beszélni, mikor inkább hallgatni kellett volna. (Napló.)

*

Tud az szeretni, a ki nem tud gyűlölni? (Napló.)

*

Nők tudományban s művészetben sohasem vihetik a középszerűségen felül. Toll és kard a férfit illeti, úgy mint a nőt bölcső és háztartás. Ha bármelyik a másiknak dolgába elegyedik, meghamisítja a természetet. (Napló.)

*

Én azok közé tartozom, kik nem titkolják, hogy szeretik a pénzt, de becsületes úton, fáradság és a haza java után. (Politikai progammtöredékek.)

*

Nem az a jellemteljes hazafi, ki kormány-tekintet vagy pártérdek alá sorozza a haza javát, de az, ki a két elsőt állhatatosan és gyáva félelem nélkül mindig emennek rendeli alá! (Programmtöredékek.)

*

Soha el nem bízni magát, de azért magában mindig bízni, im ez azon kör, melybül férfiúnak kilépni soha nem kellene! (Programmtöredékek.)

*

Én oly különös természetű vagyok, — s magam után másokrul itélek, — mikép engem a kényszerítni akarás oly fejességre bicsakol, hogy tüstént veszni volnék inkább hajlandó, mint még a legnagyobb igazság kiszolgáltatására is; melynek teljesítésére egyébiránt, ha abban véletlenül hátra maradtam, egy kis «jó szó» elpirulás közt hajtana. S valóban nem tudom, sőt kétlem, elfogadnám-e magát a mennyek országát, melylyel azonban eddigelé még soha meg nem kínáltak, ha abba erővel akarnának bekorbácsolni. (Programmtöredékek.)

*

A nagy kastélyban lakás, higyjétek el, nem oly nagy éldelet, mint azt tán sok gondolja; mert tudja a benlakó, ha mint ember csak félig is jó, hány van, ki sehogy sem lakhat jól, s vérzik a szíve, hogy csak a tizedikének bajaira sem hozhat irt. (Programmtöredékek.)

*

Egyedül az erkölcsi bátorság: a «justum et tenacem stb. non civium ardor» stb.-féle érzet emeli az embert állat fölé. Mert anyagi bátorságot tekintve nincs ember, kinél ne volna merészebb a hörcsög, vakmerőbb a légy, szemtelenebb a patkány, és vitézebb a vadkan, sőt a veres posztót megpillantott tunya bival is. (Programmtöredékek.)

*

Korántsem fekszik szívemen annyira az, hogy elle-

nem senki ki ne keljen, mint a valónak kitüntetése, mi nélkül nincs ránk nézve üdv. (Programmtöredékek.)

*

Jaj, százszorta jaj azon fiatalnak, kinek lelke testében mindig megfért. (A magyar akadémia körül.)

*

Ki nem volt életének némi pillanatiban már kaczagásra, sőt gyűlöletre méltó? . . . (Hunnia.)

*

A férj képzi az asszonyt, s ez mindenben csak az uralta nemnek nyomán jár. (Hunnia.)

*

Vajjon mi áll e világon, s kivált mostaniban, egy testi- s lelkileg tökéletesen kiképzett férfiú felett? (Hunnia.)

*

Mi hint földi pályánkra annyi s mindig még agg korunkban is virító virágokat, mint jó társasági és józan társalkodási szellem áldásai? (Hunnia.)

*

Csak az a derék ember, a szó valódi értelmében, ki testi- és lelkileg természetéhez képest lehető legnagyobb magasságra van kifejtve. (Hunnia.)

*

Becsület nélkül az Istennek minden adományai keserűk. (Hunnia.)

*

Bitorlott fény előbb-utóbb bizonyosan elpárolog, s minél nagyobb s megérdemletlenebb volt, annál bizonyosabban és mélyebben dönt a gyűlölet vagy kikaczagtatás szégyenhelyire. (Hunnia.)

II.

A KÖZÁLLAPOTOKAT BÍRÁLÓ MONDÁSOK.

Meg kell szüntetnünk a popularitásért való licitátiót, mert ez homlokegyenesen az önkénynek békóiba vezet. (Főrendiházi beszéd 1840 april 22.)

*

Lesz idő, bár ne legyen késő, mikor ki fog világlani: valjon azon rátorkolók, kik — Isten bocsássa meg bűneiket, mert bizony nem tudják, mit tesznek, — újjá alakulásunk legnagyobb gátjai, értettek-e a nemzeti ápoláshoz jobban, vagy velem együtt azon kevesebbek, kik a magyarság általános megkedveltetésére törekednek. (Eszmetöredékek.)

*

Ez a magyar hanyagság kulcsa, kivált a Tisza völgyén: kenyere, bora, sódara van; gatya is nyáron, bunda télen, egy pár csizma és egy kalap, ólmos a kézben s néha egy szívrepesztő szomorú nóta, meg «andalgó álom», mennyi kell . . . minek e fölibe munka? (Eszmetöredékek.)

*

Nem érhetne minket magyarokat nagyobb csapás, mintha lázba, forradalomba gyúlna a hon! Ki tehát e csapást minden módon kerülni vagy hátráltatni nem igyekszik, az bármily tudós és nagy tehetségű férfiú legyen egyébiránt, semmi esetre sem hű magyar, kitül nemzete felvirágzását és saját szellemünkbeni felemelkedését várhatná a hon. (Eszmetöredékek.)

*

Úgy látszik, mintha a magyar vérnek szinte jól esnék, fizetéssel pontatlannak lenni! (Eszmetöredékek.)

*

Nincs undokabb és férfiúhoz kevésbé illő, mint kezdeni s be nem végezni, és semmi nem bizonyítja nemzetnek hiúsággal vegyült erőtlenségét annyira, mint újdon romjainak, mindazon nyakrafőrei kezdetek és isméti elpusztulásoknak vázai, melyek egyedül pillanati fölhevülésnek valának «akarnám de nem birom» nyomorult ivadéki. (Eszmetöredékek.)

*

Több a testes mint a lelkes ember. (Magyar játékszínrül.)

*

Valamint a francziárul azt mondják: «semmit sem kedvel annyira, mint beszélni», a németrül: «semmit oly buzgón, mint írni» — minek következtében sok is náluk a puszta szó és holt betű: úgy rólunk megint azt mondhatni minden igazzal: «semmit sem szeretünk annyira, mint tanácskozni», a mi okbul megint nálunk többnyire a leghosszabb tanácskozást sem követi egyéb, mint egy felette rövid vagy néha semmi resultatum. (Magyar játékszínrül.)

*

A gazdaember a szerfelett való nagy haszon kívánástul megvakítva, száz külömb theoriáktul elszédítve és ezernyi systemák opiatuma által eltompítva, sokszor rétet mér a dombra s buzát vet a posványba. (Lovakrul.)

*

Vannak, kik a helyett, hogy hazafiak elősegítése végett kezet nyujtanának, azokat inkább gúnyolják, és sokszor bárdolatlanságokért kaczagják, holott még az oktalan állat se ocsmányítja maga fajtáját, s még az undok szarka se mocskítja be tulajdon fészkét. (Hitel, előszó.)

*

Mi igen sok oldalra daraboljuk természeti talentumunkat s azért közönségesen tudunk «ex omnibus aliquid, ex toto nihil.» (Hitel.)

*

Igaz, hogy hazánk most nem igen van divatban s a külföld alig tudja, hogy vagyunk. Mintha valami kút fenekén ülnénk. se lelki, se testi productumainknak nincs híre. (Hitel.)

*

Annak, ki nálunk igazán kíván használni, szünet nélküli önmegtagadás életmunkája, s minden várható jutalma az önbecsérzés s önismeret. S azért nálunk szükségesebb az erény, mint másutt! (Hitel.)

*

Nyiltan azon vallást teszem, hogy hazánk előmenetele s magasb felemelkedése legfőbb gátjai mi tehetősb birtokosok vagyunk. (Hitel.)

*

. . . nem csak a proportione, de valóságosan több igazi s férfihoz illő tudomány van Magyarországon a közép, mint a főrendiek közt. (Hitel.)

*

Némelyik mindenkor maga becses személyével áll a közjó útjában s így az önárnyéka miatt sohasem láthatja. (Hitel.)

*

Én magyar hazámat igen fiatalnak tartom s ifjúságának több nevezetes jelei közé számítom azt is, hogy arány nélkül több költői sajátság s tehetséggel bir, mely a képzelet forrásábul fakad, mint az itélet komolyabb tulajdonival, melyek inkább régibb nemzeteknél fejlődtek már ki. (Világ.)

*

A sokaság szinte mindig készebb *bal itéleteket* elfogadni, mint józanokat; mert azok milliárdok, ezek azonban csak kevesek s nem hozhat sokszor — közpéldabeszédként — ezer bölcs oly dolgot megint rendbe, melyet egy bolond rontott el. (Világ.)

*

A *politikai magyar életben* csak kevés tartja ama józan s igazságos középutat, mely ámbár a közönségtül szinte mindig félreértetik, a nemesb lelkű egyedüli ösvényének kellene lennie. (Világ.)

*

Csak magunkban a hiba, de egyszersmind magunkban is a feltámadási erő! (Stádium.)

*

Más országokban azt az embert, a ki hazájának szolgál, egyszerűen becsületes embernek tartják; nálunk hősnek vagy szentnek kell lennie. (Utirajzok 1822.)

*

Az *angolok* sokkal inkább itt a földön élnek, mint minden más nemzet. (Utirajzok 1822.)

*

Angliában: ködös napok, tiszta ész. Mintha az emberek külön alkura léptek volna a gondviseléssel. Világosság helyett tudás. (Utirajzok 1822.)

*

Boldog *jövendő nemzedékek.* A ti nagyobb és kiterjedtebb tudástok türelmesebbé, szelidebbé, erényesebbé s így boldogabbá is fog tenni titeket, mint mi vagyunk. Fogadjátok jó szívvel egyik ős elődötök ez üdvözletét, kinek Isten annyi belátást és világos elmét engedett, hogy ilyeneket már 1825-ben leírni képes. (Utirajzok 1825.)

*

Az emberek azt tartják: pénz teszi nagygyá az *angolt.* Ám vedd el a pénzt az angoltól, de hagyd meg az értelmiséget; ellenben add oda a pénzt a magyarnak, de hagyd meg őt butaságában: minden a régiben fog maradni. A *pénz* csak mintegy látható műszere az értelmi erőnek, mely a fejlődésben mélyebben s láthatatlanul működik. (Utirajzok 1832.)

*

Majd alvás, majd elragadtatás, néha földtől legkevésbé sem emelkedés, olykor légben nyargalás . . .

Ez az emberiség évrajzának örök s legfőbb thémája. (Pesti por és sár.)

*

Mindenben tapasztalám, hogy e keleti rajnak épen virága . . . már-már kétségbe esik, s búban s mély melancholiában eped mindig valami után, mi előtte is ismeretlen. Míg más nemzetek a jelenben látszanak élni, s jellemzetük megelégedés és jó kedv, mintha már elérték volna a nagy természetbeni állásukat, osztályrészüknek már birtokában volnának; a magyar — kinek egész létét oly sötét titok fedi — vagy nem remél többé semmit, s a multban hiszi örökre eltemetve hír- s nevét, vagy az idők folyamátul vár lelki sebeire irt, s néha, de csak átfutó csillámként a messze jövendőben sejti nemzeti fényét s látja megnyílni egét. (Kelet népe.)

*

Szenvedelmektül forró időkben *könyvvel*, úgy hiszem, lehetetlen győzni hetenkénti *ujságlapnak* éles, és ha eltompult, igen könnyen kiköszörülhető fegyvere ellen. (Kelet népe.)

*

Sötét felhő borong a magyarnak oly ritkán tiszta és annyi zivatarral telt egén, és sok becsületes kebel eped, látván, a szenvedélyek árján mily nehezen tör keresztül magának utat az ész. (Kelet népe.)

*

Valamint a korhely, ki czélt és mértéket nem ismer, az Isten legszebb adományait magára és másokra nézve méreggé változtatja, úgy lesz köztünk elég, kinek kezében a sajtójog, ezen legszebb emberi jog, a gyil-

kosnak gyilkánál, a gyujtogatónak kanóczánál nagyobb átokká fog válni. (Kelet népe.)

*

A magyar haza soha nem volt derék, sőt kitünő férfiak híjával. Egy nemében a hazafiaknak azonban mindig szűkölködött; olyakéban t. i., kik tartózkodás nélkül a nemzet szemére lobbantják az igaz szót. (Programmtöredékek.)

*

A magyarnak . . . hüvelyében a sok prókátoriság és tenta közt biz rég elrozsdásodott egykor éles kardja már. (Programmtöredékek.)

*

Az elszigetelésnek barátja sem nyelvben sem nemzeti állásban én épen nem vagyok, sőt elhatározott ellene; mert tulajdonképeni elszigetelés e világon nem létezik más, mint halál és koporsó. De azért, mert nem kedvelem, sőt gyűlölöm azon megcsontosult szűzességi s ekkép gyümölcstelen állapotot, mely kivált sok tudós (!?) magyar, vagy «magyar tudós» nézete szerint anyanyelvünk és nemzeti kifejlődésünk tekintetében kaptául volna használandó, — azért nem átallom megvallani: még gyülöletesb, sőt egyenesen émelygős előttem oly typus nélküli kevert lét, melyben minden nemzeti zománcz ketté tört. (Programmtöredékek.)

*

A jelen nemzedéknek megbocsáthatlan bűne az, melyért méltán megérdemli minden jobb ember neheztelését, ki szabad institutiók divatba hozataláért vív, hogy a százszorta jobb idők és kedvezőbb körül-

mények daczára, még is újra azon gyümölcstelen kurucz szellemet buzgólkodik felébreszteni, melynek nem volt egyéb eredménye, mint az, hogy gyásznapokat hozott hazánkra, és századokra lökte vissza nemzetünk kifejlését. (Programmtöredékek.)

*

Míg számtalan magyar még mindig a «humilimus obsequentissimusque servus» szerepét folytatja, mely speciessel lehetetlen, mikép becsületes, magát elvetni nem tudó embernek bármily csekély rokonszenve lehessen; míg számosb magyar ellenben a betyár tempót járja, mi csak annyiban ijeszt, mint állat, mely békózva nincs, és ezért legfeljebb szánakozásra méltó; míg végre vagy indefiniált ellenzéki szellem, vagy minden ellenőrség nélküli subjectionalis hangulat közt fog hányatni vérünk fel és alá: mindaddig legkisebb nyomatéka sem lesz a magyarnak, s ekkép igen természetesen csak úgy fognak vele bánni, mint «könnyű szerrel», mely nagy tekintetet nem érdemel. (Programmtöredékek.)

*

Nemzeti jellemünknek a pajkosság s betyárság mellett többek közt még egy másik árnyoldala is van, és ez a dacz . . . Másutt mi mindent nem kell tudni; a becsületességnek, nemes viseletnek és erénynek mily összege, vagy legalább mily jeles ész, különös egyéniség vagy gazdagság szükséges ahhoz, mikép a fiatal kezdő csak egy kissé kitűnőbb állásba helyezhesse magát! . . . Nálunk, kivált legújabb időkben, efféle szerencsére semmi qualificatio, de még csak szónoklati tehetség sem kell; de egyedül dacz és mosatlan szájbul fakadó piszok a kormány és ennek kitűnőbb emberei ellen is váltig elég, mihezképest az efféle szereplők rögtön egekbe emeltessenek, és például má-

soknak úgy tiszteltessenek felette sokak által, mint a hazának legnagyobb jótevői. (Programmtöredékek.)

*

A bárbaj, ezen malum necessarium, vagy helyesebben mondva, ezen nem megvetendő társasági javítmány, — mert hiszen, csak mióta s hol lovagiasan, lehető legnagyobb egyenlőséggel kelhet vagy védelmezheti magát férfiú férfiú ellen, egyedül azóta és ott nincs rendszerint kitéve az egyes, hogy őt lesbül egyszerre többen megtámadják, vagy hogy banditák által bosszultassa meg magát a sértett fél . . . (Programmtöredékek.)

*

Nálunk minden, még a politika is, jobbadán szeretet és gyűlölet, sympathia és antipathia legtúlságosb határai közt ingadoz. (Programmtöredékek.)

*

Mi nálunk magyaroknál tán legerősb hypomoklion a pajtásság. (Programmtöredékek.)

*

Ne gyengítsük, ne rontsuk kölcsönös hitelünket, valóban ne! Mert hiszen ha nem vagyunk is egyvéleményűek, magyarok maradunk azért még is mindnyájan, mit soha nem kellene felednünk. (Programmtöredékek.)

*

Szélsőségek soha nem vezetnek czélhoz. S igen természetesen; mert ha egy rész mozdulni nem akar, a másik pedig alkudozni nem, ugyan lehet-e ebbül

elvégre más, mint czivakodás, s innen polgári háború, s innen de nobis sine nobis? (Proprammtöredékek.)

*

A megcsontosodott conservativek, honunk azon antediluvianus exemplárjai, kik a világ kerekeit megakasztani hiszik és semmiben nem akarnak mozdulni, épen oly nagy bűnösei honunknak, mint azon kuruczféle selenisták, kik a franczia forradalom hőseit, vagy tán Rákóczyt, sőt honunk apróbb szenteit s martyrait látszanak venni követésre méltó ideálul, s többet lakván a holdban mint e földön, csak holdkóros eredményeket birnak hozni e hazára. (Programmtöredékek.)

*

Minden emberbarátot, ki velünk együtt az oly jogtalanul és oly barbár módon üldözött Magyarországgal rokonszenvez, felkérünk: mondja ki e kérdés fölött szabadon itéletét! Mi azt állítjuk, hogy velünk legigaztalanabbul, legszívtelenebbül, leggyalázatosabban bántak, és meg vagyunk róla győződve, hogy a nemesis szabadságunk, nemzetiségünk, testvéreink gyilkosait előbb-utóbb el fogja érni. (Blick.)

*

. . . egy emberélet lefolyta után vagy magyarabb világ lesz, mint ma van, vagy elvész a magyar. (Főrendiházi beszéd 1833 február 20.)

*

A magyarnak egy qualitása van: magát vezettetni nem engedi. Itt mindenki vezér akar lenni; és ha valakit depopularizálni akarunk, azt mondjuk: titeket ezen ember mystifical, . . . vagy: ez az ember mégis

valami összeköttetésben áll a kormánynyal stb. . . . most egy politikai paroxismusban vagyunk. Az ember szól egyikhez, másikhoz, okos embert lehetetlen, hogy ne kapacitáljon; de csak akkor értjük meg egymást, ha a paroxismusnak vége lesz, és akkor máskép fogjuk látni a dolgot. (Főrendiházi beszéd 1844 november 10.)

*

A magyar lelkesedés oly könnyen hűl, mint támad és ekkép inkább csak olyféle diadalra hasznos, melyet pillanat dönt. (Akadémiai beszéd 1884 decz. 26.)

*

Bármily paradoxnak látszassék is, mit mondok, korántsem oly nagy csorbát üt nemzetiségünkön a magyarságot üldöző, mert ez ellenhatási rokonszenvet gerjeszt, mint fertőztetné ügyünket a betyár magyar, minthogy ilyestül a nemesb kedély émelygéssel fordul el; és személyével együtt azon ügyet is becsmérli, melyet a rövidlátó védni hisz. (Académiai beszéd 1846 deczember 20.)

*

Magyar földön gyakori szokás, hogy magunkat viszonylag feldicsérgessük és tömjénnel jól lakjunk. (Akadémiai beszéd 1846 decz. 20.)

*

Nemzetünknek mindig az volt egyik legnagyobb hibája, hogy vagy nem bízott magában, vagy elbízta magát. (Académiai beszéd 1846 deczember 20)

*

Mert ismerem a magyart, hogy annyi nyomorúság daczára is még mindig okulni nem tudott, s nem tudta megtanulni, mikor kell felhúzni a vitorlát, mikor vesztegelni s mikor horgonyt vetni; hanem csak neki megy lelkesedésével, mint a vak légy egyik a másiknak. (Képviselőházi beszéd 1848 augusztus.)

*

A magyar nem szokott igazságos lenni, hanem szeret másokat sértegetni, s mivel ez neki nem fáj, azt hiszi, azoknak sem fáj, a kiket sért. (Képviselőházi beszéd 1848 augusztus.)

*

Ujabb időkben ... annyira nőtt s mindegyre nő Magyarországban a szólási viszketeg, mintha egyedül a nyelv működése által akarna kibuzogni a magyarnak minden energiája, tettre nem maradván semmi. (A magyar Akadémia körül.)

*

Honunkban a szapora beléunás akármibe is oly közönséges jelenet, az állhatosság viszont oly nagy ritkaság ... (A magyar Akadémia körül.)

*

A szólás még korántsem érzés, a nyelvnek pergése korántsem dobogása még a szívnek, és ekkép a magyarul beszélő, sőt legékesebben szóló is, korántsem magyar még. (A magyar Akadémia körül.)

*

Nincs napirenden levőbb semmi is, kivált nálunk s kivált most, mint gyanusítni s a nevetség színpadára

állítni mindent, mi a mérséklet, óvakodás s türelem színárnyéklatát viseli bármily gyengéden is, mikre mind a gyávaság, félénkség, szűkkeblűség, sőt rosszlelkűség bélyegét süti, vagy legalább olyannyira hajlandó sütni a fiatal hév, a magát túlbecsülő viszketeg, meg nem ritkán a polgárok lelkesedését mellékes czélokra ügyesen használó ravaszság. (A magyar Akadémia körül.)

*

A magyar se nem többé a természet azon vad, de erős fia, a milyen ezelőtt vala, se nem ura még a vad természetnek értelmi súlya által, hanem közepére sülyedvén azon magas és ezen még sokkal magasb nemzeti foknak, durva ugyan még most is, de többé nem erős, elbizott már, de még nem hatalmas. (Hunnia.)

*

A magyarnak mindenkori s most is legnagyobb ellensége, — a magyar. (Hunnia.)

*

Nem volt a szerencsétlen magyar nemzet soha is oly maga kebelében táplálta csúffiak híjával, kik szolgai készséggel, sőt kolomposként ne dúlták volna az anyaházát. (Hunnia.)

*

A magyarnak . . . hazájához vonzó szeretete nem kevesíti, nem gyengíti azon tiszteletet és hűséget, melylyel fejedelméhez és királyi házához köteles; hogy azért pártütésről s függetlenségi létről nem álmodozik ő, s fejedelme iránti hódolás ellen nem hibáz még, ha mindenre szolgailag nem mond igent, sőt zivatarosb időkben azokra tarthatni inkább számot, ha velük jól bánnak, kik szent joguk, tiszta

lelkiismeretük s férfiúságuk tudatában törvénytelenségnek, igazságtalanságnak ellentmondani is mernek, mint azon elpuhult, csak hajlongani tudó gyávákra, kiknek egyedüli mineműségük félelem, keveset gondolkozás, s vakon szótfogadás. (Hunnia.)

*

A magyarnak nincs mit fecsérleni szánakozásával, mert önbajainak siratására sincs koránt is elég könnye. Az egész világon nem érez vele senki . . . (Hunnia.)

III.

POLITIKAI AXIÓMÁK.

A kisded makkbul, ha nem romlott, idővel termő tölgyfa lesz, csak senki el ne gázolja. (Lovakrul, jelige.)

*

A szegénység, legalább a mostani világban, a szolgasággal határos. (Világ.)

*

Hazánkban mindenkinek, vagy legalább a nagyobb résznek, gyomra, feje, erszénye ne legyen üres. (Hitel.)

*

Nincs — ha az embernek jobb érzelme nem őrültség és az emberi tökélyesülhetés eszméje nem a legházugabb önámítás — hatalom e földön, mely népnek, ha föleszmél és önmaga nem gyilkolja meg magát, legszentebb gyümölcsökkel felviruló kifejlését gátolhatná. (Üdvlelde.)

*

Nem, nem! Kormánynyali harmonia s annak minden módoni utilisátiója nélkül semmi nagyobbszerűt, alapost és kivált az egész nemzetre hatót végbe nem vihetni! Ez előttem axioma. (Eszmetöredékek.)

*

A Peru-féle kész arany, ha pillanatra felvidít is, nemzeteket bizonyosan öl, midőn csak azon arany terjeszt áldást s tartós megelégedést a népekre, mely a munkának, mely a szorgalomnak gyümölcse. (Eszmetöredékek.)

*

Lelje csak mindenben jutalmát az erény és ész, s hagyassék csak a nagy sokaság magára, naprul-napra fogyand akkor mintegy nemzeti köznevelés által a selejtesek csoportja, mert csakhamar kiviláglandik, mennyire synonimon: erény és bölcseség, becsületesség és jó számolás, hasznos és igazságos, jó és dicső! (Néhány szó a lóverseny körül.)

*

A rendetlenség okozatai oly sokszor tökéletesen egyenlők a gazság okozataival, s rend nélkül soha semmiben nem lehetünk függetlenek, midőn rend nem csak azokká, de vajmi hatalmasokká is tesz. És ekkép legszigorúbb pontosság legalább is illeti annyira a nemest, mint a kalmárt. (Néhány szó a lóverseny körül.)

*

Az ellenzék sorain kívül is lehet és van is hazafiúi helyzet, melynek betöltése közhasznot szül és ekkép nem szégyen; s pártokon felülemelkedni sem mindig bűn, de néha még a legszentebb kötelesség is. (Politikai programmtöredékek.)

*

A magyar emberbül semmit sem lehet erővel kicsikarni. S hála Isten, hogy ez így van, s adja, hogy mindig így legyen. Ámde jó móddal, szőrmentiben, nem annyira makacs, mikép vele, igaz: sok béketűréssel, de elvégre ne boldogulhatna a tiszta szándék s ernyedetlen hazafiság. (Progammtöredékek.)

*

A pénz nem fődolog, hanem az értelmes, központosított, kezetfogó, vállatvető munkában fekszik az erő. Pénz csak ezt reprœsentálja. (Főrendiházi beszéd 1844 október 28.)

*

Csak az erős szabad, és így csak az erős boldog. (Hunnia.)

*

Senkinek semmije nem lehet, legalább tartóslag, míg nincs az egésznek. (Magyar játékszínrül.)

*

Egyes csak úgy lehet nyertes, ha nyertes a község. (Magyar játékszínrül.)

*

A szűz földben, a fiatal emberben, a serdülő nemzetben minden megfogamzik, — azokban, melyek erejöket elvesztették, és már az élet határa végén vannak, — minden hervad. (Lovakrul.)

*

Egynek minden nehéz; soknak semmi sem lehetetlen. (Lovakrul.)

*

Némelyeket százszor is kell ismételni, míglen a sokaságot valamire birni lehet. (Lovakrul.)

*

Nem az cselekszik bölcsen, ki hazaszeretetét abban helyezheti, hogy minden idejét annak dicséretére pazarolja, hanem inkább az, ki hátramaradását fejtegeti s boldogításában elősegélleni fáradozik. (Hitel.)

*

A legjobb hazafi törvényes királyának leghívebb jobbágya is. (Hitel.)

*

Minden csak felsőbbségnek enged, legyen az erkölcsi, legyen physikai. (Hitel.)

*

Azon igaz szó, mely szabad mellbül derekasan hangzik, előbb-utóbb elfogadásra talál. (Hitel.)

*

Anyaföldét elhagyni nem egyéb, mint azt elárulni. (Hitel.)

*

Az embernek nincs elég ereje se tökéletesen jónak, sem elhatározottan rossznak lenni. (Hitel.)

*

A hol jus, szabadság s privilegiumok vannak, ott bizonyosan kötelességeknek is kell lenniök. (Hitel.)

*

Minden a mi nem áll valódi nemzetiségen s valóságos — minden előitélet s szemfényvesztésektül megtisztult — értelmességen, alaptalan s előbb-utóbb bizonnyal elbomlik. (Világ.)

*

Merjünk nagyok lenni — s valóban nem oly nehéz, — de legyünk egyszersmind bölcsek is! (Világ.)

*

Egyetlen egy organica törvényünket sem tartom oly fontosságúnak, mint azt, hogy a *Fejedelem* s *Nemzet* közt forgó legkisebb kérdés se határoztassék el a nélkül, hogy mind a két rész szabadon, elfogulatlan s a tárgy tökéletes ismeretében ne járulhasson hozzá. (Világ.)

*

Közintelligentia, egyedüli valóságos erő; ennél előbb-utóbb nagyobb hatalom nincs; s azt a lehető legnagyobb magasságra fejteni, legszentebb hazafiúi kötelességünk. (Világ.)

*

A lakosok több vagy kevésb *értelmi súlya* határozza el főképen az *országok* culturai s civilisatiói lépcsőit, s így egy intelligens nép mostoha honát igen kellemesre varázsolja, (Hollandia.) egy elfogult nép ellenben paradicsomi hazáját is igen kellemetlenre változtatja. (Törökország.) (Világ.)

*

A *cultura* s civilisatiónak első talpköve a *szabadság,* másik a *vetélkedési ösztön.* (Világ.)

*

Előbb vége lesz nemcsak a magyar honnak, de még csillagunk is visszatér a mindenség keblébe, minekelőtte az embernek mellébül ki lenne irtva a benne mélyen fekvő haszon utáni, mindenen diadalmaskodó szomj, mely, közbevetőleg itéletem szerint, korántsem oly alacsony vágy, — ha józan irányt nyerend, — mint azt képzelni szokás. (Stádium.)

*

Nincs oly akadály, melyen az emberi állhatatosság ne győzne, ha a munkálók magukért s övéikért fáradoznak; midőn a legkisebb nehézségek előtt is visszaijed a mindig másért izzadó szolga. (Stádium.)

*

A közértelem egy országnak egyedüli boldogságelve, minthogy értelmi súly: erő, s erő: boldogság. (Stádium.)

*

Én testestül lelkestül az aristokratiai principiumnak pártolója vagyok, de nem ám a szónak elfacsart s elrútított, hanem annak valódi kellő értelme szerint. A jónak ereje csak szerencsét s boldogságot szülhet. Aristocratáskodni pedig semmi egyebet nem jelent, mint a legjobbak kormányát, hol t. i. egyedül az ész, igazság s erény Isteni parancsolnak; s ekép ha fejedelemtül lefelé mindenki egyenlőn csak ezen mennyei bíróknak engedelmeskedik, óh akkor elmulhatlan szerencse fénylik s boldogság ragyog, a máskép gyászba borult hazának szirtei s lapályi felett. (Stádium.)

*

Minden emberben van némi pezsgőség, tán a *Magyarban* szintannyi ha nem több, mint a világ

akármily nemzeteiben is. Ezen életi szikra vagy dönt s ront, vagy állít és csudákat mivel, ha van tág és dicső mezeje, vagy, ha szabad köre nincs, elfajulva kisded tárgyak körül bibelődik s dísztelen harczolások s betyárkodások közt elenyészik, s az országlás csak akkor érti valóban legközelebbrüli mint legtartósb hasznát, ha e szent tűznek lehető legtöbb kifejlését józanul eszközli s azt bölcsen használja; mert ez nyer csatákat, ez ví diadalmasan ki háborúkat, ez hoz nemes elszánást a tanácskozásba, ez önt férfiúi állhatatosságot a polgári életbe. (Stádium.)

*

Kinek lehetne az idő becsesb, mint nekünk, kik többet tehetünk hazánk előmenetelére, mint akárki, ha időnk van, s azt kisded tárgyak körül nem vagyunk kénytelenek eltékozlani? Valóban az időnél nagyobb kincset én legalább nem ismerek, s mivel érzem, mily sajnosan lop meg az, ki időmtül foszt meg, a haza legveszélyesb tolvajának tartanom kell azt is, ki a közidőt haszon nélkül és szükségen túl bitorolja el; a mibül azon nagy kötelesség foly, hogy a privát mint hazai dolgokat lehetőleg egyszerűsítsük. (Stádium.)

*

Az akadály vagy elnyom vagy óriási erőre ingerel, s habár vannak is oly akadályok, melyek a legtöbb nemzetet elnyomák eddig s jövendőben is elnyomni fogják; vannak oly nemzetek is viszont — jóllehet ritkák, — melyek ismét előbb-utóbb, de végre bizonyosan minden akadályokon győznek. (Stádium.)

*

A *nemzetiség* csudákat művelhet, mert hol egy szív, egy nyelv, egy czél köti össze a lakosokat, ott tüs-

tént megjelenik a közszabadság, a számnélküli kellemek, bájak, erények dicső seregével, s kevés szabad ember összeköti Misisippit Columbiával, s a hatalmas Niagarát, ha akarja, kiveti örök ágyábul, — a mit milliói szolga nép képzelni sem mer s végbevinni annál kevesebbet — — (Stádium.)

*

Meg vagyok győződve, hogy a polgárosodás és haladás egész titka a *közérzületben* rejlik. A mit egyes nem tehet, az soknak együtt könnyű lesz. (Utinapló 1825.)

*

Mint a víznek megvan a folyása s ezt olykor változtatja is, s mint a zivatar és a zápores ő néha váratlan fordulatot vesz: úgy a *kereskedésnek* s a *pénznek* is megvan az ő árapálya. (Uti napló 1825.)

*

Durvaság s mindenbeni *szükölködés* sem erőnek sem erénynek nem jele; az Isten ajándékozta kellemekért a természettel megvíni, s azt engedésre birni, sohasem szokott elkényesülésnek, elkorcsosodásnak okozatja lenni, hanem épen azon közmunkásság, melynélfogva valamely nemzetnek minden tagja saját létét javítni s állását felemelni iparkodik, ama közerény, melyet *szolganemzetek* közt, zsarnokok járma alatt e földön sehol eddigelé még nem tapasztaltunk. (Pesti por és sár.)

*

Irígylésre méltó, ki kényelmes házat sajátjának nevezhet, de irígylésre méltó azon hon is, melyben sok jó háztulajdonos létez, mert valóban semmi nem bizonyít valamely hon egészséges létéről annyit, mint az

ingatlani tulajdonosok nagyobb vagy kisebb száma, valamint egyes polgárokat véve, nincs erősebb alapja a közrend s csendnek, mint szabad birtok, s nincs biztosb kútfeje a *fentartási szellemnek*, mindenkori ha nem is bőségnek, legalább éhség híjának, mint czélirányosan elrendelt ház, vagy ezekhez legalább nyilt kilátás, biztos remény, s derék és sikeres munka utáni bizonyos eljuthatás, sőt mondhatni, aránylag semmi nem fejt ki annyi polgári és házi erényt, mint épen ez. (Pesti por és sár.)

*

Az Istenek megunják érdemtelen buta csoportokat boldogságra úgyszólván szüntelen kényszeríteni, s végkép egyedül azokat veszik pártolásuk alá, kik legszebb ajándékukat — az elmebeli tehetséget — becsülni, kifejteni tudják, s nem vakon vagy szenvedelmeiktül ostorozva, de gondos előrelátással élik életüket. (Kelet népe.)

*

Hideg meggyőződésem szerint, valamint igazi csatának sikerét inkább a jó számolás és mesterség dönti el, mint a be nem tanult bármi fényes bajnokság: úgy függ nemzeti haladásunk is sokkal erősebben tactikánk józanságátul, mint bármily dicső hős tettektől. (Kelet népe.)

*

Népszerűséggel egész életén keresztül soha senki nem használt az emberiségnek s hazafiainak annyit, mennyit használhatott volna s mennyit tán használt magának, ha népszerűségét valami tartós jónak elérése végett áldozatul hozza vagy erre legalább mindig kész volt. (Kelet népe.)

*

Minél nagyobb az igazság valahol, annál nagyobb a közboldogság, és annál erősebben gazdagul a gazdag mindegyre, míg valami csak felcsordul belőle a közjóra, minél inkább felpénzesül a szegény is. (Kelet népe.)

*

Országlási rendszeremnek alapja az, hogy az észnek is külön működési köre van, a szívnek is, és hogy országlásban valamint például a gyógytanban egyedül az észnek szabad működni, a szívnek ellenben jóra, nemesre gerjesztésen kívül még motszanni sem. (Kelet népe.)

*

Valamint a víz és tűz kétségkívül a legnagyobb áldássá, de legfertelmesebb átokká is válhatik alkalmazása által: úgy lehet bizonyos alkalomban és menynyiségben még a leggyilkolóbb méreg is üdvös; mint viszont bizonyos körülmények közt az emberiségnek két legnagyobb java: a szó- és sajtószabadság is lehető legkártékonyabbá válhatik. (Kelet népe.)

*

Jaj azon egyénnek, azon nemzetnek, mely életének már tavasz korában fukar számoló; mert lelkének, lelkületének zománcza nincs. De jaj és kétszerte jaj viszont azon egyénnek és kivált azon nemzetnek is, mely férfiúkorba lépvén, mikor az értelem uradalmának kellene kezdődnie, még mindig szíve andalgási után indul. (Kelet népe.)

*

A legfőbb bölcsesség: az élő, soha nem változható és örökké fenmaradó mathesisi szabály. (Kelet népe.)

*

A legnagyobb igazság a leghasznosb tett is, és becsületességnél jobb számítás a földön nincs. (Kelet népe.)

*

Az emberiség bármi kis népe is erős, nagy és halhatatlan lesz, ha az értelem szózatját követi; mint viszont a szám szerint legnagyobb nép is idő előtt semmisül meg, vagy örökleg szolganépként pang, ha országos dolgok körül érzelmi s képzeleti mámorinak enged, és ezek után indul. (Kelet népe.)

*

Érzelmi kiömlések csak költészetre vagy mások mystificatiójára valók, de kormányzásra vagy abbai avatkozásra épen nem . . . Az emberi Seraph, mily őszinte s mily szeretetreméltó volna is egyébiránt, kormányzási tekintetben in ultima analysi többet árt mint sem használ. (Kelet népe.)

*

Ha felütjük az emberiség évrajzait, nem fogjuk tagadhatni, hogy indiscretiók által sokkal több nyomorúság háramlott az emberi nemre, mint malitia által, mi más szavakkal nem egyéb, mint az, hogy a gondolatlan háromszor gyujtja meg a házat, míg a szántszándékos csak egyszer. (Kelet népe.)

*

Míg latolásban van az elv, teng sőt bukik az ügy, s rútúl ki van játszva a közkívánat. (Kelet népe.)

*

Csak ott mennek a dolgok jól, a hol például a szabó, a szappanos, a czukrász stb. mind meg van győződve arról, hogy az ő mesterségétől s üzletétől függ az állam boldogsága. (Napló.)

*

A természetnek szent törvénye előtt kénytelen minden argumentum visszavonulni. Valamint, ha valakire azt mondja a nagy természet: meg kell halnod! rajta semmi consilium medicum nem segít: úgy azt hiszem, egy nemzet, ha maga erejét érzi s szándékában magát eltökélli, (úgy mint én, ki inkább magyarul meghalok, mint másként éljek) az a nemzet az ő természeti jussait minden ellenzés ellenére is kivinni és gyakorolni fogja. (Főrendi tábl. beszéd 1833 febr. 20.)

*

Nem elég mai időkben törvényeket írni, de azok iránt sympathiát is kell gerjeszteni. És ha valaki olyas törvénynek nem hódol, mely előtte gyülöletes, melytül természetesen visszaborzad, sujthatja őt a betűnek szigorúsága ugyan, de czélját veszti; mert martirt emel, ez pedig fanatismust szül . . . (A magyar Akadémia körül.)

*

Minden nép, egyet sem véve ki, csak magában, t. i. fiaiban hordozza az élet s dicsőség, vagy a halál s szégyen csíráját. (A magyar Akadémia körül.)

*

Lelkesedés nélkül csak félig-meddigi tökélylyel sem megy semmi, bár a legkisebb is . . . Lelkesedés azonban nem mindig egészséges állapot, s vajmi sokszor tör nyavalyás lobba lázba ki, s ekkor többet s sza-

porábban ront, mint maga a tespedés . . . (A magyar Akadémia körül.)

IV.

NEMZETI POLITIKÁNKRA VONATKOZÓ IRÁNYELVEK.

Ne gondoljuk, hogy Visegrád poraiban a régi Buda falai közt el van már temetve nemzeti díszünk, mert a nagyságnak ezen előjelei csak egy szebb hajnal viradtára bátoríthatnak; hanem legyünk bizonyosak, hogy igazi felemelkedésünk ideje még hátra van. (A «Hitel» előszava.)

*

Sokan azt gondolják: Magyarország volt; — én azt szeretem hinni: lesz! (A «Hitel» végszavai.)

*

A magyar egy erőtül pezsgő, fiatal nép, mely csodálatos magasságra emelheti magát s minden lehet, ha közértelmességét s nemzetiségét tökéletesen kifejti. (Világ.)

*

Magyarországnak minden mesterkélt akadályai s természeti viszontagsági mellett sőt ellenére is, nagynak kell lennie, vagy minekünk vesznünk kell. (Stádium.)

*

Valamint más, régibb nemzeteknél is győzött mindenen a hazafiság angyalátul gyámolított férfiúi állha-

tatosság, úgy Hunniát is össze fogja kapcsolni tengerekkel (Dunaszabályozás) a tiszta lélek, tiszta szándék s a mindenen diadalmaskodó kifejlett nemzeti egyesség. (Stádium.)

*

Forradalom ránk nézve legveszélyesb halálos betegség, nemzeti élet pedig a legfőbb czél; ám reformáljuk tehát magunkat ingadozást okozó crisis nélkül. (Kelet népe.)

*

Igen, mi még fiatal nép vagyunk! Ámde azért, és épen azért kell üdülésünkre vigyáznunk, nehogy férfiúi korba léptünk törpeségre vezessen, és időelőtti aggkor legyen vérünk jövendője. (Eszmetöredékek.)

*

Ha nemzetiségünk ápolása nemcsak ajkainkon peng, de valóban mint legfőbb, szívünkben él, vessük figyelmünket legelsőben is azon vidékekre, melyek a magyarság bölcsőjének tekinthetők. Minden segítség, melyet anyagi és szellemi tekintetben oda viszünk, ha tán később is, de bizonynyal megtermi ránk nézve is hasznos gyümölcsét; mert legyen csak kifejtve egészség az organismus kútforrásán, majd elárad a többi erekbe is a nem mesterkélt, de természetes pezsgőség. (Eszmetöredékek.)

*

Ha valami fölemelheti még a hazát ön boldogságára, Ura örök dicsőségére s hozzá illő magasságra, az semmi egyéb nem lehet, mint Nemzetiség s Közértelmesség. (Világ.)

*

Magyarosítni! De mikép és mily eszközökkel? A világon minden csak superioritásnak enged, ez szoros tudományi törvény, s a Magyar szinte mindenben csak tanuló lehet s tanító csak igen kevésben. Ki kell tehát tisztítni előbb a magyarságot minden szennyeiből, hogy elfogadható s idővel követésre méltó is lehessen. (Világ.)

*

A nemzetiség felemelése végett mindig elménk előtt lebegett: hogy Magyarok vagyunk, s azok emlékezetében megújítottuk több-kevesebb sikerrel magyar születésöket, kik azt elfeledék már; s hogy nemzetiségünk mind nemesebbre fejlődjék, s ne alapuljon semmi egyében, mint minden homálytul kitisztult igazságokon, azt sem akartuk soha is feledni, hogy egyszersmind Emberek vagyunk. (Világ.)

*

Magyarosítni s egyesítni! ím ez vala mindig szemünk előtt, mert ez, vagy semmi más, fogja emelni s képes csak emelni Urunk hatalmát s Honunk állapotját egy magyar Fejedelemhez s egy magyar Nemzethez illő s méltó magasságra. (Világ.)

*

A *magyar* egy gyermek nép, most semmi, de minden lehet, mert lelki s testi erő rejtezik fiatal keblében. Minden lehet, ha át akarja látni, hogy semmi. Csak két ellensége van, az Előitélet s Elbizottság. (Világ.)

*

Hogy a *Magyar* annyi tenger viszontagság közt sem olvadt még össze más nemzetekkel, nem egyéb

mint legtermészetesb következése *nyelve* erejének, melyet idegen halandó elgázolni nem képes. (Világ.)

*

A magyar népnek nincs csekélyebb hivatása, mint képviselni ázsiai bölcsőjében rejtező, eddigelé sehol ki nem fejlett, sehol érettségre nem virult sajátságit, sajátságit egy törzsökfajnak, mely, jóllehet mindent maga előtt ledöntő dagályként már több ízben gyászba borítá földgolyónk legkiképzettebb részeit s felfelbőszülésiben mint Isten ostora mindenütt vérrel járt, bizonyosan annyi különöst s erejénél fogva, bizonyosan annyi jót és nemest rejt magában, mint az emberi nemnek akármely lelkes és erős családja, csakhogy mint azoknál, úgy ennél is, külön sajátsági árnyéklatokban: a korlátlan tűznek nemes hévre, a vad erőnek bajnoki szilárdságra, a romboló ittasságnak nagylelkűségre kell tisztulni, felemelkedni. (Kelet népe.)

*

Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátságait mint ereklyét megőrizni s szeplőtelen mineműségében kifejteni, nemesíteni erőit, erényeit, s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kiképezve, végczéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni, kérdem, lehet-e ennél minden kesertül tisztább érzés; s ha csak mint hangya ily megdicsőítéshez egy paránynyal is járulhatni, van-e ennél emberek közt, kiktül lelki örömök el nem zárvák, édesb osztályrész? (Kelet népe.)

*

Magyarosodni s csinosodni egyszersmind, s egynek rovására sem, majdnem lehetetlen. De azért mégis kell s lehet is; s mert lehet, azért kell. (Kelet népe.)

*

A magyar népet a világnak megtartani, és nemcsak megtartani, de az emberiség díszére nemzetté, nagy erős, dicső nemzetté emelni, lehet; de ez a lehetetlenséggel határos, és egyedül a minden szenvedelmektül ment és minden ábrándnak s szívgerjedelemnek parancsoló hideg ész jelelheti ki ennek útját. (Kelet népe.)

*

Ha élni s mint nemzet nagyra nőni kivánunk, akkor adjunk búcsút minden lágyszívű gyermeki andalgásnak, nyomjunk el keblünben minden keserű negédet, uralkodjunk szenvedelminken, s hozzuk józan s hidegvérű számolásink által helyre nemzeti életünkön ütött mindazon csorbát, melyek után még most is annyira sínlődik a magyar. (Kelet népe.)

*

A magyarság terjesztésével felette csinyján kell haladni, s közneheztelés érje azt, vagy inkább közellenzés, ki bár legtisztább szándékbul is, de oly móddal jár el ezen minden magyarnak legszentebb tisztében, mikép eszközlésének nem haladást, hanem okvetlen visszahatást kelljen következtetnie. (Kelet népe.)

*

Álljunk mindenek felett, s mennyire csak képesek vagyunk, minden tetteinkben az értelem mezejére, s legyünk, valamint több előkelő nemzetek, természeti hangulat és régibb surlódás után felette sokban, legyünk mi a *Kelet népe* elv szerint, s ekkép, ha lehet mindenben: az *oknak népe.* (Kelet népe.)

*

Keressünk . . . abnegatió s igazi hazaszeretet által popularitást, neveljük mindenek felett a közlelket, fogjunk kezet, vessünk vállat, szóval: becsültessük meg a «Magyar» nevet még ellenségeink által is. (Főrendiházi beszéd 1840 april 22.)

*

Míg nyelvünk él s virul, mindaddig nemzeti létünk, ha csorbul is, azért bilincsek közé sülyedni tán még sem fog; holott kivételes helyzetünkhez képest nyelvünk hervadása, enyészete, okvetlen nemzeti állásunk végóráját vonná maga után. (Akadémiai beszéd 1844 deczember 26.)

*

Valamint egyetlen egy kiképzett emberi velőben több magához vonzó, több magában elolvasztói erő van, mint ezer üres vagy zagyvateli főben, épen úgy terjeszthet nemzetiséget is egyedül felsőbbség és semmi egyéb. (A magyar Akadémia körül.)

*

A magyar szó még nem magyar érzés, az ember mert magyar, még nem erényes ember, és a hazafiság köntösében járó még korántsem hazafi. (A magyar Akadémia körül.)

*

A közigazgatás nyelve azon faj nyelve legyen, melytől nem csak az ország vevé nevezetét, hanem mely az alkotmányos létnek is törzsöke. Minél semmi semmi sem lehet igazságosb, méltányosb. (A magyar Akadémia körül.)

*

Minden, hazánkban létező sarjadék-népeknek anyatörzse odakün van. Volt nagyságuk odakün fénylett, jelen hatalmuk odakünn ragyog; s habár azok, kik fajokbul ideben léteznek, mindenről elfelejtkeznének és lemondanának is mindenről, mi nemzetet alkot, elolvadásuk, megsemmisülésük azért mégis lehetetlen, mert van mindnyájuknak, ki érettük viraszszon s kiképezze mindazon tulajdonok s erényeket, melyek által az örök Alkotó kimondhatatlan bölcseséggel, számtalan árnyéklatú színekben elkülönzé a nemzetek sajátságit ... A magyar azonban e nagy világ terén egyedül áll, s bár éljen, bár vesszen, örömet vele rokonvér nem oszt, könyüket érte rokonvér nem hullat ... Mi magyarok, ha nemzeti fenmaradásunkért aggódunk, s nyelvünk és sajátságink kifejtésében előhaladni törekedünk, egyenesen csak elolvasztásunk, megsemmisíttetésünk ellen védelmezzük magunkat; Magyarország egyéb nemzetiségi ellenben, ha nyelveiket, sajátságaikat törekednek terjesztni honunkban, ... nem védelmezik sajátjukat, létüket, de minket magyarokat igyekeznek kiszorítni ... elpusztult sajátunkban, eltörlött létünkben osztozandók; mert ha nincs Hunnia határi közt hazánk, egyebütt e földön többé sehol sincs. (Hunnia.)

*

Azon mennyei szikra, mely ismét életre ébreszté a magyart, többé elalunni nem fog. (Hunnia.)

*

Add meg Uram, mi a Nemzeté; hadd adhassa meg viszont a Nemzet is, mi a Királyé! (Hunnia.)

*

Nyerhessem bár a világnak minden élvezeteit, minden kincseit, én e hazában minden kifejlődést, mely nem magyar, lelkemből gyűlölök. (Főrendiházi beszéd 1843 október 3.)

*

A magyar csak saját magát fogja meggyilkolhatni, más által meg nem gyilkolható. (Képviselőházi beszéd 1848 augusztus 21.)

SZÉCHENYI-IRODALOM

A SZÉCHENYI-IRODALOM.

I.

SZÉCHENYI MUNKÁI.

Lovakrul. Pesten, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István, 1828.

Hitel. Pesten, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István. 1830. — Harmadik kiadás. Pesten, Trattner-Károlyi 1830. — Negyedik kiadás. Pest, Trattner és Károlyi 1832. — Szemelvények. Bevezetéssel s jegyzetekkel ellátta dr. Gyulai Ágost. Magyar Könyvtár 238—239. Lampel Róbert. 1901.

Ueber den Credit. Vom Grafen St, Széchenyi, von Jos. Vojdisek. Nebst einem Anhange. Von einem ungarischen Patrioten. Leipzig-Pesth, Otto Wigand. 1830. Két kiadás.

Über den Credit vom Gr. St. Sz. Aus dem Ungarischen. Leipzig, Georg Maret. 1830.

Creditwesen, Sz. «Hitel»-ének német fordítása M. von Paziazitól, Pest, 1830.

Ueber Pferde. Vom Grafen St. Széchenyi. Aus dem Ungarischen von Jos. Vojdisek. Leipzig-Pesth, Otto Wigand. 1830.

Világ, vagy felvilágosító töredékek némi hiba és előitélet eligazítására. Pesten, Füskúti Landerer nyomató-intézetében. 1831.

A Magyar Játékszínrül. Pest, Landerer, 1832. Pestvármegye rendeihez intézve.

Licht oder aufhellende Bruchstücke und Berichtigungen einiger Irrthümer und Vorurtheile, vom Grafen St. Széchenyi. Aus dem Ungarischen von M v. Paziazi. Pesth, 1832. O. Wigand.

Stadium. (Irta gr. Sz. I. 1831-ben.) Kiadta Z... 1833-ban. I. rész. Lipcse, 1833. Wigand Ottó.

A «*Lovakrúl*» czímű munkája dán nyelven. (Om Hesteavl og Vaeddelöb) egy képpel, Kopenhága. 1833.

Gr. Andrássy György és gr. Széchenyi István-nak a budapesti hídegyesülethez irányított jelentése, midőn külföldről visszatérének. Pozsonyban. Nyomt. Füskúti Landerer Lajosnál. 1833. Megjelent a Buda és Pest közt építendő állandó híd tárgy. kinev. orsz. küldöttség munkálataival is. (Heckenastnál).

Bericht des Gr. Georg Andrássy und St. Széchenyi an den Ofner-Pesther Brücken-Verein, nach ihrer Rückkehr vom Auslande. Aus dem Ungarischen von M. v. Paziazi. Pressburg, Ludwig Landerer. 1833.

Hunnia. (Irta gr. Sz. I. 1835-ben.) Pesten, Heckenast G. 1858. Közli Török János.

Néhány szó a Duna-Hajózás körül. Czikkenként megjelent az 1834—1835. és 1836. évi Társalkodóban.

Ueber die Donaudampfschifffahrt. Vom gr. St. Széchenyi. Aus dem Ungarischen von M. v. Paziazi. Ofen, Gedruckt bei Joh. Gyurián und Martin Bagó. 1836.

Néhány szó a lóverseny körül. Pest, Heckenast. 1838.

Einiges über Ungarn. Nach dem «Néhány szó a lóverseny körül». Aus dem Ungarischen von H. Klein. Pesth, G. Heckenast, 1839.

Selyemrül. Pesten, Trattner és Károlyi. 1840.

Kelet népe. 1841. Pest, Nyomt. Trattner-Károlyi. — II. kiadás. Pozsony, Wigand Károly Fr. 1841.

A Magyar Akademia körül. 1842. Pest, Trattner-Károlyi.

A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. VI., VII., VIII. köt. Széchenyi elnöki beszédeivel. Buda, 1842—1847. A m. kir. Egyetem betűi.

Ueber die Ungarische Akademie. Vom gr. St. Széchenyi. 1842. Uebersetzt und mit Anmerkungen begleitet von Sincerus. Leipzig, Karl Franz Köhler. 1843.

Akademischer Vortrag gehalten vom Gr. St. Sz. Übers. von Joseph v. Orosz, Pressburg Ig. A. Schaiba 1843.

Üdvlelde. Gr. Dessewffy Aurél hátrahagyott némi iromány-töredékeivel. Irta és közli gr. Széchenyi István. Pest, 1843. Trattner-Károlyi.

Magyarország kiváltságos lakosaihoz. I. Irta Czenken, 1844. ápril 13-án gr. Széchenyi István.

A «Jelenkor»-ban megjelent Adó és Két Garas. Budán. A m. kir. Egyetem betűivel, 1844.

Eszmetöredékek, különösen a Tiszavölgy rendezését illetőleg. Pesten, Trattner és Károlyi. 1846.

Balatoni Gőzhajózás. Pest ápril 2. 1846. Trattner és Károlyi..

Politikai Programmtöredékek. Pest. 1847. Trattner-Károlyi.

Politische Programm-Fragmente. 1847. Aus dem Ungarischen, mit Anmerkungen eines Oppositionellen. Leipzig, Wilh. Jurányi. 1847.

Javaslat a magyar közlekedési ügy rendezéséről. Pozsony, jan. 25. 1848. Pozsony, Belnay örökösei.

Véleményes jelentés a Tisza-szabályozási ügy fejlődésérül. Pozsony, Belnay örökösei. 1848

«*Schreiben des Grafen Stephan Széchenyi* an die Ungarische Akademie, am 20. December 1858.» Frei übersetzt aus dem Ungarischen.

Ein Blick auf den anonymen «Rückblick» welcher für e. vertrauten Kreis in verhältnissm. wenigen Exemplaren im Monate October 1857. in Wien erschien. Von einem Ungarn. London. 1859.

Töredékek gr. Széchenyi István kiadatlan irataiból. Közrebocsátja Török János. Pesten, Werfer Károly 1860.

Gr. Széchenyi István verse anyjához, gr. Festetics Juliához. Megelőzi Széchenyi Nekrologja Toldy Ferencz által. Pest, Emich Gusztáv, Magyar Akadémiai nyomdász 1860.

Gróf Széchenyi István politikai iskolája, saját műveiből összeállítva Török János által. I—III. kötet. Budapest, Heckenast G. 1863—4.

Pesti Por és Sár. Toldalékul: A budapesti lánczhid s a helyhatósági közlekedési osztály genesise. Pest, Heckenast 1866.

Gróf Széchenyi István «Blick»-je. Magyar fordításban közli K. Papp Miklós. Pest, Mach és Stein 1870.

Gróf Széchenyi István fenmaradt munkái. Saját kézirataiból. I. Hunnia. — II. A budapesti lánczhid története. — A közlekedési bizottmány alakulása. Második kiadás. Pest, Heckenast 1872.

Önismeret. (Sz. I. Döblingi kézirataiból.) Budapest, 1875. Athenæum.

Gróf Széchenyi István naplói. A m. tud. Akadémia megbízásából összeállította Zichy Antal. Budapest, Athenaeum. 1884.

Gróf Széchenyi István levelei. I—III. köt. Összegyűjtötte Majláth Béla, Budapest, Athenaeum. 1889—1891.

Gróf Széchenyi István utirajzai és följegyzései. Összeállította Zichy Antal. Budapest, Magy. Tud. Akadémia. 1890.

Gróf Széchenyi István beszédei, a m. tud. Akadémia meg-

bízásából összeállította Zichy Antal, Budapest, Athenaeum 1887.

Gróf Széchenyi István hirlapi czikkei. I—II. köt. Összeállította Zichy Antal. Budapest, Magy. Tud. Akadémia, 1893—1894. (Függelékül: Széchenyi-szótár.)

Gróf Széchenyi István levelei szülőihez. Összeállította Zichy Antal. Budapest, Athenaeum, 1896.

Zichy Antal: Eszmék, adatok, adomák gr. Sz. I. naplójából. Budapest, Franklin-T. 1880.

Magyarország sarkalatos törvényei s áll. jogi fejlődése 1848-ig; Gr. Sz. I. hagyományaiból. Pest, 1864. Eggenberger (Török Jánostól.)

Gróf Sz. I. munkái korszerű kivonatban összeállít. Török János, három kötet, Heckenast G. 1871.

Gróf Széchenyi István munkái II. sorozat, kiadja a tud. Akadémia. I. köt. I. Hitel, II. Világ. 1905.

II.

SZÉCHENYIRE VONATKOZÓ MUNKÁK ÉS FOLYÓIRATOKBAN MEGJELENT CZIKKEK.

A Magy. Tud. *Akadémia* 1860 október 12-én tartott ünnepélyes közülésének s az október 13-án tartott Széchenyi-ünnepélynek tárgyai. (Akad. Évk. X. köt. 1.) Pest, 1860.

Andrássy, Graf Georg. Umrisse einer möglichen Reform in Ungarn, im Geiste des justemilieu. Két füzet London, Morlot, 1883.

Andrássy Gyula gróf: Az 1867-iki kiegyezésről, Budapest, Franklin-Társulat 1896.

Andrássy Gyula gróf: Ungarns Ausgleich mit Oesterreich vom Jahre 1867. Leipzig, Verlag von Duncker & Humblot. 1897.

Andrássy Manó gr., *Orczy Béla* br., *Podmaniczky Frigyes* br., stb. Hazai vadászatok és sport Magyarországon. 13 nagy és 12 kisebb színezett műképpel. Pest, Geibel Ármin sajátja. 1857.

Angyal Dávid: Gr. Sz. I. naplója. Budapesti Szemle 1886. szeptember.

Apulejus (Baráth Ferencz). Nyugot-Európa és hazánk. Pest, Ráth M. 1871.

Arany János: Széchenyi emlékezete. Az Akadémia Széchenyi-ünnepélyén 1860 október 13-án. Különnyomat.

Arany László: Sz. «Önismeret» cz. művének biráló ismertetése. A. L. összes művei III. köt.

Arisztidesz. Önbirálat. Lipcse, 1862. Gerhard Wolfgang.

Arisztidesz: Polgárosodás. Lipcse, 1862. Gerhard Wolfgang.

Asbóth János: Három nemzedék. Széchenyi és Vörösmarty, Kossuth és Petőfi, Deák és Arany. Budapest, Franklin-t. 1873.

Asbóth János: Magyar conservativ politika. Harmad. kiad. Budapest, Légrády-t. 1875.

Asbóth János: Politikai áramlataink az utolsó évtizedben. Havi szemle, Budapest, Ráth M. 1879.

Asbóth János Jellemrajzok és tanulmányok Budapest, Athenaeum 1892.

Asztalos György: Emlékbeszéd Széchenyi I. gyászünnepélye alkalmából Nagy-Károlyban a reform-templomb. 1860 ápril 26. Nagy-Károly, Gönyey I. 1860.

Austria and the Austrians: Két köt. London. H. Colburn. 1837.

Ábrányi Kornél ifj.: Nemzeti ideál. Budapest, Légrády-testv. 1898.

Áldor Imre: Széchenyi I. gr. vagy Magyarország újjászületése. (Tört. könyvtár 25. füz.) Budapest, Franklin-t. 1876.

Állandó híd, a budapesti, felépít. tárgyáb. kinev. orsz. kiküldöttség előtt felhozott adatok s vélemények. (1837—8.)

Álló híd, a Buda s Pest közt építendő tárgyáb. kinev. orsz. küldöttség munkálatai. Pest, Heckenast G. 1837—8.

Balázs Sándor. «Az Ország Tükre.» 1862. folyama (huszonegyedik szám). Kiadja Engel és Mandello.

Balásy Dénes: Nyelv, nemzetiség, nemzet. Budapest, Lampel R. 1893.

Balics Lajos dr. Unnepi beszéd a nagyczenki Széchenyi-szobor leleplezésekor. 1897 szeptember 12-ikén.

Ballagi Géza: Az 1839—40-iki országgyűlés visszhangja az irodalomban. 1890.

Ballagi Mór: Gr. Széchenyi István emlékbeszéd, Pest, Engel és Mandello. 1860.

Balogh Jenő: Gr. Széchenyi I. nézetei bűnvádi perjogunk átalakításáról. Akadémiai Értesítő 1902. évf.

Balogh Pál: A legnagyobb magyarról. Sz. I. gr. élete és működése. (Magyar Könyvtár, Budapest, Lampel R. 1904.)

Baloghy László. Nemzetiség és alkotmányi mozgalmak honunkban. 1841. Pest, Esztergomi K. Beimel József.

Bayer József: A nemzeti játékszín története. Kiad. a m. tud. Akad. irodalomtört. bizottsága. Budapest, Hornyánszky V. 1887.

Bayer József: Egy «Művésztársaság» eszméje 1832-ben és gr. Széchenyi I. («Művészet» Budapest, 1903. 2. szám.)

Beattie William: The Danube, its history, scenery and topography. London, George Virtue. 1844.

Beiträge zu einer unbefangenen Kritik der jüngsten ungarischen Confusion, von einem Ungar. Wien, Gerold u. S. 1849.

Beksics Gusztáv: A magyar doctrinärek, Budapest, Rudnyánszky A. 1882.

Beksics Gusztáv: Kemény Zsigmond, a forradalom s a kiegyezés, Budapest, Athenaeum. 1883.

Békefi Remig: Széchenyi I. gr. a magyar nemzet regenerátora. (A pécsi róm. kath. főgymnasiumának 1891—92. évi értesítőjében.)

Beöthy Ákos: A magyar államiság fejlődése, küzdelmei II. köt. II. rész. Budapest, Athenaeum.

Beöthy Zsolt. A magyar nemzeti irodalom története. II-ik kiadás. Budapest, Athenaeum. 1880. II köt.

Beöthy Zsolt. Széchenyi és a magyar költészet. Az Akadémia 1893 január 15-ikén tartott Széchenyi-ünnepére. Budapest, 1893. Külön füzetb. függelékkel. Budapest, Athenaeum. 1899.

Beöthy Zsolt. A magyar irodalom kis tükre. Budapest, Athenaeum 1896.

Berger Johann: Trauer-Rede auf d. Tod Seiner Exc. des Gr. Franz v. Széchenyi etc. Oedenburg, Kultschar. 1820.

Bertha, Alex. de: La Hongrie moderne, de 1849 à 1901. Paris, Plon-Nourrit. 1901.

Berzeviczy Albert: Beszédek és tanulmányok. (Széchenyi elvei a nemzeti művelődésre nézve stb.) Két köt. Budapest, Singer és Wolfner. 1905.

Berzeviczy Albert: Magyar utazók Olaszországban a mult század első felében. (Földrajzi Közlemények. Budapest, földr. társ. 1903. 3—4. füz.)

A *Birodalom*, alkotmányos rendezése magyar felfogás szerint. (Gr. Sz. I. emlékezetének ajánlva.) Pest, Pfeifer F. 1862.

Blackford, Mansfield Robert: The Water Lily on the Danube. London, John W. Parker a. s. 1853.

Blaze de Bury, la Baronne: Voyage en Autriche, en Hongrie et en Allemagne pendant ... 1848—1849. Paris, Charpentier, 1851.

Boldényi I. M.: La Hongrie ancienne et moderne etc. Paris, Lebrun, 1851.

Boldényi I. M.: La Ungheria antica e moderna etc, Pistoja, a spese dell'edit. 1852.

Boleszny Antal. Széchenyi munkálatai az Al-Dunán. (Széchenyi egy levelének lenyomatával.) Temesvár. 1878.

Boross Mihály. A dicsőült Gróf Széchenyi István életrajza. Eredeti kútfők után népszerűen. (Gróf Széchenyi István arczképével.) Pest, Heckenast G. 1860.

Bowring, Lewin B.: Autobiographical recollections of Sir John Bowring. London, H. S. King and Co. 1877.

Böngérfi János. A három legnagyobb magyar: Kossuth Lajos, Deák Ferencz és Széchenyi István életrajza (18 képpel.) Budapest, 1894. Nyomt. Rózsa Kálmán és neje.

Briefe von und an Stephan Széchenyi. Erster und zweiter Brief. Leipzig, Otto Wigand 1861.

Buday József dr.: Széchenyi I. gr. szobrának leírása és története. Budapest, 1895.

Chownitz Julian: Geschichte der ungar. Revolution in d. Jahren 1848 u. 1849. Két köt. Stuttgart, Rieger, 1849.

Clark, Thomas Griere: Hungary and the Hungarian struggle, three lectures. Edinburgh, I. Hogg, 1850.

Clark (Will. Tiernay): An account of the Suspension bridge across the river Danube uniting Pesth with Buda, London, *John Weale* 1852. 3 füzet. *Ugyanaz* németül. Pest, Heckenast, 1843.

Die *Conservativen in Ungarn* u. die Centralisation: von einem Altliberalen, 2-te Auflage. Leipzig, C. Geibel, 1850.

Coxe Archdeacon: History of the House of Austria, from the Accession of Francis I. to the Revolution of 1848. London, Bell and Sons 1895.

Croquis aus Ungarn. Leipzig, Otto Wigand 1843.

Croquis, neue — aus Ungarn, Leipzig, O. Wigand 1844.

Csapó Ida, férj. nemeskéri Kiss Pálné *naplójából.* Budapest, Pátria ir. r. t.

Császár Elemér: Gr. Széchenyi István munkái. (Egyet. Philologiai Közlöny. Budapest, Franklin-T. 1905. II füzet.)

Csengery Antal. Magyar szónokok és statusférfiak. Politikai jellemrajzok. Pesten, 1851. Heckenast Gusztáv.

Csengery Antal: Ungarn's Redner u. Staatsmänner. Leipzig u. Wien, Fr. Manz. 1852.

Csengery Antal. Deák Ferencz emlékezete. 1877.

Csillag Gyula: A régi magyar alkotmány és az 1848-iki és 1867-iki évek közjogi alkotásai. Budapest, Athenaeum 1871.

Deák Lajos. Gróf Széchenyi István emlékezete. Marosvásárhely, Imreh Sándor. 1891.

Degré Alajos: Visszaemlékezéseim. Budapest, Pfeifer F. 1883.

Demidoff, Anatol von: Reise nach d. südl. Russland durch Ungarn etc. im Jahre 1837 Breslau, Kern. 1854.

Denkschrift der Ersten K. K. privil. Donaudampfsch.-Gesellschaft, zur Erinnerung ihres 50-jähr. Bestandes. Wien, 1881. Selbstverlag.

Dessewffy Aurel Graf. Vermischte Aufsätze und Bruchstücke aus Briefen 1835—1842. I. Band. 1843. — X. Y. Z.-Büchlein. II. Band. Aus dem Ungarischen übersetzt. Pesth, Gedruckt bei Landerer und Heckenast. 1843.

Dessewffy Aurél, Marczel és Emil. Néhány szó a közönséghez. A «Hitel», «Taglalat» és «Világ» ügyében. Kassa, Werfer Károly. 1832.

Dessewffy Emil gróf: Alföldi levelek (1839—1840.) és néhány toldalék. Budán, kir. egyetem betűivel. 1842.

Dessewffy Emil gróf jelentése a conservativek üléséről. Pest, november 14-én 1846.

Gróf Dessewffy József. A Hitel czimű munka taglalatja. Kassa. Werfer Károly 1831.

Desseffwy Joseph Graf: Zergliederung des Werkes «Ueber den Credit». Aus dem Ungarischen von S. von Ludwigh. Kaschau, C. Werfer 1831.

Deutsche Worte eines Oesterreichers Hamburg. Hoffmann u. Campe 1843.

Documentált felelet Kemény Zsigmondnak «Forradalom után» czímű munkájára. Egy megbukott diplomatától. (Frereych Imre), Pest, 1850. Emich Gusztáv.

Donaudampfsch.-Gesellschaft. Rückblick auf ihre Entstehung und Entwicklung, namentlich in Ungarn. Budapest 1885. (Széchenyi arczképével.)

Dudek János dr.: Három magyar szellemóriásunk a XIX. század derekán. (Egyet. kritikai lapok Budapest, Breznay B. kiad 1904. évf. 6. szám.)

Dunagőzhajózási Társulat. Visszapillantás keletkezésére és fejlődésére. különösen Magyarországon. Budapest, a társulat kiadása. 1885.

Eine Stimme aus Ungarn. Hamburg, Hoffmann u. Campe 1832.

Elliott C. B.: Travels in the three great empires of Austria etc. 2 köt. London, R. Bentley 1838.

Emlék, országgyűlési: szerk. Vahot Imre, I. és II. rész. Budapest, Kozma V. 1848.

Emlékkönyv. A Magyar Akadémia palotájának megnyitási ünnepélyére. Pest, Deutsch Testvérek. 1865.

Emlékkönyv, gr. Széchenyi István —: Szerk. Erdélyi Gyula. Két évfolyam. 1903—1904.

Emléklap a soproni Széchenyi-szobor leleplezése alkalmára. 1897. május 23.

Eötvös József br. A Kelet Népe és a Pesti Hirlap. Pest, Landerer és Heckenast 1841.

Eötvös József br. Reform. Lipcse, Köhler Károly Ferencznél. 1846.

Eötvös József br. Emlékbeszéde Széchenyiről: Eötvös összes művei VIII. kötetéb. és a Magyar Irók és államférfiúk cz. könyvben. Pest, 1868. Ráth Mór.

Báró Eötvös Loránd beszédje a Széchenyi emlékünnepély ügyében: Akad. Értesítő, 1891. évf.

Az *Eperjesi* Széchenyi-Kör Évkönyvei. 1878—80, 1889—1900.

Ezer magyar ifjú. Nemzeti Ideál. Budapest, Stephaneum nyomása. 1901.

F. R. Ungarns politische Charaktere. Mainz, I. G. Wirth Sohn. 1851.

Falk Miksa. Gróf Széchenyi István és kora. Fordította Áldor I. és Vértessy Arnold. Pest, 1868. Emich G. Az eredeti német szöveg az Österreichisch. Revue 1866-iki évfolyamában.

Fáy András. Kelet Népe Nyugoton. Második kiadás. Pesten, Kilián Gy. 1842. Az első kiadás Budán, az egyetem betűivel 1841.

Fáy András. Gróf Széchenyi István pestmegyei működése. (A «Budapesti Szemle» 1862. évi 48. és 49-ik füzete.)

Fényes, Alexius: Ungarn im Vormärz. Leipzig, F. L. Herbig, 1851.

Fenyvessy Ferencz. Széchenyiről és Deákról. Unnepi beszéd a Veszprém vármegye 1889. deczember 1-én tartott díszközgyűlésén. Budapest, Pallas, 1890.

Fenyvessy Ferencz. Széchenyi emlékezete. Ünnepi beszéd Széchenyi születése 100-dos évfordulóján. Sopron. Athenaeum-nyomda. 1891.

Ferencz József: Gr. Széchenyi I. a nemzeti bölcs emléke, könyörgés és egyh. beszéd az unitáriusok kolozsvári templomáb. Kolozsvár, 1860.

Ferenczi Zoltán: Széchenyi és Kossuth írói harcza: 1841—1843. (Uj Magyar Szemle. Budapest, 1900. máj. jun. füzet.)

Ferenczi Zoltán: Kossuth és Wesselényi s az úrbér ügye 1846—47-ben. (Századok, Budapest, 1902. évfoly.)

Ferenczi Zoltán: Deák élete, 3. kötet. (Akad. könykiad. váll. LVIII—LX. köt. Budapest, 1904.)

Ferenczy József: A magyar hirlapirodalom története 1780-tól 1867-ig. Budapest, Lauffer V. 1887.

Ferenczy József. Gróf Dessewffy József életrajza. Budapest, 1897. Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai).

Forgatsch, Ludwig Freiherr von: Die schiffbare Donau von Ulm bis in d. Schwarze Meer. Frankfurt a. M. A. Oesterrieth, 1848.

A magyar *forradalom férfiai* 1848—49-ből. «A magyar forradalom napjai julius elsője után» szerzőjétől. Heckenast 1850.

Fraknói Vilmos: Gr. Széchenyi Ferencz. (Tört. Életrajzok.) Budapest, magy. tört. társulat kiadása 1902.

Frankenburg Adolf. Emlékiratok. 3 köt. Pest, Emich Gusztáv. 1868.

Friedreich István: Széchenyi művei, a m. tud. Akad. legújabb kiadványa. Budapest, Pátria ir. váll. 1904.

Függelék Gróf Széchenyi István értekezéséhez s Selyemrül. (Simon Nep. Jánostól.) Sopron, Kulcsár Katalin. 1840.

G. F. Offenes Promemoria an Se Majestät den Kaiser von Oesterreich Ungarn, im December. 1859.

Gaál Jenő. Széchenyi mint nemzetfejlesztő társadalom-politikus. Budapest, 1901.

Gaál Jenő. Gr. Sz. I. nemzeti politikája. Budapest a magy. tud. Akadémia kiadása 1903.

Gaál Jenő: Ujból gr. Sz. I. nemz. politikája (vitairat) Közgazd. Szemle, Budapest. XXX köt. 6. szám.

Gaál Jenő. Gr. Sz. I. nemzeti politikája és jövőnk. Budapest, Politzer Zs. 1903.

Gaál Mózes. Gróf Széchenyi István, vagy Magyarország ujjászületése. Budapest, Franklin-Társulat. 1899.

Geduly Lajos: Beszéd, gr. Sz. I tiszteletére rend. gyászünnepély alkalm. 1860 máj. 3. Pozsonyban, Pozsony, Wigand K. F. 1860.

Die *Gegenwart:* Encyklopädische Darstellung d. neuesten Zeitgeschichte 5. köt. «D. ungarische Revolution» czikkel. Leipzig, Brockhaus, 1850.

De *Gerando Ágost:* Polit. közszellem Magyarhonb. a franczia forrad. óta. Pest, Emich G. 1848.

De *Gerando Ágost:* Uber d. öffentl. Geist in Ungarn seit 1790. Leipzig, I. J. Weber, 1848.

Gerlóczy Károly és Buday József. Gróf Széchenyi István szobrának leírása és története. Budapest, 1895.

Gonda Béla. Az aldunai Vaskapu és az ottani többi zuhatag szabályozása. Budapest, 1896. «Országgyűlési Értesítő.»

Grünberger I.: Auf dem Grabe des ... Gr. Stef. Széchenyi F. Fridrich, Wien.

Grünwald Béla. A régi Magyarország. 1711—1825. Budapest, Franklin-Társulat. 1888.

Grünwald Béla. Az új Magyarország. Gróf Széchenyi István. Budapest, Franklin-Társulat. 1890.

De *Gubernatis* Angelo. La Hongrie politique et sociale. 1885. Firenze. Pallas J.

Guszmann Rudolf dr., Gróf Széchenyi István a döblingi magántébolydában. Németből B. J. Pest. Heckenast G. 1860.

Gyöngyösi István: Gg. Sz. I. emléktisztelete Vargyason, az unit. templomb. 1860 máj. 20. Kolozsvár ev. ref. főtan. 1860.

Gyulai Pál Részvétkönyve. Özv. gróf Batthyány Lajosné képével. Kiadja a Magyar Irók segélyegylete. Pest. 1863.

Gyulai Pál: Gr. Sz. I. mint író, felolvasás az Akadémia 1892-iki közgyűlésén. (Akad. Értesítő és Olcsó Könyvtár.)

Haubner Máté: Egyházi szt beszéd gr. Sz. I. tiszteletére a nagy-geresdi evang. egyházb. 1860 máj. 20. Sopron, Reichard A. 1860.

Hazay Gábor (Vörösmarty Mihály): A kelet népe 1841-ben (birálat) az Athenaeum. (Pest, 1841. évf.) 39—45. számaiban.

Hegedüs Loránt: gr. Sz. I. nemzeti politikája. (Gaál J. művének birálata) és: Ujból gr. Sz. I. nemz. politikája (a Közgazd. Szemle, Budapest, XXX. köt. 5. és 6. számaiban).

Hentaller Lajos: Kossuth és kora. Budapest, Athenaeum r. t. 1894.

Hering György: Sketiches on the Danube in Hungary and Transilvania. London, 1838.

Hinz Georg: Gedechtnissrede auf den Gr. Stef. Széchenyi am 13. Mai 1860 in d. evang. Kirche in Klausenburg. Klausenburg, 1860.

Horn J. E. Ludwig Kossuth. (I. Der Apostel. — II. Der Minister.) Kossuth képével. Leipzig, Wigand. 1851,

Horváth Mihály. Huszonöt év Magyarország történetéből. 1823—1848-ig. Genf, Puky Miklós. 1864.

Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harczának története 1848 és 49-ben 3 köt. Genf, Puky Miklósnál 1865.

Hőke Lajos: Magyarorsz. újabbkori történelme 1815-től 1892-lg N.-Becskerek, Pleitz F. P. 1893.

Imre Sándor: Széchenyi felfogása a nevelés gyakorlati irányáról. (Magyar Pædagogia. Budapest, Franklin-t. 1902. évf.)

Imre Sándor: Széchenyi és a testi nevelés. Magyar Pädagogia 1903 juniusi füzet.

Imre Sándor: A közoktatásügy és gr. Sz. I. Budapesti Szemle 1903 juliusi füzet.

Imre Sándor: Széchenyi nevelésügyi nézeteiből. (Család és Iskola. Kolozsvár, 1903. évf.)

Imre Sándor: Gr. Sz. I. nézetei a nevelésről. Budapest, Politzer Zs. 1904.

Imrefi. Die ungarischen Flüchtlinge in der Türkei. Aus dem Ungarischen des Vasfi. Nebst einer Karte. Leipzig, Friedrich Hebbig 1851.

Irányi Dániel és Charles Louis Chassin. Histoire politique de la révolution de Hongrie 1847—49. Paris, Pagnerre-Libraire-éditeur. 1859. 2. köt.

Jablanczy: Adatok átalakulási első mozgalmaink történetéhez. Első köt. Pest, Trattner-Károlyi 1842.

Jakab Elek: Szabadságharczunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848—49-re. Budapest. Rautmann F. 1880.

Jalava Antal. Tapani Széchenyi. (Sz. életrajza finn nyelven.) Helsingissä. 1901,

Jegyzőkönyve a Tiszavölgyi Társulat 1847-ik évi márczius 21-én és következő napjain tartott nagygyűlésének.

Jókai Mór. Emlékeim. 2 köt. Budapest, Ráth Mór 1875.

Jókai Mór, Bródy Sándor, Rákosi Viktor. Negyvennyolcz. I. füz. Révai Testvérek. 1896.

Jósika Miklós br. Zur Geschichte des ungarischen Freiheitskampfes. Authentische Berichte. Leipzig, Arnold'sche Buchhandlung, 1851.

Kammermayer Károly: Emlékbeszéd gr. Sz. I. fölött, arczképe ünnepélyes leleplez. alkalm. Buda, Bagó M. 1861.

Kardos Samu dr.: Báró Wesselényi Miklós élete és munkái. 2 köt. Budapest. Légrády-t. 1905.

Kardos Samu dr.: Széchenyi és Wesselényi. A két agitátor és reformátor. (Magyar Közélet. Budapest, orsz. közp. közs. nyomda 1902. évf. 7. szám.)

Kastner I. C.: Sketches in remembrance of the hungarian struggle for Independence etc... by several hungarian refugees. London and Glasgow, I. Williams Sunderland 1853.

Kautz Gyula: Graf Stephan Széchenyi. (Unsere Zeit. Jahrbuch 4-ik köt. Leipzig. Brockhaus 1860.)

Kautz Gyula: Széchenyi és Kossuth. (Budapesti Szemle, 1905 októberi füzet. Franklin-t.)

Kállay Ferencz. A szózat criticai birálatja. Szerző b. Wesselényi Miklós. Pesten, Trattner-Károlyi. 1843.

Károlyi Árpád; Id. Szögyényi László emlékiratai. (Budap. Szemle. Franklin-T. 1903. évf.)

Kecskeméthy Aurél, Gróf Széchenyi István utolsó évei és halála. (1848—1860.) Pest, Emich Gusztáv. 1866. — Második kiadás. 1866.

Kecskeméthy Aurél. Graf Stephan Széchenyis staatsmännische Laufbahn. Pest, Hornyánszky és Hummel. 1866.

A *Kelet Népe* felnyitotta szemét egy nyugotfinak. Pesten, Heckenast G. 1842.

A *Kelet népe* közt egy ember. Budapesten, Esztergomi K. Beimel betűivel. 1841.

Kemény Zsigmond. Forradalom után. Pest, Heckenast Gusztáv sajátja. 1850.

Kemény Zsigmond. «Tanulmányok» I. köt. «Széchenyi István kiadja Gyulai Pál. Pest, 1870. Ráth Mór. Ugyanaz a «Magyar szónokok és államférfiak könyvé»-ben, Pest, 1851. Heckenast.

B. Kemény Zsigmond: Gr. Széchenyi Istvánról (a Török János ált. szerk. «Kelet népe» cz. szemle 1856-iki első füzetében.)

B. Kemény Zsigmond: Még egy szó a forradalom után.

Kempelen Győző: Kazinczy-ünnep Magyarországon 1859-ben. Szeged, Berger Zs. 1860.

Kerékgyártó Árpád. Széchenyi István élete. 1844.
Kerékgyártó Árpád: Tíz év Magyarország legújabb történetéből, 1840—1849. Budapest, Franklin-T. 1874.
Kertbeny K. M. Ungarische Malerrevue. I. füz. Pest. Lampel Róbert 1855.
Kertbeny. La Hongrie, Notice, sur le etc. Széchenyi. Németből. Revilliod Guszt. Genf. Nyomt. Georg H. 1860.
Kertbeny. Erinnerungen an Graf Stephan Széchenyi. II. kiadás. Georg H. Genf és Basel, 1860.
Kertbeny: Ungarns Staatsmänner etc. der nationalen u. staatlichen Wiedergeburt, 1825—1870. Berlin, G. Eichler. 1870.
Kis Gábor: Ima és egyh. beszéd gr. Sz. I. tiszteletére a losonczi helv. h. egyházb. 1860. ápr. 29-én. Pest, Müller E. 1860.
Kiss Albin Ferencz. Gróf Széchenyi István kora. Bölcselettudori értekezés. Budapest, Marián György. 1898.
Dr. Koltai Virgil: Sz. I. gróf közgazdasági eszméi. (Magyar kereskedők könyvtára.) Budapest, Lampel R. 1903.
Dr. Komlóssy Ferencz: Eszmék és gondolatok gr. Sz. I. műveiből. Budapest, Buschmann F. 1907.
Kont I.: Le comte Etienne Széchenyi à l'armée des Alliés 1814. (Revue des Revues, Paris, edit. du Figaro 1897. évf. 4. szám.)
Kónyi Manó. Deák Ferencz beszédei. 1848—61. Budapest, Franklin-Társulat, 1886.
Kónyi Manó. Visszaemlékezés Andrássy Gyula grófra. Budapest, Athenaeum. 1890.
Kónyi Manó. Lónyay Menyhértnek 1847—48-iki naplója. Budapesti Szemle LXXXV. kötete. 1896.
Kónyi Manó: Gr. Sz. I. levelei Hollán Ernőhöz. (Budapesti Szemle. 1899. évf. 275. szám.)
Kossuth Lajos. Felelet gróf Széchenyi Istvánnak. Pest, Landerer és Heckenast. 1841.
Kossuth. Sechs Kapitel. Von einem Ungar. Leipzig W. Gerhard. 1854.
Kotsányi László. Gróf Széchenyi István rövid életrajza. (Öt képpel.) Bécs, 1860. Schweiger Antal. — II. bővített kiadás. Pest, 1862. Müller György bizománya.
Kotsányi László. Teleki-Album. I. évf. Pest, 1862. Müller Emil nyomdája.

Kovács Lajos: A békepárt a magyar forradalomban. Budapest, Révai-t. 1883.

Kovács Lajos. Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve 1846—1848. 2 köt. Budapest, Franklin-Társulat. 1889.

Kölcsey Ferencz naplója. 1832—1833. Budapest, Dobrossinál. 1848.

Kropf Lajos. Gr. Sz. I. angol ismerősei. Budapesti Szemle, 1903. szept. füzet.

Kún Bertalan: Egyházi beszéd gr. Sz. I. emlékünnepe alkalm. a miskolczi helv. hitv. avasi templomáb. 1860 április 22-én. Miskolcz. Rácz A. 1860.

Kuthy Lajos. Polgári szózat Kelet népéhez. 1841. Pesten, Heckenast. 1841.

Levitschnigg Henrik lovag. Kossuth und seine Bannerschaft. 2 kötet. Pest, Heckenast. 1850.

Lipthay Sándor (Kisfaludi). Gróf Széchenyi István műszaki alkotásai. Az Akadémia 1895. november 3-ikán tartott Széchenyi-ünnepére. Budapest. 1896.

Lord Augustus Loftus: Diplomatic Reminiscences. First Series II. London, 1892.

Lombroso. L'uomo di genio in rapporto alla psichiatra, alla storia ed all'estetica. Torino. 1894.

Lombroso: Genie und Irrsinn. Uebersetzt von A. Courth. Leipzig. Universal-Bibliothek. Vérlag von Philipp Reclam jun. 1887.

Lónyay Menyhért gr. Gróf Széchenyi István és hátrahagyott iratai. II. kiadás. Budapest, 1875. Ráth Mór.

Lónyay Melchior gr.: Graf St. Széchenyi u. seine hinterlassenen Schriften, deutsch von A. Dux. Budapest, Ráth M. 1875.

Löw Lipót főrabbi: Sámuel próféta és Széchenyi István, történelmi párhuzamban. Szeged, Burger Zsigmond. 1860.

Madarász József: Emlékirataim 1831—1881. Budapest, Franklin-T. 1883.

Magyar, the great: 4 czikk a Weekly Journal (cond. by Ch. Dickens, publ. London Chapman and Hall) 1869—70-iki kötetéb.

Magyar Athenéon, 5 énekben. 1830.

Magyarország sarkalatos törvényei s államjogi fejlődése 1848-ig. Gróf Széchenyi István hagyományaiból. Pest, Eggenberger 1864.

Majláth Béla: Széchenyi I. 1850-ben (a «Hazánk» cz. történelmi közlöny I. kötetében. Budapest. Aigner L. 1884.)

Gr. Majláth József: Gr. Sz. I. emlékezete (felolv. a Tisza-völgyi társ. 1891-iki közgyűl.) Budap. Szemle 1892. évf. 182. szám.

Marczali Henrik: Gr. Sz. I. emlékirata a dohányregáléról. (Budap. Szemle 1891. évf. 176. szám.)

Marczali Henrik: A legújabb kor története. Budapest, 1892.

Márki József. Szak- és betűrendes kalauz az összes magyar irodalom története és könyvészetében. Budapest, Lauffer Vilm. 1878.

Mészáros Károly. Európa legújabb alkotmányai. Pesten, Magyar Mihál. 1848.

Mészáros Károly: A Széchenyiek. (A Török János ált. szerk. «Kelet népe» czímű szemle 1856-iki első füzetében.)

Mészáros Károly: A legnagyobb magyar, gr. Sz. I. életleírása XII. énekb. Debreczen, Telegdi K. L. 1860.

Mika Sándor: Gr. Sz. I. emlékezete (a brassói áll. főreáliskola 1891—2. évi Értesítőjében.)

Milhoffer Sándor: Gr. Sz. I. lelki világa. Budapest, Politzer Zsigm. 1903.

Moller Ede: Sz. I. emlékezete a (soproni áll. főreáliskola 1879—80. évi Értesítőjében).

Mozaik. Lipcsében, Ottónál. 1844.

Magyarkák. Lipcse, Teubner B. G. 1845.

A nagykőrösi főiskolai önképző-társulat «Széchenyi-Emlékkönyve». 1860.

A nagykőrösi főiskola önképző-társulata «Széchenyi-Emlékkönyve». 1861.

Nagy Péter. Korunkban hazánknak legnagyobb fia. Emlékbeszéd. Kolozsvár, 1860. május 6.

Nemzeti Casino Évkönyve. 1891. Budapest. (Benne az 1891-ig tartott Széchenyi-lakomai emlékbeszédek.)

Der Zerfall *Oesterreichs.* Von einem deutschen Oesterreicher. Leipzig, O. Wigand. 1867.

Oláh Károly. Debreczeni emlékfüzér gróf Széchenyi István sírjára. Debreczen, Nyomt. Telegdi K. Lajos. 1860. (Emlékbeszédek és költemények.)

Organisirung Die provisorische, der Verwaltung in Ungarn. Pest, Landerer u. Heckenast. 1849.

Ormódi Bertalan. Magyar Akadémia könyve I. évf. Pest, Wodianer F. 1860.
Orosz József balásfalvi: Terra incognita, Notizen über Ungarn. I. füzet. Leipzig, O. Wigand 1835.
Orosz József, balásfalvi. Gróf Széchenyi István mint iró. Pozsony, Snischer Károly nyomt. intézete. 1832.
Orosz József. Graf Stephan Széchenyi als Schrifsteller. Pest, Landerer 1832.
Orosz und einige Patrioten. Terra incognita. Notizen über Ungarn. Leipzig, O. Wigand. 1835.
Országgyűlés 1847. Pest, Trattner-Károlyi. 1848.
Paget John. Hungary and Transylvania. 2 köt. London, John Murray. 1839. Az I. kötet Széchenyi, a II-ik a lánczhid képével. Német fordítása Monartytól. Leipzig, 1842.
Paleocapa Péter (ford. Sasku Károly). Vélemény a Tiszavölgy rendezésérül, 1846. Pest, Trattner-Károlyi. (Széchenyihez intézve.) Ugyanaz olasz nyelven 1847-ből.
«Pallas Nagy Lexicona». I. köt. 4. füz. és XV. köt. 8. füz. 1897.
Pap Ferencz: Széchenyi gondolatai a nagy lélekről. (Budapesti Szemle, 1898. évf. 260. szám.)
Pap Melkizedek: Gr. Sz. I. üdvözlése Szolnokon 1846. évb. Pest, Trattner-Károlyinál.
Paszlavszky Sándor: Gr. Sz. I. arany tolla. (Hazánk, tört. közlöny. Budapest. Aigner L. X. köt.)
Péterfy Jenő: Grünwald B. Sz.-ről írt művének bírálata: «Új könyv Sz.-ről». 1890. (Összegyűjtött munkái. Budapest, Franklin-T. 1903. III. köt.)
Peregrinus. Die Regeneration Ungarns. Lichtstrahlen aus Graf Stephan Széchenyi's Werken. Budapest, Tietz A. 1887.
Pia Desideria für Ungarn. Ergänzt und mit Noten versehen. Leipzig, Otto Wigand. 1840.
Pisztory Mór. Gróf Széchenyi István kereskedelmi politikája. (Különnyomat a «Kereskedők Évkönyve» 1898. évi kötetéből.) Budapest, «Apollo» kiadó- és könyvny. részvénytársaság. 1898.
Pius Desiderius. Ueber Erziehung und Unterricht in Ungarn. Leipzig, Wigand 1833. (Széchenyihez intézett levelek.)
Pocsi Zombath. M.: Gróf Széchenyi István viszonya az 1848-iki törvényes átalakuláshoz. Pest, Aigner L. biz. Fanda és Frohna nyom. Pest, 1869.
Pólya Jakab: Gr. Sz. I. minimum-javaslata és annak iro-

dalma (a «Gazdas. mérnök» külön lenyomata. Budapest, Wilckens és Waidl 1883.).

Pulszky Ferencz. Jellemrajzok. Eötvös, Deák, Széchenyi, Dessewffy Aurél. Budapest, Aigner Lajos. (Az «Ábránd és valóság»-ban is megjelent. 1888).

Quin: A steam voyage down the Danube. London, 1835. I. és II. kiad. németül: Leipzig, 1836. hollandi nyelven: Amsterdam 1838. III. bőv. angol kiad. Páris, Galignani 1836.

Quodlibet. Lipcse, O. Wigand 1845.

Rácz M. és Veress K. Széchenyi-emlékkönyv. 1861. (A tiszta jövedelem a Széchenyi-szoborra). Kecskemét, Nyomt. Szilády 1861.

Reich Emil. Hungarian Literature, an historical and critical survey. London, Jarrold & Sons 1898.

Reisinger Franz. Pelargonien aus Ungarn. Gedichte. Pest. Carl Geibel. 1846.

Révy Ferencz: Sz. I. gróf emlékezete. (A budap. áll. fels. leányiskola 1891—2. tanévi Értesítőjében.)

Réz Mihály: Széchenyi ma. Budapest, Pátria 1902.

Réz Mihály: A kiegyezésről. (Kautz Gy. előszavával. Budapest, Kilián Fr. 1905.)

Réz Mihály: Széchenyi-problémák. (1. Sz. és az érzelmi politika. 2. A következetesség és Sz. rendszere.) M. tud. Akad. Értekezések a társad. tudom. köréből. 1907.

Rózsa P. A millennarium és a honalapítás. (A Széchenyi-szobor leleplezése alkalmából). Budapest, ifj. Nagel Ottó. 1880.

Rückblick auf die jüngste Entwicklungsperiode Ungarns. Wien 1857. (névtelenül, Mayer Bernáttól) ujon kiadva Szelinszky Györgynél, Bécsben, 1903.

Saint-René Taillandier: Hommes d'état de la Hongrie. Le comte Steph. Széchenyi. (Revue des deux Mondes. Paris, 1867 aug. 1. és október 15. szám.)

Schedel (Toldy) *Ferencz:* Visszatekintés literaturánkra 1830—36. (Figyelmező. Pest, Athenaeum, 1837. 4. szám.)

Schirmer Friedrich. Feldzug der Oesterreicher gegen König Joachim Murat im Jahre 1815. Prag. 1898.

Schwarz Gyula: A közokt. ügyi reform, mint polit. szükséglet Magyarországon. Pest, 1869.

Sebestyén Jenő. «Gróf Széchenyi István nemzetgazd. szempontból». Tanulmány. (A budapesti kereskedelmi akadémia 35. évi jelentése az 1891—92-ik iskolaév végén.)

Sebesztha Károly. Gróf Széchenyi István. Győr, Kiadta Gross Gusztáv. 1888.
Somogyi Béla. A legnagyobb magyar. (Kis Könyvtár 9. sz., szerk. Benedek Elek.) M.-Sziget, Berger Miksa kiadása. Évszám nélkül.
Somogyi gyepkönyv. 1845. 11-ik év.
Stancsics Mihál. Széchenyi István «Két Garas»-ára nyilatkozat. Lipcse, Tauchnitz. Bern. 1844.
Stancsics Mihál. Hunnia függetlensége. Jena, Schreiber Georg és Tsa. 1847.
Szász Károly. Széchenyi emlékezete. Budapest, Nyomt. Emich Gusztáv. 1860.
Szász Károly. Gróf Széchenyi István és az Akadémia alapítása. (A Széchenyi-szobor leleplezése alkalmából.) Akad. könyvkiadóhivatala 1880.
Gr Széchenyi Béla: Hogy született meg a Blick? Uj magyar Szemle, 1903 febr.
Széchenyi Dénes gr. Daguerreotypen von einem ungarischen Edelmanne. London. 1859.
Széchenyi Dénes gr. Egy őszinte szó a Kossuth-cultusról. Budapest, Franklin-Társulat. 1891.
Széchenyi-Album, redigirt u. herausgegeben v. Wilh. Siegmund, Pest, 1861. Lauffer u. Stolp. (a Széchenyi-szobor javára).
Gr. Széchenyi István munkáiból, Bölcs mondatok: (A magyar ember könyvtára. I.—IV. köt, Pest, Heckenast G. 1863.)
Széchenyi emléke: a pesti helv. hitv. templomb. 1860 máj. 16-án. (Beszédek Török Páltól, Ballagi Mórtól, Thaly Kálmántól.) Pest, Engel és Mandello. 1860.
Gr. Széchenyi István emléke Tordán, 1860 május 10-én. (Beszédek Albert Jánostól, Basa Mihálytól és Miklós Miklóstól.) Kolozsvár ev. ref. főtanoda 1860.
Széchenyi-gyász Borsod szivében, Miskolczon, 1860 ápril, nyomt. Rácz Ádámnál. (Beszéd Lévay Józseftől.)
Gróf Széchenyi István egy tanítványa és tisztelője. Magyar életkérdések, összhangzásban a közbirodalmi érdekkel. Pesten, Nyomt. Lukács Lászlónál. 1852.
Gróf Széchenyi István politikai iskolája. Saját műveiből összeállítva. 2. köt. Pest, Heckenast 1863.
Széchenyi-muzeum (m. tud. Akadémiában) tárgyjegyzéke. Összeállították Szily Kálmán és Viszota Gyula. Bpest, 1905.
Széchenyi zászlaja, Gr. Sz. I. emlékének ápolására alakult bizotts. jelentése. Budapest. Hornyánszky, 1905.

Székely József: A Kelet népe, emlékirat (a Török János ált. szerk. «Kelet népe» cz. folyóirat 1856-iki első füzetében).

Széki Béla: Egyh. emlékbeszéd gr. Sz. I. végtiszteletére a pápai ev. ref. egyházb. 1860 máj. 6-án. Pápán. Magda L. 1860.

Szedlák Mátyás. Leleplezések a magyar szabadságharcz és a magyar emigratió idejéből. 1848—61. Szent Gellért-nyomda. (Évszám nélkül.)

Szedlák Mátyás. Enthüllungen aus der ungarischen Revolution und Emigration 1848—1861. Budapest, St.-Gellért Druckerei. (Évszám nélkül.)

Szentiványi Károly Gyula. A közjó. Negyedik kiadás. Budapest, 1893.

Szilágyi István, Waszary Kolozs, Révész Imre: Adalékok a m. tud. Akadémia megalapítása történetéhez. Budapest. Akadémia kiad. 1877.

Szilágyi Sándor. A magyar forradalom története 1848—49-ben. Pest, Heckenast G. 1850.

Szilágyi Sándor. A magyar forradalom férfiai 1848—49-ből. Második kiadás. Két autogr. melléklettel. Heckenast. 1850.

Szily Kálmán: Indítvány a Széch. muzeum föiállítása ügyéb. (Akad. Értesítő, 1896. évf.)

Szily Kálmán: A Széchenyi-muzeum története és rajza. (Jelentés a megnyitó ünnepélyen. Akad. Értesítő 1905. évf. deczember.)

Sztehlo András: Emlékbeszéd gr. Sz. I. gyászünnepén 1860 máj. 6-án losonczi ág. ev. templomb. Rimaszombat. Werfer K. 1860.

Szontagh Gusztáv. Propyleumok a társasági philosophiához. Budán, Emich G. 1843.

Tancsics M. művei (XII. k.) Nyilatkozat Széchenyi «Két garas» cz. tervére. II. kiadás. Budapest, Kocsi Sándor. 1873.

Tasner Géza: Széchenyi szellemi hagyatéka és Tasner Antal végrendelete. Budapest. Légrády-t. 1876.

Teleki Domokos gr.: Emlékbeszéd gr. Sz. I. felett, a kolozsvári casino Széch. ünnepélyén. Kolozsvár, ev. ref. főtan. 1860.

Teleki, Graf Ladislaus: Über die Einrichtung einer gelehrten Gesellschaft in Ungarn. Pesth, Trattnern. 1810.

Than Károly: Megnyitó beszéd az Akadémia Széchenyi-ünnepén. (Akad. Értesítő 1895. évf.)

Titus. Magyarország 1846-ban. Lipcse, Engelmann Vilmos bizománya. 1846. Nyomt. Breitkopf és Härtel.

Toldalékészrevételek Gr. Széchenyi István «Hitel» czímű munkájához. Egy hazafitól. Pest, Wigand 1830.

Toldi István. A magyar politikai szónoklat kézikönyve, a legrégibb időktől a jelenkorig. 2 köt. Pest, Emich. 1866.

Tomor Ferencz. Széchenyi szelleme. Különös tekintettel «Hitel» czímű könyvére. Budapest, Franklin-Társulat. 1881.

Tót Péter: Mivel érdemlette meg gr. Sz. I. a «legnagyobb magyar» czímet? Gyászünnepi beszéd; Sárospatak. Jäger K. 1860.

Tóth Sándor: A legnagyobb magyar. Regényes korrajz. Pataky L. rajzaival. Budapest. Lampel R. 1904.

Török János. Gróf Széchenyi István végrendeletének főpontjai. Jegyzetekkel. Pest, 1860. Werfer Károly.

Török János. Töredékek gróf Széchenyi István kiadatlan irataiból. Pest Werfer Károly. 1860.

Török János emlékirata s azon nemzeti petitiók, melyek az octoberi diplomát megelőzték. Pest, 1864. Noséda Gyulánál.

Török Sándor: Gróf Széchenyi István (a Török János ált. szerk. «Kelet népe» cz. szemle 1856-iki első füzetében.)

Ungarische Tabletten eines Independenten. Leipzig, J. B. Hirschfeld. 1844.

Ungarische Zustände. Leipzig, F. A. Brockhaus 1847.

Ungarns Gegenwart (Mai 1850.) Wien, Jasper, Hügel & Manz.

Ungarns Staatsmänner stb. 1825—1870. Vom Verfasser der Werke «Moderne Imperatoren», «Franz Deák» etc. Berlin, 1870. G. Eichler.

Vachott Sándorné. Remény. Irodalmi és művészeti illustrált évkönyv. (Széchenyi István és fia arczképével.) Budapest, Heckenast, 1861.

Váczy János dr.: Gr. Széchenyi I. (Könyvismertetés, a «Hazánk» III. kötetében.) Budapest. Aigner L. 1885.

Váczy János: Gr. Sz. I. beszédei. (Könyvismertetés, a «Századok» 1888. évf. 1. füzetében.) Budapest. Athenaeum.

Váczy János: Gr. Sz. I. külföldi úti rajzai és följegyzései. (Könyvismertetés a Századok 1891. évf. 10. füzetéb.)

Váczy János: Gr. Sz. I. hirlapi czikkei. (Két könyvismertetés a Századok 1894. évf. 3. és 9. füzetében.)

Váczy János: Gr. Sz. I. és a magyar magánjog. (Könyvismertetés a Századok 1895. évf. 4. füzetében.)

Váczy János: Gr. Sz. I. levelei szülőihez. (Könyvismertetés a Századok 1896. évf. 4. füzetében.)

Vajda Viktor. Kölcsey élete. Budapest. Szerző tul. 1875.

Vasárnapi Ujság. (Franklin-T. Budapest, 1880.) 21. száma. Széchenyi emlékének szentelve. (Szász Károly, Vajda János stb. czikkeivel és képekkel.)

Vay Dániel. Eszmetöredékek a magyar reformról. Lipcse 1844. Wigand. O.

Vargyas Endre. Geschichte des ungarischen Freikeits-Kampfes in den Jahren 1848—1849. Számos kégpel. Heckenast, 1869.

Vázlatok a M. Tud. Akadémia félszázados történetéből. 1831—1881. Budapest, 1881.

Verhandlungen der Reichsdeputation in Bezug auf die zwischen Ofen und Pest zu erbauende stehende Brücke. Aus dem ungarischen Original uebersetzt. 2-te Mittheilung. Pest, bei G. Heckenast 1838.

Vécsey Tamás. Széchenyi és a magyar magánjog. Az Akadémia 1894. november 4-ikén tartott Széchenyi-ünnepére. Budapest, 1895.

Világosváry Thomas von. Der Sprachenkampf in Ungarn. Agram, K. p. illir. Nat. Typographie von Ljudevit Gaj. 1841.

Viszota Gyula: Gr. Sz. I. és a magyarországi lóversenyek megalapítása. (Magyar gazdaságtört. Szemle. Budapest. Pátria, 1894. 1—2. füzet.)

Viszota Gyula: Emléklap a Széch. szobor leleplezésére. (Ismertetés.) Magyar kritika 1899. évf. 15. szám.

Viszota Gyula: Egykorú tudósítások a m. tud. Akadémia megalapításáról. (Akad. Értesítő 190 . évf.)

Viszota Gyula: Gr. Sz. I. és Sopron vármegye. Budapesti Szemle, 1902. október.

Viszota Gyula: A «Kelet népe» történetéhez. Budapesti Szemle 1903 novemberi füzet.

Viszota Gyula: A m. tud. Akadémia czímere. (Akad. Értesítő 1904. évf.)

Viszota Gyula: Széchenyi István politikája 1442—45-ben. (Budap. Szemle 1904. decemb. füzet.)

Viszota Gyula: A Stádium megjelenésének és eltiltásának története. Budapesti Szemle 1905 áprilisi füzet.

Vutkovich Sándor. Magyar írók albuma. Pozsony, 1873.

B. Wenkheim Béla. Beszéde a Nemz. Casino 1864-iki Széchenyi emléklakomáján. Bécs. 1864.

Wesselényi Miklós br. Balitéletekről. Írta 1831-ben, nyomt. Bukarestben, 1833.

Wesselényi Miklós br. Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében. Lipcsében, Wigand Ottónál. 1843.

Wirkner Lajos: Élményeim. (1825—1852.) Pozsony. Stampfel K. 1879.

Wirkner Lajos. Meine Erlebnisse. Pozsony. Stampfel. 1879.

Wurzbach, dr. Constant V.: Die Grafen Széchenyi. (Aus d. Biographisch. Lexikon Österreichs.) Wien Hof- u. Staatsdruckerei. 1880.

Wyatt W. I.: Hungarian Celebrities. London, Longmans. 1871.

Záborszky Alajos: A Pesti Hirlap elleni gyanusítások stb. Pest. Landerer és Heckenast, 1841.

Zelovich Kornél. A budapesti lánczhid. «Patria.» 1899.

Zichy Antal. Gróf Széchenyi István mint pædagog. (Különlenyomat a népnevelők lapjából.) Budapest, 1876. Hunyady Mátyás nyomda.

Zichy Antal: Gr. Sz. I. mint æsthetikus. (Árvízkönyv Szeged javára. Budapest, Franklin-T. 1880.)

Zichy Antal: Gr. Sz. I. és a nők. (Budap. Szemle 1880. évf. 43. szám.)

Zichy Antal: Gr. Széchenyi Ferencz atyai intelmei fiához, Istvánhoz. (Budap. Szemle 1888. évf. 136. szám.)

Zichy Antal: A gr. Széchenyi Istvánhoz intézett megtisztelő levelekről. (Budap. Szemle 1891. évf. 175. szám.)

Zichy Antal: Gr. Sz. I. külföldi úti rajzai és följegyzései. (Akad. Értesítő 1891. évf.)

Zichy Antal: A gr. Sz. Istvánhoz intézett fontosabb levelekről. (Akad. Értesítő 1892. évf.)

Zichy Antal: Gr. Sz. Istvánhoz int. levelekről. (Budap. Szemle 1892. évf. 186. szám.)

Zichy Antal: Gr. Sz. I. hirlapi czikkei. (Akad. Értesítő 1893. évf.)

Zichy Antal. Gróf Széchenyi István írói munkássága. Budapesti Szemle 1893. évf. 196—197. számok; bővítve a «Gr. Sz. I. hirlapi czikkei» czímű kiadvány bevezetéseképen.

Zichy Antal: Gr. Sz. I. ifjúkori levelei. (Akad. Értesítő 1894. évf.)

Zichy Antal: Gr. Sz. I. ifjúkori levelezése, 1809—1819. (Budap. Szemle 1895. évf. 217. szám.)

Zichy Antal. Gróf Széchenyi István életrajza. 1897. (Tört. Életrajzok.)
Zombath M., Pócsi: Gr. Sz. I. viszonya az 1848-iki törvényes átalakuláshoz. Pest. Aigner L. 1869.
Zsilinszky Mihály: Széchenyi és a nemzetiségi kérdés. (Akad. Értesítő 1894. évf.)

*

A Széchenyire vonatkozó többi folyóirati valamint hirlapi czikkek meglehetősen teljes repertoriumát lásd az akadémiai Széchenyi-muzeum 1905-ben megjelent, Szily Kálmántól és Viszota Gyulától összeállított tárgyjegyzékében.

TARTALOM.

PH Magyar remekirók
3132
M3
köt. 17

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

